

AZ ÍRÓI NÉVADÁS SAJÁTOSSÁGAI
Karinthy Frigyes művei alapján

VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT

AZ ÍRÓI NÉVADÁS SAJÁTOSSÁGAI
Karinthy Frigyes művei alapján

BUDAPEST

2018

MAGYAR NÉVTANI ÉRTEKEZÉSEK 6.

Az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet
Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékének sorozata

Sorozatszerkesztő
N. FODOR JÁNOS

Megjelent a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

Írta
VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT

Lektorálta
FERCSIK ERZSÉBET
SLÍZ MARIANN
T. SOMOGYI MAGDA

Borítóterv: MAJOR ILDIKÓ
A borítón lévő festmény a szerző munkája.

Minden jog fenntartva.
© Vácziné Takács Edit, 2018

ISSN 1787-4394
ISBN 978-963-489-005-8 (nyomtatott)
ISBN 978-963-489-006-5 (online)
DOI: 10.26546/4890065

Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság és az ELTE BTK
Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	9
2. AZ ÍRÓI NÉVADÁS KUTATÁSÁNAK MÓDSZERTANI MEGKÖZELÍTÉSE	11
2.1. A terminológiai bizonytalanság egy lehetséges megoldása	11
2.1.1. Az irodalmi névadás és az írói névadás fogalmának kérdésköre	11
2.1.2. A terminológiai bizonytalanság lehetséges oka	16
2.1.3. A terminológiai bizonytalanság megszüntetésére irányuló javaslat	18
2.1.3.1. A névtan és az irodalom kapcsolatával foglalkozó kutatási terület fogalma	18
2.1.3.2. Az írók névadásával foglalkozó kutatási terület fogalma	19
2.2. Az írói névadás kutatásának tárgya	20
2.2.1. A vizsgálandó névanyag	20
2.2.2. Az írói névadás vizsgálata a névválasztás, a névteremtés és a névalkalmazás szempontjából	22
2.2.3. A valóságban létező névviselők és neveik az irodalomelmélet és a történelemtudomány tükrében	24
2.2.4. A valóságos írói nevek viszonya a valósághoz	29
2.2.4.1. A kvázivalós névviselő neve szereplő neveként	29
2.2.4.2. A kvázivalós névviselő neve nem szereplő neveként	30
2.2.5. A névtelenség, a névhelyettesítők és a köznévi jelölők vizsgálata	31
2.2.6. Az írói nevek lehetséges rendszere	32
3. AZ ÍRÓI NEVEK SAJÁTOSÁGAI SZÉPIRODALMI SZÖVEGEKBEN	37
3.1. Az írói nevek lehetséges funkciói	37
3.1.1. Az írói nevek identifikáló funkciója	39
3.1.2. Az írói nevek karakterizáló funkciója	41
3.1.2.1. Az írói nevek identitásjelölő funkciója	41
3.1.3. Az írói nevek mitizáló funkciója	43
3.1.4. Az írói nevek pragmatikai funkciója	43
3.1.4.1. Az írói nevek konstellációjelölő funkciója	43
3.1.4.2. Az írói nevek perspektívaeremlő funkciója	46
3.1.5. Az írói nevek szövegkonstrukciós funkciója	46
3.2. Az írói nevek lehetséges jellemzői	48
3.2.1. Az írói nevek jellemzői kommunikációs kódként	48
3.2.2. A tulajdonnév jelentésszerkezete, különös tekintettel az írói nevekre	51
3.2.3. Az írói nevek nyelvi jellemzői	55
3.2.3.1. Az írói nevek jelölők síkján megnyilvánuló jellemzői	55
3.2.3.2. Az írói nevek morfológiájával és szerkezetével kapcsolatos jellemzők	58
3.2.4. Az írói nevek valós világgal való viszonyából eredő jellemzői	59
3.2.4.1. Az idegen eredetű írói nevek jellemzői	60

3.2.4.2. A névdívat és az írói név kapcsolata	60
3.2.4.3. Az írói nevek esztétikai jellemzői	62
4. AZ ÍRÓI NÉVADÁS MINT ÍRÓI ESZKÖZ	63
4.1. A névadási indíték és az írói reflexiók	63
4.2. Az írói névadás mint az írói stratégia része	64
4.2.1. A valóságos írói nevek alkalmazása	64
4.2.2. Az írói nevek alkalmazása az intertextualitás eszközeként	66
4.2.3. A névváltoztatás alkalmazása	68
4.2.4. Az anonimitás alkalmazása	70
4.2.5. A névvariációk alkalmazása	72
5. KARINTHY FRIGYES ÍRÓI NÉVADÁSA	75
5.1. A vizsgálat anyaga és módszerei	75
5.1.1. A műfajok elkülönítésének problémája	75
5.1.2. Az elemzés módszerei	76
5.2. Írói névadás Karinthy Frigyes regényeiben	78
5.2.1. Írói névadás az Utazás Faredidóba című regényben	79
5.2.2. Írói névadás a Capillária című regényben	82
5.2.3. Írói névadás a Kötéltánc című regényben	84
5.2.3.1. A névváltoztatás alkalmazása	84
5.2.3.2. Az anonimitás alkalmazása	85
5.2.3.3. A névvariációk alkalmazása	86
5.2.3.4. A valóságos írói nevek alkalmazása	89
5.2.4. Írói névadás az Utazás a koponyám körül című regényben	90
5.2.4.1. A valóságos írói nevek alkalmazása	91
5.2.4.2. Az intertextuális nevek alkalmazása	99
5.2.4.3. A névvariációk alkalmazása	99
5.2.4.4. A regénybeli névadási indítékekről	102
5.2.5. Írói névadás a Mennyei riport című regényben	102
5.2.5.1. A valóságos írói nevek alkalmazása	105
5.2.5.2. Az intertextuális írói nevek alkalmazása	107
5.2.5.3. A névváltoztatás alkalmazása	108
5.2.5.4. Az anonimitás alkalmazása	109
5.2.5.5. A névvariációk alkalmazása	110
5.2.5.6. A regény nem szokványos helynevei	112
5.3. Írói névadás Karinthy Frigyes novelláiban	113
5.3.1. Karinthy Frigyes novellásköteteinek jellemzői	113
5.3.2. A valóságos írói nevek alkalmazása	114
5.3.3. Az intertextuális írói nevek alkalmazása	118
5.3.4. A névvariációk alkalmazása	121
5.3.5. A fiktív írói nevek alkalmazása	122
5.3.5.1. A fiktív nevekben jelölők síkján megnyilvánuló sajátosságok	122
5.3.5.2. A fiktív nevek morfológiájával és szerkezetével kapcsolatos jellemzők	124
5.3.5.3. A névdívat és az írói név kapcsolata	125
5.4. Írói névadás Karinthy Frigyes humoreszkjeiben	125
5.4.1. Az írói nevek komikumkeltő funkciója Karinthy Frigyes humoreszkjeiben	126
5.4.1.1. A komikumkeltő írói nevek jelölők síkján megnyilvánuló jellemzői	127

5.4.1.2. A komikumkeltő írói nevek morfológiával é szerkezettel kapcsolatos jellemzői	130
5.4.1.3. Az írói nevek valós világgal való viszonyából eredő komikumkeltő jellemzők	131
5.4.1.4. Az írói névadás mint komikumkeltő írói eszköz	132
5.4.2. Írói névadás a Tanár úr kérem-ben	134
5.4.2.1. Karinthy Frigyes diákévei	135
5.4.2.2. A Markó utcai főreáliskola	135
5.4.2.3. A Tanár úr kérem diákjainak valóságos írói és fiktív írói neve	136
5.4.2.4. A Tanár úr kérem tanárainak és egyéb szereplőinek valóságos írói és fiktív írói neve	138
5.4.2.5. A valóságos írói és fiktív írói nevek viszonya	139
5.5. Az elméleti eredmények gyakorlati alkalmazása Karinthy Frigyes műveiben	140
6. ÖSSZEGZÉS ÉS KITEKINTÉS	143
SUMMARY	145
IRODALOMJEGYZÉK	153
Értesítők	175
Források és rövidítésük	175
MELLÉKLETEK	177
1. Az Utazás Faremidóba című regény írói nevei solresol nyelven	178
2. Kalauz a regényekben található valós névviselőkhöz	179
2.1. Kvázivalós névviselők a Capillára című regényben	179
2.2. Kvázivalós névviselők a Kötéltánc című regényben	179
2.3. Kvázivalós névviselők az Utazás a koponyám körül című regényben	180
2.4. Kvázivalós névviselők a Mennyei riport című regényben	182
3. Kalauz a Tanár úr kérem-hez	186
3.1. Karinthy Frigyes osztálynévsorai	186
3.2. Karinthy Frigyes év végi osztályzatai	193
3.3. Karinthy Frigyes Tanár úr kérem-ben szereplő osztálytársai és év végi osztályzataik	194
3.4. Karinthy Frigyes tanárai a Markó utcai főreáliskolában	197
3.5. Karinthy Frigyes osztályfőnökei	198

1. BEVEZETÉS

A tulajdonnevek vitathatatlanul meghatározó szerepet töltenek be az egyes szépirodalmi művek befogadásában, értelmezésében. Az írók névadási gyakorlata és tudatossága sokáig kevésbé foglalkoztatta a kutatókat; a magyar névkutatás KOVALOVSKY MIKLÓS Az irodalmi névadás című tanulmánya (1934) után kezdett komolyabban érdeklődni az írók névadási szokásai iránt. Az írói névadásról szóló tanulmányok többsége különféle szempontokat előtérbe helyezve vizsgálja, hogy a tulajdonnevek és egyéb megjelölések hogyan szolgálgják az ábrázolást, a mondani-valót; ez a vizsgálat kiterjedhet egy-egy mű, egy életmű vagy akár egy korszak névadási szokásainak gyakorlatára is.

Magam is, amióta az írói névadás kutatásával foglalkozom, folyamatosan beleütközöm bizonyos terminológiai problémákba, amelyeket meglátásom szerint valójában a kutatási területen máig tapasztalható elméleti és módszertani tisztázatlanságok okoznak. Ezért kutatásom elsődleges célja egy, az írói névadás kutatásához szükséges, egységes névtani terminológia és egy széleskörűen alkalmazható szempontrendszer kialakítása. Olyan szempontrendszert dolgoztam ki, amely remélhetőleg bármely irodalmi mű vagy író neveinek az elemzésére alkalmas. Könyvemben ezért egyrészt kísérletet teszek a vizsgált kutatási terület elnevezésének és terminológiai bizonytalanságainak megszüntetésére, másrészt az írói névadás kutatásának alapvető módszertani kérdésével foglalkozom: az írói névadás tanulmányozásakor mi a vizsgálandó névanyag? Az írói nevek kutatásának áttekinthető és követhető szempontrendszerét kívánom felállítani, mely határozott útmutatót nyújt egy-egy szépirodalmi mű írói neveinek elemzéséhez. Ezen belül különösen nagy hangsúlyt fektetek a fikcionális szövegekben mutatkozó fiktív és valós szempontok tisztázására. Kutatásom során elkerülhetetlen az írói névadással kapcsolatos névtani terminusok (pl. *valós név*) használhatóságának kérdésével való szembenézés; ennek során – amennyiben szükséges – új terminus bevezetését is ajánlom.

Annak érdekében, hogy az általam írói eszközként értelmezett írói névadásról átfogó, elméletileg megalapozott és a gyakorlati alkalmazhatóságot is segítő elmélet szülessen, több szempontból is vizsgálom az írói neveket. Bemutatom, hogy milyen szerepet tölthetnek be egy szépirodalmi műben, majd ennek ismeretében maguknak az írói neveknek a lehetséges jellemzőit tekintem át, kitérve arra is, hogy a megnevezett tulajdonságok mely funkció ellátására teszik őket alkalmassá.

Végezetül figyelmem magára az írói névadásra irányul: magukat a lehetséges írói névadási stratégiákat vizsgálom, az író alkotói folyamatára és céljaira fókuszálva.

A monográfiában a bemutatott elemzési lehetőségeket konkrét irodalmi szövegeken illusztrálom. A témában végzett korábbi munkáim során bebizonyosodott, hogy Karinthy Frigyes szerzteágazó irodalmi tevékenységű író lévén alkalmas arra, hogy szépirodalmi szövegei egy újszerű kutatás tárgyai legyenek, hiszen szövegvilágának kiemelkedően meghatározó elemei a tulajdonnevek (l. TAKÁCS 1999, 2002, 2003). A konkrét művek írói névadását vizsgálva lehetőségem volt az új elemzési szempontokat kialakító és azokat rendszerező névtani módszert finomítani, sőt ha szükséges volt, korrigálni is.

Ahhoz, hogy a nevek művekben betöltött szerepét megvilágíthassam, fontos ismerni nemcsak az író műveit, hanem a róluk szóló kritikákat, elemzéseket is, ezért munkámban az írói névadás vizsgálatát minden esetben megelőzi a névkutatás alapjául szolgáló szövegtörzs bemutatása és elhelyezése a szépirodalomban és az életműben egyaránt. Az egyes művek névtani elemzésekor az adott szépirodalmi szöveg szempontjából nem a teljes, átfogó kép megalkotására helyezem a hangsúlyt, hanem a monográfia elméleti fejezeteiben kifejtett, alkotói cél által meghatározott írói stratégiák műbeli megjelenésének bemutatására. A névtani elemzések súlypontját minden esetben a konkrét szövegre jellemző írói nevek határozzák meg. Munkámban az írói névadással foglalkozó jövőbeni kutatások számára igyekszem a névadási sajátosságokat előtérbe helyező és azokat figyelembe vevő módszertani mintát nyújtani.

Karinthy Frigyes összes regényének, novellájának és humoreszkjének névtani elemzése számos lehetőséget kínál arra, hogy névanyagukon az írói névadás módszertanát különféle szempontokból be lehessen mutatni. A témában, szerkezetben, stílusban eltérő szövegek írói neveivel hitelesen szemléltethető, hogyan hat a névadási indíték az írói névadás alkalmazására, és hogy az írói nevek milyen sajátosságaiknak köszönhetően tölthetnek be különféle funkciókat egy szépirodalmi szövegben.

Munkámban az Utazás Faramidóba, a Capillária, a Kötéltánc, az Utazás a koponyám körül és a Mennyei riport című regények írói névadását elemzem. A további kutatások az Esik a hó, a Ballada a néma férfiakra, a Találkozás egy fiatalemberrel, a Két hajó, Az ezerarcú lélek, a Gyilkosok, a Harun al Rasid, a Hasmútét és a Nevető beteg című novelláskötetekben található novellákra; az Együgyű lexikon, a Görbe tükrök, a Budapesti emlék, a Grimasz, a Beszéljünk másról, az Ó nyájas olvasó!, az Aki utoljára nevet, a Ne bántsuk egymást, a Panoráma, a Heuréka és a 100 új humoreszk című kötetekben megjelent humoreszkekre, a Tanár úr kérem című kötetre és az író életében kötetbe gyűjtve meg nem jelent novelláira és humoreszkjeire irányulnak. (A vizsgált szépirodalmi művekről, a művek kiválasztásának szempontjairól és az alkalmazott kutatási módszerről részletesen l. az 5.1. fejezetet.)

2. AZ ÍRÓI NÉVADÁS KUTATÁSÁNAK MÓDSZERTANI MEGKÖZELÍTÉSE

2.1. A terminológiai bizonytalanság egy lehetséges megoldása

2.1.1. Az irodalmi névadás és az írói névadás fogalmának kérdésköre

Az alábbiakban az utóbbi évtizedek során az írói és irodalmi névadás fogalmak körül kialakult terminológiai bizonytalanságnak, útkeresésnek a jellemző állomásait és a terminusok tisztázására irányuló, jelentős kísérleteket mutatom be. A terminológiai bizonytalanságok bemutatásával az a szándékom, hogy rávilágítsak a mögöttük meghúzódó szemléletbeli, módszertani határozatlanságokra is.

Az irodalmi szövegekben előforduló tulajdonnevek vizsgálatát a magyar szakirodalomban KOVALOVSKY MIKLÓS *Az irodalmi névadás* című tanulmánya alapozta meg. Az 1933-ban megírt, 1934-ben könyv alakban megjelent, korszakos jelentőségűnek tartott értekezés a személy- és földrajzi nevek kutatása mellett új területet jelölt ki a névtan keretén belül: a szépirodalmi művekben előforduló nevek vizsgálatát. A magyar névtudomány történetében klasszikusként értelmezhető munka hatása máig ívelő: „megnyitotta és tudományos rangra emelte nálunk is az írói nevek kutatását és földolgozását” (HAJDÚ 1992: 537). Legfőbb érdeme, hogy magyar és világirodalmi példákon keresztül újabb és újabb kutatási szempontokat villant fel, és egy-egy kiemelt aspektus alapján körvonalazza és csoportosítja a témában felmerülő főbb jellegzetességeket.

KOVALOVSKY abban látta az írói nevek vizsgálatának fő célját, hogy bemutassa, a tulajdonnevek hogyan válnak a jellemzés és a művészi hatás eszközeivé, mennyire tudatos az írók névadása, és hogyan válhat a névadás az írói alkotómunka egyik fontos mozzanatává. KOVALOVSKY munkája egy csapásra beemelte a köztudatba az *irodalmi névadás* fogalmat (vö. KOROMPAY 2011: 87). Nem jelenthetjük ki, hogy ez utóbbit is ő alkotta, hiszen TOLNAI VILMOS néhány évvel korábban megjelent, a beszélő nevek kérdésköréről írott cikkében már felbukkant az *irodalmi névadás* kifejezés: „Egyáltalában érdemes volna az irodalmi névadás módjait megfigyelni és megállapítani; azt hiszem, nem egy tanulságos vonást kapnánk a korok nyelvi, irodalmi és ízlésbeli

történetéhez” (TOLNAI 1931: 179). Több mint nyolcvan év távlatából nyilvánvaló, hogy TOLNAI VILMOSnál az *irodalmi névadás* csak egy lehetséges vizsgálati terület alkalmi megjelöléseként, azaz még nem szakkifejezéseként szerepel, ezzel ellentétben KOVALOVSKY tanulmányában, ahogyan azt az írás címe is jelzi, már egyértelműen egy új kutatási irány megnevezésévé vált. Éppen ennek köszönhetően sokáig minden megkülönböztetés nélkül e terminussal jelölték a névtudomány ezen, épphogy kialakulóban lévő, szerteágazó területének egészét, hiszen KOVALOVSKY MIKLÓS monografikus értékű tanulmánya körüljárja mindazokat a kérdéseket, amelyek addig felmerültek az írók és a nevek, sőt az irodalom és a nevek összefüggésében. Ez alapján úgy tűnik, hogy minden, az irodalom kapcsán említhető névadási és névhasználati probléma e kutatási terület alá tartozik. E megközelítés szerint tehát az irodalmi névadás vizsgálati tárgyát képezik az írók által adott nevek, az irodalom ihlette nevek, sőt a szerzők nevei, illetve álnevei és az írók saját nevükhöz való viszonya is (I. T. SOMOGYI 2015: 207).

A terminussal kapcsolatos vitát MIKESY SÁNDOR indította meg 1959-ben. Írói névadás – irodalmi névadás című dolgozatában rámutatott arra a lényegi különbségre, amely a név és irodalom kettős kapcsolatából származik. A fogalom összetettségét megvilágítva ő vetette fel először a terminológiai elkülönítés szükségességét a két eltérő fogalom között. Véleménye szerint „feltétlenül el kell választanunk az irodalomban való névadást az irodalomból való névadástól” (MIKESY 1959: 110). Logikus, az eltérés lényegét jól megvilágító érveléssel azt javasolta, hogy az írók által adott nevek vizsgálatát nevezzük *írói névadás*-nak, az *irodalmi névadás* pedig csak az irodalom által ihletett névadást, névhasználatot jelölje. Tehát az ő különbségtevése szerint *irodalmi névadás*-ról csak az irodalom nyomán elterjedt, felhasznált nevekkel kapcsolatban beszélhetünk. Az írónak az a tevékenysége, hogy hőseinek jellemző nevet választ, MIKESY szerint nem irodalmi, hanem írói névadás (I. MIKESY 1959: 110).

KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES úgy véli, hogy a szakma „ezt a finom distinkciót nemigen vette figyelembe [...], a kutatók általában szinonimaként használják a két terminust” (KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY 2014: 209). (A könyv e fejezetében a problémakör bemutatásakor a fogalomra szükségszerűen *irodalmi/írói névadás* formában utalok; természetesen ez nem azt jelenti, hogy csupán e két terminus lehetősége merül fel.) Valóban, mintha a nyelvészek egyáltalán nem tulajdonítottak volna annak jelentőséget, hogy az írói nevek vizsgálatának kutatása szempontjából célravezető lenne a két terminus fogalomkörének egymástól elkülönítő meghatározása. A Világirodalmi lexikon szócikkében maga KOVALOVSKY is címszóvariánsként közölte az *írói névadás*-t

és az *irodalmi névadás*-t (l. VilLex. 5: 197–198). Másik végletként találkozhatunk olyan tanulmánnyal is, mely MIKESY terminológiai felosztását – az írói névválasztás típusaiként értelmezve a két fogalomkört – névtani elemzés során próbálja alkalmazni (l. HÓZSA – RAJSZI – HORVÁTH FUTÓ 2015: 36).

Figyelemreméltó, hogy már KOVALOVSKY dolgozatában is megjelent az *írói névadás* kifejezés: „az írói névadás vizsgálata anyagot és szempontokat adhat a nyelvlélektannak s a nyelvészettikának, új fejezetét képezheti az írói alkotás lélektanának; a névadás típusainak és történetének, a nevek divatjának megfigyelése pedig sok érdekes és értékes irodalom- és művelődéstörténeti adatot vethet felszínre” (1934: 2) – olvasható éppen a kutatás lehetőségeit felsoroló bevezető részben. A téma kifejtése azonban így folytatódik: „De nem csodálkozhatunk azon, hogy az irodalmi névadás problémája aránylag ilyen későn lett csak vizsgálat tárgya” (KOVALOVSKY 1934: 2). Ugyanabban a bekezdésben olvashatjuk: „a művészi és tudatos írói névadás aránylag modern jelenség” (1934: 2). Pár oldallal később ismét e kifejezéssel találkozunk: „Az írói névadás tudatosságának problémájában voltaképpen két kérdést kell megkülönböztetnünk” (KOVALOVSKY 1934: 8).

1958-ban az első névtani konferencián SZATHMÁRI ISTVÁN az *irodalmi személynévadás* vizsgálatáról szólt (1960: 194), és LŐRINCZE LAJOS (1956), URBÁN ERNŐ (1956), SZILÁGYI FERENC (1989) is az *irodalmi névadás* kifejezést használták. J. SOLTÉSZ KATALIN 1964-ben írt tanulmányának címében az *irodalmi névadás* terminust alkalmazta, de magában a szövegben már köztes megoldást választva így írt: „az irodalmi (másként: írói) névadásban...” (1964: 286), 1982-ben pedig már *írói névadás*-ról olvashatunk tőle (1982). VITÁNYI BORBÁLA egy 1983-ban megjelent tanulmányában *írói*, majd egy 1985-ben megjelentben *irodalmi névadás*-ról ír, 1986-ban pedig újra *írói*-ről.

HAJDÚ MIHÁLY talán az egyedüli, aki következetesen, már az 1991-es és az 1992-es művében is kizárólag *írói névadás*-ról beszélt, valamint Általános és magyar névtan című munkájában is ezt olvassuk: „az irodalomtudomány névtani kapcsolatai is az írói névadás kérdéskörébe tartoznak” (2003a: 40). Az írói névadás magyar bibliográfiája címmel gyűjtötte össze az e kutatási témában írt tanulmányokat (1992). Nyilvánvaló, hogy az e témában kutatók széles körű érdeklődésére számot tartó, összefoglaló jellegű munka címét és általa a benne kifejezett álláspontját HAJDÚ MIHÁLY tudatosan arra kívánta felhasználni, hogy végre egységes terminológia terjedjen el a névtan e területén is. Sajnos ez olyannyira nem történt meg, hogy például a 2009-ben VITÁNYI BORBÁLA által szervezett konferenciának is A magyar irodalmi névadás kutatásának 75 éve volt a címe. Ellentmondásos terminológiai jelenség, hogy ezen a konferencián KORNÝÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES előadásának címében az

irodalmi névadás fogalom jelenik meg (Milyen módszertani következtetéseket vonhattam le Németh László irodalmi névadását vizsgálva?) (2009), de az előadás nyomtatásban megjelent címében immár kiemelt jelentőséggel *írói névadás* szerepel: Németh László írói névadásáról. Visszatekintés és tanulságok (2014). KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY tanulmányaiban 1992-ben még *írói-irodalmi névadás*, 1995-ben és 1998-ban *írói névadás*, 1999-ben és 2000-ben *irodalmi (írói) névadás*, majd 2004-ben újra *írói névadás* szerepel. A fent említett, saját életpályájának eredményeit összefoglaló, 2009-ben tartott előadásának öt évvel későbbi, írásos formájában KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY maga hívja fel a figyelmet a tarthatatlan terminusbizonytalanságra, és állást is foglal ez ügyben: „Javaslom, hogy amikor általában jelöljük meg ezt a kutatási területet, akkor nevezzük *irodalmi névadás*-nak, de egy-egy alkotó eljárását (névválasztását, névhasználatát) lehet inkább *írói névadás*-nak tekinteni” (2014: 209). Láthatjuk, hogy ez az elkülönítés egy újabb nézőpontot képvisel, és nem feleltethető meg a MIKESY-féle javaslatnak. Itt említem meg, hogy J. SOLTÉSZ KATALIN szerint az írói névadást „helyesebb lenne »névfikció«-nak nevezni, hiszen arról van szó, hogy az író fiktív személyeknek, esetleg helyeknek ad nevet, illetőleg létező modelleket ábrázol kitalált, fiktív névvel” (1979: 152–153, 158).

KOROMPAY KLÁRA Az irodalmi névadás fogalmáról című tanulmányában szintén kísérletet tesz a fogalmak és terminusok végleges tisztázására. Úgy tartja, „az elmúlt évtizedek lezáratlan terminológiai vitái, ingadozásai és újításai nyomán [...] célszerű újra átgondolni a terminus mai használatát” (2011: 86). Túllépve a hosszú időn keresztül célra nem vezető, elszigetelt elméleti hozzáálláson, abból az eddigi újítási próbálkozásoknál figyelembe nem vett tapasztalati tényből indul ki, hogy „egy szakkifejezés sorsában meghatározó szerepet játszik a használati gyakoriság” (KOROMPAY 2011: 91). Szükségesnek tartja megvizsgálni az eddig használt fogalmak jelenbeli alkalmazási gyakoriságát és minőségét: „Ha a szóban forgó terminusok alakulását nagy vonalakban összegezni próbálom, a következő kettősséget látom kirajzolódni: az irodalomban való névadásra (MIKESY javaslata nyomán) egyre inkább az *írói névadás* utal; az irodalomból való névadásra pedig az *irodalmi eredetű névadás* kezd elterjedni” (KOROMPAY 2011: 91). *Irodalmi eredetű névadás*-ról akkor beszélünk, ha „egy adott névközösség névadási szokásaiban irodalmi mű hatása mutatható ki” (KOROMPAY 2011: 91). Magát a terminust először szintén KOROMPAY KLÁRA vetette fel a Roland-ének neveinek a középkori névadásra gyakorolt hatásáról írt tanulmányában (l. 1978: 49–55). A fogalom jól körülhatárolható voltának köszönhetően a névkutatók többsége elfogadta, széles körben alkalmazza (l. pl. G. PAPP 2009: 10–23, KOROMPAY 2008: 387, SLÍZ 2011: 42–46). A teljes képhez hozzátartozik, hogy ugyanezt

a névtípust MIKESY SÁNDOR a kevésbé egyértelmű jelentésű *irodalmi vonatkozású (hely)névadás*-nak nevezte el (helynevekkel kapcsolatosan; 1959: 112), terminológiai javaslata azonban nem terjedt el. A fentiek alapján logikusan és kikerülhetetlenül merül fel a lényegét érintő kérdés: egyáltalán mit jelent ma az *irodalmi névadás*? KOROMPAY úgy látja, „él a kifejezés ma is, bár kissé elbizonytalanodva; sokan vannak, akik az eredeti értelemben, az *írói névadás*ra utalva használják” (2011: 91). Kifejti, hogy a KOVALOVSKY tanulmánya nyomán közkeletűvé vált „irodalmi névadás kifejezés varázsa éppen abban rejlik, hogy az a jelentéskör, amelyet sugall, tág és rugalmas” (KOROMPAY 2011: 91). KOROMPAY KLÁRÁNAK a kutatási terület megnevezésére irányuló javaslata minden kétséget kizáróan fontos mérföldkőnek számít. A szerző egy olyan, KOVALOVSKY által képviselt szellemiséggel összeilleszthető felfogás mellett érvel, amely „tág és összefoglaló értelmű: mindazokat a kérdéseket magában foglalhatja, amelyeket a névadás és az irodalom, illetőleg a név és az irodalom kapcsolata felvet” (KOROMPAY 2011: 86). Javaslata a következő: az *irodalmi névadás* terminus összefoglaló értelmű lenne: a névadás és az irodalom kapcsolatára általában utalna. Az *írói névadás* és az *irodalmi eredetű névadás* két, szűkebb jelentésű terminus lenne. Az *irodalmi névadás* fogalom „magában foglalna olyan új és fontos kutatási területeket is, amelyek az irodalomtudomány terén a névvel kapcsolatban születtek (például írók, költők viszonya saját nevükhöz)” (KOROMPAY 2011: 92).

TÓTH LÁSZLÓ véleménye szerint viszont a kutatási területre jobb lenne az *irodalmi onomasztika/névtan* kifejezést használni, az *irodalmi névadás*-t pedig arra a szűkebb területre, amikor a vizsgálat középpontjában csak az irodalmi szöveg és a benne lévő tulajdonnevek állománya áll” (2016: 206).

Mielőtt rátérnék a témával kapcsolatos saját véleményemre és javaslatomra, a probléma lehetséges megoldásához szükségesnek tartom felfedni magukat a problémát okozó tényezőket. (Az egyéb felmerülő, nem terminológiai problémák megoldási lehetőségeit a könyv következő fejezeteiben fejtem majd ki.)

2.1.2. A terminológiai bizonytalanság lehetséges oka

Rendkívül ritka, hogy egy kutatási terület elnevezése ilyen hosszú idő után sem szilárdul meg, és a terület terminológiáját alapjaiban befolyásoló kérdések nem jutnak nyugvópontra. Az *irodalmi/írói névadás* kifejezések kapcsán évtizedek óta tanúi vagyunk a jelentések lebegésének, a szinonim kifejezések párhuzamos játékának. A következőkben arra keresem a választ, mi lehet ennek az oka. Vajon a fentebb vázolt korábbi javaslatok miért nem terjedtek el? Miért kiemelkedően problémás e tudományág elnevezése? Nem az a kérdés, hogy a tudományág elnevezésével kapcsolatban miért nem zárultak le a viták, hiszen még ezzel kapcsolatos, valódi, célirányos kommunikáció sem alakult ki a téma kutatói, azaz a különböző terminusok használói között, nem hogy valódi tudományos vita. Az egyes, konkrét javaslatokra csak elvétve találunk kritikai jellegű reagálásokat.

Terminológiai kérdésekről régóta folyik szakmai diskurzus a magyar névtudományban (részletesen l. FARKAS T. 2011: 205–208, SLÍZ 2014a), és a kutatók egyetértenek abban, hogy a megfelelő tudományos terminológia szoros és kölcsönös viszonyban áll tárgyával. A terminológiai bizonytalanságok, tisztázatlanságok mindig megnehezítik egy adott terület vagy témakör átlátását, megértését, a tudományos eszmecserét, a különböző kutatások egymáshoz illeszkedését, a felmerülő kérdések tisztázását, elméleti továbbgondolását – azaz az adott tudományág fejlődését (vö. FARKAS T. 2011: 203). Amennyiben maga a kutatási terület célja, tárgya tudományosan alátámasztott, módszere adekvát és a kutatási irányok egyértelműen körülhatárolhatóak, maga a kutatási terület elnevezése is egyértelművé válik. A névtani terminológia egységességének hiánya számos problémának lehet az okozója és tükrözője is, hiszen a névtani terminológia tisztázatlansága mögött sokszor elméleti tisztázatlanságok és hiányok állnak (vö. SLÍZ 2014a: 256). Felmerül a kérdés, hogy az általunk vizsgált esetben vajon a terminológiai bizonytalanság valamely mélyebb gyökerű probléma következményeképpen állt elő, vagy pedig ő maga az okozója a fogalmak keveredésének.

„A névtudomány a társadalomtudományok között az egyik legszélesebb érintkezési felületű és legkomplexebb tudományág” (BENKŐ 1997: 6); ma már nem csupán nyelvészeti diszciplína, mivel olyan holdudvara alakult ki, hogy a legintegrálóbba ága lett a nyelvtudománynak (vö. ANGYAL 2011). Az irodalmi/írói névadással foglalkozó kutatók legtöbbször a nyelvtudomány, azon belül a névtudomány területéről érkeznek, de be kell látni, hogy a vizsgálat szükségszerűen interdiszciplináris (l. HAJDÚ 1992: 536). FRIEDHELM DEBUS szavai

szerint e kutatási terület hídtudomány a nyelv- és irodalomtudomány között (DEBUS 2005: 203). Az írói nevekkal való foglalkozás, az adatok összegyűjtése, vizsgálata, rendszerezése, hatásainak megállapítása, azok okainak keresése ugyanis mind a névtan, mind az irodalomtudomány számára fontos (HAJDÚ 1992: 537). WILHELM F. H. NICOLAISEN szintén e kutatási terület interdiszciplináris jellegét hangsúlyozza (vö. 2004).

A téma művelői a kutatás irányát tekintve általában egyetértenek: az író által adott tulajdonnévre elsősorban mint stilisztikai eszközre tekintenek. KOVALOVSKY a Néhány téma című rövid írásában ki is jelölte a lehetséges feladatokat. Ezek egyikét így fogalmazta meg: „Névhangulati, névesztétikai adatok, megjegyzések, megfigyelések gyűjtése, rendszerezése és feldolgozása, elsősorban irodalmi vonatkozásban” (1960: 144). Az irodalomtudomány számára hangsúlyos nézőpont, hogy a (tulajdon)név mindig a mű poétikai rendszerében értelmezhető, a névadás pedig szorosan kötődik az író nyelvszemléletéhez (TÓTH L. 2014: 26). Szembeötlő az ellentmondás: a nyelvészeti vizsgálatnak irodalmi célja (is) van. Módszertani megközelítésből nézve tehát: nyelvészeti eszközökkel irodalmi kutatás (is) folyik. Nyilvánvaló, hogy ehhez irodalomtudományi nézőpont is szükséges, hiszen szigorúan nyelvészetben maradvá öncélúvá válhat a kutatás. Ezért is találó T. SOMOGYI MAGDA irodalmi/írói névadással foglalkozó, ahhoz kapcsolódó névtani munkákat összegző és értékelő tanulmányának egyik fejezetcíme, mely pontos képet ad az e témában született elemzésekre jellemző kettősségről: Az irodalmi művek vizsgálata névtani szempontból, avagy a névtudomány szerepe a műelemzésben (T. SOMOGYI 2015: 207). T. SOMOGYI megállapítja, hogy bár az irodalmi művekben megjelenő nevek vizsgálata a névtudomány tágabb érdeklődési körébe tartozik, kétségtelen, hogy az irodalomtudománynak is szerves része, hiszen egy-egy mű vagy író névrendszere gyakran kulcs az értelmezéshez, a mondanivaló megértéséhez (2015: 207). Akár az írók neveit vagy álneveit, akár az általuk használt vagy alkotott neveket vizsgálja tehát a kutató, mindenképp adatokat szolgáltat a szerzők és műveik pontosabb megismeréséhez, tökéletesebb megítéléséhez (HAJDÚ 1992: 536).

Mint látjuk, a kutatási terület megnevezésének problémaköre, a terminushasználat bizonytalansága nem maga az alapprobléma, csupán következménye a vizsgálati szempontok nem eléggé körülhatárolt voltának. A szempontrendszer e tisztázatlanságát nyilvánvalóan a kutatási terület komplexitása okozza. Ezt támasztja alá az is, hogy a nemzetközi szakirodalom összefoglaló, átfogó képet nyújtani kívánó munkáiban is rendre előkerül az elméleti és módszertani háttér hiányának kifogásolása vagy éppen a tágabb szemléletmódra való igény (például a cseh irodalmi névadás kutatásának

történetével kapcsolatosan I. DVOŘÁKOVÁ 2010). Napjainkban általánosnak tekinthető vélemény, hogy e terület fejlődéséhez a szokásos kutatási stratégiák radikális újragondolására és szilárdabb elméleti alapokra lenne szükség (vö. NICOLAISEN 2005, WINDT 2005, KALASHNIKOV 2016).

2.1.3. A terminológiai bizonytalanság megszüntetésére irányuló javaslat

A névtannak (és azon belül kiemelten a névtan és az irodalom határterületének) az interdiszciplinaritását hangoztató, egybehangzó vélemények felsorakoztatása után más megvilágításba kerül az, hogy a terminológiai kérdéseknek és magának az *irodalmi/írói névadás* műszónak az ügye még mindig nem jutott nyugvópontra. Ha számba vesszük a terminológiai kérdéseket érintő problémákat és a megoldásukra irányuló célokat, a következőkre jutunk. Szükség van egy, a névtan tudományterületén belüli, irodalommal kapcsolatos (nem kizárólag irodalmi művekben, hanem például filmekben is megjelenő) nevekkel foglalkozó kutatások területét meghatározó terminusra. Ezenkívül szükség van egyéb terminusokra is, legfőképp egy olyanra, mely e tág területen belül kifejezetten az írók névadásának vizsgálatára mint szűkebb kutatási területre vonatkozik. Mindezzel párhuzamosan a jelenleg használatban lévő *írói névadás* és *irodalmi névadás* terminusok szerepét is meg kell határozni.

2.1.3.1. A névtan és az irodalom kapcsolatával foglalkozó kutatási terület fogalma

Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy e kutatási területet a nyelvészetben, azon belül a névtanon belül helyezem el. Véleményem szerint ennek a kutatási terület megnevezésében is érvényre kell jutnia. A tulajdonnevek vizsgálatával foglalkozó névtan (vagy névtudomány) a nemzetközi terminushasználatban *onomasztika* (régebben *onomatológia*). Az onomasztika a legkülönfélébb (tulajdon)nevek legkülönfélébb szempontú vizsgálatát foglalja magában. Az írók névadását, illetve az irodalmi művekhez kapcsolódó nevek vizsgálatát tekintve a nemzetközi műszóhasználat egységesnek tekinthető: angol *literary onomastics*, cseh *literární onomastik*, német *literarische Onomastik*, francia *onomastique littéraire*, olasz *onomastica letteraria*, orosz *литературная ономастика*. Ebbe kellene illeszkednie a magyar megfelelőnek is, még ha a különféle országok és nyelvek névtani munkáinak szemlélete és módszertana között egyelőre nincs is egységesség, se annak irányába mutató törekvés.

KOROMPAY KLÁRA – ahogy azt korábban, a 2.1.1. fejezetben részleteztem – az *irodalmi névadás* fogalmat szánta a kutatási terület meghatározására. Úgy gondolom, az eltelt évtizedek bebizonyították, hogy ettől a sokaknál még mindig aktuális érvényű, sőt több mint nyolcvan éve folyamatosan használatban lévő, következetesen, esetlegesen vagy akár megszokásból alkalmazott kifejezéstől nem reális elvárni, hogy egy jóval tágabb jelentésű terminusként működjön. Ha az *irodalmi névadás* terminus „előéletét” figyelmen kívül hagyánk, a második tagja (*névadás*) túlzottan leszűkítő volta miatt akkor is alkalmatlanná tenné a kutatási terület meghatározásának betöltésére. Ehelyett egy tág, mindent egybefoglaló fogalomra van szükség, amelybe minden, az irodalommal összefüggő névadási-névhasználati probléma belefér. Az írók által irodalmi szövegekben adott, illetve használt neveken túl ezen a területen belül ugyanis többek között az irodalom ihlette nevekkel, az írónevekkel, az álnevekkel és az íróknak a saját nevükhöz való viszonyával is foglalkoznak. A fentiek alapján a név és irodalom sokfelé ágazó, hatalmas területét meghatározó fogalomra az *irodalmi névtan* elnevezést javaslom. Ez a terminus megfelel minden, fent felsorakoztatott kívánalomnak. Javaslatom lényegében tehát megegyezik TÓTH LÁSZLÓÉVAL (2016: 206), bár ő az *onomasztika* utótagot preferálja. Érveink és szempontjaink azonban eltérőek, különböző utakon jutottunk ugyanarra a következtetésre.

2.1.3.2. Az írók névadásával foglalkozó kutatási terület fogalma

Az irodalmi szövegekben található nevek kutatását jelölő *irodalmi névadás* és *írói névadás* kifejezés ingadozó használata máig megmaradt, bár – ahogyan T. SOMOGYI MAGDA megállapította az írói névadás magyarországi vizsgálatának utóbbi évtizedekben elért eredményeit összefoglaló tanulmányában – újabban már gyakrabban találkozunk az *írói névadás* megjelöléssel (2015: 208).

Ennek egyik oka az, hogy a kutatás módszertana a terület interdiszciplináris jellegét hangsúlyozva egyre gyakrabban bővült irodalomtudományi szempontokkal. A névtani elemzések célként tűzik ki annak bizonyítását, hogy az irodalmi művek alkotási folyamatában kiemelt szerep jut a névadásnak. Maga az író névadása az irodalmi műben egyedülállóan fontos, mindig valamilyen konkrét írói cél érdekében alkalmazott írói eszköz. A név adása nem kizárólagosan az új, az író által létrehozott név adását jelenti, hanem magának az írói eszköznek az alkalmazása, tehát a valós neveknek a művekben való alkalmazása is ide értendő. (Ennek részletes bemutatására a könyv következő fejezeteiben kerül sor.) Az előzőekből következik, hogy az író névadását mint írói eszközt,

mint stilisztikai eszközt kell vizsgálni. Az író által alkalmazott dolgokat jelölnek a következő kifejezések is: *írói eszköz*, *írói módszer*, *írói jellemzés*, *írói üzenet*, *írói eljárás*, *írói ötlet*. Az *írói névadás* is e sorba illeszkedik, ezért munkámban, ahogyan korábbi tanulmányaimban is mindig, e terminust alkalmazom.

Összegzésül elmondható, hogy az irodalmi névtan egy olyan nyelvtudományi kutatási terület része, amely kapcsolatban áll az irodalomtudománnyal, és amely többek között az író névadó tevékenységét, azaz az írói névadást vizsgálja.

Természetesen ezzel a probléma még korántsem tekinthető megoldottnak, hiszen a kutatási irányok bővülésével számtalan egyéb kérdés vár még megválaszolásra. Például: az irodalmi névtan tárgyának tekinthető-e a nem irodalomban, hanem egyéb művészeti alkotásokban szereplő nevek vizsgálata? A filmekben előforduló nevek elemzésének módszere ugyanis az írói névadáshoz hasonló, viszont nem kötődik szükségszerűen az irodalomhoz. Esetleg egy irodalmi névtannál még tágabb terminusra lesz szükség, mely összefoglalja a bármilyen alkotói folyamat eredményeként létrejövő nevek széles körű elemzését? Ezekre a kérdésekre a jövőbeli kutatási irányok bővülése adhatja majd meg a választ.

2.2. Az írói névadás kutatásának tárgya

2.2.1. A vizsgálandó névanyag

Az irodalmi művek névanyagának vizsgálati szempontjai igen változatosak. Egyes alkotások nevei vagy az író teljes névrendszere gyakran kulcsként szolgálnak az értelmezéshez, a mondanivaló megértéséhez. Nyilvánvaló, hogy annál pontosabb eredményt kapunk, minél árnyaltabb a szempontrendszer. Természetesen az egy adott névanyagra alkalmazott vizsgálati szempontoknak és módszereknek illeszkedniük kell a mű egyedi jellemzőihez, ami jelentheti a nevek bőségét, a tulajdonnévfajták sokféleségét, a nevek változását vagy akár a nevek hiányát is (vö. T. SOMOGYI 2015: 207, 211).

A hazai és a nemzetközi gyakorlatot figyelembe véve megállapítható, hogy az írói névadást kutatók figyelme – amennyiben nem egy vagy több adott mű vagy szerző névadásának, névhasználatának a vizsgálatára irányul – leggyakrabban az intertextuális mintáknak (pl. WIERZBINSKI 2005, VÁCZINÉ TAKÁCS 2015), a beszélő neveknek (pl. SASSO 2010, SLÍZ 2006), a név és identitás kapcsolatának (pl. HORVÁTH Cs. 2009, KOVÁCS 2013), a névetimológiának (pl.

STEMLER 2001, FOMIN 2012), a szövegben betöltött névfunkciónak (pl. NILSEN–NILSEN 2005, BENYOVSZKY 2014), a névtelenségnek (pl. KOROMPAY 1999, FARKAS T. 2004), az önéletrajzi vonatkozásoknak (pl. BARRY 2005, G. PAPP 2009) és a címben előforduló tulajdonneveknek (pl. EÖRY 1989, G. PAPP 2012) a vizsgálatára terjed ki. A kutatás tárgya továbbá az irodalomban megnyitható tulajdonnév-diskurzus, illetve a tulajdonnév elkülöníthetőségének elméleti problémája. Ez utóbbi vizsgálati irányok szorosan összefüggnek az írói névadás kutatásának alapkérdésével: a vizsgálati szempont(ok)tól függetlenül meg kell állapítani, mi maga a vizsgálandó névanyag, vagy ahogy KOVALOVSKY MIKLÓS nevezi, „a névadás munkájának nyersanyaga” (1934: 8).

Az írói névadás hazai kutatásában elterjedt és elfogadott gyakorlat, hogy az elemzett alkotásban található összes tulajdonnevet veszik alapul, és azokat osztják a fiktív nevek és a valós nevek csoportjába. Tehát a vizsgálandó nevek egyetlen fő kritériuma az, hogy a név irodalmi szövegben szerepeljen. Az utóbbi években a német szakirodalomban túnt fel ennek cáfolata; ennek fő eredményeit TÓTH LÁSZLÓ mutatja be (2014: 27–28). Az írói névadás által vizsgálandó neveket KARL GUTSCHMIDT *irodalmi (literarische)* és *nemirodalmi (nichtliterarische) nevek*-re osztotta (az utóbbiak szerint azok, amelyek valódi személyeket vagy objektumokat jelölnek). GUTSCHMIDT határozottan állítja: „Nem minden név irodalmi név is egyben, amely egy irodalmi műben szerepel” (id. SOBANSKI 2000: 57–58). Éppen ezért az *irodalmi név* fogalma mellett a német szakirodalomban szerepel még a *fikcionális név* kifejezés is, amelyet szintén GUTSCHMIDT vezetett be (id. HORSTMANN 2001: 25), és használt minden olyan névre, amely irodalmi szövegben szerepel. Azaz nála a *fikcionális név* nagyobb kategóriát jelent, mint az *irodalmi név*. Hasonló véleményt hangoztat HENDRIK BIRUS is, aki az „ismert személyek valódi neveit” nem sorolta a „szoros értelemben vett irodalmi nevek” közé (id. HORSTMANN 2001: 25).

Magam ezzel szemben a 2.1.3.1. fejezetben meghatározott irodalmi névtan mint kutatási terület által vizsgálandó névanyaghoz tartozónak tekintem az irodalmi szövegben szereplő valamennyi tulajdonnevet. Ezek az *irodalmi nevek*. Az írói névadás kutatása azonban az irodalmi neveknek csak egy részére irányul: az író által tudatosan vagy ösztönösen, meghatározott céllal teremtett, választott vagy alkalmazott nevekre. Ezek a nevek az írói, alkotói folyamatnak az eredményei, s egyszersmind eszközei is, ezért az *írói név* terminussal jelölöm őket. A 2.2.4.2. fejezetben részletesen írok arról, mely irodalmi nevet nem tekintek írói névnek.

2.2.2. Az írói névadás vizsgálata a névválasztás, a névteremtés és a névalkalmazás szempontjából

KOVALOVSKY MIKLÓS az író névadó gesztusában magát az alakteremtést látja. Az írói nevet a létrehozott névviselő szerves tartozékaként, lényegének, jellemének foglalataként értelmezi: „felénk néző arc, amelyben egy élet tükröződik, amelynek határozott kifejezése van, beszél és fintorog, mielőtt maga az alak megszólalna vagy megmozdulna. Az alak létezésének ez az első jele, mint újszülöttnél a sírás. Ez teszi élővé, hozzánk hasonlóvá, emberré” (KOVALOVSKY 1934: 7).

A megnevezés, a névadás az emberi viselkedés, az emberi logika és a beszéd teremtőerejének a felismerésén és megtapasztalásán alapul. „A nomináció egyetemes elve a megnevezés mivoltát, a nevek keletkezésében megmutakozó törvényszerűséget, a jelviszony általános természetét világítja meg” (HORVÁTH 2008: 561). Oka és célja nem más, mint elválasztani, megkülönböztetni a különbözőket, elnevezni, megnevezni az összetartozókat. A költői névszemlélet őrzi azt az „ősi világteremtést”, amelyben az ember, amikor nevet ad, felismeri és megtapasztalja a névadás aktusának teremtőerejét. (HELTAINÉ NAGY 2010: 285, 290.) „A név (tulajdonnév) nyelvi vonatkozású antropológiai univerzálé”, éppen ezért „a névadási funkció nem tisztán nyelvi (kommunikációs) funkció, hanem a nyelv segítségével gyakorolt antropológiai funkció” (SZÉPE 1970: 308, 309).

A névadást leginkább befolyásoló tényező az egyes kultúrákban, hogy nyitott vagy zárt-e a névrendszer, tehát adott névkészletből kell-e választaniuk a névadóknak, vagy kötetlen lehetőségük van a köznevek közül bármilyen alakítással, esetleg értelmetlen hangsorral is tulajdonnevet teremteni (HAJDÚ 2003a: 153). A minta után alkotott nevektől a fantázia által teremtett nevekig terjedhet a skála (G. PAPP 2009: 62). Amikor egy írónak tulajdonnévre van szüksége, általában ugyanazok a lehetőségek állnak a rendelkezésére, mint a nyelvközösség bármely más tagjának: vagy alkalmaz egyet a már rendelkezésére álló tulajdonnévkészletből, vagy pedig létrehoz egyet. A szereplő megteremtésébe beleépül a név megtalálásának vagy kitalálásának a folyamata is.

Ennek a folyamatnak az egyik döntő mozzanata, hogy az író által adott névnek létezik-e a szövegen kívüli valóságban olyan denotátuma, mely egy adott névközösség (a feltételezett olvasók) számára ismert. Amennyiben igen, az író nem csupán a létező nevet alkalmazza művészi célja elérése érdekében, hanem magát a névviselő által keltett asszociációkat is (a névkompetenciáról és a konnotációról részletesen l. a 3.2.1. fejezetet). Ebben az esetben névalkalmazásról beszélünk. Viszont ha a névnek nem létezik ilyen minőségben

értelmezhető valós névviseelője, akkor az író maga alkot tulajdonnevet névválasztás vagy névteremtés során. Az irodalmi szöveg szempontjából az a fontos, hogy az ilyen nevek egy része a valóság bizonyos névhasználati jellemzőit tükrözi vissza, ezáltal realisztikusan, valószerűen hatnak, „névszerűek” (vö. J. SOLTÉSZ 1979: 25). Az író által létrehozott név lehet a valóságban működő névadási formák utánzásának a következménye (személynevek esetében ilyenkor például családnév, asszonynev, keresztnév, becenév, ragadványnév, illetve ezek kombinációja lehet a szereplő neve). Azt az írói megoldást nevezhetjük névválasztásnak, amikor a választott névnek nem létezik egyetlen, szélesebb körben ismert denotátuma. Amikor azonban nem elsődleges szempont a mintakövetés, akkor az író gyakran halandzsanevet, hangulati-érzelmi hatást tükröző nevet hoz létre, amely sokszor hapax legomenon is egyben (I. G. PAPP 2009: 63). Ebben az esetben az író által létrehozott név az adott nyelvközösségben nem létezett korábban, ez a névteremtés. Bármilyen nyelvi elem funkcionálhat ugyanis névként egy szövegben (erről jelentéstani megközelítésben I. TOLCSVAI NAGY 1997: 601–605), néha meghatározott írói céllal, éppen névszerűtlensége miatt tűnve ki környezetéből.

A névválasztás és a névteremtés eredményeként létrehozott nevet a magyar névtani szakirodalom egységesen és egyetértően *fiktív név*-nek nevezve tanulmányozza. Megemlítendő, hogy G. PAPP KATALIN a *fiktív név* helyett a *költött név* terminust ajánlja: „Az írói névalkotás eredménye olyan egyéni név, amely akár követi, akár nem a társadalmi mintákat, mindenképpen eredeti, és az adott szövegvilágban hiteles név. A fiktív írói nevek megszületése az alkotói folyamat része. Mondhatjuk azt is, hogy névköltés” (G. PAPP 2009: 67). A *névköltés* kifejezést már J. SOLTÉSZ KATALIN is alkalmazta, sőt helynevekkel kapcsolatban a *költött név*-et is, de egyik sem terjedt el a szakirodalomban (1958: 50–61), valószínűleg a túlzottan költészethez kötődése miatt. A *fiktív név* kifejezés témája körül nem alakult ki a kutatások lényegét érintő egyet nem értés.

Azonban a névalkalmazás által adott írói neveket érintő tudományos elemzéseknél kitűnik a tárgyalt kérdéskör lényeges problémája, mely az elemzések egységességét is nyilvánvalóan befolyásolja: a terminológiai bizonytalanság. J. SOLTÉSZ KATALIN a *valóságos név* terminussal jelölte azokat a tulajdonneveket, amelyek a valós világban is használatosak, és névviseelőik is valósak. Kiemeli, hogy *valóságos név* szerepeltetése gyakori jelenség az irodalomban, és fontos tényezője az irodalmi stílusnak, „sőt a *valóságos* és *kitalált nevek* vegyítési aránya sem érdektelen” (J. SOLTÉSZ 1979: 153). Idevágó példáiban az írók, költők önémlítését, szerelmeik, családtagjaik, személyes ismerőseik saját néven szerepeltetését, valamint a történelemből, művelődéstörténetből, mitológiából, vallásból vett neveket említi. A magyar szakirodalomban a leggyakrabban

a *valóságos név* (l. pl. VITÁNYI 1985, T. SOMOGYI 2015) és a *valós név* (l. pl. K. SZOBOSZLAY 1992, P. CSIGE 1999) terminust alkalmazzák, sőt a *valódi név* terminusra is találunk példát (l. pl. J. SOLTÉSZ 1979, HELTAINÉ NAGY 2010). Erre utaló egységesítési törekvéssel nem találkoztam, holott – ahogy azt az előző fejezetben már említettem – a terminusproblémák és az írói névadás vizsgálatához fűződő módszertani bizonytalanság között igen valószínű a kapcsolat.

A terminushasználat egyértelművé és általánosan használhatóvá tételét zavarja, hogy a fiktív-valós lehetőségek hol a vizsgált nevek, hol pedig a névviselőkre vonatkoznak. Épp ezért a *fiktív* és *valóságos nevek* meghatározásakor mindenképpen külön kell választani a neveket és a névviselőket. Erre tesz kísérletet INES SOBANSKI, aki a fiktív névviselők valós nevei közé olyan neveket sorol, amelyeket az író a valós névkincséből választott (l. 2000: 64). A fiktív névviselők *fiktív nevei* között a kitalált személyneveket említi, ezen belül a valós névkincsbe illőket *valószerű*-nek nevezi. A valós névviselők *valós nevei*-hez kerülnek nála a fikcionális cselekmények valós helyeinek valós helynevei is. A valós névviselők *fiktív nevei*-hez SOBANSKI a más fikcionális irodalmi szövegekből átvett azon tulajdonneveket sorolja, amelyeket az eredeti szövegvilág alkotója hozott létre (vö. 2000: 64–65). SOBANSKI felosztásának logikájával egyetértek, sőt az első három kategória besorolását is helyénvalónak tartom, viszont a valós névviselők *fiktív nevei*-hez semmiképpen nem sorolnám az általa meghatározott neveket, hiszen például a második kategóriájában meghatározott valós névviselők valós nevei még egy másik szövegbe átkerülve sem válnak fiktívvé (az intertextuális nevekről l. a 4.2.2. fejezetet).

A fentiek alapján a valós-fiktív viszonyt érintve felvetődik egy másik, a terminusok használhatóságát és a csoportosíthatóságot zavaró tényező: a fikcionált szövegben vizsgált nevekkal kapcsolatban *valós* vagy *valóságos* névviselőkről beszélni feltűnő logikai ellentmondásnak tűnik. Ennek az ambivalenciának a feloldására törekszem a továbbiakban.

2.2.3. A valóságban létező névviselők és neveik az irodalomelmélet és a történelemtudomány tükrében

A fenti fogalommeghatározások és kutatások arra irányulnak, hogy az irodalmi alkotásokban található neveket kettéválaszthassák, csoportosíthassák; a cél leggyakrabban a valós és a fiktív csoport pontos elhatárolása.

A fiktív névviselőket jelölő írói nevekre jellemző, hogy a névviselőre, személy esetén annak fizikai és fiziológiai tulajdonságaira (magasság, testalkat, bőrszín, arcvonások stb.), öltözkéire, viselkedésére, jellemvonásaira, érzéseire és gondolataira vonatkozó adatok az irodalmi művek lehetséges világán belül

keresendők. Szemiotikai szempontból a fiktív névviselő neve nem egy tényleges, fizikailag (térben és időben elkülönülten) létező vagy valaha létezett konkrét személyt jelöl, hanem csupán egy képzeletbeli, a valós világban nem megragadható alakot. A szereplő tehát nem más, mint a rá vonatkozó szövegbeli információk összessége, melyek eredője a mű szerzője, újraalkotója pedig a mindenkori befogadó. (Vö. BENYOVSZKY 2014: 252–253.)

Az eddig felvázoltak következtében az irodalmi művek tulajdonnév-vizsgálatának jellegzetes, gyakran előtérbe kerülő szempontja a nevek viszonya a valósághoz. (Szándékosan nem az *írói névadás* vizsgálata kifejezést használtam, mivel az írói névadást szűkebben értelmezem; erről részletesen l. a 2.2.4. fejezetet.) ARISZTOTELÉSZ Poétikájában olvasható: „nem az a költő feladata, hogy valóban megtörtént eseményeket mondjon el, hanem olyanokat, amelyek megtörténhetnek és lehetségesek a valószínűség vagy szükség-szerűség alapján” (2004: 24). Az alábbiakban az utóbbi évtizedekben készült, e témával összefüggő munkákba nyújtok vázlatos bepillantást (nem egysége-sítve a kutatók saját terminushasználatát).

VITÁNYI BORBÁLA Juhász Gyula névadási motívumairól írva arra hívta fel a figyelmet, hogy a költő a valóságos nevekkel asszociációk sorát indítja el, a név nála sokszínű stíluseszköz, hasonlatokban szerepel, fogalomná szélesedik, jelképpé válik (vö. VITÁNYI 1989: 316–317). MAGYARLAKI JÓZSEFNÉ megfigyelése szerint Kosztolányi Dezső a névalkotás eszközét használva jobban törekedett a lehetséges valóság bizonyítására a fantasztikumban, mint valósabb témájú novelláiban (vö. 1989: 305). J. SOLTÉSZ KATALIN kiemelte, hogy Krúdy Gyula gyakran szerepeltet regényeiben valódi nevükön valóságos személyeket: a történelemből, az irodalomból, a mondavilágból vesz kölcsön neveket (vö. J. SOLTÉSZ 1989: 455). VARGA JÓZSEFNÉ úgy látja, hogy Galgóczi Erzsébet kisregényeiben a választott nevek egy része, a földrajzi megnevezések többsége reális, beazonosítható (l. 2004: 170). T. SOMOGYI MAGDA Babits Mihály írói szándékát elemezve arra az eredményre jutott, hogy a Halálfiái című regény szereplőinek nagy része valós személyek nevét viseli, de Babits a valósághoz képest a szereplők rokonsági kapcsolatait kissé átalakította. „Az író a magyar történelem és kultúra talaján mélyen gyökerező valóságot és a fikciót oly mértékben ötvözi, hogy a hús-vér alakok az irodalom magasabb régióiba emelkedve a regény belső törvényei szerint keljenek új életre” (T. SOMOGYI 2007: 364). HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET bemutatta, hogy Sinka István a valóságot a valódi neveken keresztül közvetlenül emeli be a költészetbe, írásaiban a valóság és a fikció nem válik el egymástól (vö. 2010: 295). ANGYAL LÁSZLÓ szerint Krúdy Gyula névadására jellemző, hogy valóságos nevek keltik fel annak a környezetnek a hangulatát, amelyből a hős

származik, vagy ahol él, s így közvetve őt magát is jellemezhetik (vö. 2014: 200); Krúdy Asszonyságok díja című regényének vizsgálatakor pedig interkulturális jelenségként értelmezte a valós neveket (vö. ANGYAL 2009).

A fenti tanulmányok tanúsága szerint is elengedhetetlen megállapítani egy irodalmi mű névtani elemzésekor, hogy a benne előforduló nevek közül melyek léteznek valójában, és melyek azok, amelyeket a szerző kitalált. A szépirodalomban ugyanis „mind a valódi nevek felhasználása, mind a névfikció értékes stíluseszköz” (J. SOLTÉSZ 1979: 173). Leggyakrabban a váltakozásuk figyelhető meg: az egymáshoz viszonyított arányuk jellemző az adott irodalmi mű valóságábrázolására, és függ az egyes irodalmi korszakok jellemzőitől is (erről részletesen J. SOLTÉSZ 1979: 153–172). A valós név, a modell és az irodalmi műben megjelenített személy vagy hely neve közötti összefüggésekre az irodalomtörténeti háttér feltárása deríthet fényt. T. SOMOGYI MAGDA hívja fel arra a figyelmet, hogy e tekintetben fontosak a kritikai kiadások jegyzetei, a keletkezéstörténetre vonatkozó tanulmányok. Az egyes írók és alkotásaik névrendszerének a valósághoz fűződő viszonyát a magyar névkutatásból még hiányzó szótártípus, az írói névszótár tárhatja fel (vö. T. SOMOGYI 2014: 168, 2015: 211–212). A következőkben a kutatási terület interdiszciplináris jellegét is illusztrálva érdemes áttekinteni, hogyan közelítenek a filozófiatudomány, az irodalomtudomány és a történettudomány képviselői a valóság-fikció kérdéskörhöz.

LUKÁCS GYÖRGY szerint az író arra törekszik, hogy „a történelmi valóságot úgy ábrázolja, amilyen az valóban volt; emberileg hitelesen és a késői olvasó számára mégis élményszerűen” (id. GYÁNI 2004: 80–81). A képzelet mint a lehetséges történet kiindulópontja teszi egyáltalán elbeszélhetővé a múlt megannyi, elbeszélésre váró potenciális történetét. Valóság és fikció, igazság és lehetőség nem áll élesen szemben egymással; ellenkezőleg, egymást áthatva járul hozzá egy hihető történet megszületéséhez. Ahhoz, hogy a regényíró megszerezze fikciós igazságai iránt az olvasó bizalmát, arra van szüksége, hogy a fikcióban tett kijelentések a fikciós történet keretein belül keltsék az igaz benyomását (vö. GYÁNI 2004: 88).

Az irodalom voltaképpeni feladata a valós utánpótlás a lehetségesben. A költő a valós tanulmányozása és a lehetséges világok elképzelése révén megismerheti, utánpótlás révén pedig felfoghatóvá és hozzáférhetővé teheti mindazt az igazságot, amely a jelenvaló világ szükségszerűségeiben, a fizikai és az emberi természet törvényeiben és erőiben rejtve marad (vö. SZABÓ 2010: 125). SZABÓ ERZSÉBET azon az állásponton van, hogy a fikcionális világokat a „lehetőség aktuális dimenziójában” kell elhelyezni (2005: 150).

BERNÁTH ÁRPÁD szerint az irodalmi szövegekben szereplő nevek jelölete és jelentése is egy rendszer létehez kötött. Ez a szabályrendszer a szöveg interpretációs elmélete, mellyel a szöveg poétikailag lehetséges világa megalakítható. A szöveget alkotó tulajdonnevek erre a világra vonatkoznak, jelölük ebben a világban létezik, értelmük is e világ vonatkozásában adott (id. SZABÓ 2010: 135–136; erről részletesen l. BERNÁTH 2007).

LUBOMÍR DOLEŽELnek lehetséges világok elméletéből kiinduló, narratív-szemantikai fikcióelmélete szerint egy mű által létrehozott lehetséges világon belül minden összetevő egyforma mértékben fiktív. Egy regényben minden entitás az úgynevezett *ontológiai homogenitás* elvének rendelődik alá, amely egyrészt a fiktív világok önállóságának, a valós világtól való függetlenségének, másrészt a fiktív egyedek zökkenőmentes együttélésének és kölcsönös kapcsolódásainak az előfeltételét képezi. „Tolsztoj *Napoleon*-ja semmivel sem kevésbé fiktív, mint *Pierre Bezuhov*, és Dickens *London*-ja semmivel sem reálisabb, mint Lewis csodaországa” (DOLEŽEL 1997: 608). Ez azt is jelenti, hogy a fiktív individumok (azaz az irodalmi alakváltozatok) létük és tulajdonságaik tekintetében nem függenek valóságos prototípusoktól (vö. BENYOVSZKY 2014: 254).

A fentiekben bemutatott elméleteken való továbblépésre WOLFGANG ISER nagyszabású irodalomelméleti koncepciója ad lehetőséget. A fiktív és az imaginárius című művében szerepel az az elgondolás, hogy „az irodalmi szöveg mindig valóság és fikció keveredése, s ekképp magával vonja az adott és elképzelt összjátékát” (ISER 2001: 21). ISER szerint a valóság (objektívan létezők halmaza) és a fikció (valótlanság) kettőssége nem gyümölcsöző szempont az irodalmi művek leírására. A probléma feloldásaként ISER három összetevőt vezet be az irodalmi szöveg létesülésének, strukturálódásának és hatásmechanizmusának leírására: a *reális*, az *imaginárius* és a *fiktív* fogalmát és terminusát. (Vö. BÉNYEI 2007: 38.) Amint a valóságok áthelyeződnek egy szövegbe, valami másnak a jelévé változnak, elhagyják eredeti meghatározottságukat. Miközben a fikcióképző aktus maga mögött hagyja a valós meghatározottságát, egyúttal olyan meghatározottságot kölcsönöz az imagináriusnak, mellyel az eredetileg nem rendelkezett. „Ez persze nem jelenti azt [...], hogy az imaginárius valós, bár kétségtelenül felölti a valóság látszatát, minthogy behatol és beavatkozik az adott világba” (ISER 2001: 23–24). Az elmondottak függvényében egészen másként ítélné meg a reális és az imaginárius, a valós és a fiktív. „A regény a múltból érkező nyomokból, jelekből, forrásokból az imaginárius teremtő közremunkálásával, illetve a fikcionális határátlépések révén önálló világot konstruál, összetett funkcióval bíró jelölőrendszert hoz létre” (BÉNYEI 2007: 39). A valóság elemei, melyek bejutnak a szövegbe, egy

esztétikailag konstruált világ elemei, jelei lesznek, melyet művészi célok határoznak meg. „Ha a fikcionális szöveg reálisat is tartalmaz, anélkül, hogy kiemülne annak leírásában, akkor fiktív komponense sem öncélú, hanem fikcionáltként valami imagináriust készít elő” (ISER 1997: 51–52).

A fikcionális irodalmi szövegben lévő tulajdonnév viselője sem lehet azonos egy szövegen kívüli névviselővel, hiszen ezek a névviselők a szöveg által felépített világban teremődnek meg, egyfajta „kvázi-azonosságot” mégis feltételezhetünk (vö. TÓTH L. 2014: 35). ISER alapján egy fikcionális irodalmi szövegben a névviselők valósága csupán a valóság látszatát kelti: olyan, mintha valós lenne, azaz kvázivalós. Ezért a továbbiakban megjelölésükre a *kvázivalós névviselők* terminust használom.

A fentiek figyelembevételével az írói neveket a névviselőiktől függetlenül, létrejöttük szemszögéből különítem el egymástól, az alapján, hogy az író milyen módszerrel hozta létre őket. A névválasztással és a névteremtéssel létrejött neveket *fiktív írói nevek*-nek nevezem, hiszen ez a széleskörűen használt terminus betölti szerepét. A névalkalmazás által adott neveket jelölő terminusként véleményem szerint a *valóságos* jelző lényegre törően fejezi ki, hogy a valóságban létező denotátumot jelölő névről van szó. A nevek e csoportjának kifejezetten hangsúlyos tulajdonsága, hogy a valóságban léteznek vagy léteztek, de írói eszközökké is válnak azáltal, hogy bekerülnek egy irodalmi szövegbe. Ezért elengedhetetlennek tartom, hogy ez a jellemzőjük a terminusban is kifejezésre kerüljön, mégpedig az *írói* jelző révén. A fentiek alapján a valóságban létező névviselők neveinek jelölésére a *valóságos írói név* terminus bevezetését javaslom. Az, hogy mit tekintünk valóságos írói neveknek, a szépirodalmi művek aktuális befogadójának a névkompetenciájától függ (a névkompetenciáról l. a 3.2.1. fejezetet). Az *Utazás a koponyám körül* című regényben szereplő *Gizi* nevet például csak abban az esetben értelmezzük valóságos írói névként, amennyiben tudjuk, hogy az írónak volt egy ilyen nevű nővére. Ellenkező esetben a fiktív írói név kategóriájába soroljuk. A *Kosztolányi* név sem egyértelműen valóságos írói név például egy külföldi olvasó számára. Tehát az írói nevek elkülönítése egyértelműen névkompetencia-függő. Ily módon az irodalmi neveket egy névkompetencia-skálán képzelhetjük el: bizonyos személyneveket például a mai, úgynevezett átlag magyar olvasó sokkal inkább valóságosnak érez, mint másokat. Mindez fordítottan is igaz: a *Hüttl Hümmér* névre (N. 2: 288) a mai olvasók zöme feltételezhetőleg komikumkeltő fiktív írói névként tekint (elsősorban hangzásának köszönhetően), pedig a név viselője a századforduló elismert sebésze volt, tehát a név valóságos írói név (vö. 5.3.2. fejezet).

A fiktív és a kvázivalós névviselő kategória elkülönítése sokszor hosszas kutatómunka eredménye, és nem is mindig sikeres. Egy Karinthy Frigyesről szóló anekdota alapján szélsőséges esetekben még maga az író sem lehet biztos abban, hogy az általa adott névnek nem létezik valós névviselője. KOSZTOLÁNYI DEZSŐNÉ emlékezete szerint egy alkalommal a Pesti Napló szerkesztőségében egy ismeretlen nő „dühös szidalmak között felpofozta Karinthyt. (...) – Gráf Margit vagyok – kiáltotta felé a nő (...) Ekkor eszmélt rá Karinthy, hogy néhány (sic!) nappal előbb megjelent egy humoros karcolata egy nőről, akinek ő a Gráf Margit nevet adta. Hogyan jutott eszébe ez a név? Talán a villamoson hallotta említeni, vagy egy cégtábla feliratán látta.” (2004: 158–159.)

2.2.4. A valóságos írói nevek viszonya a valósághoz

A valóságos írói neveket az irodalmi szövegben betöltött funkciójuk alapján kell vizsgálnunk. Ebben a kérdésben döntőek a kontextuális tényezők, ahogyan azt már PAIS DEZSŐ megfogalmazta: „a név a környezetében vall, és a környezetében gyakran mást vall, mint önmagában” (1960: 101). Az írói nevek ugyanis az irodalmi szövegvilág részei, ezért csak szövegben vizsgálhatóak, nem tőle függetlenül. A valóságos írói nevekkal az író képes felidézni például letűnt időket, egykor élt személyeket és hajdan volt helyeket, fő szerepük ugyanis a korfestés, a jellemzés és az intertextuális utalás. A következőkben ezért a kvázivalós névviselőt jelölő nevek lehetséges változatait azzal a céllal veszem sorra, hogy egyértelművé váljon, mely esetekben tartozik egy irodalmi műben megjelenő név az írói névadás névanyagába, azaz mely szerepekben írói név. A kvázivalós névviselők nevei különböző írói célok eszközei lehetnek; ez alapján több típust el lehet egymástól különíteni. Ezen túlmenően azt is vizsgálni kell, hogy a kvázivalós névviselők neveinek tényleges jelöltje és műbeli jelöltje milyen kapcsolatban van egymással.

A szerzői szándék „leleplezése”, vagyis a névadási motivációk, a stilisztikai eszközök bemutatása az írónak a nevekhez való viszonyára vonatkozik, így az írói nevek lehetséges funkcióira most nem térek ki (arról a következő, 3. fejezetben lesz szó).

2.2.4.1. A kvázivalós névviselő neve szereplő neveként

Amennyiben a névviselő valódi szereplője a novellának, vagyis az ismert, valós névvel szereplő denotátum egy átiratban, parafrázisban szerepel, előfordul, hogy a szépirodalmi alkotás világával akár egyáltalán nincsen egyezése a valóságnak, sőt még az is, hogy egyedül a név az azonos. Ezeket a neveket

parafrázisnevek-nek nevezem. A parafrázisnév esetében az író a meglévő ismereteinket használja fel a meghökkentésre, újragondolásra, azaz a valós személyek iránti érdeklődésünket használja fel. Tudjuk, hogy nem úgy volt, de érdekel minket, hogyan lehetett vagy lehetett volna. Eltávolít a jelenből, de jelenlegi problémát fest le. A parafrázisnevek valóságos írói nevek, az írói névadás vizsgálatának tárgyai.

2.2.4.2. A kvázivalós névviselő neve nem szereplő neveként

Amennyiben a kvázivalós névviselő (leggyakrabban mitológiai, vallási, történelmi, irodalmi alak) neve a szépirodalmi szövegben csak hivatkozásként jelenik meg, akkor viselője nem szereplője a regénynek, hanem egy-egy tulajdonság szimbolikus hordozója, mely a fikció tágabb dimenziójában értelmeződik. Az író által kitalált, fiktív névvel ellentétben nem a denotátumot jellemzi, hanem az eredeti, valós világban létező denotátum jellemez egy másik személyt, kort, kapcsolatot, sőt magát az író is. Ezekben az esetekben a kvázivalós névviselő neveit viselőkre általában közismert történelmi szerepük vagy jellemző tulajdonságaik folytán szokás hivatkozni, illetve bizonyos írói jellemzés céljából egy hasonlatban hasonlító tagként állnak. Ilyen név Karinthy Frigyes Vasziliij című novellájában az *H. G. Wells*: „H. G. Wells egyik regényében olvastam” (N. 2: 106). Ezek az irodalmi nevek nem írói nevek.

A helynevek gyakran szerepelnek névszimbólumként egy irodalmi alkotásban. Az író kiemeli a földrajzi helynek egy vagy több, a közösség tudatában is meglévő vagy csak a saját meglátásából következő sajátságát, és a továbbiakban a valós helynév már ezeknek az elvonatkoztatott, felnagyított és általános jelentőségűvé tett jelenségeknek a jelképe lesz (vö. SZATHMÁRI 1989: 175).

Nincsen a szövegben jelölésük a kvázivalós névviselő azon neveinek sem, melyeknek a szemantikai, főként enciklopédikus tartalma a fikcióban metaforizálódik, a nevek tehát absztrahálódnak, jelképvé válnak. HAJDÚ MIHÁLY ezekről a nevekről mondja, hogy olyan nyelvi jelek, amelyeket reflexíve tulajdonneveknek tartunk, de nem azok, hiszen nem identifikálnak, csak szimbolizálnak (2008: 16–17). Megkülönböztethetünk tulajdonnévi metaforát és metonímiát. J. SOLTÉSZ KATALIN volt az, aki elsőként rámutatott arra, hogy a tulajdonnévhez a rá vonatkozó ismereteink olyan tudattartalmat kapcsolhatnak, amely az eredeti denotátumon kívül más egyedre, több egyedre is vonatkoztatható (1979: 35). Hasonlósági névátvitel a tulajdonnévi metafora, érintkezésen alapuló a tulajdonnévi metonímia. RESZEGI KATALIN elemzése alapján (a kognitív megközelítés szerint) a tulajdonnévi metonímia fogalmi természetű jelenség, amely áthatja a gondolkodásunkat és a mindennapi nyelvhasználatunkat.

Jellemző, hogy egy konkrétabb, inkább szembeszökő entitást alkalmazunk egy elvontabb, kevésbé szembeszökő entitás eléréséhez, például alkotót a mű helyett (vö. RESZEGI 2009a: 27). Tulajdonnévi metonímia az *Ibsen* a Tapsoljanak a mamának című Karinthy-novellában: „játszotta az Ibsent” (N. 1: 111) és az Öreg és fiatal című novellában a *Berzsenyi*: „szavalják Berzsenyit” (N. 2: 205). Ezek a nevek sem tartoznak az írói nevek közé.

2.2.5. A névtelenség, a névhelyettesítők és a köznévi jelölők vizsgálata

Újabbán került előtérbe a szakirodalomban az a törekvés, hogy a névtani elemzésben a névvel való megjelölés hiányát a teljes névrendszeren belül kell elhelyezni és értékelni (vö. KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY 2014: 214). A nevek hiánya vagy sérülése, vagyis az azonosítás zavara egy irodalmi szövegben tudatosan használt írói eszköz lehet. A névvel való megjelölés hiányának okai és céljai, illetve ezek vizsgálata is az irodalmi szövegbeli névrendszer kutatásának egy elfogadott területe. „A névtelenség többféleképpen értelmezhető: az adott entitásnak valóban nincs neve (akár úgy is, hogy már/még nincs); vagy van neve, csak nem ismerjük; avagy van és ismerjük a nevét, de valamilyen okból gyakorlatilag nem használjuk” – írja FARKAS TAMÁS a névvel való megnevezést és névtelenséget vizsgáló tanulmányában (2014: 133). KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES bőséges és tanulságos anyagként utal az irodalmi művekben előforduló megnevezetlenség eseteire (l. KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY 2000), KOROMPAY KLÁRA pedig érzékletes irodalmi példákon szemlélteti a nevek hiányának vagy sérülésének irodalmi céljait (l. KOROMPAY 1999: 291–293). FARKAS TAMÁS a név elhallgatásának módjaként értelmezi az egyszerűen megnevezetlenül hagyáson kívül a monogrammal vagy egyéb módokon való helyettesítést és a köznévvvel való megjelölést is (l. FARKAS T. 2014: 133–134).

Amikor az író nem ad nevet hőseinek, akkor foglalkozásuk, társadalmi állásuk, nemük, életkoruk stb. szolgálhat megjelölésükre. Ilyen esetekben (pl. *a férfi, a nő, az orvos*) az olvasó hiányt érez. A tulajdonnevek és a köznevek különbségének, vagyis a tulajdonnevek meghatározásának a kérdésével a nemzetközi és a magyar szakirodalomban sokan foglalkoztak. LEONARD BLOOMFIELD (1933) már több mint nyolcvan évvel ezelőtt megállapította, hogy pusztán nyelvészeti eszközökkel nem lehet különbséget tenni a közszó és a tulajdonnév között. HAJDÚ MIHÁLY a VI. Magyar Névtudományi Konferencián elhangzott előadásában a tulajdonnevek és közszók szétválasztásának lélektani megközelítését célozta meg (l. 2008: 14–18). Vizsgálta többek között a közszavak tulajdonnévként való használatát, és *névhelyettesítők*-nek nevezte el azokat a közszavakat, melyeket tulajdonnév helyett használunk,

többek között a megszólításokat, említéseket (*Édesanyám, Hugi, apu*). Megállapította, hogy ezeknek a közszavaknak a tulajdonnévi szerepe nem reflexív, de kognitíve vitathatatlanul tulajdonnevek (l. HAJDÚ 2008: 14–15). Ide tartoznak a funkciójukat tekintve szintén tulajdonnévnek tekintendő *Csillagom, Életem* típusú becenevek is (bővebben l. HAJDÚ 1994: 27–30, PETHŐ 2000: 101–102).

E témakörhöz tartoznak HAJDÚ MIHÁLYnak a *köznévi jelölők*-nek nevezett köznevekről írt hiánypótló tanulmányában található fejtegetések is: „A személynevekhez tartozó vagy a mellettük gyakran előforduló közszavakról alig írtak, elméleti vagy rendszeralkotási kérdésekkel még egyáltalán nem foglalkoztak” (1999: 274). Ennek okát HAJDÚ abban látja, hogy e köznévi elemek nagy részét a szakirodalom nem tekinti a tulajdonnév elemének, másik részét pedig – pl. címetek, rangokat – ma már idejétmúltnak, a használatból kiveszettnek tartja (vö. 1999: 274–275). A magyar névtudományban ÖRDÖG FERENC tett néhány megjegyzést a személynevek mellett álló közszavakról (l. ÖRDÖG 1973: 149–151), s az ide sorolható szavakat *névkiegészítők* terminussal jelölte. HAJDÚ MIHÁLY szerint e személynevek mellett álló közszavak nem kiegészítik a nevet, hanem a név részei, elemei. Egyértelmű, hogy nagyon fontos azonosító szerepük van a személynevek melletti közszavaknak, hiszen például a *Szabó bácsi* és a *Szabó néni* közötti különbséget csak az utótag hordozza. A nevek előtt álló közszavak a címetek, rangokat, megkülönböztető elemeket foglalják magukban, míg a személyneveket követők elsősorban tiszteletadók, foglalkozást jelölők (osztályozásukról részletesen l. HAJDÚ 1999: 278–279).

2.2.6. Az írói nevek lehetséges rendszere

Az eddigiek alapján megválaszolhatónak tűnik az az alapvető kérdés, hogy az írói névadás kutatásakor mi a vizsgálandó névanyag. A kutatás adatgyűjtése során szem előtt kell tartani, hogy a tulajdonnév nem nyelvi kritériumok, hanem szociokulturális körülmények révén lesz név, és az olvasónak valahonnan tudnia kell, hogy az a nyelvi entitás, amely elé kerül, név és nem más valami (vö. TOLCSVAI NAGY 1997: 603). A névhasználók ehhez szükséges, de egyéntől függő névkompetenciával rendelkeznek. A fentiekből kitűnik, hogy az írói névadás elemzésekor a tanulmányozott irodalmi műben szereplő valamennyi tulajdonnevet (azaz az irodalmi nevet), tulajdonnévből képzett egyéb szót és tulajdonnévi szerepben lévő közszót vizsgálni kell, mégpedig a szövegben, és nem kiemelve abból. Így lehet csak eldönteni, hogy az írói névadás névanyagáról van-e szó (vagy például névszimbólumról). El kell különíteni a különféle írói hatás kedvéért említett nevet a szereplők neveitől is. Így a szövegben

betöltött funkció alapján lesz olyan név, mely nem tartozik az írói névadás névanyagába, mert az író ez esetben nem ad nevet senkinek és semminek.

Más irányból megközelítve és szándékosan leegyszerűsítve a kérdést megállapítható, hogy az írói névadás során nem tulajdonneveket vizsgálunk, hanem minden nyelvi elemet, amely tulajdonnévi szerepben van. Ezáltal kikerülhetővé válik a problémás *tulajdonnév* fogalom. Valójában a vizsgálandó névanyag elkülönítése szempontjából nem fontos, hogy mi is a tulajdonnév, hiszen – ahogyan az a fentiekből látható – nem tulajdonneveket vizsgálunk, hanem magát a névadásnak (vagy a hiányának) a folyamatát és célját.

Az írói nevek típusainak összegző számbavétele előtt szükségesnek tartom megjegyezni, hogy az irodalmi művekben természetesen az összes tulajdonnévfajta előfordulhat, ezért ha megfelelő eredményt akarunk elérni, a névtan különböző kutatási területein alkalmazott speciális szempontok és módszerek az írói névadással kapcsolatban is használandók (vö. T. SOMOGYI 2015: 210). Meggyőződésem, hogy az írói névadás kutatása során a vizsgálat körét az összes tulajdonnévfajtára ki kell terjeszteni.

Az írói nevek osztályozásakor az írói neveket minden esetben írói eszközként vizsgálom. A fő szempontom, hogy hogyan jött létre maga az írói név: névválasztás, névteremtés vagy névalkalmazás által. A névtípusokon belül külön kezelem a fiktív és a kvázivalós névviselőkkel rendelkezőket (l. az 1. táblázatot).

Az írói névtípusok megalkotásakor figyelembe vettem az író lehetséges művészi céljait és az intertextualitás lehetőségeit is. Az itt közölt osztályozás természetesen nem jelent élesen elkülönült csoportokat: számtalan esetben feltárhatatlan, bizonytalan vagy éppen túlságosan összetett a nevek keletkezésének módja vagy a névviselők valósághoz való viszonya. Az írói nevek egyes típusaira Karinthy Frigyes regényeinek és novelláinak a névanyagából hozok példát.

Írói név	Fiktív írói név	Fiktív névviselő (<i>Bábolnay</i>) Kvázivalós névviselő (<i>Berenczy</i>)
	Valóságos írói név	Fiktív névviselő (<i>Caesar</i>) Kvázivalós névviselő (<i>Alighieri</i>)
	Intertextuális írói név	Fiktív névviselő (<i>Merlin</i>) Kvázivalós névviselő (<i>Dávid</i>)

1. táblázat: Az írói nevek rendszere

Az irodalmi nevek és azon belül az írói nevek osztályozásakor tehát a következő fogalmakat használom. *Irodalmi név* az irodalmi szövegben szereplő valamennyi tulajdonnév. *Írói név* az író által tudatosan vagy ösztönösen, meghatározott céllal teremtett, választott vagy alkalmazott név. Nem tartozik az írói

nevek közé a csupán hivatkozásként megjelenő irodalmi név, a névszimbólum, a tulajdonnévi metafora, a tulajdonnévi metonímia (pl. „Heine se ismerte, se Petőfi”, „egy Chopin-melódia jutott az eszébe”, „játszotta az Ibsent”) (erről részletesen l. a 2.2.4.2. fejezetet).

Fiktív írói név-nek nevezem a névteremtés vagy névválasztás által létrejött írói nevet. A *valóságos írói név* a névalkalmazás által létrejött írói név, azaz amelynek a valóságban létezik vagy létezett a befogadó által ismert denotátuma. (A befogadó az írói névadás vizsgálatokor nyilván maga a vizsgálatot végző kutató.) Az *intertextuális írói név* szintén névalkalmazás által jön létre: viselője azonban egy másik irodalmi szöveg valóságában (is) létezik, így neve az alkotás kvázivalóságából kerül egy új fiktív valóságba.

Mindhárom írói névtípusnak lehet fiktív és kvázivalós a névviselője. A *fiktív névviselő* olyan szereplő vagy objektum, aki, illetve amely kizárólag a fikcionális irodalmi szövegvilágban jelenik meg. A *kvázivalós névviselő* ezzel szemben a valóságban létező vagy valaha létezett szereplő vagy objektum.

A fiktív írói névnek a viselője leggyakrabban fiktív (pl. *Bábolnay*), de lehet kvázivalós is, például ha a szöveg alapján egyértelműen kvázivalósként azonosítható névviselő egy teljesen új nevet kap az írótól névteremtés vagy névalkalmazás által. Ezzel a névtípussal találkozunk Az idegorvosnál című humoreszkben: *Berenczy* egy Freud pszichoanalízisével foglalkozó orvos fiktív neve, melynek kvázivalós viselője Ferenczi Sándor (1873–1933) pszichoanalitikus. Az író a két név hasonló hangzásával és Freud említésével teremti meg a név és a valóságban is létező névviselő közötti kapcsolatot. A valóságos írói nevek fiktív viselőjére jó példa a *Caesar* és *Abu Kair* című novellában szereplő *Caesar*, aki egy hajón sakkozik, és nincsen kapcsolatban Julius Caesar római császárral. Szintén valóságos írói név a *Beatrice* című novellában az *Alighieri*, ennek azonban kvázivalós a névviselője: a költő Dante Alighieri. Az intertextuális írói nevek esetében tipikusabbnak számít a fiktív névviselő, mint a kvázivalós névviselő, hiszen ez a kategória egy irodalmi műben megjelent kvázivalós szereplő nevének átvételét jelenti. Az előbbire példa a kelta legendák varázslójának a neve (*Merlin*), melyet a Mennyei riport című regény újságíró főhőse is visel, az utóbbit pedig Dávid zsidó király (i. e. 1010 – i. e. 970) neve illusztrálja, hiszen a Megváltót váró *Dávid* A másik című Karinthy-novellában is megjelenik. Az intertextuális nevek rendszerének összetettségét jól mutatja a *Harun al Rasid* utolsó kalandja című novellában megjelenő írói név: a *Harun al Rasid* egyszerre egy történelmi személy neve és egy irodalmi műben szereplő személy neve is. A különlegesség ebben az esetben az, hogy Karinthy a valós és a fiktív alakról való ismereteit is felhasználja alakjának megalkotásakor (részletesen l. a 5.3.2. fejezetet). Tipikusnak a fiktív névviselőt jelölő fiktív írói

nevet, a kvázivalós névviselőt jelölő valóságos írói nevet és a fiktív névviselőt jelölő intertextuális nevet tarthatjuk, de mint látjuk, a többi lehetőség is előfordulhat.

Azonban „a név és a valóság viszonyában nemcsak arról van szó, hogy létezik, létezhet-e az adott név a valós névanyagban, hanem arról is, hogy beleillik-e az ábrázolt közösség vagy környezet valóságosan meglévő névrendszerébe, vagyis mennyire valószerű” (T. SOMOGYI 2015: 211). A szakirodalomban találkozhatunk a fiktív nevek valószerűség szerinti csoportosításával. Valószerűtlennek a valós világ névadási normáit, névhasználatát figyelmen kívül hagyó, ahhoz nem illő neveket nevezik (vö. PETHŐ 2000: 102, TÓTH L. 2014: 37).

A fiktív írói nevek az adott kontextusban, a mű által ábrázolt világban, az adott névviselőt tekintve stb. lehetnek valószerűek (*Kovács Gyuri*) és valószerűtlenek (*Fizika 15*). A valóságos írói nevek éppen a felismerhetőség miatt valószerűek (*Napóleon*), de gyakran éppen a befogadó által megszokottól eltérő, az adott névviselőhöz a befogadó nézőpontjából nézve nem illő névformával éri el célját az író (pl. Joseph Fesch bíboros *Fesch bácsi* néven szerepel A negyvenéves férfi című novellában). Ugyanez vonatkozik az intertextuális írói nevekre, az elbeszélő egyéni nézőpontjából alkalmazott névforma meglehetősen, valószerűtlenül hathat (pl. *Noah professzor* egy anakronisztikus névformával a bibliai Noét jelöli a Mennyei riport című regényben). Ezekben az esetekben nem maga az írói név valószerűtlen, hanem az adott névforma használata a tipikushoz, az elvárthoz képest.

Az írói nevek funkció, alak, jelentés, eredet stb. alapján is osztályozhatóak, vagy például a valóságos írói nevek eredeti denotátuma alapján: így a személynevet eredetileg viselő személy lehet történelmi személy, tudós, művész, ezen belül író, költő, festő, zeneszerző stb. (A szemléletesség előtérbe kerülése céljából az egyes írói névtípusok lehetséges alkategóriáira a könyvnek a konkrét írói névadásvizsgálatot bemutató 5. fejezetében térek ki.)

Az írói nevek rendszerbe sorolásakor kitűnik, hogy az egy nézőpontú megközelítés az írói névadás vizsgálata esetében nem szerencsés. Egy-egy irodalmi alkotásban vagy életműben egyfelől az írói névadás lehetséges vagy éppen szükségszerű funkcióit kell megvizsgálni, másfelől elkerülhetetlen a műben található írói nevek írói eszközként való elemzése. Az írói névadás kutatásakor csakis e legtöbbször egymást átfedő két aspektus egyidőben való alkalmazása vezethet célhoz. Ezért munkám következő részében a komplex névtani vizsgálathoz szükséges elméleti háttérrel és a konkrét írói eszközként alkalmazott nevek lehetséges jellemzőit mutatom be.

3. AZ ÍRÓI NEVEK SAJÁTOS SÁGAI SZÉPIRODALMI SZÖVEGEKBEN

Mivel az írói nevek markáns meghatározói az irodalmi szöveg nyelvi megalkotottságának, a következőkben áttekintem és bemutatom az írói nevek lehetséges funkcióit. A névfunkciók vizsgálatakor fő szempontnak azt tekintem, hogy az írói nevek alapvetően stilisztikai eszközként értelmezhetőek, vagyis minden esetleges egyéb funkció ennek tükrében értendő. Megvizsgálom azt is, hogy milyen nyelvi és nyelven kívüli eljárás módok eredményezik az egyes nevekben fellelhető stílusértékeket. Az írói nevekre a továbbiakban is írói eszközként tekintek: célom az alkotó író, azaz a névadó konkrét célját, indítékait felfedni az alkotás, azon belül a névadás folyamatában (erről részletesebben I. a 4.1. fejezetet). A következőkben tehát áttekintést nyújtok arról, mi mindent lehet elérni az írói nevek alkalmazásával, milyen funkciójuk és hatásuk lehetséges, azaz az író milyen írói célokat képes velük elérni. Ezek után azt vizsgálom, hogy magát az írói nevet mely tulajdonságai teszik képessé arra egy irodalmi szövegben, hogy a bemutatott funkciókat ellássa.

3.1. Az írói nevek lehetséges funkciói

„A névtudomány azáltal, hogy elemzi a tulajdonnevek jelentését, már alapot ad azok stiláris értékének meghatározására, és mintegy körvonalazza felhasználhatóságuk lehetőségeit” – mutatott rá SZATHMÁRI ISTVÁN (1960: 192) a névtudomány és a stilisztika kapcsolatára. A név nem csupán megkülönböztető jegye a személynek, hanem a legegységibb tulajdona. A nyelvhasználatban személy és név egyet jelentenek. A nevekhez való kötődés mozzanatait megtaláljuk a névválasztás, a névadás vizsgálatában, de nemcsak a keresztnevek esetében, hanem a névváltoztatások történetében is, sőt az írói névadás tudatosságában és ösztönösségében is. A név az író szemében „az élő tartalom foglalata: mögötte lélek van, egyéniség, megelevenedő valóság, hangulati és fogalmi asszociációk szövevénye” (KOVALOVSKY 1981: 76).

Az embernek azt a kiirthatatlan sajátágát, hogy megfelelést vár el a személy és névjele között, az irodalom ősidők óta azzal elégti ki, hogy megteremti a nevek és jellemek parallelizmusát (vö. HARTNAGEL 1936: 6–32). A tulajdonnévhez kötődő asszociációk és hangulatok olyan stilisztikai lehetőségeket tartalmaznak, amelyeket a költők, írók többnyire kihasználnak. Az irodalmi alkotásokban található nevek azon kívül, hogy a jellemzés eszközei,

a legtágabb értelemben véve az írói szándék és képzelet megvalósítói is (vö. VITÁNYI 1985: 223).

Az 1958-as első magyar névtudományi konferencián KOVALOVSKY MIKLÓS hiányolta a névstiliztikai vizsgálatokat (1960: 145). Az azóta eltelt több mint félszáz évben többen és többször foglalkoztak már a név és a stílus kapcsolatával, sőt e téma az írói nevek vizsgálatokor egy-egy konkrét alkotás ürügyén az egyik legfontosabb témakörre vált (l. G. PAPP 2009: 140). A stilisztika kutatói közül BÜKY LÁSZLÓ többször foglalkozott a személynevekkel kapcsolatos stílushatással, stilisztikai eszközökkel (1989, 2008, 2014). Többek között arra jutott, hogy a névnek stílusjelenséggént való vizsgálatokor arra is érdemes figyelni, hogy a név miként épül be a szövegmű nyelvi szövetébe, hiszen ez is befolyásolhatja a név stilisztikumát (vö. BÜKY 1989: 294).

Az írói nevek funkcióinak a bemutatásához elengedhetetlen megvizsgálni magának a tulajdonnévnek a lehetséges funkcióit. A magyar és a nemzetközi névtudomány több jeles képviselője is kidolgozott már a tulajdonnévi funkciókkal kapcsolatos elméleteket. Abban többé-kevésbé valamennyien egyetértenek, hogy a tulajdonnév fő funkciói közé tartozik az identifikáló/azonosító, a differenciáló/megkülönböztető, az individualizáló/egyénytő/ egyeditő funkció. A különböző tulajdonnév-meghatározásokban (l. pl. HAJDÚ 2003a: 49–59) is szerepelnek az említett funkciók. BALÁZS JÁNOS szerint a tulajdonnév elsődleges funkciójában nem más, mint azonosító jellegű, egyedi megjelölésre használatos nyelvi jel (vö. BALÁZS 1963: 52). J. SOLTÉSZ KATALIN az azonosítást és a megkülönböztetést tartja a tulajdonnév fő funkciójának: „a tulajdonnév olyan nyelvi elem, amely a létezők (vagy képzeletbeli létezők) bizonyos kategóriáiba tartozó azonos fajú egyedek egymástól való megkülönböztetésére és önmagukkal való azonosítására szolgál” (1979: 173).

Az alapfunkciókon kívül a névtani szakirodalomban egyéb névfunkciókról is olvashatunk (ezekről részletesen BAUKO 2014: 78–79). MILOSLAVA KNAPPOVÁ a tulajdonnév öt funkcióját különíti el: 1. A nominációs, individualizáló, differenciáló funkciók az alapfunkciók, melyek a társadalmi meghatározottságú identifikációt szolgálják. 2. Az asszociációs, evokatív, konnotatív funkció (ezen belül említi az ideológiai, mitologizáló és honorifikáló funkciót) a tulajdonnevek gazdag jelentésrétegzettségéből, információtartalmából következik, enciklopédikus jellegű. 3. A szociális funkcióhoz sorolja a következő tényezőket: hely, idő, valamint társadalmi, vallási és nemzetiségi hovatartozás. 4. A deskriptív, karakterizáló funkció a beszélő (leíró) nevekre jellemző. 5. Az expresszív, emocionális, pszichológiai funkcióval szoros összefüggésben van az esztétikai és poétikai funkció (vö. KNAPPOVÁ 1992, id. BAUKO 2014: 79).

RUDOLF ŠRÁMEK szerint a tulajdonnév funkciójának értelmezése szerteágazó a névtanban, ezért felsorolja és értelmezi az általa ismert névfunkciótípusokat – nominációs, identifikáló, differenciáló, passzív, aktív, referenciális, szociális, expresszív, emotív, pszichológiai, szociológiai, ideológiai, deskriptív, konnotatív, metalingvisztikai, pragmatikai, fatikus, mitologizáló, areális, temporális, lokalizáló (a helyneveknél) (vö. ŠRÁMEK 1989, 1999: 22–34, 2003; id. BAUKO 2014: 79).

A továbbiakban a fent felsorolt funkciók közül a kifejezetten írói célokhoz kapcsolódókat elemzem. „A tulajdonnevek szerepei az irodalmi szövegekben egyrészt szövegépítkezési technikákból, másrészt a nevek esztétikai összetevőiből fakadnak, azonban még sok olyan szerep járulhat ezekhez, amelyek magából a történetből, a történet menetéből fakadnak: úgynevezett tematikus szerepek” (TÓTH L. 2014: 101). A stilisztikumot létrehozó jelenségek megnyilvánulhatnak név és karakterizáció, név és identifikáció, név és kommunikáció, név és esztétikum, név és hangulat, név és atmoszféra kapcsolatában, a név szövegbe szerkesztettségi foka alapján. Az írói nevek a szövegben egyszerre többféle stílushatást is kiválthatnak, és ennek megfelelően természetesen többféle funkciójuk is lehet. Ezért a lehetséges funkciók nem tisztán elkülönült típusokat jelentenek, sőt több funkció komplexnek is tekinthető.

Van azonban az írói neveknek egy olyan alapfunkciójuk, melyet külön kell kezelni a többi funkciótól, mintegy kiemelve, sőt a többi funkció fölé emelve. Mivel nem beszélhetünk olyan írói névről, amely ne fikcionalizált szövegben létezne (az előző fejezetben kifejtettek alapján ideértve például a történelmi regényeket is), nem létezik olyan írói névadás sem, amelynek ne az lenne az alapfunkciója, hogy fikcionalizáljon, illúziót keltsen. A fikcionalizálásnak és az illúziókeltésnek mindig az a célja, hogy amit a mű ábrázol, a befogadói folyamat során hihetőnek, valóságosnak tűnjön (vö. LAMPING 1983: 29–39, id. TÓTH L. 2014: 74). Alapvető írói cél, hogy a fikció világa úgy jelenjen meg, mintha a valóság világa lenne, tehát az írói nevek alapfunkciója, hogy a szöveg által teremtett világ valóságát hitelesítsék, jelöletük valóságát elhitelessék. Ez a világ természetesen nem feleltethető meg a valós világnak. E nevek elindítanak egy olyan képzetfolyamatot, amelynek során az olvasó a csak részekben és homályosan létező, de már tulajdonnévvel jelölt személyt, objektumot teljes létezővé pótolja ki (vö. TÓTH L. 2014: 77).

3.1.1. Az írói nevek identifikáló funkciója

A tulajdonnevek legáltalánosabb, egyben legalapvetőbb funkciója az identifikáció, az azonosítás: „A tulajdonnevek szemantikailag címkék, amelyeket

egyedek azonosítására használunk” (KIEFER 2000: 140). Ugyanígy egy irodalmi szövegben szereplő írói tulajdonnévnek – a fikcionalizálás mellett – a legfontosabb szerepe az, hogy a szöveg által felépített világ alakjait, objektumait egyértelműen megjelölje. Az irodalmi alakokat a nevek konkretizálják (vö. LAMPING 1983: 21–28, id. TÓTH L. 2014: 71). A denotáció fogalmának és az identifikációval való bonyolult viszonyának a kérdését HAJDÚ MIHÁLY járja körül: vajon a tulajdonnév azonosítja a névvel a megnevezettet, vagy csupán megjelöli azt? A *denotáció* eredeti jelentése ’jelölés’, az *identifikáció*-é ’azonosítás’. HAJDÚ szerint a névadás gyakorlata a jelölés, a névhasználaté, névizsgálaté az azonosítás (2003a: 85–86). A névadáshoz az egyediként való megkülönböztetés és azonosítás lehetőségére és szándékára van tehát szükség (I. FARKAS T. 2014: 126). Az írói név azonosító szerepe kettős: a névvel való azonosítás változatlansága, vagyis a név állandósága teszi lehetővé, hogy egy szereplőt mindig ugyanannak ismerjünk fel, a név kizárólagossága pedig biztosítja, hogy mindig meg tudjuk különböztetni a többi szereplőtől. A felismerhetőség és a megkülönböztethetőség egyszerre van jelen az azonosító funkcióban. Az irodalmi szövegekben a neveknek ezt a funkcióját a legvilágosabban az azonosító mondatok tükrözik, amelyekben a tulajdonnév félreérthetetlenül összekapcsolódik jelölésével. A név változatlansága ahhoz is hozzájárul, hogy a név viselője a történet fiktív terében és idejében mozoghasson és változhasson. Azt azonban le kell szögezni, hogy a név kizárólagossága nem feltétele az irodalmi szövegek névhasználatának, hiszen itt is találkozunk azonosneviséssel és névváltoztatással (erről részletesen I. a 4.2.5. és a 4.2.3. fejezetet). Mindkettő megnehezíti a szereplő azonosítását, de éppen ezért bizonyos esetekben történetsszervező elemként működik (vö. TÓTH L. 2014: 154; a kommunikáció és az identifikáció kapcsolatáról részletesen I. HAJDÚ 2003b: 1–5).

A név használatának elsődleges célja a kommunikációs célszerűség, melyben a két alapvető kommunikációs szempont: a nyelvi gazdaságosságra törekvés és az egyértelműségre törekvés realizálódik (I. VÁRNAI 2005: 14–15). A tulajdonnév ugyanis „a kontextus különösebb ismerete nélkül is ellátja az azonosító szerepet, mivel az a tulajdonnév lexikális tartalmában rögzítve van” (HOFFMANN 2010: 50). Mindez nyilvánvalóan nem azt jelenti, hogy a tulajdonnevek egyáltalán nem igénylik a kontextus azonosító erejét, de „további elemek, grammatikai eszközök hozzáadása nélkül is képesek az egyes entitások megkülönböztetésére, illetve azonosítására (FARKAS T. 2014: 125).

3.1.2. Az írói nevek karakterizáló funkciója

Az író munkájának egyik legfontosabb része a jellemzés, de a jellemzés az alakról, a helyszínről csak homályos képet adhat, amelyet a fantázia kiegészít, kiszínez, és élettel tölt meg. „E képzeleti hozzáadásnak elhomályosult, határozatlan értelmével [...], a hozzáfűződő asszociációk gazdag változatosságával, a beleszívódott képzethangulattal kitűnő alapot és kiindulópontot ad a név” (KOVALOVSKY 1934: 32). A névvel való jellemzés az írói jellemzés legtömörebb módjának tekinthető. Így válnak az irodalmi alkotásokban található tulajdonnevek a jellemzés eszközeivé, az írói szándék, képzelet megvalósítóivá (VITÁNYI 1985: 223). Az írói névben minden esetben felfedezhetők olyan információk, amelyek hozzájárulnak a név jelölésének vagy akár a denotátummal valamilyen kapcsolatban álló személynek, helyszínek a jellemzéséhez. Például egy helynév magukat az ott élő szereplőket is jellemezheti, de akár márkanév is jellemezheti azt a személyt (például a társadalmi hovatartozását), akinek kapcsán említésre kerül, vagy éppen a kort, melyben a cselekmény játszódik (VARGA 2004: 169).

A karakterizáló funkció szoros kapcsolatban áll az atmoszférateremtő funkcióval, melyet személynevek esetében legjellegzetesebben a megszólítás és a helynév tölthet be. A megszólításvariációk hatása a kor viszonyaitól is függ: a konstellációk jellemzéséhez ismernünk szükséges az adott kor társadalmi konvencióit. Az írói helynév a környezet-, illetve korfelidéző, azaz evokatív funkciója miatt figyelemreméltó.

Mind a jellemzésben, mind az atmoszférateremtésben fontos tényező az írói nevek komikumteremtő funkciója is, melynek részletesebb tárgyalására Karinthy Frigyes humoreszkjeinek névtani elemzésekor (l. az 5.4. fejezetet) térek ki. A humoreszk műfaji sajátosságai ugyanis kiváló lehetőséget kínálnak annak bemutatására, hogy a tulajdonnevek hogyan válhatnak a komikum forrásává.

3.1.2.1. Az írói nevek identitásjelölő funkciója

HOFFMANN ISTVÁN a tulajdonneveket gazdag, strukturált jelentéssel rendelkező nyelvi jelekként értelmezi. A név és identitás című tanulmányában (vö. 2010: 53) írja, hogy a nyelvi és kulturális kötöttségeket mutató, az azonosítást szolgáló tulajdonnevek az egyén önazonosság-tudatában fontos szerepet játszanak. A név utal az önmagunkkal való azonosság vagy valamely csoporttal való azonosulás érzésére, élményére. A neveknek ezt a funkcióját *identitásjelölő szerep*-nek nevezi. PETER L. BERGER és THOMAS LUCKMANN szociológusok

szerint az identitás olyan jelenség, amely az egyén és a társadalom közötti dialektikában születik (BERGER–LUCKMANN 1966: 3). Társadalmi közegben az egyénnek különböző interaktív helyzetekben kell érvényt szereznie egyéni identitásának, elhatárolható tehát az önazonosság társadalmi-kollektív és egyéni oldala. Mindenfajta identitás – társadalmi konstrukció lévén – kulturális identitás, mely tudatos részvétel valamilyen kultúrában, azaz egy adott kultúra megvallása (vö. ASSMANN 2013: 137). A tulajdonnév kulturális státusa a név szemantikájának fontos részét képezi, a nevekben a társadalomnak a kultúrája rögzül (vö. pl. TOLCSVAI NAGY 2008, HOFFMANN 2010). Tehát a személynévnek, amellyel az egyént a társadalomban jelöljük, identitásjelölő funkciója van, szociokulturális meghatározottsága pedig az egyik lényegi jellemzője (vö. BAUKO 2014: 85). Így egy szépirodalmi szövegben a tulajdonnevek a szereplők jellemzésének a részeként, identitásjelként különböző identitáselemekre is utalhatnak: viselőjük nemére, életkorára, családi-rokonsági viszonyaira, társadalmi osztályára, vallási hovatartozására és nemzetiségére (l. pl. SLÍZ 2014b, 2014c). Ezek az elemek abban az esetben válnak az önazonosság-tudat részévé, ha maga a névviselő egyén is identitásra utaló szerepet tulajdonít nekik.

A családnevek sajátossága, hogy az egyének azonosításán és egymástól való megkülönböztetésén kívül sajátos, összetett jelentésszerkezetük részeként viselőiket kisebb-nagyobb közösségekhez is kapcsolhatják. Elsődlegesen az adott családhoz, másrészt – elsősorban nyelvi karakterük, illetve adott társadalmi csoportokon belüli gyakori használatuk révén – adott etnikai, nyelvi, illetve egyéb típusú közösségekhez.

Magával az identitással kapcsolatban fontos kiemelni, hogy elemeinek együttese egyrészt az etnikai differenciáció forrását jelenti, másrészt kijelöli az etnikai önazonosság határait (RANCZ 2009: 17). Kisebbségi környezetben a tulajdonnevek utalhatnak az egyén nyelvi hovatartozására, a névviselő nemzetiségére, azaz etnikai szimbólumként funkcionálhatnak (erről részletesen l. pl. BAUKO 2014: 92). Az etnikai identitás érendszerünknek az az összetevője, amely a nemzeti-etnikai csoporthoz tartozás tudatából és élményéből származik (vö. BAUKO 2014: 83–84). A név, a nyelv és az etnikum eredeti összefüggései alapján keletkeznek a nevekben megnyilvánuló etnosztereotípiák (SLÍZ 2013a: 85). A nevek természetesen irodalmi szövegben is utalhatnak az egyén, illetve a közösség etnikai identitására, anyanyelvére.

Nem elhanyagolható az sem, hogy a személyek identitása különböző külső hatások eredményeként megváltozhat. A névnek a személyiség változásában, az egyén identitásépítésében is szerepe van, ugyanis a nevek használatával, módosításával és új nevek adásával folyamatosan kijelöljük, pontosítjuk a helyünket a világban (l. BAUKO 2014: 81, 83). Ezt HOFFMANN ISTVÁN a személy-

nevek identitásépítő funkciójaként különítette el (l. HOFFMANN 2010: 54). E funkciót az írói nevek is tökéletesen betöltik, hiszen az identitás megváltozását az irodalmi szövegekben is gyakran jelzi a karakter névváltoztatása (erről részletesen l. a 4.2.3. fejezetben).

3.1.3. Az írói nevek mitizáló funkciója

Az írói név magába sűrítetheti mindazt, amit a szereplőről a szöveg – közvetlenül vagy közvetett módon – mond. Ez a nagyfokú telítettség a magyarázata annak, hogy miért képesek a nevek tulajdonságnyalábok és történetek szinonimáiként (SZABÓ 2005: 158) működni saját közegük határain túl is. A mitizáló funkció szinte minden nép hiedelemvilágában jelen van; érvényesülési területeit összefoglalóan *névmágia*-nak szokás nevezni.

A névmágiáról számos általános igényű, a világ különböző tájairól példákat felvonultató írás született (l. pl. SOLYMOSSY 1927, ZLINSZKY 1927, FARKAS T. 1998, SLÍZ 2002, HAJDÚ 2003a: 121–127). Mivel a szavakkal űzött varázslatot mindig csak ősi kultúrák körében figyelték meg, kialakult az a meggyőződés, hogy a névmágia nem található meg máshol, csak természeti népeknél. Pedig a névmágia jelensége nincs időhöz, népekhez és kultúrához kötve, hanem emberi természetünk, pszichikai habitusunk változatlan sajátágaiban gyökerezik. „A név és viselője között szerves, szükségszerű összefüggés van; a név nem csupán jelöli tárgyát, hanem lényegileg azonos vele; név és megnevezett kölcsönösen hatnak egymásra; a személyiség életerege a nevében összpontosul; a név a személyiségnek reális, konstitutív eleme” (TVERDOTA 1984: 611). Erre az azonosságra épül az az ősi gondolat, hogy a neve ismeretében meg lehet idézni viselőjét, illetve hatalmunkban tarthatjuk, tehát ártani is lehet neki. Ezen alapul egyrészt a névvel való varázslás, másrészt a név kimondásának tilalma is. A kapcsolat név és egyén között azonban kölcsönös, így a változás a mágia-ban kétirányú: a név megváltoztatásával változást lehet előidézni viselőjének szerepében is (SLÍZ 2011: 127). A névmágia és a névvarázs túlmutat szemantikán, poétikán; az író képes úgy bánni velük, hogy az olvasó semmiképpen ne vonhassa ki magát a varázslat alól (l. T. SOMOGYI 2015: 213).

3.1.4. Az írói nevek pragmatikai funkciója

3.1.4.1. Az írói nevek konstellációteremtő funkciója

Az írói nevek következőkben tárgyalt szerepköre elsősorban a személynevekre vonatkozik. Egy fikcionális szövegvilág szereplője csakis e világ részeként

értelmezhető, egyaránt része az adott világ tér-idő rendszerének, és a más szereplőkkel alkotott kapcsolatrendszernek. Ebben az összefüggésben fontos lehet a szereplők jelenlétének hangsúlyossá tétele, kiemelése, illetve a többi szereplővel való kapcsolatrendszer felépítése, megformálása, azaz a konstellációteremtés (TÓTH L. 2014: 85). A név ráirányíthatja a figyelmet a szereplők közti kapcsolatokra és azok változásaira; hangsúlyozhatja továbbá a szereplők közti, gyakran cselekményformáló viszonyrendszert is (pl. a névazonosság vagy névhasznosság a névvisezők összetartozását mutathatja).

Egy irodalmi szövegben meg kell különböztetni a narráció és a történet síkját, illetve a szöveg beszédjellegű és cselekményjellegű részeit. A dialógusokban névtani szempontból kiemelkedően fontos a kommunikációs kapcsolatot létrehozó és fenntartó megszólítás, mely a mondanivalót vagy az előadásmódot élénkítő, de a mondat szerkezetébe szervesen illeszkedő elem (KISS A. 1997: 561). A megszólításokat szövegstilisztikai eszközként MADARÁSNÉ MAROSSY ÁGNES (2003) vizsgálja, valamint egy tanulmány erejéig én is foglalkozom a különböző megszólításformák kortárs regényben való alkalmazásával (l. VÁCZINÉ TAKÁCS 2009a). A megszólításoknál a szinonimák használata, a fogalom jelentésmezőjébe tartozó szavak, a metonimikus vagy metaforikus említések hangulati vagy stílustöbbletet jelentenek (vö. MADARÁSNÉ MAROSSY 2003: 257). A megszólítások rendszerének vizsgálata már az 1970-es években a szociolingvisztika egyik jelentős kutatási területévé vált. A névtani kutatások célja e szempontból is sajátos: a beszédpartnert jelölő elemek változatainak, lehetséges típusainak bemutatása, valamint a névadás folyamatának és indítékainak feltárása. Az írói névadás ez irányú kutatása a megszólítás fajtáit mint a szövegformálás eszközeit vizsgálja. E nézőpont a regény szereplői közti viszonyt, a viszony esetleges változását, így egymáshoz való – érzelmi és társadalmi – hozzáállásukat tárja fel (vö. VÁCZINÉ TAKÁCS 2009a).

A megszólítás a társadalmi kapcsolatteremtés egyik nyelvi formája. A nemzetközi szakirodalomban több helyen olvashatjuk, hogy a régi korok megszólításformáinak tanulmányozására a szépirodalmi alkotások kitűnő lehetőséget nyújtanak. A ROGER BROWN és ALBERT GILMAN nevéhez fűződő tanulmány drámákból nyert adatokra is épít (1975: 382–388; l. még DOMONKOSI 2002: 56), kutatásukban az udvariassági nyelvhasználat teljességét vizsgálták négy Shakespeare-drámában. PAUL FRIEDRICH a 19. századi orosz megszólító névmás használatát teljes egészében Gogol, Dosztojevszkij, Lermontov, Tolsztoj és Gorkij által írt irodalmi művek anyagára építve mutatja be (l. DOMONKOSI 2002: 56). A szépirodalom felhasználása korábban is jelen volt a megszólítások vizsgálatában, de mindig más módszerekkel gyűjtött adatokkal is kiegészítve, általában csupán háttérinformációkkal szolgált a számszerű adatok értelmezéséhez

(vö. DOMONKOSI 2001: 91). FRIEDRICH véleménye szerint a szépirodalom és azon belül is a realista regények azért különösen alkalmasak a megszólítások vizsgálatára, mert lehetővé teszik a használat dinamikájának, az egyes kapcsolatokon belüli változásoknak és az implicit jelentéseknek a megfigyelését is (vö. DOMONKOSI 2003: 112). DEME LÁSZLÓ ezzel kapcsolatban a következőket írja: „Jó tükrözője az érintkezésformák mindenkori értékének és értékváltozásának a mindenkori szépirodalom” (DEME 1999: 62; l. még IMRE 2003: 231).

A magyar szakirodalomban DOMONKOSI ÁGNES hívja fel a figyelmet arra, hogy a megszólítások vizsgálatában hatékony módszernek számít a szépirodalmi művek szituációit vizsgáló elemzés. Ez ugyanis beavatkozásmentes, passzív eljárás, amely képes kiküszöbölni a reflektáltság problémáját, a megfigyelés ellentmondásait. (Vö. DOMONKOSI 2002: 56.) A realiztikus szépirodalom nyelvviségéből következtethetünk a valós nyelvhasználat sajátosságaira is. NYIRKOS ISTVÁN véleménye szerint „az író gyakran nem tesz mást – ebből a szempontból tekintve –, mint az ábrázolt kor, a beszélő vagy hallgató életkora, műveltsége, neme, a szituáció stb. szerint használja anyanyelve kódjait és alkódjait” (1982: 25). A nyelvhasználat sajátosságait, a megszólítási szokásrendszert ez alapján alapvetően realiztikus, valóságábrázolásra törekvő művek alapján lehetne megbízhatóan bemutatni, a magyar irodalom azonban SZIRÁK PÉTER szerint „a hatvanas évektől folyamatosan távolodott [...] a közvetlen valóságképező modellektől” (1994: 24). Az 1990-es évektől a magyar szépirodalom szociolingvisztikai dokumentumként való értelmezését egyes, a posztmodernre jellemzőnek tartott sajátosságok nehezítik meg; olyan szövegvilág születik, amelyben a valóság művészi átformálásának módja és mértéke nem kedvez a szociológiai, és így a szociolingvisztikai értelmezésnek sem (vö. VERES 1979: 264).

Az író oldaláról nézve a megszólítás az alakteremtés egyik lehetősége (vö. MADARÁSNÉ MAROSSY 2003: 254): olyan stiláris eszköz, amellyel az író érzéseinek magasabb fokát érzékeltetheti, ugyanakkor közvetlenebb hangot teremt, szemléletesebbé teszi a nyelvet. A megszólítást döntően befolyásolja a szereplők egymás közötti kapcsolata, a megszólított társadalmi rangja, foglalkozása, neme és életkora. Fontos szerepet játszik a megszólítások választásában a beszédhelyzet formális, illetve informális jellege.

FÜLEI-SZÁNTÓ ENDRE szerint a megszólítás speciális eseteként tarthatjuk számon a nem személyközi kommunikációban érvényesülő vokativuszokat (1994: 14), a közlés címzettje a kommunikációs partneren kívül ugyanis lehet akár Isten, állat vagy megszemélyesített fogalom is (l. DOMONKOSI 2002: 8). Ezek a megszólítások (pl. *Istenem!*, *Magasságos ég!*) nem tartoznak az írói névadás vizsgálati körébe.

3.1.4.2. Az írói nevek perspektíva-teremtő funkciója

A szépirodalomban megjelenő nevek (is) „híven tükrözik az elnevező ember érzés- és gondolatvilágát, név- és nyelvteremtő fantáziáját, a világ értelmezésére irányuló szándékát” (VARGA 2006: 244). A néven nevezés folyamán döntő kérdés, hogy a valóságot hogyan strukturáljuk, melyik nézőpontot emeljük ki, és mit tekintünk a megnevezés szempontjából relevánsnak. Így az írói névadás éppúgy szól az íróról, mint az általa ábrázolt világról. Egy írói név mindig összekapcsolódik a perspektíva problémájával, hiszen már a név választása is kifejezi a beszélő egy meghatározott pozícióját (vö. TÓTH L. 2014: 90–93). Adott névforma használatakor társadalmi, világszemléleti és lélektani tartalmak is megjelenhetnek. A különféle nézőpontok eltérő névfajtákkal és megszólításformákkal történő kifejezését főleg az ábrázolt szereplők társadalmi egyenlősége vagy egyenlőtlensége, a társas érintkezést szabályozó társadalmi konvenciók, a nyelvhasználati szintér, a névviselők közti kapcsolatok, a fiktív beszédhelyzetek, a konkrét szituációk határozzák meg. Ugyanakkor egy név perspektivikus karaktere nem feltétlenül egyértelmű az olvasó számára, ugyanis a szereplőt az író különböző névvariációkkal szerepelteti, melyek nem cserélhetők fel szabadon (a névvariációkról részletesen l. a 4.2.5. fejezetet).

3.1.5. Az írói nevek szövegkonstrukciós funkciója

Kevésbé feltárt és kidolgozott a névtannak az írói nevek szövegbeli létezését, funkcióját, természetét vizsgáló területe. LAMPING az elsők között sorolja az irodalmi szöveg tulajdonveit a szövegkompozíció elemeihez, a szövegstruktúra fontos összetevőikhez (1983: 13–20, id. TÓTH 2014: 65). BÜKY LÁSZLÓ szerint a „névnek stílusjelenségként való vizsgálatában [...] érdemes figyelni, hogy a név hogyan épül a [...] szövegmű nyelvi szövetébe, ez a beépülés ugyanis befolyásol(hat)ja a név stilisztikumát” (BÜKY 1989: 294). G. PAPP KATALIN a nevek szövegbe ágyazódásának vizsgálatát Lázár Ervin meseregényein végezve megállapítja, hogy az író szerkezetépítő és történetműködő funkciót rendel szereplőikhez: az írói nevek nála szerkezetépítő, történetmondást inspiráló, szövegkohéziós szerepet töltenek be (l. G. PAPP 2007, 2008), ezért a jelentés, a szövegkörnyezet és a beszédmód együttesen hozhatják létre azokat a stílári sajátosságokat, amelyek egy adott szerzőt jellemeznek (l. G. PAPP 2009: 142). V. RAISZ RÓZSA Mikszáth Kálmánnal vizsgálta a névanyag szövegbe illeszkedési lehetőségeit. A makroszerkezet

függvényében névtípusonként tanulmányozta, hogy hogyan illeszkednek a nevek az adott műbe, illetve milyen narrációs szerephez juthatnak (1997: 541). KISS ANTAL munkájában a nevek előfordulási helyének szövegtagolással való összefüggése merült fel (1997: 564). KISS hangsúlyozza, hogy mivel a nevek szövegben fordulnak elő, ezért feltételezhető az identifikáció mellett a szövegbeli helyzetükből következő funkciójuk is. A személynév a szövegben lehet megszólítás (jellemzőit komplex funkciója miatt a 3.1.4.1. fejezetben tárgyaltam), lehet említés, és lehet a mondat szerkezetébe illeszkedő, de elsősorban a beszédhelyzetet jelölő, és a beszédhelyzet változását jelölve egyúttal szövegtagoló elem (vö. KISS 1997: 561).

Elbeszélő mű szövegében a legtermészetesebb névhasználati forma az, hogy a narrátor megnevezi azokat, akik cselekszenek, beszélnek, megjelennek, jelen vannak, azaz szerepelnek. Azonban a tulajdonnevek szövegbe épülése gazdagabb lehetőségeket is kínál. Az irodalmi szövegeket a narrátor elbeszélésén kívül a szereplők párbeszédei, szabad függő beszédek és egyéb közlésformák alkotják, és a nevek mindegyikben szerepelhetnek (l. V. RAISZ 1997: 539): említónévként és megnevezésként narrációban, a szereplők párbeszédében, szólítónévként pedig főleg dialógusban.

Azt is szemügyre kell venni, hogy a nevek megjelenése a szövegben az elbeszélés mely pontján található, ugyanis a szereplő első említése vagy első feltűnése nem feltétlenül esik egybe a szereplő név szerinti említésével. Gyakran előfordul, hogy a név első megjelenése előtt már tudomásunk van egy szereplő létezéséről, és a róla kapott információkat még nem kapcsolhattuk össze tulajdonnévvel. Ilyen esetekben az író nagy valószínűséggel tudatosan, meghatározott céllal építi fel a befogadóhoz juttatott információkat, így az elbeszélés kompozíciója a ráismerésen alapszik. Az írói név így nemcsak az irodalmi szöveg művészi felépítésének a létrehozója lehet, de akár kompozíciós fordulatok jelzésére is szolgálhat (ZUBOV 1997: 130–132), például ha a szerző a történet során egy bizonyos alakját több különböző néven szerepelteti, vagy ha a cselekmény motivációját magyarázó azonosító név csupán az elbeszélés végén szerepel. A névnek a cselekmény alakításában is fontos szerepe lehet: okozhat, illetve befolyásolhat eseményeket, például egy személynév félreértésén alapuló személycseré következtében (l. SLÍZ 2013a: 88).

Az írói név szövegtagoló funkciója szoros kapcsolatban áll a névvariációk lehetséges alkalmazásával, számával és az írói nevek megjelenésének gyakoriságával. A sok név használatát elsősorban a szereplők mozgékonyasága, a beszédhelyzetek gyors változása indokolja. KISS ANTAL (vö. 1997) különböző írók novelláit hasonlította össze, s a névgyakoriság objektív elemezhetősége érdekében névgyakorisági értéket határozott meg, melyek az előforduló nevek

számának és az adott szöveg lapszámának hányadosaként számíthatók ki. A névadás mértéke értékes és jellemző adat lehet a szépirodalmi művekben, azonban az ilyen irányú kutatásban fokozottan szükséges az elemzett szöveg alapján pontosan körülírni és adott mű alapján indokolni, mely írói nevek denotátuma tekinthető valóban szereplőnek, és az említőneveket érdemes-e külön vizsgálni. Másrészt célravezetőbb a gyakorisági értékek meghatározásakor oldalszám helyett karakterszámot vizsgálni. Ez talán pontosabb összehasonítást tesz lehetővé, bár még így is csak megközelítő pontosságot, hiszen ez esetben az sem mindegy, hogy maguk az írói nevek hány karakterből állnak.

3.2. Az írói nevek lehetséges jellemzői

A kommunikációelmélet felől nézve a névtan kérdéseit, szembeötlik a tulajdonnevek sajátos közlésbeli jellege és sajátos jelentésszerkezete (erről részletesen l. a következő alfejezetben; vö. J. SOLTÉSZ 1979: 24), s ezen belül a nyelv egyéb elemeihez képest is nagy hírértéke (l. NYIRKOS 1986: 290). E fejezetben bemutatom, hogy az írói nevek miként funkcionálhatnak kódként egy adott szövegben, és hogyan járulhatnak hozzá a névvel jelölt alakokról és helyszínekről kialakított befogadói vélemények, benyomások összességének a létrehozásához. Ahhoz, hogy az írói neveket az írói névadás folyamatában autentikusan vizsgálhassuk, érdemes áttekinteni, hogy a tulajdonneveket mely tulajdonságaik, jellemzőik teszik képessé a 3.1. fejezetben bemutatott funkciók ellátására. A különféle nézőpontok és az egymással érintkező, gyakran egymásba mosódó típusok miatt nem töreksem a tulajdonnév jellemzőinek módszeres rendszerezésére, inkább a főbb típusokat és szempontokat igyekszem felvázolni. Ezért a következőkben a nevek sajátosságainak kiragadott példákkal való szemléltetésére helyezem a hangsúlyt, minden esetben kitérve arra is, hogy az egyes jellemző tulajdonságok mely funkciók ellátására teszik alkalmassá az adott írói nevet.

3.2.1. Az írói nevek jellemzői kommunikációs kódként

A kommunikáció során az adó az üzenet tartalmát szimbólumokká kódolja, a befogadó pedig dekódolja az üzenetet. Ezek a szimbólumok konvencionálisak, tehát egy adott közösség tagjai számára érthetőek, egy adott kultúra tagjai számára közös jelrendszert, szabályok és konvenciók rendszerét alkotják. A konvenciók meghatározzák, hogyan és milyen kontextusban lehet a jeleket használni. (RÓKA 2002: 18.)

A tulajdonnév kommunikációs kódként való értelmezését, lehetséges működését kiemelve, számos külföldi vizsgálat eredményét összegezve tekintette át a kérdést TAKÁCS JUDIT (2008a). Megközelítését tekintve a hazai szakirodalomban úttörő jelentőségű, átfogó munkájában kifejti, hogy a név is a személyiségészlelést befolyásoló tényezők közé tartozik (TAKÁCS J. 2008a: 22). A nevet olyan speciális prezentáló kódznak tartja, amely hozzájárul a névviselőről kialakított vélemények, benyomások összességének a létrehozásához (l. TAKÁCS J. 2008a: 28): a prezentáló kódok segítségével kommunikációs partnerünkről társadalmi szerepet, szociális helyzetet, tulajdonságokat feltételezünk szubjektív előismereteink, előzetes tudásunk segítségével, így a nevek is részt vesznek a személyprototípusok kialakításban, azaz a személyprototípusok mellé „névprototípusokat” is feltételeznünk kell (TAKÁCS J. 2008a: 23).

A nevek kommunikációs kódként való használata egy irodalmi szövegben is minden esetben kódolás és dekódolás folyamata, ezért a nevek értelmezése sajátos, szubjektív folyamat. Ennek oka, hogy a nevekhez kapcsolódó egyértelmű információkon kívül (pl. a névviselő neve) számos kifejezetten szubjektív jelentéselem is kapcsolódik, például hangulatok, emlékek. A dekódolás, a névhez kapcsolt többletinformációk felfejtése nagy egyéni eltéréseket mutat; ez az oka annak, hogy ugyanazt a nevet a névhasználók eltérően is megítélhetik (TAKÁCS J. 2008a: 18).

A névhasználat tehát elsődlegesen az egyénhez kapcsolódik, de mivel kognitív folyamatként ez csakis a kommunikációban realizálódhat, mindennek a közösségi-társadalmi vetületét is vizsgálni kell. Az egyén a nevet nyelvi jelként nyelvi szocializációja során sajátítja el, és olyan névkompetenciára tesz szert (HOFFMANN 2010: 53), melynek segítségével megtanulja használni, és saját kultúrája részeként értelmezni őket (VANČO 2013: 104). A dekódolót a név értelmezésében anyanyelvének elsajátított névhasználati szabályai és szokásai, névtani előismeretei és névkompetenciája segíti (vö. TAKÁCS J. 2008a: 18). Az egyén névismerete – nyelvismerete részeként – ugyanúgy a környezetéből származik, mint ahogyan a világról való ismereteinknek is jórészt ez a közeg a forrása. „Megfigyelhető, hogy az egyének névismerete egészen kis közösségekben mutat csak nagyfokú egyezéseket, illetve hasonlóságokat: ezeket a csoportokat névközösségeknek nevezzük” (HOFFMANN 2014: 17).

A névközösség más hangsúlyokkal értelmezhető a személynév és a helynév kapcsán: a helyneveket tekintve a fogalom alapján véve térbelileg határozható meg, hiszen a névfajta elemei által jelölt denotátumok területi kötöttségűek, a térben léteznek. Ezzel szemben a személynevek vonatkozásában inkább szociálisan szerveződő csoportokkal számolhatunk (l. TÓTH V. 2014: 189–190). TÓTH VALÉRIA szerint a névközösség nem csak valamiféle elvont

keretként fogható fel, hanem olyan eleven „organizmusként”, amely bármely időszakban a névadás és névhasználat elsődleges, legalapvetőbb közegeként funkcionál (l. TÓTH V. 2014: 200). Lényegét tekintve ugyanezt emeli ki RESZEGI KATALIN is a helynevekre fókuszáló tanulmányában: „a névközösségek ténylegesen meglévő, különböző alapokon szerveződő, dinamikus csoportok, amelyek névismereti, névhasználati sajátosságaik alapján is jellemezhetők” (l. RESZEGI 2015: 174).

Arról, hogy a nevek mögött milyen arcot, alakot, egyéniséget érzünk, eltérőek az egyéni benyomások, de statisztikailag érvényesülnek határozott véleményrendelések. Valami közös szemlélet, ösztönösen azonos látásmód, megjelenítő sugallat működik, hat bennünk. (KOVALOVSKY 1993: 195.) ROLF HEDQUIST (2005) svéd nyelvész a keresztnemekhez kapcsolódó asszociációkkal kapcsolatban folytatott valós idejű vizsgálatokhoz azt kutatta, léteznek-e közös névasszociációk, és ha igen, változnak-e. Munkájának az a része kapcsolódik szervesen az írói nevek vizsgálatához, melyben arra keres választ, hogy személyes tapasztalatok hiányában milyen tényezők alakítják ki a névhez való viszonyulásunkat. SCHIRM ANITA (2014) egy kérdőíves felmérés eredményein keresztül a laikus nyelvhasználók nevekkel szembeni hiedelmeit és vélekedéseit, a névdivathoz fűződő attitűdjeit mutatja be. SLÍZ MARIANN (2014b, 2014c) a Lázár Ervin mesehőseinek névvilágával kapcsolatos asszociációkat vizsgálja különböző korosztályok körében; az adatközlők a névvisező nemére, korára, jellemére vonatkozó kérdéseket tartalmazó kérdőívet töltötték ki. PÁJI GRÉTA (megj. e.) névasszociációs kérdőívek révén azt vizsgálja, milyen asszociációkat köthetnek a mai lehetséges befogadók az egyes Kosztolányi-szövegek szereplőinek neveihez.

SLÍZ MARIANN-tól olvashatunk a tulajdonnevek prototipikusságát előtérbe helyező tanulmányt arról, hogy a névadás és a tulajdonnevek feldolgozása egyaránt nagy mértékben épül a kategorizációra (vö. SLÍZ 2012b). A mindennapi életünkben a dolgokat, eseményeket a megismerés folyamán bizonyos tulajdonságok, jellemző jegyek, tipikalitási feltételek alapján csoportokba rendezzük. Mivel a prototipikusság nemcsak a tulajdonnéven belüli kategóriánként, hanem nemzetenként, vallásonként, szubkultúránként is változik, a nevek kategorizációja sem függetleníthető a történelmi, társadalmi, kulturális, vallási stb. ismereteinktől, sztereotípiáinktól (a kategorizációt befolyásoló tényezőkről részletesen l. SLÍZ 2012b: 400–404, l. még SLÍZ 2014c).

A tulajdonnevek olyan kulturális gyökerű jelentéstartalmakat hordoznak magukban, amelyek felismerése és kivetítő alkalmazása nélkül egy szépirodalmi mű értelmezési lehetőségeinek köre leszűkül. Egy szépirodalmi műnek annál több rétegét értjük, minél több ilyen „névkódot” ismerünk. Ezt bizonyítják

például az írói nevek fordításaira irányuló elemzések is (l. pl. BAKONYI 2008, PEŤOVSKÁ 2013, KALASHNIKOV 2016). A kód ismeretének hiánya kommunikációs zavart okozhat, ami korlátozhatja a mű megértését, sőt szélsőséges esetben akár gátolhatja is. Másrészt az olvasó által ismert tulajdonnevek hatására beinduló asszociációs folyamatok a műalkotás újabb értelmezési rétegét adhatják.

Az írói névadás vizsgálatának máig feltáratlan területe, hogy az író vajon milyen szempontokat előtérbe állítva ad nevet annak tudatában, hogy a dekódoló (az olvasó) névkompetenciája és a névvel kapcsolatos előismeretei befolyásolják az írói név értelmezését. Felfedezésre váró kutatási terület az is, hogy a névhez kapcsolt szubjektív többletinformációk közti lehetséges eltérések milyen irányban hatnak egy mű megítélésében.

3.2.2. A tulajdonnév jelentésszerkezete, különös tekintettel az írói nevekre

A tulajdonnév jelentéséről, jelentésszerkezetéről alkotott nézetek különbözőek (összefoglalóan l. VÁRNAI 2005). A nyelvtudományban sokáig az a felfogás uralkodott, hogy a tulajdonnévnek nincsen jelentése (J. SOLTÉSZ 1979: 22). GOMBOCZ ZOLTÁN (1997: 156) a nevet jelentés nélküli nyelvi elemnek tekintette, amelyhez „nem fűződik semmiféle értelem”, KOVALOVSKY MIKLÓS (1934: 19) pedig úgy tartotta, hogy a tulajdonnévnek határozatlan a jelentése. A magyar szakirodalomban MARTINKÓ ANDRÁS (1956) írása volt az első, amely megkérdőjelezte a tulajdonnevek jelentésnélküliségét, később pedig különféle elméleti keretekben számos nyelvész írta le a tulajdonnév jelentését (l. pl. J. SOLTÉSZ 1979: 22–43, KIEFER 1989, TOLCSVAI NAGY 2008: 30).

A tulajdonnév jelentésének legismertebb, a legtöbb magyar névkutató által használt modelljét J. SOLTÉSZ KATALIN dolgozta ki (1979: 24–33). Eszerint a tulajdonnévnek nem egyszerűen jelentése, hanem jelentésszerkezete van. Az összetett jelentésszerkezet leglényegesebb eleme a denotáció, további elemei az önkényesség vagy motiváltság (a névadás szemléleti alapja), az információtartalom (a név tájékoztató tartalma), a konnotáció (a név asszociációs értéke) és az etimológiai jelentés. Ez utóbbinak fontos tulajdonsága az átlátszósága vagy homályossága; emellett pedig minden névnek van egy elvont, metanyelvi jelentéssíkja is, amelyen a jel önmagát jelenti (l. J. SOLTÉSZ 1979: 31–32).

A magyar névtanban immár hagyományosnak számító leírásban tehát különválik egymástól a név információtartalma és konnotációja. Az előbbibe e felfogás szerint a név által a névviselőről elárult, objektívnek tekinthető

információk sorolódnak (pl. a név viselőjének neme), míg a konnotáció a név által keltett egyéni és közösségi, akár esetenként is eltérő asszociációkat jelenti (J. SOLTÉSZ 1979: 24–33).

A tulajdonnevek jelentésének szerves része az információ, vagyis a denotátumról való ismeretek közlése, más szóval a hangsornak a jelöltre való vonatkozása. Adott nyelvi közegben, társadalomban, kultúrkörben járatos személyek számára minden tulajdonnév hordoz bizonyos információt, azaz lehet információtartalma például a név viselőjének nemére, nemzetiségére, családi állapotára, iskolai végzettségére, életkorára vonatkozóan (a személynevek információtartalmáról részletesen I. SLÍZ 2015a). Pontos információtartalom csak az identifikáció révén valósul meg, ehhez viszont ismernünk kell a jelölőn (a néven) kívül a jelöltet is (HAJDÚ 2003a: 84–85).

A tulajdonnevek jelentésszerkezetének másik hangsúlyos eleme J. SOLTÉSZ KATALIN elmélete szerint a név konnotatív jelentése, mely alatt a név asszociációfelidéző képességét értjük. A konnotációval foglalkozó elemző munkák fő kérdése általában az, hogy a név által keltett asszociációk mennyiben tekintendők a tulajdonnévi jelentés alkotóelemeinek, és milyen viszonyban állnak a tulajdonnév információtartalmával (pl. FARKAS T. 2004, TAKÁCS J. 2006, JUHÁSZ 2007, T. SOMOGYI 2007, LÁNCZ 2011, KOVÁCS 2013, SCHIRM 2014, SLÍZ 2015a, PÁJI megj. e.). HAJDÚ MIHÁLY összefoglaló munkájában J. SOLTÉSZTÓL eltérően látja a kérdést: a konnotációt nem nyilvánítja egyértelműen a tulajdonnévi jelentés részének, fogalma alatt csupán a névvel jelölt egyedi létezőhöz fűződő asszociációinkat érti (HAJDÚ 2003a: 87–88). A szó pontos megfelelése HAJDÚ MIHÁLY szerint 'együttjelzés' lehetne, amely nagyon közel esik az információtartalomhoz, de attól elválasztva inkább a név használatkor, hallásakor való „velegondolás”, más szóval *asszociáció* fogalmának lehet megfeleltetni (2003a: 87). Konnotációja, felidéző ereje minden névnek van, de nem feltétlenül azonos értékű mindenki számára: mindenkiben más tudattartamot idézhet föl a név, vagyis más lehet a konnotációja a névnek a különböző egyének számára. J. SOLTÉSZ szerint a név konnotációja a névnek az a tulajdonsága, hogy szubjektív asszociációkat, emlékeket, véleményt fűzünk hozzá (vö. 1979: 30). TOLCSVAI NAGY GÁBOR a tulajdonnevek jelentését kognitív szemantikai szempontból elemezve szintén azt hangsúlyozza, hogy a nevek jelentése az egyén világismeretétől függ (2008: 39).

A konnotáció bemutatására különösen alkalmasak a keresztnévek, hiszen minden bizonnyal ehhez a névtípushoz kapcsolódik a legtöbb szubjektív jelentésem (I. TAKÁCS J. 2008a: 20, keresztnévekhez kapcsolódó közös név-asszociációkról I. HEDQUIST 2005), de a névhangulat, a névízlés, a névdivat változását nemcsak a keresztnévadás változásában követhetjük nyomon, hanem

a családnevek esetében is. A családnév gazdag, sokféle tényező által alakított asszociációs körének feltárására különösen alkalmas a családnév-változtatások kutatása (I. FARKAS T. 2004: 54).

A tulajdonnév meghatározott egyedi létezőt jelöl, jelentése objektív, az általa felidézett képzetek, a hozzá fűződő asszociációk azonban esetenként és alkalmanként különbözőek, nemegyszer egyénié lehetnek. J. SOLTÉSZ KATALIN munkám témájához illő példát hoz a fentiek illusztrálására. „A *Karinthy Frigyes* név objektív jelentését könnyű megfogalmazni [...]: »az a magyar író és humorista, aki Budapesten 1887-ben született és Siófokon 1938-ban halt meg«, de a névhez az egyik ember az irodalmi karikatúrát asszociálja, a másik az agyműtétet; másképp reagál rá, aki személyesen is ismerte, aki csak a műveit ismeri és aki csak hallott róla, sőt az anekdota szerint volt olyan ember is, akiben a *Karinthy Frigyes* név csak ezt a képzetet keltette: »a Böhm Aranka férje«. Ezeket a szubjektív asszociációkat valóban nehéz begyömöszölni az objektív jelentés határai közé, de aligha tagadhatjuk, hogy hozzátartoznak »a jelölt dolog tudati képéhez« (J. SOLTÉSZ 1979: 30). Sőt SLÍZ MARIANN felhívja a figyelmet arra, hogy valójában az objektívnek tekintett információk is lehetnek egyéneként eltérők a nevet feldolgozó, befogadó személynek az adott nyelvről és a világról való tudásától függően (SLÍZ 2015a: 167).

A tulajdonnevekhez kapcsolódó asszociációk, képzetek jellegükből adódóan sokfélék, nehezen rendszerezhetők (FARKAS T. 2004: 50). KOVALOVSKY MIKLÓS, érzékelve a túl sok aspektusból megközelíthető téma elméleti komplikáltságát és az általánosítás buktatóit, a szépirodalmi gyakorlat oldaláról közelítette meg a konnotáció kérdését: „míg a tudósok vitatkoznak, az írók ösztönös érzékenységgel fölismerik a nevek jelentését és jelentőségét, a bennük rejlő sajátos stílusértéket, a művészi hatás lehetőségét, a névvárázst. Ez a vonzódás a nevek belső titkaihoz az emberi lélek ősi örökségének, a névmágiának a nyoma” – írja az írói névadásról, mely szerinte az írók bravúros képzeletjátéka, megelevenítő-gazdagító asszociációja (KOVALOVSKY 1987: 7). Az írók ösztönösen vagy tudatosan felhasználják a tulajdonnevek konnotációját, hogy a nevek hangalakja vagy átlátszó etimológiai jelentése különféle állandósult asszociációkat idézzen fel a befogadóban. A konnotációnak lehet pozitív vagy negatív érzelmi töltése; ezt *kifejező érték*-nek is szokás nevezni (I. HAJDÚ 2003a: 87). HAJDÚ MIHÁLY különbséget tesz érzelmi és értelmi konnotáció között: az előbbin a névnek a puszta hangzásából adódó hangulatát érti, az utóbbin pedig a névnek valamely más szóval való összecsengetését (alaki megegyezését vagy hasonlóságát) és a valós kapcsolatra utaló, a névviselőhöz kötődő asszociációkat (1997: 130–131). A tulajdonnevek

gazdag asszociációs tartalmán alapul emlékeztető és stilisztikai funkciójuk (bővebben I. J. SOLTÉSZ 1979: 124–172).

KOVALOVSKY MIKLÓS megkülönbözteti a néven kívüli tartalmakkal, azaz külső asszociációkkal jellemző neveket. Ezen belül is két csoportot különít el aszerint, hogy kollektív vagy egyéni asszociációkkal jellemző nevekről van-e szó. A kollektív asszociációkkal jellemző nevek részt vesznek egy adott kor vagy milió megteremtésében, de csak akkor, ha „az író helyesen választja meg őket” (KOVALOVSKY 1934: 42). A kollektív külső asszociációk egy nyelvközösségen belül szinte egyforma erővel élnek mindenkiben. Az ilyen nevek részben valamilyen jellemvonást, részben a karakter társadalmi helyzetét, nemzetiségét, életkorát, valamint a kor, milió, vidék hangulatát igyekeznek érzékeltetni. A neveket jellemző képzethangulattal megtöltő, többé-kevésbé mindnyájunknál közös képzettársításokat tovább variálják az egyéni asszociációk, amelyek a fantázia személyes, élményeken alapuló, játékos alkotó működésének a gyümölcsei. (HEGEDŰS 2013: 170.) KOVALOVSKY (1993) a nevek szubjektív hatásának lélektani okait és stílusbeli szerepét kutatva összegyűjtötte, hogy írók, költők milyen szinesztéziákat éreznek egyes személynevekben: hangjelenség asszociációkra, látásérzékeléssel kapcsolatos vallomásokra (legtöbbjük egyes nevekhez társított hajszínre utal), szaglásra, ízre vonatkozó asszociációkra, tapintásszinesztéziákra találunk munkájában példákat.

A nevek konnotációjával, illetve a nevek által keltett asszociációkkal foglalkozó kutatások SLÍZ MARIANN megfigyelése alapján két nagyobb témakörre oszthatók: egy részük irodalmi szempontból tárgyalja a kérdést, másik részük pedig az asszociációkban megnyilvánuló sztereotípiákra és előítéletekre irányítja a figyelmet (2015b: 100). Az utóbbi jelenségek a névviselők valamilyen csoportba való besorolásán alapulnak (a keresztnévvel kapcsolatban felmerülő nemi sztereotípiákról I. RAÁTZ 2008; a nevek kategorizációján alapuló előítéletek társadalmi-gazdasági következményeiről I. M. HORVÁTH 2014; előnyökhöz juttató pozitív sztereotípiákról I. FARKAS T. 2012).

FARKAS TAMÁS álláspontja szerint a nevek lehetséges asszociációs körét össztársadalmi méretekben is vizsgálhatjuk, az egyedi és szubjektív tényezőknek azonban mindig döntő szerepük van az egy-egy névhez fűződő egyéni benyomások kialakításában (2004: 54). Az egyéni képzeteket, hangulatokat, asszociációkat keltő nevek alkalmazása és vizsgálata igen bizonytalan terület; előfordulhat, hogy az író elképzelései nem találkoznak az olvasóival. Az ilyen nevek, illetve viselőjükhöz fűződő kapcsolatuk, a jellemzésben játszott szerepük értelmezése nagyban függ az egyéni képzelettől, ezért az író sokszor direkt értelmezéseket fűz hozzájuk (vö. KOVALOVSKY 1934: 44–45).

Az irodalmi szövegbe ágyazott nevek konnotációjának elemzése sajátos megközelítést kíván annak okán, hogy az írói név és a denotátum meghatározott szövegben, imaginárius (l. 2.2.3. fejezet) térben funkcionál. A kontextus jelentősége elengedhetetlen vizsgálati szempont: gyakori ugyanis, hogy a szöveg befolyásolja a név jelentésszerkezetének összetevőit, pontosabban azok valamelyikének előtérbe kerülését, például aktiválhatja az etimológiai jelentését, vagy befolyásolhatja a név hangulatát.

A szépirodalmi szövegek számos egyéb módon is kihasználják a tulajdonnevekhez fűződő, rendkívül széles körű képzettársítási lehetőségeket. JEREMY PARROTT például Beckett írói névadását átfogó igénytel feldolgozó kötetében felsorolja, mely jelentéstartalmakkal tudta Beckett megtölteni a műveiben szereplő neveket: a név eredete, életrajzi vonatkozások, kulturális háttérű asszociációk, a megfelelő azonos vagy hasonló alakú közszó jelentése, a nevek egy vagy több nyelv elemeivel való összecsengése, anagrammák, hasonló hangzású szavak, becézés (PARROTT 2004, ismerteti: FARKAS T. 2006: 283). ALASTAIR FOWLER az angol írói névadás különböző korszakait feldolgozó monográfiájában Edmund Spencer névadását áttekintve emelte ki, hogy a nevek komplex asszociációk keltésére alkalmasak, ezért az általa is elemzett mű értelmezése erősen függ a benne lévő nevek megértésétől (FOWLER 2012, ismerteti: SLÍZ 2013b: 287–288).

3.2.3. Az írói nevek nyelvi jellemzői

Az írók gyakran felhasználják hőseik alakjának vagy az irodalmi mű helyszínének megalkotásakor azt a lehetőséget, hogy egyes nevek felismerhető jelentéssel vagy sajátos érzelmeket, érzeteket keltő hangalakkal bírnak, esetleg valamilyen általános képzet, vélekedés vagy hagyomány kapcsolódik hozzájuk (l. SLÍZ 2006: 291). Az írói nevek egyes jellemzőire a példákat Karinthy Frigyesnek munkám későbbi részében elemzett novelláiból hozom.

3.2.3.1. Az írói nevek jelölők síkján megnyilvánuló jellemzői

Egy tulajdonnév ránk gyakorolt hatásának bizonyos típusai a névviselőktől függetlenül, a jelölők síkján keletkezhetnek. A hatást okozhatja eltérő íráskép, pusztán hangzás vagy az adott névnek valamely közszóval való véletlen vagy indokolt azonossága vagy hasonlósága, összecsengése (a tipizálás alapját l. FARKAS T. 2004).

A mai magyar helyesírástól eltérő íráskép különféle hatással járhat, ezt a névmagyarosítások története is jelzi (bővebben l. FARKAS T. 2002); így

a közhiedelem szerint a nemességet tükröző ipszilonos családneveknek a névváltoztatási kérelmekben is megtapasztalható a hagyományos népszerűsége (l. FARKAS T. 2004: 52), ugyanis a régies írásmódú neveket előkelőbbnek érezzük. A név ezekben az esetekben tehát pozitív sztereotípiákat kelt, a különlegesség képzete kapcsolódhat hozzá, amely előnyökhöz juttathatja viselőjét. A nemesi nevekben ezen kívül, illetve e mellett más régies ortográfiájú megoldások (például $c \sim cz$, $t \sim th$, $cs \sim ts$) is szerepelhetnek, melyek csak még tovább erősítik egy ilyen betűkapcsolatot tartalmazó név nemesi voltáról alkotott feltevésünket. Az írásképnak lehet korjelző, evokatív funkciója is, helynevek esetében például *Pesth*, *Buda-Pest*.

A név egyszerre tipikus egyedi képzet és elvont szimbólum, a tulajdonneveknél az elmosódott eredeti jelentés miatt a legerősebb a hangok immanens hangulatkeltő hatása (ÁDÁM 1992: 392). Csupán a hangzás alapján is ítélnünk neveket kellemesnek vagy kellemetlennek, akár olyan nevek esetén is, amelyekhez semmilyen viszony sem fűz, amelyekkel azelőtt még nem találkoztunk. Ez a név zeneiségétől, hangzóságától és a hanglejtéstől függ (KOVALOVSKY 1934: 45); a név pusztán hangzását a hangszimbolika vagy a név szokatlansága határozhatja meg (l. HAJDÚ 1994: 12, FARKAS T. 2003: 149). A hangok keltette élményre koncentrálnó névadás igen jellemző az irodalmi mesékben: a meseregények szereplői gyakran kapnak szuggesztív neveket (meseregények kapcsán l. G. PAPP 2009: 15). A dallam, a hangok csengése, a magánhangzók összeválogatása, az emelkedő vagy ereszkedő lejtés, a nazális, sziszegő mássalhangzók mind alkalmasak arra, hogy rokonszenves, illetve kellemetlen benyomást keltsenek a név viselőjéről (vö. LADÓ 1981; NAGY M. 2001: 68). SÓTÉR ISTVÁN szerint például „a dallamos csengés a lélek összhangjáról, nemességéről tanúskodik” (1941: 164). A hangzásbeli hatás a névhasználó közösség nyelvéhez viszonyítva értelmezhető: a nehezen megjegyezhető, idegenes hangzású, a magyarban például mássalhangzó-torlódást tartalmazó névhez használati nehézségek és negatív képzetek társulhatnak (FARKAS T. 2004: 52).

A névhez kapcsolódó, nyelvi alapú asszociációk legfeltűnőbb eseteit azok a nevek kínálják, amelyeknek a hangalakja megegyezik vagy hasonlóságot mutat valamely magyar közszóval (vö. HUSZÁR 2001). A nevek jelentős részének közszóji jelentése is van. Ennek egyik legkézenfekvőbb példája a beszélő név, mely azonban nem kizárólag etimológiai jelentésével, hanem szóhangulatával is érzékeltetheti viselője testi vagy jellembeli tulajdonságait. A beszélő név alkalmazása a tudatos névadás legszembeötlőbb esete, hiszen az írói nevek stilisztikai szerepe éppen a jellemzésben és a hangulatteremtésben valósul meg. TOLNAI VILMOS 1926-ban a *Minerva* című folyóiratba írt

cikkében használta először a *beszélő név* terminust, bevezetve ezzel a magyar szakirodalomba (1931: 176). J. SOLTÉSZ KATALIN az ilyen jellegű neveket *szónév*-nek nevezi (1979: 31). A beszélő név esetében annak az egy vagy akár több közszónak a jelentésére asszociálhat az olvasó, amelyekkel alakilag egyezik, illetve amelyekre alakilag hasonlít a név. A hasonlóság lehet teljes vagy részleges. A beszélő név sajátos fajtája a kontrasztnév, amelynek etimológiai jelentése ellentétes viselőjének egyéniségével, jellemzőjével. A név által sugallt információ bizonyos esetekben teljesen egyértelmű, máskor viszont homályos, utalásszerű. A keresztény kultúrkörben a prototipikus nevek eredeti, közszói jelentése mára már elhomályosult (*János, Pest*). Kevésbé tipikusak azok a nevek, amelyekben még felismerhető a közszói eredet (*Boros, Tolvajország*). Egyes beszélő nevek viselőjük foglalkozásával kapcsolatosak (*Parády: színésznő*), külső vagy belső tulajdonságára (*Géniusz*), jellemző viselkedésére (*Ideges úr*) utalnak, és vannak beszélő nevek, amelyek csak a cselekményből kapnak motivációt (*Dr. Ugyanaz*, akit eltérően ítélnék meg két különböző nézőpontból, bár ő ugyanaz maradt).

KOVALOVSKY MIKLÓS megállapítja, hogy mivel ezek a nevek felnagyítva és eltorzítva általában csak egy tulajdonságra utalnak, szegénységük miatt nem alkalmasak árnyaltabb jellemzésre. A beszélő neveket meglehetősen egysíkú, tartalmilag szegény, kevésbé igényes névadási eljárás eredményének tartja, sivár, túl egyértelmű és leegyszerűsítő eszközként jellemzi. Példái főleg humoros alkotásokból kerültek ki (1934: 39–40), ezért is jutott arra a következtetésre, hogy a beszélő nevek legtöbbször gúnyos hatást keltenek, így leginkább a komikus műfajokban találkozhatunk velük (KOVALOVSKY 1934: 38). Ha a fogalmat KOVALOVSKYNÁL (1934: 37–38) tágabban értelmezzük, széles a paletta: a legátlátszóbb és nyilvánvalóan költött nevektől az utalásos valóságos vagy akár tényleges nevekig minden megtalálható. SLÍZ MARIANN paródiában alkalmazott névadással foglalkozó kutatása azt igazolja, hogy e névadási mód számos lehetőséggel gazdagítja az írói névadás eszköztárát (l. 2013a). A paródiában, a fantasy- és meseirodalomban például a beszélő nevek újraélednek a nyelvi humor és nyelvi leleményesség kifejezőjeként (l. pl. SLÍZ 2006), szerepük nem korlátozódik pusztán a jellemzésre: grammatikai, jelentéstani és stilisztikai jellemzőikkel egyaránt folyamatosan újraértelmezésre készítetik a befogadót (SLÍZ 2013a: 87–88). A korábbi, értéküket kevésre becsülő felfogással ellentétben tehát hatalmas lehetőségek rejlenek bennük (SLÍZ 2006: 300). LUIGI SASSO olasz nyelvész a beszélő nevekkel kapcsolatban arra a következtetésre jutott, hogy végső soron minden név szuggerál, üzen valamit (2010). BAUKO JÁNOS azt állítja, hogy a magyar népmesékben előforduló mesei ragadványnevek többsége beszélő név, a beszélő

mesei ragadványnév funkciója pedig nem más, mint hogy jellemezze viselőjét (2005: 102). Névkatatóink közül az utóbbi években sokan foglalkoztak e kor- és műfajfüggő névtípussal. Az elemzések gyakori célja összehasonlítani az eredeti művekben és fordításaikban szereplő beszélő nevek konnotációját, aszszociációs mezőjét, allúzióikat (l. pl. BÖLCSKEI 2003, KATONA 2005, BAKONYI 2008, ZSILÁK 2008, BENYOVSZKY 2013: 136, PEŤOVSKA 2013: 114, PETRES CSIZMADIA 2013: 169).

3.2.3.2. Az írói nevek morfológiájával és szerkezetével kapcsolatos jellemzők

Jellegzetes jelensége a névkultúrának, a névviselés és a névhasználat stilsztikájának a becenév használata. A *becenév* fogalom és terminus használatában HAJDÚ MIHÁLYT követem, aki a beceneveknek egy szűkebb értelmezését adja: „a keresztnemeknek azokat a formáit, amelyeket a teljes (eredeti) névalak megváltoztatásával, egyes részeinek elhagyásával, vagy hozzátoldásával (képzőkkel) alakítunk, [...] beceneveknek nevezzük” (1994: 27; 30, vö. J. SOLTÉSZ 1979: 59). Ezt a meghatározást ki lehet bővíteni a nem keresztnévi eredetű, jellegzetesen (bár nem kizárólagosan) birtokos személyjellel ellátott *Csillagom*, *Életem* típusú nevekkel. Ezek alapján az írói nevek körében is a becenevek két csoportjáról beszélhetünk: a keresztnévi és a nem keresztnévi eredetűekről (vö. PETHŐ 2000: 101–102). A becenevek különösen alkalmasak arra, hogy szemléltessük, mi mindent lehet tudatosan vagy kevésbé tudatosan kifejezni a nevekkel egy-egy szépirodalmi szövegben (pl. a *-ka/-ke* képző sajátos szépirodalmi szerepéről l. KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY 2004: 128). Változatos hangulati értékük van a keresztnemek becéző alakjainak, gyakran magukon viselik valamely környezet, társadalmi réteg színét. Hangulati, a megnevezettek iránti érzelmi, mentalitásbeli különbségeket is tudunk kódolni a becenevek segítségével. TAKÁCS JUDIT ezzel kapcsolatban hangsúlyozza, hogy ezek a megfigyelések szubjektívek és szituációfüggőek (2007: 63–64). A becézés az egyes nevek becézhetőségétől is függ, a kevésbé becézhető nevek becézése erős stilsztikum. A becézés emocionális jelenség, sok esetben azonban nem kedveskedő funkciója van: egy-egy becézett névalak nemegyszer elveszíti érzelmi töltését, és pusztán a név helyettesítőjeként szerepel (SZOPOS 2000: 95), vagy névhomonímia esetén életkort különít el (l. TAKÁCS J. 2008a: 26). Egy szépirodalmi szövegben a becenév megteremtésének módja (l. részletesen HAJDÚ 1974, 1987) és gyakorisága, a nemek szempontjából lehetséges eltérő alkalmazása (l. FERCSIK 2009), különböző kontextusokban

való használata az írói nevek karakterizáló, konstellációjelölő vagy akár atmoszférateremtő funkcióit tölthetik be.

A nevek morfológiai elemei utalhatnak a névviselő etnikumára is; hajlamosak vagyunk ugyanis túláltalánosítani, és a családnevet etnikai szimbólumnak tekinteni (vö. FARKAS T. 2009a, 2010a). Ezekhez a morfémákhoz tipikusan a következő etnosztereotípiák (l. SLÍZ 2013a: 85) kötődnek: az *-ics/-vics/-evics/-ovics* végződésű családnevet viselőket délszlávként kategorizáljuk, az *-ov/-ova* végződés orosz, cseh vagy szlovák névviselőt idéz fel bennünk, a *-ski/-sky/-szky* lengyelt, az *-ák* szlovákot, az *-innen* finnt, a *-son/-sen* skandinávot, a *Mc-/Mac-* formáns skótot, az *O'* irt stb.

Az írói nevek szerkezetével kapcsolatban meghatározó lehet a teljes név elemei közötti kapcsolat kongruens vagy inkongruens volta. Egyes nevek bizonyos névkombinációkban komikussá válhatnak (l. LADÓ 1990: 12–14, MIZSER 2002: 354). A családnév és a keresztnév közötti összeillőség legszélsőségebb, és szinte minden esetben komikumteremtő esete, amikor a keresztnévi eredetű családnévhez a hajdan alapjául szolgáló keresztnévet társítják: *Ivanovics Iván*. (A komikus hatást keltő, az írói nevek szerkezetével kapcsolatos további példákat és szerepüket részletesen l. a könyvnek az írói nevek komikumkeltő funkciójával foglalkozó 5.4.1. fejezetében.)

3.2.4. Az írói nevek valós világgal való viszonyából eredő jellemzői

A tulajdonnév nyelvi jellemzőihez – írásképhez, hangalakhoz, morfológiai, lexikális, szemantikai sajátosságokhoz – kapcsolódó sajátos jelentéstartalmakon túl a nevek igen erős nyelven kívüli, társadalmi-kulturális meghatározottsággal is rendelkeznek (l. HOFFMANN 2014: 17). A névhez kapcsolódó asszociációkat az adott korszak szociokulturális tényezői, gondolkodásmódja, névízlése is befolyásolja (FARKAS T. 2004: 54). A nevek tehát nemcsak nyelvi karakterük alapján, a név információtartalmának a részeként utalhatnak származásra, nemzetiségi hovatartozásra, hanem etimológiájuktól teljesen függetlenül, sőt akár annak ellenére is (családnevek kapcsán erre l. pl. FARKAS T. 2004: 51). „A személynevet [...] gyakran az etnikum jelölőjének tekintik, holott az egyénnevek vándorolnak a nyelvek között, a családok nyelv- és etnikumváltása következtében könnyen elszakadhatnak attól a nyelvtől és etnikumtól, amelyben keletkeztek” (SLÍZ 2013a: 84). Bár a mai névhasználók a tudatában vannak annak, hogy a családnevek öröklődnek, ennél fogva információtartalmuk látszólagos, az átlátszó etimológiájú nevek egy része mégis dehonesztáló lehet.

3.2.4.1. Az idegen eredetű írói nevek jellemzői

Az idegen eredet alatt a következőkben a nem magyar eredetű családneveket értem. A keresztnemek esetében a napjainkban idegennek tartott neveket sorolom ide.

Bizonyos családnevek valamely társadalmi csoporton vagy etnikumon belüli közismert gyakoriságuk révén kaphatnak sajátos többletet. Kiemelkedően fontos és gyakori, hogy az írói név e jellemzői a név idegen vagy magyaros jellegével is összefüggnek, melyre ezeken túl még a névhasználó nyelvi kompetenciája és egyéni kulturális tényezők is hatással lehetnek (vö. FARKAS T. 2004: 52, 2010b: 64–68). Egy név esetében a fent bemutatott hangtani, jelentéstani sajátosságain kívül alaktani jellemzőivel (például jellegzetes végződés, képző) is számolni kell. Amennyiben egy szépirodalmi műben a karakterek idegen család- és keresztnemet viselnek, az valamely másik nemzethez való tartozást jelez, s mivel minden népről kialakult bizonyos közös vélemény, a név közvetve is jellemzi viselőjét mint nemzetének egy tipikus képviselőjét. A tulajdonnévnek különböző nyelvekben más a hangulati értéke is, mivel más az elterjedtsége, szociális kötöttsége (névhangulatról részletesebben l. a 3.2.4.2. fejezetet). A humoros hatás furcsa, szokatlan hangzásból adódhat, vagy a név etimológiai jelentésének a következménye is lehet (vö. SÁROSI 1991: 112). Ha csak a keresztnév idegen eredetű, akkor az író vagy a névdivatot követi, vagy karakterizálás a célja. Az idegen eredetű családnévnek, illetve a családnév és a keresztnév együttesének az etnikai szimbólumként való működésére az utóbbi időben több tanulmány is felhívta a figyelmet, TAMÁS ÁGNES (2010, 2011) és NÉMETH LUCA ANNA (2012, 2013) például a 19–20. századi élclapok kitalált zsidó és nemzetiségi figuráinak a megnevezése kapcsán foglalkozott a kérdéssel. Bizonyos nemzeti hovatartozásra utaló személynevek is mutathatnak ugyanis sztereotipikusságot.

3.2.4.2. A névdivat és az írói név kapcsolata

A családnevek az egyének azonosításán és egymástól való megkülönböztetésén kívül sajátos, összetett jelentésszerkezetük részeként viselőiket kisebb-nagyobb közösségekhez is kapcsolhatják: elsődlegesen az adott családhoz, másrészt – elsősorban nyelvi karakterük, illetve adott társadalmi csoportokon belüli gyakori használatuk révén – adott etnikai, nyelvi, illetve egyéb típusú közösségekhez. Adott nyelvi karakterű, illetve adott társadalmi csoportokra

jellemzőnek tartott nevekhez kapcsolódhat egyfelől a magasabb nyelvi presztízs, másfelől pedig a stigmatizáció lehetősége is. (FARKAS T. 2009b: 31.)

Minden közösségben kialakul egy sajátos névkultúra, névstílus, névízlés, ennek időszaki változásaiból adódik a névdivat, mely általában tömeges méretűvé váló, társadalmi indítékú azonos vagy hasonló viszonyulás a tulajdonnevekhez (KISS 2002: 280). Az írói névadás vizsgálatakor fontos szempont a személynevek és a társadalmi rétegek közti összefüggés figyelembevétele, a karakterizálás. A milió megteremtésében nagy szerep jut a nevek elterjedtségi fokának. Előkelőnek, gazdagnak ábrázolt szereplőiket gyakran ruházzák fel az írók szokatlan névvel, az alacsonyabb társadalmi osztályokhoz tartozó alakok többnyire tucátnevet, tömegnevet kapnak, a parasztok jellegzetesen falusi nevet (J. SOLTÉSZ 1964: 287). Másrészt az újabb, kevésbé elterjedt nevek modernséget, városiasságot is sugallhatnak. Elsősorban a keresztnemekkel kapcsolatosan figyelhető meg, hogy könnyen „deklasszálódhatnak”, ha nagymértékben elterjednek (I. HAJDÚ 2002). Az egykor arisztokratikusnak, úrinnak számító nevek konnotációjához a régiesség is hozzátartozhat a humoros hatás mellett.

Az írói névadás kutatásához hasznosak azon névtani vizsgálatok, melyek az egy-egy korszakban használt személynevek gyakoriságának és az azt irányító tényezőknek a feltárására irányulnak: például egyes személynevek elterjedésében milyen szerepet játszik a szentek kultusza, a nemzeti hagyomány, uralkodók, politikusok, egyéb híres emberek népszerűsége (J. SOLTÉSZ 1964: 286). Attól függően, hogy bizonyos nevek, névtípusok mikor és kik körében válnak gyakorivá, jellemzőek is lesznek arra a csoportra, kialakulnak a sajátosságos, egyes vallásokra, vidékekre, társadalmi rétegekre utaló nevek (HAJDÚ 2003a: 102, 115), sőt etnikai szimbólumokként is értelmezhető családnevek (FARKAS T. 2004: 51). A névdivat jelenségei, illetve a névgyakoriság segítségével alakjainak életkorát is jelölheti az író. Azok a nevek, amelyek éppen divatosak, fiatalosaknak számítanak, azok pedig, amelyek éppen elvesztik divatjellegüket, öregeseknek tűnnek. Ezeknek a neveknek a hangulata tehát igen sokat változik, akár ellentétesre is fordulhat (I. TAKÁCS J. 2008b).

A fentebb említett hatások miatt a névdivat kapcsán, az érzelmi konnotációból táplálkozó kifejező érték mellett nem feledkezhetünk meg a nevek hangulati hatásáról sem, mely az etimológiai, közszoói jelentésből vagy csupán a hangalak alapján is kialakulhat (vö. HAJDÚ 2003a: 87–88). A névhangulat a név közszoói jelentése, szociológiai szerepe, használatának köre, idegenes alakja nyomán vagy csupán a hangalak alapján is kialakulhat (HAJDÚ 2003a: 88). HAJDÚ MIHÁLY szerint a névhangulat oka sokszor társadalmi, névhasználati. A névhangulat bizonyos esetekben kifejezetten a névdivat következménye, ugyanis a névhangulat reális forrása, hogy bizonyos nevek és névtípusok

meghatározott társadalmi környezetben gyakoribbak, mint másutt; ezek az úgynevezett milliónevek (J. SOLTÉSZ 1979: 137).

3.2.4.3. Az írói nevek esztétikai jellemzői

KOVALOVSKY MIKLÓS behatóan vizsgálta azokat a változatos tényezőket, amelyek ösztönösen, többé-kevésbé tudatosan vagy csak később tudatosulva fölmerülhetnek az írói névadás folyamatában. A fő összetevők felsorolásakor az irodalmi és műveltségi hatások, típusformáló eszményképek és ellenszenvek, egyéniségminták asszociációi, családi emlékek és hagyományok, a név hangzása és írásképe, társadalmi és esztétikai hangulati értéke, a névdivat mellett felmerül a leginkább bizonytalan meghatározottságú és hatású faktor, a „jelentés rejtett, átsugárzó fénye” is (KOVALOVSKY 1981: 77).

„Az azonosítási szerepen kívül minden névhez tartozik olyan szubjektív mozzanat, amelyet racionálisan legtöbbször meg sem lehet fogni: beszélünk szép és csúnya, komoly és komikus nevekről, de hogy ki melyik nevet tartja szépnek vagy csúnyának, arra nézve nincs objektív kritériumunk” (PAPP L. 1963, id. HAJDÚ 2003a: 102). Mindez bonyolult lélektani folyamatot feltételez (vö. HAJDÚ 2002: 102). E folyamat összetevőinek megismerésére újabban is irányulnak kutatások. Legutóbb PESTI JÁNOS (2013) az utcanevek stilisztikai szempontjait kutatta, az utcanevek terjedelmét, ritmusát és hangulati értékét újfajta, komplex elemzési módszerekkel vizsgálta. A nevek esztétikai értéke azonban főképp a velük kapcsolatos asszociációktól függ, a szubjektivitás ugyanis rendkívül fontos a nevek megítélésében. A tulajdonnév esztétikai értékelésében szerepe van az egyéni és a kollektív névizlésnek, a szubjektív és objektív névhangulatnak, a névdivatnak, az etimológiai jelentésnek, a hangalaknak és a jelentésszociációnak (l. J. SOLTÉSZ 1979: 130–136). Gyakran a nem szépnek tartott nevek negatív érzelmi töltésűvé, nevetségessé válnak, s így állandósult stílusérték és negatív értékű konnotatív jelentés kapcsolódik hozzájuk (pejoratív jellegű nevekről l. MIZSER 2002). Egy szépirodalmi műben a stílusalkotásban való fölhasználásuk lényegében a hozzájuk kapcsolódó képzettársítás és hangulat kihasználásán alapul (l. BÜKY 1989: 294), ahogy azt Karinthy Frigyes Tibor című novellájában is olvashatjuk: „Azt hiszem, elsősorban a neve hatott rám. Nem tudom, miért, a Tibor név akkor valami hűvösen előkelőt, szilárdan komolyat és megbízhatót jelentett számomra” (N. 3: 266).

4. AZ ÍRÓI NÉVADÁS MINT ÍRÓI ESZKÖZ

A következőkben áttekintem, hogy az írói alkotómunka során az írói névadásnak mint írói eszköznek milyen tipikus alkalmazási lehetőségei vannak. Ahhoz, hogy a művészi folyamat egészét megismerhessük, vizsgálni kell azt is, hogy a meghatározott írói cél érdekében (az írói stratégia részeként) mi befolyásolhatja a megfelelő névadási mód kiválasztását.

4.1. A névadási indíték és az írói reflexiók

A névadás folyamatának kiindulópontja, azaz a névadási indíték kezdettől fogva az írói névadás kutatásának a középpontjában volt: „Vajon érzi-e fontosságát az író, elmélkedik-e a név megválasztásáról, hangzásáról, jellemző erejéről, hős és név összeillőségéről?” (KOVALOVSKY 1934: 4) Az, hogy miért éppen azt az adott nevet választja az író, milyen megfontolások vagy ösztönös, félig tudatalatti indítékok vezeték az írókat hősének elnevezésében (l. KOVALOVSKY 1934: 8), alapvető kutatási terület minden névtani elemzés számára.

Mivel „a név fogalmi és szemantikai jellegében az elnevezést létrehozó egyén kognitív befolyása érvényesül” (HOFFMANN 2012: 12), a megnevezésben mint kognitív aktusban legfontosabb szerepe a megnevező nézőpontjának van (l. SLÍZ 2012b: 286), vagyis a névadás motiváltságát a névadó elméjében lejátszódó kognitív folyamatokban ragadhatjuk meg (TÓTH L. 2014: 29). A nevekben kifejeződő szemantikai tartalom nem közvetlenül a világot képezi le, hanem a világról való tudásunkat (TÓTH V. 2014: 196).

A névadási indítékok feltárása sokrétű feladat, és legtöbbször csak a vizsgált mű felől közelíthető meg (vö. pl. ÁDÁM 1992, SZATHMÁRI 1993, KORNÝÁNÉ SZOBOSZLAY 1997). Maga a névadás mindig nyelvi, kulturális, esetenként ideológiai közösségekhez is kapcsolódik, személyek, kisebb-nagyobb közösségek, világok révén történik meg (l. FARKAS T. 2014: 130), ezért például a kor névizlésének és névdivatjának felderítése is alapvető információkat nyújthat (l. T. SOMOGYI 2015: 213). Előfordul, hogy maga az író nyilatkozik vagy vall névválasztásáról; ezeket az információkat a névadás egyéb mozgatórugóival szükséges kiegészíteni. Fel kell kutatni a mélyebben meghúzódó motivációkat: az asszociációkat, illetve azokat a rejtett kapcsolódási

pontokat, melyek legtöbbször lélektaniak (vö. HAJDÚ 2003a: 819). A névhez fűzött egy-egy írói magyarázat mindig értékes bizonyítéka, becses adaléka az írói névadás tudatosságának. Az író néha egészen részletesen beavatja olvasóját a névadás folyamatába:

„a Spitz úr, akiben volt valami hetyke, és mindig hátat fordított Szidi néninek, innen nyerte nevét. [...] hogy Mukit Mukinak hívják, az meg nyilvánvaló, az rá volt írva az arcára, azon nem kellett gondolkodni, nemkülönben Spitz úr is egész beállásával, nyakának tartásával, méltán rászolgált erre a névre, különben kalapja is volt.”

Karinthy Frigyes: Árnycék (N. 1: 320)

4.2. Az írói névadás mint az írói stratégia része

A következőkben bemutatom az írói névadás azon alkalmazási lehetőségeit, amelyek alapján a következő fejezetben a szépirodalmi műveket elemezni fogom, amennyiben a művek egyedi sajátosságai ezt engedik; természetesen a konkrét mű felvethet további szempontokat is.

4.2.1. A valóságos írói nevek alkalmazása

Irodalmi szövegekben a valós neveknek több típusát különböztethetjük meg. Minden esetben a kontextusban betöltött szerepük dönti el, hogy írói névként tekinthetünk-e rájuk: parafrázisnevek vagy sem (a valóságos írói név fogalmáról l. a 2.2.3. és a 2.2.4. fejezetet). A valóságos írói nevekkel az író képes feleleveníteni régmúlt időket, egykor élt személyeket és hajdan volt helyeket. Leggyakoribb szerepük az atmoszférateremtés, a jellemzés és az intertextuális utalás. UMBERTO ECO szerint bárminek mint igazságnak az elfogadtatása főként a bizalmi elvre épül (1995: 116). Ahhoz, hogy például egy regényíró megszerezze fikciós igazságai iránt az olvasó bizalmát, arra van szüksége, hogy a fikcióban tett kijelentések a fikciós történet keretein belül az igaz benyomását keltsék (GYÁNI 2004: 88). Ez az oka, hogy nem elsősorban a tényleges valóság igazságkritériuma szolgál a fikció igazságainak végső hitelesítésére. ISER (1997) *imaginárius* terminust bevezető elmélete (vö. 2.2.3. fejezet) alapján elmondható, hogy egy fikcionális irodalmi szövegben a névviselők valósága csupán a valóság látszatát kelti, olyan, mintha valós lenne, ezért a szövegben előforduló valóságos írói nevek az illúzió látszatát és a fikció hitelességét keltik, és az imaginárius létjogosultságát erősítik. Az a hasonlóság, amelyet egy név létrehoz a valós világban lévő jelölete és egy, a fikcionális irodalmi szövegben

lévő személy, objektum stb. között, illúziókeltő szerepnek fogadható el, de ez a funkció csak abban az esetben működik, ha az olvasónak is van erről a személyről, objektumról stb. valós tapasztalata. Következésképp a valóságos írói neveknek ez a szerepe csak lehetőségként van jelen a szövegben, nem pedig szükségszerűségként. (L. TÓTH L. 2014: 76.) Az irodalmi szereplőkként felbukkanó történelmi személyek a szereplők egy olyan speciális csoportját alkotják, melyek tulajdonságai egyrészt az adott történet fiktív lehetséges világából, másrészt a valós világra vonatkozó ismeretek tárházaként értett kulturális enciklopédiából származnak (BENYOVSZKY 2014: 254).

A történelmi tárgyú szépirodalomban műfaji követelményként tekinthetünk a történelmi személyeknek fiktív személyekkel vegyesen való szerepeltetésére. A fiktív és a többnyire háttérfigurákként szereplő, valóban létező személyek egy világban, egy létszinten megvalósuló interakciója a kor- és környezetfestés hitelességét növelik. A szereplők e két, általában jól elkülöníthető csoportjának az elegyedése gyakori kutatási feladat elé állítja a névkutatókat: ilyenkor a cél a (kvázi)valós és a fiktív névcsoport körülhatárolása. Az irodalomban a valóság és a fikció nem mindig válik el egymástól (I. HELTAINÉ 2010: 295). Az irodalmi szövegeket gyakran a valós és fiktív elemek, azaz a képzeletbeli hősök és történelmi személyek zavarba ejtő keveredésén és összjátékán alapuló poétika jellemzi. A történelmi személyek szövegbeli megjelenésekor azt érezheti az olvasó, hogy „ezeknek a valaha így nevezett és ténylegesen létezett személyeknek kell »lenniük«” (INGARDEN 1977: 250). Az író által keltett illúzió hatására a befogadó a kvázivalós szereplőt azonosnak érezheti magával a valóban élt névvisezővel, tehát a szövegbeli jelölést a szövegben kívüli jelölésükkel (L. TÓTH L. 2014: 77). Azonban az ilyen művek teljes hatásfokú működése az olvasótól olyan beállítódást feltételez, amely nem valós események irodalmi feldolgozásaként közelít a cselekményhez, hanem az irodalmi fikció által életre hívott imaginatív játékként. A befogadó ilyenkor a valós személyeket jelölő nevek szuggesztív hatása következtében sem kezd keresni az élet és irodalom közti megfeleléseket, hanem „élvezettel követi nyomon a mű szereplőinek határsértő mozgását”. (BENYOVSZKY 2014: 264.) Ez lehet az elvárt és megfelelő olvasói attitűd a Müller Borbála és Kepler egymás iránti vágyának megszületését bemutató Karinthy-novellában is. Borbála, a csinos udvarhölgy a végtelenre vágyakozva indul Keplerhez:

„Aha! igen! tudja már!... ez a mágus... nagy alkimista... ez a horoszkópcsináló... egyszer-kétszer, udvari ebéden látta, az asztal végén... a császár csillagjósá... hallotta, hogy a toronyban lakik, odafönt, és nem jár le soha... hogy is hívják?... Valami József... vagy János... Kettler... vagy Kepler...”

Karinthy Frigyes: Borbála (N. 2: 280)

Írói névadással foglalkozó írások sora kutatja egy-egy novellában vagy regényben a valóban élt történelmi személyek, tudósok, művészek szerepeltetésének és valóban létező vagy létezett helyszínek említésének írói motivációját és szépirodalmi célját: jellemez, nagy a szerepe a művészi koncepcióban, a jellemábrázolásban, a hangulatteremtésben és a korábrázolásban (l. pl. G. PAPP 2009, VÁCZINÉ TAKÁCS 2012).

Valóságos írói nevekkkel szerepelhetnek egy irodalmi műben családtagok, barátok, pályatársak is. Ezek általában a bizalmasság érzetét keltik az olvasóban, és szerepeltetésük erősen műfajhoz kötött. (Az író közeli rokonai és a róluk elnevezett karakterek közötti párhuzam kutatásáról l. pl. BARRY 2005.) A kvázivalós írói helynevek egy mű atmoszférájának megteremtésében játszhatnak fontos szerepet, alkalmasak a „mentális” térben való tájékozódásra: az író akár emlékeket, érzéseket, hangulatokat rögzíthet, sőt a szereplőket jellemezheti általuk (FARKAS E. 1999: 305, 309). A helynév szimbolikus vonatkozásban is állhat a jellemzett valósággal, és beszélő helynévként az ott élő embert, közösséget jellemezheti vele az író. A valóságos írói nevek vizsgálatához szorosan hozzátartozik az egyéb nevek írói alkalmazása: atmoszférateremtés, jellemzés céljából szerepeltetett intézménynevek, márkanevek vagy akár műalkotások címei is.

4.2.2. Az írói nevek alkalmazása az intertextualitás eszközeként

Az intertextualitás, azaz a szövegköztiség fogalmát az irodalomtudomány az 1960-as évek óta használja; a különböző szövegek között kimutatható funkcionális vagy referenciális hasonlóságot, esetleg azonosságot értjük alatta, s „két vagy több szöveg együttes jelenlétéből fakadó kapcsolataként”, „egy szövegnek a másik szövegben való tényleges jelenléteként” határozhatjuk meg (GENETTE 1996: 82). Tágabb értelemben mindazon jelenségeket értjük alatta, melyek egy műben felidéznek egy másik művet, így akár a műben előforduló nevek is a szövegköztiséget szolgálhatják. Az intertextualitásnak ez a tágabban értelmezett formája a transztextualitás: a mű más alkotásokkal való párbeszéde, szövegek egymás közti „átjárhatósága”. Általa kapcsolat keletkezik művek között, ami egyben befolyásolja olvasói hozzáállásunkat is.

KULCSÁR SZABÓ ZOLTÁN szerint egy szöveg hatásstruktúrájának leírása során nem lehet előre meghatározni egy intertextuális utalás „dekódolásának” valószínűségét, sőt egy szöveg intertextuális játékterét sem lehet kimerítően feltárni. „Az intertextualitás irodalomtörténeti aspektusú jelentőségénél lényegesen bonyolultabb kérdés a befogadási folyamatban betöltött szerepe” (KULCSÁR 1995: 506). A befogadás során a szöveg nem azt a másik szöveget

hívja elő a maga grammatikai megvalósulásában, amelyet jelöl, vagy amelyre utal, hanem a befogadói horizontot strukturálja át azáltal, hogy előhívja az utalt szöveg esztétikai tapasztalatát. A szöveg csupán az olvasás folyamatán keresztül válik elérhetővé. ROLAND BARTHES kétféle olvasótípust különít el: a fogyasztót, aki a művet az állandó jelentéséért olvassa, és azt az olvasót, aki egyfajta szöveganalízist végez; az ő olvasása produktív (BARTHES 1996: 68–69). Tehát az intertextualitás kifejtettségi foka egyfajta érzékenységtől függ, amelyet befolyásol a kor emlékezete, kultúrája, a szerző törekvései és az olvasó olvasási módja is (JENNY 1996: 24).

A tulajdonnevek egyedítő voltuknál fogva bármikor, akár szövegkörnyezet nélkül, önállóan is képesek felidézni azt a környezetet, amelyben megismertük őket, ezáltal természetesen adódó eszközei az intertextualitásnak. Felidéző erejük révén egyszerre vannak jelen a szövegen belül és az egyes szövegek között (l. NICOLAISEN 1986, id. SLÍZ 2014b: 224; NICOLAISEN 1995: 566.); képesek előhívni a mentális lexikonunkban a hozzájuk kapcsolódó fogalmakat, mint például a művek címét, alkotójuk nevét (a tulajdonnevek mentális reprezentációjáról l. RESZEGI 2009b). UMBERTO ECO azt állítja, hogy az intertextuális nevű szereplők a történet igazságát hivatottak megerősíteni, „a fikció szereplőinek komolyan vétele szokatlanfajta intertextualitáshoz is vezethet: egy fikciós mű valamely szereplője felbukkan egy másik fikciós műben, és az igazság bizonyítékaként működik” (1995: 178). Ehhez szükség van a tulajdonnév *diagnosztikai tulajdonságára* (l. ECO 2009, id. BENYOVSZKY 2014: 253), mely a névviselő más kontextusban való (akár név nélküli) beazonosíthatóságát teszi lehetővé. MIKESY SÁNDOR azt az esetet, mikor egy író egy másik író művében szereplő nevet használ föl, *irodalmi írói névadás*-nak nevezi (1959: 111), de a terminus nem terjedt el.

Az intertextualitás jelensége már az irodalom kezdeteitől fogva megfigyelhető volt. A 20. század közepéig jobbra azt jelentette, hogy az újabb korok szerzői a mértékadónak tartott „összövegekhez” nyúltak vissza, azokra utaltak, azok történeteit dolgozták fel újra, azok motívumait használták. Az antik művek mellett az európai kultúrkörben a legjelentősebb ilyen pretextus mindvégig a Biblia volt, mely a kereszténység szent szövegeként az európai kultúra meghatározó alapszövegévé vált. A középkor utáni nagy írók és költők művészi értékrendjében kiemelt szerep jut azoknak a gondolatoknak, melyeket a Biblia közvetít az emberiség számára. Ebből adódik, hogy a Biblia szimbólumainak, motívumainak, történeteinek és természetesen szereplői nevének az ismerete nélkül az európai irodalom alkotásainak jelentős része nem vagy csak felületesen értelmezhető. A magyar és a világirodalom nagy alkotói és hősei nem tudnának létezni a Biblia valamilyen „jelenléte”, említése nélkül.

Amennyiben a denotátum szereplőként jelenik meg a novellában, két eset lehetséges: a névvel szereplő denotátum vagy egy átiratban, parafrázisban szerepel, ahol az ábrázolt cselekmény vagy helyzet fő vonalakban egyezik a Bibliában olvasottakkal, vagy pedig a novella világa egyáltalán nem egyezik a Biblia világával, viszont a szereplő a neve vagy a főbb attribútumai által beazonosítható (a parafrázisnévről l. a 2.2.4.1. fejezetet). A szerző a vizsgált művekben a bibliai történetek, szereplők iránti érdeklődésünket használja fel, cselekedetük egy-egy lehetséges okát, motivációját vetíti elénk.

A Bibliában szereplők neveinek vizsgálatakor elkerülhetetlen annak tisztázása, vajon egy tudományos kutatás szempontjából hogyan tekintünk, tekinthetünk a keresztény vallás szent könyvére: a Biblia a világirodalom része, amely fikatív történeteket tartalmaz fikatív (mitológiai) nevekkal, avagy történeti forrásnak tekintjük, valóban élt emberek neveivel? Vajon tudományos vagy éppen hitbéli alapon kategorizálhatjuk-e egy isteni eredetűnek tartott alkotás szereplőit? Az írói névadás vizsgálata – ahogy arról korábban (vö. 4.2.1. fejezet) már szó volt – nem azonos a kvázivalóság és a fikatív denotátumok szétválasztásával. A döntő szempont az író által elérni kívánt hatás, és nem az, hogy a megnevezett valóban élt-e vagy sem. Éppen ezért a fenti kérdésekre adott, egyéni meggyőződést tükröző válaszok nem befolyásolják a nyelvészeti kutatás eredményeit.

Látható, hogy az intertextuális nevek és a valóságos írói nevek között sok a hasonlóság funkció, kompetencia és kultúrafüggőség tekintetében, hiszen mindkét esetben az olvasó tudatában már létező denotátum neveiről van szó. A tulajdonnevek mindig hordoznak információt a név viselőjéről, de ezekben az esetekben a nevek lényegi szerepe nem a jellemzés. Az írói névadás ezen eszközei a tudatunkban már létező névviselők nevének teljes jelentésszerkezetére építenek, tehát a már meglévő ismeretünk jellemez egy másik személyt, helyszínt, kort, eseményt.

4.2.3. A névváltoztatás alkalmazása

Maga a névváltoztatás a tulajdonnevek hivatalos úton való megváltoztatása. A névváltoztatások oka lehet többek között a név kellemetlen közszói jelentése, idegen eredete vagy idegenszerű volta, nehéz kiejthetősége, bonyolult helyesírása. FARKAS TAMÁS hívja fel a figyelmet arra, hogy a névváltoztatás folyamatában részt vevő egyének a társadalmi rétegződés, foglalkozás, vallás, nem, életkor, származás, valamint lakóhely alapján is jellemezhetők (2009b). A névváltoztatásnak társadalmi, kulturális és lélektani együtthatói vannak (ZELLIGER 2007: 229), a tulajdonnevek (elsősorban a családnevek)

azonosító funkciójuk mellett a nacionalizmusok megjelenésével etnikai szimbólummá, identitáscímkévé is váltak (I. FARKAS T. 2009a). A név viselője azonosulni képes a nevével: a legsajátabb, elvitathatatlan tulajdonának tekinti (I. MELICH 1943: 269).

A névváltoztatás a nevünkkel kapcsolatban kinyilvánított véleményünk is (vö. ZELLIGER 2007: 227). A nevünk egy bizonyos világösszefüggésben betöltött szerepünk jele (ÁCS 2007: 26); számtalan példát találhatunk arra, hogy a társadalmi szerep átalakulásával járó sorsfordulatok a név megváltozásával járnak. Az új név választása új életforma szimbóluma is lehet: a név megváltoztatása vagy éppen elvesztése valamiképpen a személyiség átalakulását is jelenti; az embernek nemcsak az állapota, hanem a jelleme is megváltozhat az új név által. FARKAS TAMÁS a családnév-változtatások hátterét kutatva megállapítja, hogy bár nyelven kívüli tényezők indítanak e változtatásokra, a nyelven kívüli kérdések nyelvi síkon oldhatók meg (1999: 200). Mindez azt eredményezi, hogy az indítékok keresése az egyik legnehezebben megközelíthető területe a névváltoztatások vizsgálatának (I. KOZMA 2007: 90).

A névváltoztatás a fentiekből is adódóan írói eszközként is funkcionálhat; ennek a lehetőségnek a magyarázata a név, a névváltoztatás és a személyiség kapcsolatában keresendő. „Az identifikáció, az azonosítás praktikumán túl a név érzelmeket fejez ki. Az ember saját neve tulajdonképpen az én-jének egy vetülete” (BALÁZS 1997: 485). A név által szimbolizált családi, rokoni, etnikai, vallási, társadalmi és egyéb csoportazonossággal történő szembesülés a név hordozójában megerősítheti, vagy meggyengítheti az általa viselt névvel való azonosulást (KOZMA 2007: 93–94). A névváltoztatást mint írói eszközt vizsgáló tanulmányok arra keresik a választ, hogy vajon mi okból és célból változtatja meg az író a szereplő nevét, mi a fő különbség a régi és az új elnevezés között, milyen következményekkel, egyéb változásokkal járhat a mű felépítése kapcsán, hogyan hat az új név a fiktív jellemre és annak környezetére, esetleg maga a jellem változása hogyan hat a névadásra (ezekről I. T. SOMOGYI 2009). További lényeges kérdés, hogy milyen kapcsolat fedezhető fel a szépirodalomban megjelenő névváltoztatások és a magyar hivatalos családnév-változtatások között, vagy hogy miként jelenhet meg a névváltoztatás egy mű központi vonulataként (ezekről részletesen I. VÁCZINÉ TAKÁCS 2009b). A név változása kétféle lehet: névmódosítás és névcsere. Mindkét mód a név viselőjétől indul ki, de a változás mértéke különböző, a név módosításakor a szereplő neve legalább részben (valamiféle maradványként) megőrződik.

FARKAS TAMÁS (2004) a családnév-változtatás egyik jelentős okaként mutatta be a családnevek konnotációit. Ezzel kapcsolatba hozható, hogy az írói nevek megváltoztatása karakterizáló, atmoszférateremtő, komikumteremtő

funkciót is betölthet, személyes vagy családi kapcsolatoknak, a szereplők viszonyainak és azok változásainak a jelölőjévé válhat, sőt akár cselekményeknek a kifejezője is lehet (például családból kitagadás, álnéven bujdosás).

A névváltoztatás egy irodalmi művekben is megjelenő, tipikus esetének tekinthetjük a nők házasság utáni névviselését. FERCSIK ERZSÉBET vizsgálta a házassági névválasztás különböző korokban jellemző sajátosságait (l. pl. 2004, 2008, 2013); az általa feltárt jelenségeket, az identitás tudatos alakítását a személynév révén az írók is előszeretettel alkalmazzák nőalakjaik karakterizálása során.

Említésre méltó az is, hogy társadalmi, politikai változások nemcsak személyneveket, hanem intézményneveket, helyneveket is érinthetnek, egy-egy intézmény, közterület neve így akár korjelölő funkciót is betölthet (kávéháznevek változásáról l. pl. HAVAS PÉTER 2006).

4.2.4. Az anonimitás alkalmazása

Az írói nevekkal foglalkozó névtani kutatás területén paradoxonnak tűnhet a név nélküliség vizsgálata. Az anonimitás azonban mint stíluseszköz és mint jelentéstani kategória is értékes vizsgálati terület (vö. KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY 2014: 214–217). Egyetértek azzal a törekvéssel, hogy a névtani elemzésben a névvel való megjelölés hiányát a teljes névrendszeren belül kell elhelyezni és értékelni. A megnevezés hiányának egy-egy művön belüli jelentőségéről stilisztikai és műfaji vonatkozású tanulmányok születtek (l. pl. MAGYAR 1992; SIEGRIST 1995: 579–580; KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY 1999, 2000), melyek mindegyike a kutatási terület népszerűsítését is célul tűzte ki.

Az irodalmi alakok névtelensége többféleképpen értelmezhető: előfordul, hogy a lehetséges névviselőnek még vagy már valóban nincsen neve; a másik lehetőség, hogy előfeltevések vagy konkrét írói utalás révén tudja az olvasó, hogy van neve, de az író a szövegben valamilyen oknál fogva nem használja (l. FARKAS T. 2014). Amikor az író nem ad nevet, akkor a név hiánya vesz fel jelentésközvetítő szerepet, például a feszültségkeltés eszköze lesz a személynév eltitkolása (l. G. PAPP 2008: 590): az olvasó várja az akár rejtett összefüggéseket is feltáró név felbukkanását. Az anonimitás cselekményszervező tényezővé is válhat abban az esetben, ha a történet egy pontján elindul a név keresése, s ez valamiféle rejtély megoldásához vezet (l. TÓTH L. 2014: 86). Ilyenformán a név hiánya az olvasó észlelését irányítja, a szereplő nevének megjelenése és esetleg ezáltal hangsúlyozott beazonosítása a váratlanság hatását is kelti.

Újabb kérdéskörhöz vezet a névtelenséggel kapcsolatban a név elhallgatása és a névtabu, amely már a névmágiához és a névvarázshoz tartozik. Ezek alapja az az ősi hiedelem, mely szerint a név és viselője között eltéphetetlen kapcsolat van, tehát aminek nincs neve, az nem is létezik (l. SLÍZ 2007: 162). A név kitüntetett szerepére világít rá KOROMPAY KLÁRA abban a tanulmányában, amely az írói nevek hiányáról és sérüléséről beszél irodalmi példák alapján: „Ami a névvel történik, az mindig az emberrel történik” – utal a név és a névviselő elválaszthatatlanságára (1999: 291).

A nevek identitásképző és -kifejező szerepét leginkább a személynevek körében azonosíthatjuk. A kapott név az individualizáció eszköze, míg a név elvétele, használatának kiiktatása a deperszonalizáció fegyvertárába tartozik (FARKAS T. 2014: 127). Egy szépirodalmi szövegben a meglévő név elvesztése az identifikációban és az illúzió fenntartásában komoly zavarokat okozhat. A név – névtelenség – identitás kapcsolat kivételesen összetett voltának beszédes példája Karinthy Frigyes A púpos című novellája. Az előrevetítő és épp ezért váratlanságot akadályozó címmel rendelkező műben Balogh Lajos hivatalnokot látjuk, akivel mindenki előzékeny és udvarias, még a gorombaságait és fölényeskedő modorát is elnézik. Mígnem egy napon egy ismeretlen úr nem túri a szemtelenkedését, és felpofozza:

„– Ennek a púposnak járt a szája? – mondta, kérdően a nőre nézve, és egyenesen rámutatott Balogh Lajosra.

Balogh Lajos elhült. Csodálatos, de még sohasem mondták ezt a jelenlétében.

Balogh Lajos életében először hallotta, úgy, bevallottan, hogy ő púpos.”

Karinthy Frigyes: A púpos (N. 1: 232)

Ekkor találkozott először olyan emberrel, aki szemébe mondta róla az igazat, aki ezáltal képessé tette arra, hogy saját fogyatékoságát elfogadva önmaga lehessen. Az eddig teljes néven említett alak a novella további részében névtelenül, *a púpos* köznévi jelölővel szerepel. Az új önazonosság fájdalmas felfedezéséért el kellett veszítenie addigi identitását:

„Egy boltajtó fölött a nevét látta: Balogh Lajos – de nem csudálkozott rajta –, milyen ostoba dolog, lám, persze, hiszen ez nem az ő neve: itt van az igazi Balogh Lajos, aki egy ép ember – neki csúfságból és gonosz tréfából adták ezt a nevet –, nevet adtak neki, komoly, igazi nevet, vezetéknevel és keresztnével, mint az igazi embereknek – holott neki nincs neve.”

Karinthy Frigyes: A púpos (N. 1: 234)

Azáltal, hogy valaki vagy valami nem kap nevet, és a hozzá kötődő sajtóságok hangsúlyozottan nem kifejezetten hozzá mint egyedhez kötődnek,

alkalmassá válik arra, hogy egy jellegzetes típust jelenítsen meg. A névtelenség fenntartásának ugyanakkor a személytelenség fenntartása, az érzelmi kötődés elhárítása is lehet a célja (vö. FARKAS T. 2014: 129). Ilyen esetekben az elbeszélő számára periférikus szereplők anonimitása általában azok meghatározatlanságára, mellékes voltára utal. A névtelen szereplők többsége a cselekmény légkörének megteremtésében, felidézésében kap szerepet.

Az írónak azonban arra is van eszköze, hogy a névtelenül maradó alakok között eligazodhassunk, hiszen a köznévi jelölők, névhelyettesítők (ezek tulajdonnévi jellegéről l. a 2.2.5. fejezetet) tulajdonnévi jelölés nélkül is utalnak a névviselőre (például annak korára, foglalkozására, társadalmi hovatartozására, rokonsági viszonyaira). Végül a valóság és a fikció vonatkozásában meg kell említeni a névrövidítéseket, monogramokat vagy hiányos névformákat, azaz a titkolózó neveket, melyek átmenet irányába mutatnak a név elhallgatása és a névtelenség felé.

4.2.5. A névvariációk alkalmazása

Ugyanaz a névviselő több különböző megnevezéssel is szerepelhet egy irodalmi műben. Egy adott névforma használatakor társadalmi, ideológiai és pszichológiai tartalmak is megjelenhetnek. Egy szereplő neve számtalan variációban használható, s e névvariációknak nyilvánvalóan a perspektíva-teremtésben, a konstelláció-teremtésben van szerepük. A nevek változása vagy változtatása egy műben mindig indokolt; új névváltozat felbukkanása jelölheti a hangulat vagy valakihez fűződő kapcsolat változását, a családi állapot vagy a helyszín változását, sőt akár az idő múlását is, hiszen előfordulhat, hogy egy becenevet viselő, gyermekkorú névviselő már nem becézett személynévvel van megjelölve felnőttként. A becézés vagy annak hiánya a szereplők közötti érzelmi viszony pontos jelölőjeként is funkcionál, sőt a kapcsolat minőségéből adódó esemény előjelévé is válhat maga a név, főleg ha az megszólítás. Karinthy Nyakkendő című novellájában egy fiatalember elképzeli, hogy találkozik szerelmével, aki becézve köszönti őt:

„Na mi az, Imrike, észre se veszi az embert? Á, kezét csókolom! És mindketten nevetnének.”

Karinthy Frigyes: A nyakkendő (N. 3: 125)

A valóságban máshogy zajlottak az események. A távolságtartó teljes név a szerelme ajtajában hangzik el, a szobából más férfi hangja szűrődik ki, a szerelmes fiú pedig dühtől fulladozva elrohan:

„– Ki az?

– Én.

– Ki az az én?... Ja... maga az... nini... a Póka Imre... hogy kerül maga ide?”

Karinthy Frigyes: A nyakkendő (N. 3: 126)

A különböző névváltozatokkal az alakok közötti kontaktusban társadalmi nézőpontokat és helyzeteket is kifejezhet az író: a szereplők közötti társadalmi egyenlőtlenséget, kapcsolatuk bizalmi jellegét, társadalmi érintkezéseket szabályozó konvenciókhoz való igazodást. A társadalmi rétegekhez és csoportokhoz tartozó névhasználat alkalmazása tehát a szereplők közti különbséget tükrözi (l. TÓTH L. 2014: 90–93). A szereplők egymáshoz való viszonya és annak változása feltárulhat a különböző névváltozatok alapján; beszédes ebben az esetben a különböző becenevek használatának a megoszlása. Egy szereplőnek csak keresztnéven való említése a bizalmaskodás, a csak teljes néven való szerepeltetése pedig a távolságtartás jele lehet; az időbeli, társadalmi és térbeli kontextus szerepe azonban ez esetben kifejezetten jelentős.

5. KARINTHY FRIGYES ÍRÓI NÉVADÁSA

5.1. A vizsgálat anyaga és módszerei

5.1.1. A műfajok elkülönítésének problémája

Karinty Frigyes ezt írja magáról: „Rengeteg mindenfélét írtam. Verset, regényt, novellát, értekezést, bölcselkedést [...]. Sok műfaj – de hát... Műfajok? Játék! Vicc! Játék a szavakkal! – szép játék, nem mondom – de én? Hogy engem akármelyik műfaj nevére elkereszteljenek? Nevetséges!” (id. ROBOTOS 1982: 8.) A beskatulyázástól való idegenkedés következménye is lehet, hogy Karinthynál gyakran összeolvadnak, sőt már-már szétválaszthatatlanok a műfaji határok. Ezért megoldhatatlan feladatot jelent az egybefonódás megszüntetése a hagyományosan novelláknak, karcolatoknak, krokiknak, humoreszkeknek, cikkeknek és tanulmányoknak nevezett írásai között (SZABÓ 1982: 53); kategorizációjuk esetenként önkényesnek tűnik. A kezdő író még jól elkülönítette egymástól a különféle műfajokat, de a szigorú vagy majdnem mindig szigorú különbségtevés a későbbi években megszűnt. Karinty formaalakításbeli bizonytalanságai, köztes megoldásai mind arra utalnak, hogy a hagyományos műfaji keretek az író szemléletéhez szűknek bizonyultak (l. DÉRCZY 1990: 21). ILLÉS ENDRE úgy fogalmazott, hogy „igazi műfaja az ötlet volt” (ILLÉS 1954, id. DOMOKOS 1998: 364).

A legproblematikusabb talán a humoreszk és a novella közti különbségtétel, hiszen sok a közös vonás bennük: a novella és a humoreszk formája zárt, szabályos, egyetlen eseménnyel, lelki problémával foglalkozik, epikája szigorúan megszerkesztett. A köztük lévő eltérés a szemlélet és az ábrázoló eszközök különbözőségéből fakad. A novellában szereplő karakter egyénített, meghatározott személy, egyetlen, egyedi jelenség; a humoreszkben viszont a szereplő nem annyira személyiség, mint inkább egy vagy több kifigurázandó tulajdonság, emberi gyengeség vagy kortünet jelképe. Míg a humoreszkkal leginkább rokonítható humoros novellában megtalálható az egyedi, a tipikus és az általános is, addig a humoros vagy satirikus szemléletű humoreszkben a tipikus az uralkodó motívum. (Vö. SZALAY 1961: 116.) A humoreszk tehát a markáns jegyek megragadásával a választott téma, szituáció, egyén karikatúrászerű ábrázolását adja, a novella viszont árnyaltabban tükrözi az elbeszél

eseményeknek és az egyének cselekedeteinek az oksági és pszichológiai hátterét (VilLex. 9: 429).

Karinthy művészetében a humoreszk, a kabaréjelenet és a paródia között sincs éles elkülönülés. A novellákat és a humoreszkeket a SZALAY KÁROLY által szerkesztett gyűjteményes kötetek alapján vizsgáltam, melyekben a szerkesztő a legtöbb esetben az alapul vett, műfajilag általában nem egységes Karinthy-kötetek első kiadásának a helyreállítását tűzte ki céljául, tehát elsősorban az író saját szerkesztési elveit szándékozott követni. Ennek következtében főleg a humoreszkek közé más műfajok is kerültek: dramatizált humoreszkek, kromik, tárcák, karcolatok, kabaréjelenetszerű írások, paródiák, karikatúrák. A kötetek vizsgálatakor elfogadtam az irodalomtörténész álláspontját, kivételt csak azokban az esetekben tettem, amikor a műfajkeveredés egyértelműen hatott a névadás vizsgálatára, és ezért például a humoreszkek átfogó vizsgálati eredményét hiteltelenítette volna egy paródia vagy egy anekdota névanyaga. A Görbe tükör című kötet első részében paródiaszerű írások és paródiák is találhatók; többek között Molnár Ferencet, Bródy Sándort kifigurázó írások (H. 1: 157–172), valamint a kizárólag karikatúrákat tartalmazó 6. fejezet (H. 3: 301–346), melyet egyéb szerkesztésekben az Így írtok ti című kötetben adtak közre. Ezeket az írásokat nem elemeztem, hiszen a bennük vizsgálható írói névadás nem Karinthyra, hanem a parodizált költőre, íróra jellemző. Itt említem meg, hogy ugyanezen okból az Így írtok ti című paródiagyűjteményben található nevek sem tartoznak a kutatásom anyagába, hiszen Karinthy különböző írói stílusokat parodizált, vagy ahogy ő vallotta, karikírozott ki (erről bővebben l. az 5.4.1. fejezetet). Továbbá nem vettem a vizsgált névanyagok közé az Ó nyájas olvasó című kötet komédiákat tartalmazó 5. fejezetét (H. 3: 229–297) és Karinthynek két társszerzővel, Szini Gyulával és Tábori Kornéllal együtt jegyzett, Írói intimítások című, anekdotákat tartalmazó kötetét sem (H. 4: 5–66).

5.1.2. Az elemzés módszerei

Bár különböző, a szépirodalmi szöveg jellegzetességei által meghatározott módszerekkel, de minden esetben azt vizsgálom, hogy Karinthy Frigyes akár művenként eltérő írói céljának elérése érdekében hogyan alkalmazta az írói névadás lehetőségeit. Kutatásom középpontjában egyrészt az írói nevek funkcióinak, hatásainak és az írói cél betöltésében való szerepének a bemutatása, másrészt az írói névadás folyamatának és indítékainak a feltárása áll. Ezért olyan vizsgálati módszereket is alkalmazok, melyek lehetővé teszik az írói hatásmechanizmusok megértését. Ha szükséges, a nyelvi jelenségek, folyamatok nyelven kívüli tényezőit is feltárom. Bizonyos regények, novellák

onomasztikai vizsgálatok dokumentarista szempontok szerint igyekszem a keletkezés tényeit, a valódi adatokat felkutatni, bizonyítva ezzel a valóság értékteremtő hatásait. Máskor a stilisztika módszere alapján a gondolatok közlésében és az érzések kifejezésében betöltött funkciójuk alapján elemzem a neveket; vagy a nevek pragmatikai síkját vizsgálom, elsősorban a nevek által meghatározott kommunikáció szempontjából.

Azon kívül, hogy külön-külön, önállóan tárgyalom az egyes művekben előforduló névanyagot, a különböző alkotásokon át bemutatom, hogy milyen sajátos kutatási szempontokat kívánhatnak meg bizonyos névtani rendszerek. Összefüggéseket, tendenciákat kutatok egy-egy műfajon belül is, rávilágítva arra, hogy bennük az írói nevek egy bizonyos funkciója kiemelten érvényesülhet: például a humoreszkek esetében az írói nevek komikumteremtő funkciójának a vizsgálatát helyezem előtérbe. A névanyag rendszerezésének másik alapvető szempontja a név és a valóság szorosabb vagy lazább összefüggése. A szépirodalmi művek megközelítéséhez névtudományi szempontokat helyezek előtérbe, de a téma komplexitásánál fogva kikerülhetetlenül felmerülnek stilisztikával kapcsolatos, irodalom- és eszmetörténeti irányultságú kérdések is.

A szövegekben minden esetben az összes tulajdonnevet és köznévi jelölőt megvizsgáltam az írói nevek általam felállított rendszerének szempontjai alapján (l. az 1. táblázatot), koncentráltan figyelve a névviselő és a név lehetséges viszonyára. Az írói nevek minden előforduló változatát lejegyeztem, feltüntetve a névkiegészítőket és a névviselőre vonatkozó tudnivalókat, személynevek esetében például a foglalkozást, rokoni kapcsolatokat is. A névkiegészítőket azonosító szerepük miatt HAJDÚ MIHÁLY (1999: 278–279) nézetét elfogadva az írói név részeként, elemeként vizsgáltam (l. a 2.2.5. fejezetet). Megszólítások esetén azt is feltüntettem, ki a megszólított és a megszólító, hiszen a kommunikációs háló csak ezen információk ismeretében elemezhető. Ahol ez lehetséges vagy szükséges volt, táblázatban összesítettem az eredményeket. Amennyiben jelentőséggel bírt, a nevek műben való előfordulási számát is megadtam. A valóságban feltételezhetően létező vagy létezett névviselő esetén minden egyes névnél a kontextusban vizsgáltam, hogy írói névről van-e szó. Gyakran szerteágazó kutatást kellett végeznem annak érdekében, hogy kiderítsem, valóban léteznek vagy léteztek-e az adott névviselők. Ennek illusztrálásaként a regények valóságban is létező névviselőiről szóló alapinformációk megtalálhatóak a könyv Mellékletében (l. a 2. mellékletet). A Melléklet tartalmaz még néhány, a névtani elemzéshez felhasznált egyéb, dokumentumjellegű adatot is (például Karinthy Frigyes iskolai osztálynévsorait; l. a 3.1. mellékletben).

A névtani elemzések során az írói névadás öt tipikus alkalmazási lehetőség (valóságos írói nevek, intertextuális nevek, névváltoztatás, anonimitás, névvariációk; l. részletesen a 4.2. fejezetet) előfordulását vizsgáltam. Természetesen az egyes művek névtani sajátosságai hatással vannak a névanyagok feldolgozására. A kutatás irányát és a rész kutatások mélységét, azok hangsúlyosságát minden esetben az adott szépirodalmi mű határozta meg: amennyiben szükséges volt, egyes vizsgálati szempontokat elhagytam, vagy éppen újabakkal egészítettem ki őket. Az írói nevek jellemzőinek a bemutatásakor a 3.2. fejezetben részletezett csoportosítást vettem alapul.

A hagyományos névtani dolgozatok megszokott része egy adattár, mely általában a vizsgált műben vagy művekben található összes tulajdonnevet, azaz az irodalmi neveket, esetleg csak az írói neveket tartalmazza. Az általam bemutatott elemzésekhez azonban nem nyújtana többletinformációt egy ilyen jellegű névösszesítés. Az egyik leghangsúlyosabb kutatási elvem, hogy az írói neveket irodalmi eszközként, szövegben kell vizsgálni, nem pedig abból kiemelve. Nem maga az irodalmi szövegtől elkülönített írói név kínál vizsgálati szempontokat, hanem a tulajdonnév bizonyos tulajdonságának köszönhető a szövegben betöltött konkrét funkciója. Ennek vizsgálatára egy adattár érthető módon nem alkalmas, s az elemzések során egyébként is valamennyi, névtani szempontból jelentős írói nevet megemlítek.

5.2. Írói névadás Karinthy Frigyes regényeiben

Karinthy Frigyes regényeiben természettudomány, filozófia, csapongó fantázia kavarg. Az *Utazás a Merkurba* című regényt tizenegy esztendősen, 1897–1898-ban írta. „Kritizálták az »Utazás Merkur« omat szépen«– (sic!) írja gyermekkori naplójában egy rokonlátogatás kapcsán (KARINTHY 1997: 12). Az első, még önálló hangú, ügyetlenkedő írás egy életre szóló technikai, tudományos érdeklődést mutat. Meglepő az a tudatosság, amellyel regénye megírásához hozzáfogott; műve előszavában megmagyarázza a regény műfaját, valósághoz való viszonyát: „A gondolat a legjobb léghajó, pillanat alatt ott vagyunk, ahol akarunk, s százféleképpen tudjuk a dolgot ecsetelni” (KARINTHY 1964: 164). A kora gyermekkori regény a tudományos és fantasztikus témák iránti vonzódás első tanújele. Nem pusztán múltó Verne-hatásról van szó, ezt nyomtatásban elsőként megjelent műve, a *Nászutazás a föld középpontján* keresztül már címével is bizonyítja. Gyermekkori naplójában az 1899. december 15-i bejegyzés alatt olvashatjuk: „Ujj mesém címe: A leg-rövidebb út, vagy a földön keresztül, vagy: a tengely mentében vagy donn

Esquibó” (sic!) (KARINTHY 1997: 68). A tizenöt éves Karinthy 1902-ben küldi el fantasztikus regényét a Magyar Képes Világ számára. E munka a karácsonyi számtól kezdve – a lap szerkesztőjét társszerzőként feltüntetve – folytatásokban látott napvilágot. A szövegből csak annyit ismerünk, amennyit a lap közölt, ugyanis a január végi számtól a példányok eltűntek, talán megszűnt a folyóirat (LEVENDEL 1979: 37). E Verne és Jókai hatására íródott, naiv és fantasztikus történetről azért érdemes megemlékezni, mert már ebben is jelentkezik a Karinthy meghatározott szemléletmódját, alkotói módszerét és képességeit is feltételező sajátos téma, a technikai, természettudományi ismeretkörök kedvelése. Ezek a regények jellegzetesen gyermekkori megnyilatkozások.

Az irodalomtörténet egyhangúlag (l. pl. ROBOTOS 1982: 73) az 1916-ban megjelent művét tartja az író első regényének; a Karinthy-monográfia ide vonatkozó fejezetcíme: „Az első regény: Utazás Faremidóba” (SZALAY 1961: 137). Így kutatásom köre Karinthy 1916 és halála (1938) között megjelent regényeire terjed ki; a gyermekkori műveket nem vizsgálom.

Miután Karinthy 1914-ben lefordította a teljes Gullivert, Swift rugalmas világlátása, a dogmatikus szemlélet elutasítása megragadta az író képzeletét, abszurd ötletei elemi erővel hatottak rá (ROBOTOS 1982: 71). Utódként maga is Gulliver-regényeket írt, folytatván a halhatatlan utazó kalandjait. Így jut el Gulliver az Utazás Faremidóba című regényben a tudatra ébredt gépek országába, a Capillária című regényben pedig az uralomra jutott nők víz alatti világába. „A Capillária szatirikusan allegorikus, a Faremido spirituális utópia” – írja az első regényekről NÉMETH ANDOR (1998a: 320). A Kötéltánc című regény a Karinthy-féle lélekvándorlással tágitja ki a gyermekkorában megfogalmazott képzelet birodalmát. A Mennyei riport című regényében dantei utazást képzel el a túlvilág tájain. Karinthy betegségéről és műtété élményéről írta leg híresebb, Utazás a koponyám körül című regényét, mely önmegfigyelés, dokumentum és líra egészen különös ötvözete, különös klasszikusa irodalmunknak. Mint látjuk, az emberi létezés misztériuma és a többi nagy metafizikai kérdés már igen korán fölkelte érdeklődését, és haláláig nem szűnt meg foglalkoztatni képzeletét (l. VERES 1981: 81).

A regények névanyagát az UNGVÁRI TAMÁS által gondozott szövegekből gyűjtöttem. Ezek a szövegek megegyeznek a Karinthy életében megjelent kiadásokkal, őrzik a földrajzi nevek, személynevek eredeti helyesírását.

5.2.1. Írói névadás az Utazás Faremidóba című regényben

1916-ban jelent meg Karinthy Frigyes Utazás Faremidóba című utópisztikus regénye. A swifti, pontosabban a gulliveri stílus műfajjá fejlődött

a világirodalomban: a gulliveriádákban az írók szigorúan igazodnak a swifti eredetihez, és az új fantasztikus, utópisztikus regényeket mint Gulliver újabb utazását írják meg. Swiftnek néhány év alatt önálló utóirodalma fejlődött ki. Karinthy ennek a folyamatnak a sorába lépett regényével, átvéve a gulliveri motívumokat, módszereket. A könyv a pusztító háborúról és a társadalmi viszonyokról ítélezkedik, arra döbbsentve rá az olvasót, hogy a technikai fejlődés önmagában nem oldja meg a társadalmi problémákat, viszont súlyosbítja a háborús pusztítást (I. SZALAY 1961: 109). Ebben az elégedetlen ember könyvében KOSZTOLÁNYI DEZSŐ szavaival „a teremtés hibája tárul elénk, [...] az ember az igazi életben viszonyítottan, csak afféle baktérium, a föld nyavalyája, fertőző betegség, mozgó halál” (KOSZTOLÁNYI 1916: 797). A regény valójában a világirodalom egyik első robotregénye, „éles társadalomkritika, tiltakozás a háború hazafias és determinisztikus beállítása ellen, keserű kritika a civilizáció hamis értékeiről és a gépek bámulata egyben” (KÖHEGYI 2004: 152).

Faremidó a zenélő gép-„emberek”-nek, a technikai csodák értelmes lényeknek a képzeletbeli országa (ROBOTOS 1982: 74), melynek nyelve zenei hangokból áll. Már az idegen ország elnevezése is ezt vetíti elő, hiszen Gulliver ezt az akkordot hallja érkezésekor: F, D, E, C, azaz C-dúrban fa, re, mi, dó. Azoknak a lényeknek, akik a zenét használják gondolataik és érzéseik tökéletes kifejezésére, nem is lehet a nevük más, mint szintén zene. Karinthy zárójelben különös, sőt abszurd, ám a névadás szempontjából igen logikus dologra kéri olvasóját: „(Kérem az olvasót, az eredeti szavakat mindig énekelve mondja ki, mert csak így van értelme.)” (F. 30) *Faremidó* lakói a szolaszik, Gulliver vezetője Midore, Midore barátja Szidó. Gulliver neve *remiszolami-szidore*, kis kezdőbetűvel, hiszen a szolaszik e hangsort nem névként, hanem ’emberutánzó bacilus’ jelentésben használják. De a *doszire* és a *fami-doszire* hangsor is Gullivert jelöli, ezek jelentése: ’betegséget okozó lény, élő, értelmes betegség’. E megjelölések magyarázata, hogy a Laszomi, azaz a Föld a dosziferától, azaz az embertől lett beteg. Az egyetlen, szolaszik által adott, viszont nem csupán hangokból álló név a *doszifera*.

Karinthy életművében választ találunk arra, miért beszélhetnek a „tökéletes lények” zenei hangokon: az író kedvenc gondolata volt, hogy elveszett a szavak igazi tartalma, értelme, jelentése, és hazuggá vált az emberi szó. A Szavak című kromatogramjában (1917) ezt írja, mintegy összefoglalva az ide vonatkozó észrevételeit: „Hangokat – hangokat akarunk hallani – nem szavakat! Gyálázatos hazugok, akik hamisan játszottak velünk, megrontották a szavak becsületét és hitelét [...], törjön ki torkunkból a ránk tukmált szavak helyett az ösnyelv dadogása, örömben rikoztató, fájdalomban jajongó – hogy új szavak szülessenek, amikben hinni lehet megint.” (KARINTHY 1998: 279–281.) Emellett

köztudott, hogy Karinthy aktív érdeklődést mutatott a nemzetközi nyelv eszméje iránt: 1932-től haláláig ő volt a Magyar Országos Eszperantó Egyesület elnöke (az író eszperantó nyelvet népszerűsítő tevékenységéről l. RÁTKAI é. n.).

Mindezek ismeretében talán nem meglepő, hogy Faremidó nyelve valószínűleg nem az író egyébként kivételes fantáziájának a szüleménye, hanem valójában egy 19. századi univerzális zenei nyelvtervezet éled benne újjá (l. HORVÁTH 2015). Egy francia zenész és zenetanár, Jean-François Sudre 1827-ben mesterséges nyelvet dolgozott ki a zene hét hangjára (do, re, mi, fa, sol, la, si) alapozva. A solresol (szó-ré-szó) nyelv egy egyetemes nyelvi rendszer, melynek szavai szolmizációs zenei hangokból állnak.

Egy 1866-ban SUDRE által írt, kottajeleket használó solresol–francia szótár segítségével sikerült a regényben használt nevek többségének jelentését feloldanom (l. SUDRE 1866). Ezek alapján a fejlett ország nevének, a *Faremidó*-nak a jelentése 'érett, érettség', a tökéletes, magasan felettünk álló lények, a *szolaszik* neve pedig 'hegy'-et jelent. A Gulliver eligazodását támogató lény, *Midore* nevének jelentése 'szimpatizál, tetszik', társa, *Szidó*, aki Gullivert felfedezte a repülőgépben, és Faremidóra vitte, a 'hogyan' vagy 'út' jelentésű névre hallgat. Az egymást pusztító lakosokkal teli Földet jelölő *Laszomi* név jelentése 'egyenlőtlenség'. A Gullivert jelölő *remiszolami-szidore* egy része, a *szidore* 'meggyaláz' jelentésű, de egy másik solresol szótár alapján 'irodalom', azaz a hosszú hangsor megértésére a szótár alkalmazása már nem elegendő. (A szótár ide vonatkozó részleteit l. az 1. mellékletben.) Nincsen arra bizonyíték, hogy Karinthy valóban a solresol mesterséges nyelvet vette alapul regénye névadásakor, ám a nevek fent bemutatott jelentései és az író érdeklődési köre alapján a véletlen egybeesés valószínűtlennek tűnik.

A regényben ennél jóval hagyományosabb eljárással, a titkolózó névadással is találkozhatunk a *sir Edward B...* személynév esetében, mely a hajó parancsnokát jelöli. Gulliver utazásának előzményeit a Swift műveiben bejárta helyszínek felsorolása jelzi: *Lilliput*, *Brobdingnag*, *Hauhnhnmország*, *Laputa*, *Lagadó*, *Japán*. Ezek a helynevek intertextuális voltaknál fogva szöveggörnyezet nélkül is képesek felidézni Swift műveit, ezáltal Gullivernek, a mű fiktív elbeszélőjének korábbi kalandjait, sőt a világról való, korábbi tapasztalataiból eredő felfogását. Egy gulliveriáda mindig keretes szerkezetű, így itt is valós helyről indulva, valóságos írói nevet viselő helyekre érkezik a főszereplő: *Balti-tenger*, *Essex*, *Dixmuiden*, *Helsingfors*, *Hollandia*, *Redriff*. Karinthy magyar városhoz kötődő emlékekkel is színesíti Gulliver múltját: „egyszer, Budapesten járván, láttam egy cukrosboltot...” (F. 27). A fantasztikumot hitelesítő eszközként szolgálnak a háború eseményeinek leírásában a valós országok említései (nem is mindig eredeti nevükön): *Angolország*, *Németország*,

Oroszország, Osztrák-Magyar monarchia (sic!). Említésre méltó még Gulliver hajója, a valóságos írói nevű *Bulwark sorhajó*. Az író a háború eseményeiről naprakészen tájékozott volt, hiszen valóban volt a brit haditengerészetnek ilyen nevű, Albion-osztályú partraszálló-hordozó hadihajója, melynek az volt az elsődleges feladata, hogy a kijelölt területre szállítsa a tengerészgyalogosokat és felszereléseiket.

A regényben szereplő fiktív nevek, intertextuális és valóságos írói helynevek együttesen szolgálják a fantasztikum társadalomkritikai célzatú, hiteles megjelenítését.

5.2.2. Írói névadás a *Capillária* című regényben

Karinthynál nőkérdésben a csüggedt férfipesszimizmus ítélte: a nő rossz, a férfi szerencsétlen, Isten arca a nőben tükröződik, a férfi szomorú féreg csak, fáradt és csúnya (FRÁTER 1998: 161). Nőfelfogását leginkább kifejező satirikus fantasztikus regénye, a *Capillária* 1921-ben, a legnagyobb bizonytalanság idején jelent meg.

Capilláriában, ahová Gulliver hatodik útja vezet, egy tenger alatti, biológiai csodavilágot képzel el, melynek valóssá tételére a már meglevő természettudományi ismeretekből keres bizonyítékot. Felhasználja az állattan és a növénytan eredményeit, amelyekkel igazolhatja fantasztikus elképzeléseit (SZALAY 1961: 186). Capilláriának, a nők országának gyönyörű lakói az oihák, élükön a szerző pártfogójával, Opulával, a királynővel. Az oihák érzéki és ösztönéletük boldogságában élnek, és azokban a palotákban laknak, melyeket rabszolgáik és táplálékaik, a bullokok építenek. Ezek a bullokok a férfiak.

A képzeletbeli világ leírása szinte észrevétlenül csúszik át a Karinthy által elképzelt európai társadalmi helyzet satírájába (SZALAY 1961: 187). A *Capillária* 1925-ös német kiadásához írott előszavában maga az író is satírának nevezi művét: „Nem egy nőt, nem egy női típust ismerünk meg a Capilláriában, hanem a nőt, a desztillált nőt és nem egy férfit, nem is egy férfitípust, hanem a férfit, a desztillált férfit, két egymásra utalt állatfajt” (SZALAY 1987b: 94). A minden lényegtelen vonásától megtisztított nővel állítja szembe a megtisztított, megszárt férfit, „leleplezése ez egy nyomorúságnak s egy végzetes hazugságnak, a férfi nemi nyomorúságának, s az ebből származó nőkulturushazugságának” (BENEDEK 1931: 554).

A regény fő helyszíne megegyezik a címével. A *Capillária* a *capillaris* fizikai szakszóból ered, mely 'hajszálcsovesség'-et jelent. Ez a jelenség a folyadék és az azt körülvevő cső közötti intermolekuláris erők miatt lép fel: a folyadék felületén fellépő, a folyadék molekulái között, illetve a folyadék és

a környező anyagok molekulái között ható erőkkel kapcsolatos jelenségek gyűjtőneve (SZILÁGYI 1977: 362). Mindez azért lényeges, mert a regény a tenger fenekén, azaz folyadékban játszódik, cselekményét sajátos értelmezés szerint a víz alatti ország lakói (a folyadék) és az idegen Gulliver (a környező molekulák) életmódjának, véleményének különbsége (a köztük ható erő) irányítja. A víz alatti ország lakóin legfeltűnőbb a hosszú, aranyszőke hajzat; amikor Gulliver megérkezik közéjük, vékony fonalak, azaz hajszálak ejtik foglyul. Ez az ország megnevezése kapcsán azért méltó figyelemre, mert a *capillaris* szakszó magából a 'hajszál' jelentésű *capillus* latin szóból ered.

Az oiha nyelv csupa indulatszóból áll, hiszen az oihák életében csak a gyönyör élvezése létezik. Elnevezésük is e tulajdonságukból ered: kiejtése leginkább egy jóleső sóhajhoz hasonlít. Az elnyomott férfi lényekre utaló *bullok* szó a 'kiherélt bika, tulok, ökör' jelentésű angol *bullock* szóból ered. Bár az írói névadás vizsgálati területén kívül esnek, személynévi eredetük miatt mégis kitérek a bullokok különböző fajtáinak elnevezésére, mely éppen a személyiség elvesztését szimbolizálja. A *Struborg* vagy *strindberg* nevűek keringenek az oihák körül, majd egymásnak esnek, a *gálánsok* tépik az oihákat, és a *strindbergeknék* esnek. A *gont* vagy *kant* nevűek még emlékeznek, miként kezdték építeni a tornyot, ezért védik is azt. A *koéta* vagy *poéta* elnevezésűeket irtják, míg a *góte*, *tarajos góte*, *vulde*, *Wilde* vagy *danunció* nevűek bullok társaiktól undorodnak. Az elferdített neveket a legtöbb esetben rögtön meg is fejtí az író, pedig azok mindenki számára felismerhetőek. Ezeket a neveket, megváltoztatott és eredeti alakban is kis kezdőbetűvel olvashatjuk (kivéve *Wilde*), tehát már tényleg fajtákká váltak, nem egyének ők, csupán a valós költők, filozófusok magatartásformáit hűen vagy már elferdítve követő típusok.

A főhős egy *Halvargó* nevű, bullokok által lakott toronyba kerül, mely egy tengerben lévő, halakkal körülvevett várra asszociáló név. Betekintést nyerünk a bullokok lakta *Egyesült Tornokok Birodalom* életébe, ahol a férfiszzerű lények különféle szövetségekbe és intézetekbe tömörülve vívják egymással a harcaikat: *Első Goncsargó Szövetség*, *Goncsargó Fogyasztási Intézet*, *Biokémiai Cipőgyár*, más szóval *Goncsargóbanhívők Politikai Kormánypártja*, *Másfél Éves Csecsemők Konzervatív pártja*. A szervezetek értelmetlen célért küzdenek, ez a formailag egyébként meglepően valószerű nevükben is tükröződik: *Többszámú Személyes Névmás ötös tanácsa*, *Jövöbelátó Szociálgumihúzó Párt*, *Tavalyihóvisszafagyasztó Egyesület*.

Könyvem 2.2.4. fejezetére utalva említtem meg, hogy a Capillária című regényben is előfordulnak olyan tulajdonnevek, melyek nem írói nevek. A Capillária főhőse Kant és Weininger gondolatainak elmélkedik, vagy éppen Leibnitz, Nietzsche, Schopenhauer filozófusok nézeteit ismerteti Opulával. Ady Endre,

Bataille, Flaubert, Gerhard Hauptmann, Ibsen, Marquis de Sade, Maeterlinck, Molnár Ferenc, Shaw, Stendhal, Strindberg, Zola művein keresztül próbálja megismertetni saját világát az oihák királynőjével, majd Mrs. Pankhurst és Ellen Key munkásságát bemutatva vázolja fel számára a nők helyzetét (vö. 2.1. melléklet). Ezek a tulajdonnevek magában a szövegben csak hivatkozásként jelennek meg, viselőik egyértelműen nem szereplői a regénynek, így nem tartoznak az írói nevek közé.

5.2.3. Írói névadás a *Kötéltánc* című regényben

„Zseniális részletekkel teli, de egészében nem a Karinthy hatalmas erejéhez méltó” – írja NAGY LAJOS az 1923-ban megjelent *Kötéltánc* című regényről (1998: 145). Tanulmányában kifejti, hogy „alakjainak álomszerű elváltozásával, a jelenetek rejtelmes gomolygásával és »megoldatlanságával« valami furcsa, megmagyarázhatatlan feszültség érződik az egész regényen, melyből csak stílus és művészi kvalitások fakadhattak, de világos mondanivaló már aligha” (SZALAY 1961: 190). BENEDEK MARCELL, a regény egyik első méltatója az íróhoz fordult magyarázatért: „»halála előtt senki sem jellemezhető« – ennyit akart (vagy tudott) Karinthy mondani, mikor a *Kötéltánc* érthetetlen részleteinek magyarázatáért faggattam” (1924: 74–76). A *Kötéltánc* rejtélyes szereplői, akik „életszerűbbek, karakterisztikusabbak, mint a Karinthy-alakok általában”, az örület, az álom és a lázas fantázia határmezsgyéjén imbolyognak (SZALAY 1961: 192).

5.2.3.1. A névváltoztatás alkalmazása

A regény az emberiséget megváltani akaró legtipikusabb elképzeléseket vonultatja föl: a tudományt, a krisztusi szeretetet és jóságot, a napóleoni diktatúrát és az osztályforradalmat. Mindezek a kísérletek azonban megbuknak. A regény főhőse a szuggesztív orvosprofesszor (Jellen Rudolf), az okkultista, szellemidéző tudós (Darman Dénes) és a diktátor politikus (Raganza) hármas alakját egymás után képes magára öltetni (l. HALÁSZ 1972: 195), a jelleme tulajdonképpen nem változik, csak cselekedeteinek a területét változtatja (SZALAY 1961: 193).

Jellen Rudolf ~ *Darman Dénes* ~ *Raganza* három alakban megjelenő, három különböző néven nevezett személy. A név- és alakváltozás mindkét alkalommal ugyanazon a módon történik: a férfi nevét egy külső személy, Erna változtatja meg, és ennek a változtatásnak az elfogadásával változnak meg a férfi életkörülményei, külső viszonyai is. Az első ilyen alkalommal Erna még

próbál logikát találni a névváltoztatásban: „De minek kellett az álnév? Hiszen értem: nem akarta, hogy ehhez Jellen Rudolfnak, a »Lélek« Jellen Rudolfjának köze legyen.” (K. 280.)

5.2.3.2. Az anonimitás alkalmazása

„A tulajdonnevek azonosító funkciója nemcsak abban nyilvánul meg, hogy a név kimondásakor a beszélgetőpartnerek egyazon meghatározott megnevezetre gondolnak, hanem abban is, hogy a személynév esetén a név viselője azonosulni képes a nevével: a legsajátabb, elvitathatatlan tulajdonának tekinti” (ZELLIGER 1999: 224).

Jellen Rudolf (nevezzük első előfordulása nevéen) érzi, mennyiben változott meg az identitása a név által:

„– No lám! milyen szerény lett! Mikor ott az utcán, az erkélyről megszólítottam, nem volt ilyen körülményes.

Jellen Rudolf tünődve nézett maga elé.

– Az más volt... Akkor nem ismertem még senkit ottan... nem tudtam senkinek a nevét... és nem kérdezték az enyémet...” (K. 274)

Jellen Rudolf negyedik alakváltozata nem kap nevet, hiszen ő a sehová és senkihez nem tartozó, helyét nem találó, mindenből kiábrándult, kudarcokat átélt ember megszemélyesítője. Csak köznévi jelölőkkel van megnevezve: *az ismeretlen, emberalak, fáradt emberalak, sáros emberalak*. Az identitását vesztett ember kétségbeesve veszi tudomásul névtelenségét, meg nem határozottságát a világban: „Jellen Rudolf vagyok. [...] Nézzétek az írásaimat.” A palotája ajtaja előtt álló katonáknak mondja mindezt, de azok nem hiszik el: „Mindenki tele van most írásokkal” (K. 359). A név tehát már nem jelent semmit. Jellen kétségbeesve fogja fel, hogy életét a nevei által meghatározott szerepekben élte: „Enni és inni adtak nekem, s adtak nevet is, megmondták, hová kell mennem, és mit kell tennem” (K. 363). Mivel minden életformája kudarcot vallott, ezek a külső meghatározások is elvesztették értelmüket, neveivel együtt identitását is elveszítette: „Édesem ... én kedvesem ... ne szólíts így ... én nem vagyok Raganza ... Raganza tébolyult, gonosz kalandor, nincs többé, meghalt és elmerült ... én nem vagyok Jellen Rudolf ... Jellen Rudolf nem tud már parancsolni senkinek, s nem tudja meggyógyítani önmagát ... és Darman sem vagyok. Darmanra nem hallgatnak már a múlt kísértetei. Immár nincs nevem, és nincs hazám, az vagyok, akit ismeretlenül láttál...” (K. 364.)

A regény címe, a Kötéltánc, az embernek az örület és az épelméjűség közti küzdelmére utal, de ennél tágabb jelentést is kap: azt a bizonytalan állapotot

idézi, amelyben a három különböző nevű főhős élet és halál, cél és kiüttlanság, boldogság és kudarc között egyensúlyoz (KŐHEGYI 2004: 155). Carabella Lídia vágja Raganza fejéhez: „Hogy te Raganza vagy... és ezek elhitték? [...] Rossz vége lesz ennek, Raganza, meglátod, rossz vége lesz ezeknek a hazugságoknak!... Mert Jellen Rudolf él valahol, és Raganza is él valahol... csendben és ámulva várnak még, hogy meddig bitorlod a nevüket, komédiás!” (K. 349.) Az írói nevek által is jelzett relativitásoktól bizonytalan világban a főhős csak a kivégzése előtti pillanatban ismerheti meg az egyértelmű és mások megítélésétől független valóságot, csak a halál tükrében képes felfedezni az életet.

5.2.3.3. A névvariációk alkalmazása

A regény második fejezetének helyszíne egy lakás, ahová két barátnő felhív egy ismeretlen férfit. (Karinthy Frigyes itt az akkor még férjes Böhm Arankával való megismerkedésének a jeleneteit lopta bele a cselekménybe.) Azt is megtudjuk, hogy az egyik asszony férjét *Károly*-nak hívják, és a nő elárulja, hogy ismeri a felhívott idegen férfit: ő Jellen Rudolf, akit férje nem szeret. A következő fejezetben megismerjük Bolza doktort, aki a természettudományok feltétlen híve, ezért a nemrég a városba érkezett Jellen professzor csodadoktorságát nem fogadja el. A híres Jellen hazakíséri a vele ellentétes nézeteket valló Bolza doktort, és a kapujukban derül csak ki az olvasó számára, hogy Bolza doktor tulajdonképpen Károly, a már ismert asszony férje. Ezt az írói bravúrt Karinthy a névadás segítségével hozza létre, hiszen a második fejezetben csak keresztnéven, a harmadik fejezetben viszont csak családnéven találkozhattunk a doktorral. A teljes név mintegy mellesleg leírt formájának az olvasásakor derül ki az, hogy ugyanazon személyről, csak két eltérő nézőpontból tudunk meg információkat. A név írói eszközként való tudatos használata folytatódik a negyedik fejezetben is, hiszen az eddig személynevével és foglalkozásával megjelölt Bolza immár személynév nélküli *férj* lesz: a megváltozott szituációban már feleségével és annak lehetséges csábítójával, Jellen Rudolffal kerül kapcsolatba, az ő kapcsolatuk nézőpontja irányítja az új megnevezést.

A regény írói nevei közül a tulajdonnevek fiktív nevek: *Bolza Károly*, *Calvil*, *Carabella Lídia*, *Darman Dénes*, *Dergan*, *Erna*, *Garr*, *Haller*, *Horossek*, *Iborszky*, *István*, *Jellen Rudolf*, *Kalp István*, *Kempisch*, *Kétli Olga*, *Korp*, *Meyer*, *Peregrini*, *Piroska*, *Raganza*, *Tölgy*, *Zsófi*. Egy személyt általában többféle névváltozat is jelöl, például *Bolza doktor* ~ *Bolza kollégánk* ~ *szegény Károly*. A személynevekhez kapcsolódó névkiegészítők is hozzájárulnak e változatossághoz: *Bolza barátom* ~ *Bolza doktor* ~ *Bolza doktor úr* ~ *Bolza kollégánk*; *Tölgy doktor* ~ *Tölgy főorvos* ~ *Tölgy kolléga* ~ *Tölgy tanácsos úr*.

A fiktív személynevek közül egyedül a *Jellen* beszélő név, ő a jelen képviselője. Jellen Rudolf többször is filozofál arról, hogy a számára ideális időpont a „most”: „az vagyok, akinek ismeretlenül láttál, [...] a csodálatos jelen, melynek nincs múltja, s nem lesz folytatása” (K. 364). „Múlt és jelen ... a jelen pillanata ... ez még a tudományé”, „de a következő pillanat? ... ez már nem a tudományé ... ez az emberé ... ez a pillanat az enyém” (K. 231–232). Különös nevével a regény szereplői is eljátszanak:

- „– Tölgy hangosan felnevetett.
- Teljes amnézia. Anesztézia. Vasomotorikus jelenségek.
- Jellenségek!...
- Tölgy első pillanatban nem értette a szójátékot.
- Jellen ... ja ... nagyon jó.” (K. 215–216)

Két fiatal nő telefonbeszélgetéséből tudja meg az olvasó, hogy a híres orvos neve és az általa alkalmazott gyógyító módszer (a hipnotizálás) a nevével terjedt el: „ő hívta fel a figyelmemet a jellenizmusra ... Ő maga is nagyszerűen tud jellenezni” (K. 216).

A regény köznévi jelölőinek többsége a hat főszereplő (Bolza, Carabella, Erna, Jellen ~ Darman ~ Raganza, Tölgy, Kalp) névvariációja. A regényben található köznévi jelölők általában foglalkozásra (*egy rendőr, az ápolónő, egy kereskedő*), nemre (*a férfi, a leány, a nő*), rangra (*a százados, az elnök, az igazgató*) utalnak, vagy családi viszonyokat jelölnek (*a sógorom, a felesége, a férjem*).

A regényben a néha álmokképebe forduló cselekményt az emberi kapcsolatok átláthatatlansága, a tettek rejtett motiváltsága irányítja. A Kötéltánc szereplői közti állandóan változó, lebegtetett kommunikációs viszonyt, az egymáshoz való – elsősorban érzelmi – hozzáállást tárja fel a megszólítások vizsgálata. A Jellen ~ Darman ~ Raganza személy megszólítása attól függ, melyik alakban találkozunk vele (vö. 2. táblázat). Doktorként például *mester ~ mestere ~ csodadoktor*, szellemidézőként szintén *mester*, diktátorként például *parancsnok ~ parancsnokom ~ kalandor*, ismeretlenként *bácsi*.

A többi szereplő megszólításaiban is az tükröződik, hogy az emberi kapcsolatok befolyásolhatóak a névadással vagy akár a megszólítások révén is (vö. 3. táblázat). Mindeközben a társadalmi konvenciók alól nyilván senki sem vonhatja ki magát. Kalp István méltóságos úrból a hetedik fejezetben miniszterelnök lesz. Ezt csak onnan tudja meg az olvasó, hogy *kegyelmes úr*-nak szólítják, és néhány oldallal előbb éppen Kalp fejt ki: „a miniszterelnököt kegyelmesnek kell szólítani” (K. 248). A látszólag motiválatlan szerelmi viszonyok és a feszült emberi kapcsolatok elsimításának jelzésére szolgálnak a bizalmaskodó

hangulatú, birtokos személyjellel ellátott megszólítások: *Bolza barátom, édes Károlykám, kedvesem, nagyságos asszonyom.*

Megszólított	Megszólítás	Megszólító
Jellen Rudolf	<i>mester</i>	Tölgy
	<i>mester</i>	meggyógyított beteg
	<i>Jellen Rudolf ~ drága doktor úr ~ csodadoktor ~ örültek védangyala</i>	Kalp
	<i>mesterem</i>	Erna
Darman	<i>kedves Mester</i>	Kalp István
	<i>Dénes</i>	Erna
Raganza	<i>Raganza ~ parancsnokom ~ barátocskám</i>	Erna
	<i>Raganza</i>	Névtelen
	<i>Raganza ~ dicső parancsnokom ~ hencegő kalandor</i>	Carabella
	<i>parancsnok ~ parancsnokom</i>	Kalp
ismeretlen	<i>bácsi</i>	egy katona

2. táblázat: Jellen ~ Darman ~ Raganza megszólításai a *Kötéltánc* című regényben

Kalp (aki egy mind magasabb pozícióban lévő politikus) szerelmes Carabella Lídia színésznőbe, de a regényben egyszer sem szólítja meg. Ennek lehetséges okát Jellen éppen Carabellának fejtí ki: „Véleményem szerint Kalp István betegesen szerelmes kegyedbe, kényszerképzetek vannak, nem tud egyébre gondolni. A pietizmusnak egy fajtája ez, igen, olyan bálványimádásféle.” (K. 259) Ebben a misztikus regényben igen erős annak a hiedelemnek a hangsúlyozása, hogy a név a legteljesebben hozzátartozik viselőjéhez. Az erre a hitre épülő névmágia alapja az, hogy valamely személy vagy istenség nevét nem szabad kimondani, különben magunkra vonjuk a haragját. Mindezek alapján Kalp szemében Carabella istennővé, bálványává vált.

Megszólított	Megszólítás	Megszólító
Erna	<i>Erna ~ asszonyom ~ nagyságos asszony ~ nagyságos asszonyom</i>	Jellen
	<i>Ernácska</i>	Darman Dénes
	<i>Erna ~ kedves Erna</i>	Raganza
	<i>Erna</i>	Bolza
Bolza Károly	<i>Bolza kollégánk</i>	Tölgy
	<i>Bolza Károly ~ Bolza barátom ~ kollégám ~ kedves kollégám ~ kedves barátom ~ ember</i>	Jellen
	<i>Bolza barátom</i>	Raganza
	<i>Károly ~ szegénykém</i>	Elza
	<i>kollégám</i>	Igazgató
	<i>Károly ~ Károlyka ~ édes Károlykám</i>	Olga

Kalp István	<i>méltóságos uram</i>	Jellen Rudolf
	<i>kegyelmes úr ~ kegyelmes uram</i>	Darman Dénes
	<i>kegyelmes uram</i>	Tölgy
	<i>Kalp ~ tábornok úr</i>	Erna
	<i>pajtás</i>	Raganza
	<i>szerelmem</i>	Carabella Lídia
Olga	<i>Olgácska</i>	Bolza
?	<i>Ágneska</i>	Rózsika
?	<i>Rózsikám</i>	Ágneska
	<i>cenzor bácsi</i>	?
kórházban valaki	<i>barátom</i>	kórházban valaki
Horosek igazgató	<i>igazgató úr</i>	Jellen Rudolf
Bolza betege	<i>barátom</i>	Jellen Rudolf
Carabella Lídia	<i>kegyed ~ kedves művésznő</i>	Jellen Rudolf
	<i>Carabella</i>	Raganza
titokzatos nő	<i>kedvesem ~ anyám ~ Névtelen</i>	Jellen Rudolf
pincér	<i>pincér</i>	titokzatos nő
kérdező	<i>bölcs barátom ~ derék barátom ~ barátom ~ kérdező</i>	Szókratész
Szókratész	<i>Szókratész</i>	kérdező
tarzusi, kísértet	<i>rabbi</i>	kérdező
Marquis de Sade	<i>de Sade ~ máрки ~ sátánok Krisztusa ~ fickó ~ sátán ~ mámorok apostola</i>	Raganza
egyik csavargó	<i>porosfűlű</i>	másik csavargó
másik csavargó	<i>bolond ~ komám</i>	egyik csavargó

3. táblázat: Megszólítások a *Kötéltánc* című regényben

5.2.3.4. A valóságos írói nevek alkalmazása

Ebben a regényben mindössze két valóságos írói személynévvel találkozunk: *Sade*, *Szókratész*. Mindkét esetben kísértetről van szó: Sade-ot Raganza, Szókratészt Darman Dénes idézi meg. A regényben előforduló valóságos írói helynevek nem a valóság látszatát szolgálják; a szellemidézésen elhangzó helyneveken (*Nápoly*, *Vezúv*, *Stromboli*, *Madrid*, *Jeruzsálem*) kívül alig él ezzel a lehetőséggel az író: *Párizs*, *Egyiptom*, *Nilus*, *Khartum*. A valaha élt, valós személyek nevei – melyek többsége történelmi személyiség, filozófus, művész – a cselekmények hitelét fokozzák, ezek azonban nem írói nevek, általában valaminek a szimbólumaként tűnnek fel (vö. 2.2. melléklet).

5.2.4. Írói névadás az *Utazás a koponyám körül* című regényben

1936 májusában Olivecrona svéd agysebész megoperálta Karinthyt. Az író erről a műtétről írta egyik legmaradandóbb értékű és legnagyobb sikerű művét, „meztelen dokumentációs hitelességgel, fűtött izgalommal” (ROBOTOS 1982: 193). Az *Utazás a koponyám körül* című regényt a Pesti Napló 1936 őszén kezdte folytatásokban közölni, majd 1937-ben könyv alakban is megjelent.

A regényben kettős témakör húzódik végig: a betegség elemző leírása és a hétköznapi, apró események, amelyek abban az időben estek meg az íróval. Ezek az esetleges kitérők hitelesítik az egész történetet, megadják a könyv naplószerűségét, és megteremtik a regény atmoszféráját (SZALAY 1961: 290–291). NÉMETH ANDOR szerint is két rétege van ennek a könyvnek: „az egyik réteg a kínosan precíz beszámoló, mely mintha eleget akarna tenni a csak ismeretterjesztő művekkel szemben felállítható követelményeknek, olyan megbízható, a másik réteg az álmok és reflexiók mélységesen költői szövevénye, szoros összefüggésben az előbbivel, de önálló jelentőséggel” (1998b: 283). Az egész könyv a tudomány fölényéről adott hitvallás (SZALAY 1961: 288). BÁLINT TIBOR fenntartás nélküli lelkesedéssel írott, 1937-ben megjelenő kritikájában kifejti: „Ha Karinthy nem tett volna egyebet, mint hogy mesterien leírja betegsége keletkezését, fejlődését, a műtét lefolyását és a megzavart testi egyensúly lassú helyreállítását, ez is már önmagában ragyogó irodalmi tény volna. De ebben a könyvében többet ad: a hősies önmegfigyelés csodálatos eposzát” (1987: 252).

Karinthynek ez a regénye „valószínűtlenség a valóságban” (VAJDA 1998: 285), szinte absztraktul ideális példa arra, hogy mi teszi a valóságot regénnyé. Az *Utazás a koponyám körül*-ben alkalmazott névadás erőteljesen hozzájárul, hogy a fikció és a valóság látszólag fedjék egymást, hiszen a szereplők, a helyszínek és az egyéb névviselők (pl. kávéházak, orvosi intézmények) valóságos írói nevei a valós életből valók. Így névtani vizsgálatom hangsúlyozottan arra korlátozódik, hogy felfedje Karinthy különböző személynevek mögött rejtőző kortársainak kilétét, kiderítse, hogy a regényben használt tulajdonnévanyag honnan származik, milyen érintkezési pontok vannak az író életrajzával, a modellek valós nevével. Az író társak, orvosok, barátok, ismerősök regényben található neveinek a felfedésével az írói névadás dokumentarista módszerét mutatom be: a cél választ találni arra, hogy a valóságos írói nevek milyen szerepekben tűnhetnek fel egy szubjektív élményt feldolgozó, önéletrajzi jellegű regényben.

A múlt felidézésében pótolhatatlan és lelkes segítőm volt Karinthy Ferencné és Karinthy Márton. (A Karinthy Ferencnével való interjúra 2001-ben

került sor. Karinthy Márton 2016 szeptemberében újra átnézte a valóságos írói nevek listáját, és megerősített a valós névviselőket érintő kutatási eredményeiben, sejtéseimben.) Köszönettel tartozom nekik azért, hogy az általam ki-gyűjtött névanyagot megvizsgálták, így emlékezetük segítségével számos név életre kelt. A továbbiakban külön megjelölés nélkül, nevük említésével hivatkozom szíves szóbeli és írásbeli közléseikre.

5.2.4.1. A valóságos írói nevek alkalmazása

Az Utazás a koponyám körül című regényben valóságos írói nevek többféle variációjával találkozunk. A névanyag értő vizsgálata csak a nevekhez tartozó személyek felkutatása révén lehetséges. A regény oldalain az író számtalan olyan információval látja el az olvasót, melyek segítségével a nevek csoportosítása lehetővé válik. Karinthy a valóban megélt élmények lélektanilag pontos ábrázolására törekedett; nyilvánvalóan ennek a célnak rendelődik alá a regényben alkalmazott írói névadás is. Betegségének és műtétének fontosabb tanúi személynevével vagy nevük kezdőbetűjével jelöltek, az események mellékalakjainak többsége pedig köznévi jelölővel. A titkolózó névadás oka nagyon egyszerű lehetett: a gyógyuló írónak a regényben szereplő, még élő emberektől engedélyt kellett volna kérnie, hogy szerepeltethesse őket egy irodalmi műben. A műtét utáni lábadozás alatt azonban erre nem lett volna sem ideje, sem módja, másrészt Karinthy Ferencné emlékei szerint „ő hanyagabb ember volt, mintsem felkeressen minden egyes szereplőt, ekkor már nem volt titkára sem, aki ezt megtette volna helyette”. Ezért tüntetett fel sok orvost, író, költőt, ismerőst csak nevük kezdőbetűjével, ezzel az utókor számára talán örök megfejtetlenséget okozva. Annak, hogy a mellékalakok közül a valamilyen szempontból fontosabbakat a kezdőbetűs megjelöléssel emeli ki, és nem csupán köznévi jelölőkkel nevez meg minden felbukkanó szereplőt, a hitelesség alakításában van nagy szerepe. A kezdőbetűvel jelölt alakok orvosok, barátok, munkatársak: *A.*, *B.* (két különböző személy megjelölésére is), *B. barátom* (egy harmadik személy megjelölésére), *Cs.*, *Cs. doktor*, *D.* (három különböző személy megjelölésére is), *F. barátom*, *Gy. főorvos úr*, *H.* (két különböző személy megjelölésére is), *H. tanár úr*, *H.-né* (két különböző személy megjelölésére is), *J.*, *K.*, *R.*, *R. doktor*, *P.* (két különböző személy megjelölésére is), *Dr. R.*, *S.*, *özvegy Sch.-né*, *Sz.*, *Sz. Pista*, *Sz. R.*, *V.* (két különböző személy megjelölésére is). Mint látható, előfordul az is, hogy ugyanaz az írói névként funkcionáló betű több különböző alakot is jelöl, de a névviselő körülbelüli kiléte minden esetben kiderül a kontextusból vagy esetleg a névkiegészítőből is, és mivel legtöbbször a szövegben csak egy alkalommal felbukkanó szereplőkről van szó, az ismétlés az értelmezésben

nem zavaró. Például három *D.* is szerepet kap a regény rövid epizódjaiban: „meg lehetne most próbálni *D.*-t a helyére a lapnál” (U. 348), „rászántam magam, hogy felhívjam *D.*-t” (U. 272) és „az Egyetem téren *D.*-vel találkozom, rég láttuk egymást” (U. 321). A *B.* szintén három különböző személyt jelöl: „átmegyek a laphoz, riporttémát kérek, az előszobában *B.*-vel találkozom” (U. 277), „*B.*-nél voltam, a másik Gyulánál két jó barát közül, a laboratóriumban” (U. 324) és „új ruháját is megkaptam, amit *B.* barátommal próbált ki” (U. 431).

A személynévvel való említés az előbbieik hatására még nagyobb súlyt kap ebben a regényben: akinek személyneve van, rendkívül fontos Karinthy és a betegsége szempontjából. 1937-ben a svéd fordítás kapcsán Karinthy levelet írt Herbert Olivecrona professzornak, hogy amennyiben a regény svéd fordításában zavarná őt a név szerinti szerepeltetés, akkor értesítse őt erről (vö. KENDI 1968: 9). A válaszlevelet nem ismerjük, de a külföldi változatból egyértelműen kiderül, hogy Olivecronának nem volt ellenére, hogy ily módon is halhatatlanná váljon a neve.

Az Utazás a koponyám körül című mű hiteles képe az élethű elbeszéléshez igazodó névadással rajzolódik ki. A valaha bizonyíthatóan élt személyek a regényben:¹

Andor = Kellér Andor (1903–1963), író, újságíró A Reggel újságnál
 Aranka = Böhm Aranka (1893–1944), Karinthy felesége 1920-tól
 Astrid = Karinthy Gizi lánya, Karinthy Frigyes unokahúga (1918–2009)
 Bandi = Németh Andor (1891–1953), író, költő, kritikus, Karinthy Bandinak hívta
 Bébi = Becker Bébi (1896–?), színésznőként kezdte pályafutását, sanzonett
 Cini = Karinthy Ferenc (1921–1992), író, színműíró, Karinthy Frigyes és Böhm Aranka fia
 D. Erzszi = Devecseriné Guthi Erzsébet (1892–1965), író, műfordító
 Dénes = Dénes Miklós, Karinthy második titkára
 Dezső = Kosztolányi Dezső (1885–1936), író, költő, műfordító, újságíró
 Elza asszony = Baron Gyula kórházi főorvos felesége
 Ernst Ottó = történész (1883–196?)
 F. barátom = Füst Milán (1888–1967), író, költő, drámaíró, esztéta
 Fodor Laci = Fodor László (1896–1978), író
 Gabi = Karinthy Gábor (1914–1974), költő, Karinthy Frigyes és Judik Etel fia
 Gáspár = Gáspár Endre (1897–1955), műfordító, újságíró, Karinthy-műveket is fordított
 Géza = Petényi Géza (1889–1965), gyermekgyógyász, egyetemi tanár
 Gizi = Karinthy Gizella (1882–1973), Karinthy nővére, Norvégiában élt
 Gy. főorvos úr = Györki Béla, a Svábhegyi Szanatórium vezetője, főorvosa
 Szórakozott Gyula ~ B. = Baron Gyula (1891–?), kórházi főorvos
 Szabatos Gyula = Holló Gyula (1890–1973), belgyógyász
 H. = Hatvany Lajos (1880–1961), író, kritikus, irodalomtörténész

¹ Az aláhúzással azokat a neveket jelölöm, amelyek eredeti viselőjének a felfedése Karinthy Ferencnének és Karinthy Mártonnak köszönhető.

H. = Horay Gusztáv (1893–1968), szemész, egyetemi tanár, az I. sz. szemklinikán dolgozott
 Havas = Havas Gyula (1893–1918), költő, író
 Hegedüs = Hegedüs Gyula (1870–1931), színész, a Vígszínház tagja
 Herbert Olivecrona = (1891–1980), svéd agysebész, stockholmi egyetemi tanár
 Ilonka = Tanner Ilona (1895–1955), költő, író, Babits Mihály felesége
 Imre = Békessy Imre (1887–1951), újságíró, Karinthy Gábor későbbi gyámja
 Jóska = Graetzer József (1891–1953), Karinthy első titkára, rejtvénykészítő
 Judik Etel = színésznő (1886–1918), Karinthy első felesége (1913–1918 között)
 K. = Kárpáti Aurél (1884–1963), író, kritikus, a Pesti Napló munkatársa
 Kató = Gáspár Kata (1897–1944), műfordító, Gáspár Endre felesége
 K. Rózsi = Koch Rózsi, Aranka barátnője
 Laci = Hatvany Lajos (1880–1961), író, kritikus, irodalomtörténész
 Láng titkár = Dr. Láng János, a z Est-lapoknál titkár
 Leffner = Leffler Béla (1887–1936), svédországi magyar követ, író, műfordító
 Lysholm = Erik Lysholm (1892–1947), svéd orvos, Stockholmban Olivecrona asszisztense
 M. Endre ~ M. = Makai Endre (1884–1972), orvos, sebész, egyetemi tanár
 Miklós = Surányi Miklós (1882–1936), író, újságíró
 Misu = Mihályfy Ernő (1898–1972), újságíró, az Est munkatársa
 Nagy Lajos = író, publicista (1883–1954)
 Noémi = Karinthy Gizi lánya, Karinthy Frigyes unokahúga (1914–1989)
 Osvát = Osvát Ernő (1876–1929), szerkesztő, kritikus, író
 Oszkár = Ascher Oszkár (1897–1965), előadóművész, színész, rendező
 Pali = Karinthyék házvezetőnőjének, Rózsának a fia
 Pecsus = Petschauer Attila (1904–1943), olimpiai bajnok kardvívó, újságíró az Est lapnál
 Pötzl tanár úr ~ P. = Otto Pötzl (1877–1962), osztrák ideggyógyász, bécsi egyetemen tanár
 Rózsi = Szabados Pálné, Karinthyék házvezetőnője és szakácsnője
 Sándor barátom = Márai Sándor (1900–1989), író, költő, újságíró
 Söjgvist = Olof Sjoqvist (1863–?), svéd idegsebész, Herbert Olivecrona asszisztense
 Szabados Pál = Rózsi férje
 Tóth Árpád = költő (1886–1928)
 Vedres = Vedres Márk (1870–1960), szobrász
 Zoltán = Somlyó Zoltán (1882–1937), költő, műfordító

Herbert Olivecrona nemzetközileg ismert idegsebész, stockholmi egyetemi tanár, a modern agysebészet egyik úttörője volt. A professzor hírnevére Karinthy utal is a regényben: „Oli... Oliv... igen, igen, Olivecrona, hát tetszik ismerni a nevet?... igazán? Olyan híres odakint? Akkor nyugodt vagyok” (U. 438) – beszélget az operáció napján egy svéd turistával egy magyar idegenvezető.

Olivecrona asszisztense a regényben Söjgvist, ahogy Karinthy nevezi, *a kedves, elmés Söjgvist*, akit az író még Hatvany Lajoséknak Stockholmból írt levelében is megemlít (szintén helytelenül írva): „a *Söjgvist*, az első asistens” (l. DOMOKOS 1998: 275). Olof Sjoqvist idegsebész valóban a professzor tanítványa és segéde volt (vö. SIMON 2009).

Közvetlenül a műtét előtti agyi röntgenvizsgálatoknál még egy svéd orvos neve tűnik fel: „a halk, mosolygó Lysholm osztályán vagyok megint” (U. 424). Dr. Erik Lysholm, a kimagasló röntgenorvos nagy tekintélynek számított az orvostudomány területén, ő készített először megbízható agyi röntgenvizsgálókat, sőt a röntgenberendezés egyik fontos eszközét, a Lysholm-rácsot is róla nevezték el.

A regény szerint H. tanársegéd fedezi fel az író pangásos papilláját, az agydaganat egyik fő tünetét. A Mária utcai szemklinikán Horay Gusztáv adjunktus ismerte fel Karinthy Frigyesnél a papillitist, azaz a látóideg-gyulladást (l. SIMON 2009: 299). Azonban az évekig látszerésként dolgozó Karinthy Ferencné emlékei szerint egy Weinstein Pál nevű híres szemész büszkélkedett neki, hogy ő vette észre Karinthy-nál a papilla kóros elváltozását. Weinstein Pál (1906–1979) szemész 1930-ban szerezte meg orvosi diplomáját, majd a Mária utcai Szemklinikán helyezkedett el, ott, ahol a regénybeli vizsgálat is történt. 1937-ben, a regénybeli (és valós) vizsgálatok idején még segédtanár lehetett, csak 1939-ben lett vezető orvos. A leletet készítő orvosok között lehetett ő is.

Gy. főorvos a Svábhegyi Szanatórium főorvosa a regényben és a valóságban is: ő Györki Béla, akit 1931-ben bíztak meg a sanatórium vezetésével, és egészen az államosításig megmaradt az intézmény élén (DÖRNYEI 2002: 171).

FRÁTER ZOLTÁN könyvében olvasható, hogy Bécsben Pötlzék azzal bocsátották el az író, hogy nincsen tumora. Pestre hozta a röntgenleleteket, fellekereste Baron főorvost, az ismert röntgenológust, és a következő párbeszéd zajlott le köztük:

- „– Mondd, te megmondanád egy páciensnek, ha a röntgen agytumort mutatna?
 – Baron: – Nem. [...]
 – Nézd, itt a röntgenkép! Látsz rajta tumort?
 – Baron: – Nem!” (FRÁTER 1987: 302–303)

A regényben Karinthy felhívja Szórakozott Gyulát, és majdnem szó szerint a fenti beszélgetés alakul ki közöttük; Fráter nyilvánvalóan ezt a regényrészletet dolgozta át dokumentumesszéjében. A két szöveg egybevetéséből kiderül, hogy Baron Gyula kórházi főorvos a regénybeli *Szórakozott Gyula*, *Szabatos Gyula* pedig Holló Gyula, a magyar tbc-gyógyászat jelentős alakja; ő végez gyomor- és tüdővizsgálatokat Karinthy-n a regény szerint. KOSZTOLÁNYI DEZSŐNÉ is ír róluk: „Barátai között sok volt az orvos, »A Gyulák«” (2004: 172).

Az Utazás a koponyám körül-ben nagy szerepe van a Karinthyt körülvevő és támogató barátoknak. Egyik orvos barátja, *M. Endre*, azaz a neves sebész, Makai Endre lépett kapcsolatba Herbert Olivecronával: az ő közbenjárása nélkül

nem valószínű, hogy a svéd professzor elvállalta volna a műtétet. Karinthy Frigyes a népszerűségének köszönhetően, egy Bethlen Margit grófnő védnökségével szervezett, széles körű összefogás segítségével utazhatott Stockholmba (FRÁTER 1987: 285). Gróf Bethlen Margit író, lapszerkesztő gróf Bethlen István egykori miniszterelnök felesége volt, őt emlegeti a regényben nagy tisztelettel *grófnő*-ként az író. Az általa összegyűjtött pénzt egy Stockholmban élő magyarra, Leffler Bélára bízták. A Pesti Napló, amelynek Karinthy állandó munkatársa volt, 1936. április 30-án tudósított az ország kedvelt írójáról szóló legfrissebb hírekről: „Kedden *Leffler Béla* stockholmi követségi sajtóattasé meglátogatta K-t” (FRÁTER 1987: 287).

Karinthy Frigyes *Nem mondhatom el senkinek* című verseskötetében jelent meg a *Karácsonyi karének* című vers, melynek alcíme *Évtársaim emlékkönyvébe*. KOSZTOLÁNYI DEZSŐNÉ könyvében olvashatjuk, hogy a versben szereplő barátok közül *Laci* Hatvany Lajos, *Zoltán* Somlyó Zoltán, *Bandi* Németh Andor, *Imre* Békessy Imre, *Géza* Petényi Géza (2004: 247), így nevezi barátait a regényben is. Még néhány barát és pályatárs bizonyíthatóan szerepel az *Utazás a koponyám körül*-ben: Havas Gyula, Becker Bébi, Petschauer Attila, Láng János, Surányi Miklós, Márai Sándor, Füst Milán. A betegség kezdetén gyakran emlegetett Havas Gyula – ahogy Karinthy utal is rá – a háborúból betegen hazatért fiatal költő volt, valóban agydaganatban halt meg. Becker Bébi „a régi pesti éjszakai élet egyik híres vagy inkább hírhedt alakja: még most is gyönyörű, karcsú, elegáns asszony, de igen szabad szájú és szabados viselkedésű” – emlékezik vissza KARINTHY FERENC Becker Bébire (1998: 215), a KOSZTOLÁNYI DEZSŐNÉ által „korunk legismertebb kaméliás hölgyének” nevezett nőre (2004: 183), akinek neve a beteglátogatók hosszú névsorában tűnik fel. Betegsége idején az író a belvárosi Centrál Kávéházat is látogatta. Ezek törzsvendégei közé tartozott Petschauer Attila olimpiai kardvívó, aki *Az Est* sportrovatát szerkesztette, ő a regénybeli *Pecsus* (U. 435). *Az Est*-lapok Rákóczi úti szerkesztőségében dolgozott a *kedves Láng titkár*, azaz Láng János, akiről THURY ZSUZSA írónő visszaemlékezésében is hasonlóan pozitív jellemzést olvashatunk: „Láng udvarias, finom ember volt, a titkárok mintaképe” (1979: 115). *Miklós*-sal kapcsolatban a regényből megtudjuk, hogy „Széchenyi-tanulmánya a napokban aratott döntő sikert” (U. 436), és hogy még Karinthy lábadozása alatt meghalt. Ezen információk alapján ő Surányi Miklós, akinek 1936-ban *Egyedül vagyunk* címmel jelent meg Széchenyi Istvánról szóló életrajzi regénye. A *Sándor barátom* megnevezés Márai Sándort jelöli, ez egyértelműen kiderül az alábbiakból. A regényben a következő epizód szereplőjeként találkozunk vele: „Sándor barátom érdeklődik a telefonon, virtuóz író, egyik kedvencem a stiliszták közt. [...] Te vagy az? – kérdem síri hangon, mintha

kriptából beszélnek. »Ajajaj... jaj... jaj... Sándorkám... végem van... vé... é... é... gem va... a... an...« Elfelejt felelni, szinte látom, hogy elsápad a másik készüléknél. Váratlanul fordítok a hangon, csevegő, vidám modorban folytatom: »na igazán nem szép tőled, hogy meg se látogatod öreg barátodat, mi újság nálatok?« (U. 368.) Karinthy Márton anekdotaként írja nagyszabású családregegyében: egyedül Márai Sándor nem látogatta meg Karinthy Frigyest az operációja előtt, erre Karinthy síró hangon felhívta őt: „Jaj, jaj Sándorkám, hogy én milyen rosszul vagyok! Végem van!” Majd a szándékosan kiváltott ijedelem után rárivallt: „Kutya bajom, azonnal gyere fel!” (KARINTHY M. 2003. 1: 123).

A regény elején írja magáról Karinthy: „megrögzött orvos-látogató lett belőlem, egyik rendelőből a másikba, mint az aggodalmas főbiások. F. barátom és Gabi” (U. 309). *F. barátom* azonosításakor az a különös egybeesés vezetett Füst Milánhoz, hogy ugyanezt a tulajdonságát emelte ki Nádas Péter: „a legjelentősebb magyar hipochonder”-ként írt róla születésének 125. évfordulóján (NÁDAS 2007: o. n.). CZEIZEL ENDRE szintén azt írja Füst Milán betegségei kapcsán, hogy „nagyfokú hipochondriás főbia jelentkezett nála” (2001: 100).

Sógorom és druszám köznévi jelölőkkel nővérének férjét említi Karinthy. Norvégiában élő sógora valóban a druszája, hiszen *Münter Fritz* a neve (CZEIZEL–ERŐS 1995: 29).

Karinthy Márton szerint a regénybeli *Pista* talán Majoros István író, műfordító (1900–1985), aki Karinthyval együtt írta *A nagy ékszerész* című komédiát.

Minden bizonnyal a többi, azonosítatlan névvisező is létező ember volt Karinthy betegségének idején. Annak, hogy a regény írói nevei közül több eredeti névvisezőinek nem sikerült a nyomára bukkanom, az egyik oka, hogy Karinthy nem minden orvosi leletéhez lehetséges hozzájutni, illetve a baráti társaság bizonyos tagjainak a nevei nem szerepelnek Karinthy más írásaiban vagy fennmaradt leveleiben. A bécsi orvosi papírok szerint Karinthyt vizsgálta még Dr. Grabscheid fülész, Schuller professzor készített röntgenfelvételeket róla, és Dr. Kestenbaum szemész megerősítette, hogy a szemén bevérzések vannak (I. SIMON 2009: 302). Ezeket az orvosokat viszont az *Utazás a koponyám körül* nem említi, legalábbis nem beazonosíthatóan. Az *A* kezdőbetűvel jelölt pszichoanalitikus a valóságban talán Alexander Ferenc (1891–1964) pszichiáter, pszichoanalitikus. A regényben az író beszámol beszélgetésük témájáról: „a fülzúgás és fejfájás szervi összefüggésben áll karakteremmel, vágyaimmal és csalódásaimmal, gyermekkori emlékeimmel”. Alexander Ferenc legismertebb munkái éppen a pszichés zavaroknak a testi megbetegedésben játszott szerepével kapcsolatosak. Sajnos nem állnak rendelkezésre olyan dokumentumok, melyek az azonosságot bármilyen módon megerősítenék, Alexander ugyanis a regényidőben, 1936-ban már Chicagóban élt, és nem találtam hazautazásáról

szóló feljegyzést. Ezért az A. kezdőbetűvel helyettesített nevet és a többi olyan nevet és megjelölést, melyek nagy valószínűséggel létező személyt jelölnek, de ennek bizonyítására írásos dokumentumot nem találtam, a beazonosíthatlanok között szerepeltetem; pl. *Kerstin sziszter*, *Tibor pincér*. Azonosíthatlan kváziválós névviselővel rendelkező írói nevek (zárójelben közlöm, milyen információt tudunk viselőjéről a regény alapján):

Anni (pesti barát felesége Stockholmban)
Bianka (egy látogató a kórházban)
Gusterl
Jenő (Olga férje)
Kerstin sziszter (Stockholmban az ápolónővér)
Olga (Jenő felesége)
Panni (a szerkesztőségben dolgozik)
Pista (egy látogató a kórházban)
Tibor pincér (Centrál Kávéházban)
Trulson konzul úr (egy látogató a stockholmi kórházban)

A. (pszichoanalitikus)
B. (kiadóban találkoznak)
B. barátom (Cinivel volt valahol)
Cs. doktor, Cs. (nem szemész)
D. (talán orvos)
D. (újságíró, talán Déry Tibor)
D. (színházigazgató vagy rendező)
H. tanár úr (budapesti orvos, nem szemész)
H.-né (Aranka Bécsben náluk lakott, emigráns magyar)
H.-né (Stockholmban ő fogadja)
J. (fel kell őt hívni)
R., R. tanár úr (budapesti orvos)
R. doktor (szemész)
P. (szerkesztőségben dolgozik, kroit ír)
Dr. R. (m. úti kórházban orvos, a Falk Miksa úton a rendelője)
S. (költő, Karinthy írt róla karikatúrát)
özvegy Sch.-né (szerelmes Karinthyba)
Sz. (talán szerkesztő)
Sz. Pista (talán író)
Sz. R. (fiatal író az Est-nél)
V. (a szerkesztőségben dolgozik)
V. (irigykedik Karinthyra)

A valóságos írói helynevekkel kapcsolatosan a regény helyszínei és a főszereplő képzelődései a meghatározóak. Az író életének, majd orvosi vizsgálatának három városa, Budapest, Bécs és Stockholm a helyszíne, ezt kiegészítik

az ezekkel a városokkal kapcsolatos vagy az utazást érintő városok: *Budapest, Pest-Buda, Bécs, Berlin, Malmö, Trelleborg, Stockholm, Friedenau, Göteborg, Hamburg, Nürnberg, Helsingfors, Karlsbad, Kjöbenhavn ~ Koppenhága, London, Malmö, Osló, Saltsjöbaden, Sevilla, Stockholm*. A regény elején az író szerkesztőségekbe és kórházakba sétálva Budapest utcáit járja be, vagy Stockholmban ezekre gondol: *Andrássy út, Baross utca, Egyetem tér, Egyetem utca, Falk Miksa utca, Horthy Miklós út, József utca, Reviczky utca, Szvetenay utca, Tisza Kálmán tér, Üllői út, Vörösmarty tér*. Az utcákra vonatkozó regénybeli információk helytállóak: Karinthy ezekben az években – ahogy a regényben is írja – valóban a Reviczky utcában lakott, és a Szvetenay (mai Lenhossék) utcában már akkor is halottasház működött. A külföldi városokban említett utcanevek is mind megfelelnek a valós neveknek: *Friedrichstrasse* és *Unter den Linden* Berlinben, *Alser strasse* és *Graben* Bécsben és *Nybro-gatan* Stockholmban. Budapest különböző részei is feltűnnek (pl. *Angol park, Belváros, Citadella, Duna-parti korzó, János-hegy, Pest, Zugliget*), még a svéd *Söjkvist* orvos úti élményében is: *Márgitsziget* (sic!).

Karinthy akkoriban két kávéházban volt mindennapos vendég: az egyik a fentebb már említett Centrál Kávéház, mely a Károlyi Mihály utcában a pesti szellemi élet egyik centruma volt, a másik a legendás Bucsinszky Kávéház az Erzsébetvárosban. Mindkettő fontos helyszín a regényben; a Centrálban kezdődnek például az író betegségének a tünetei, így a vonathangszerű fülzúgás is: „az Egyetem téri Central-kávéházban uzsonnáztam [...] Ekkor indultak meg a vonatok” (U. 273). Az ezt követő napjáról írva megemlíti: „a Bucsinszkyban gyorsan »lekenek« egy krokít” (U. 276), majd a tünetek szintén a Bucsinszky Kávéházban folytatódnak, telefonhoz hívást hallucinál (U. 324).

A témából adódóan természetesen a legtöbb intézménynév kórházat jelöl; ezek nevei is mind valóságos írói nevek: a budapesti *Korányi*, a *Mária utcai szemklinika* és a Svábhegyi Gyógyintézetet jelölő *S. klinika* már akkor is működő gyógyintézmények voltak, ahogyan a bécsi *Wagner-Jauregg klinika* és a *Serafimer Lazarettet* nevű stockholmi klinika is. Valóságos írói intézménynév továbbá például a *MÁV*, ahová Karinthy vonatjegyért megy, a *Krupp-művek* nevű német fegyvergyár, a *Zeneakadémia*, a *Gundel* és a saltsjöbadeni vonatalomáson található, ma is működő *Röden Stugan* cukrászda.

A regény valóságos egyéb írói neveihez sorolandó az *Árpád sínautó*, melyen a beteg író Cinivel, később a feleségével Bécsbe utazik: „Este az Árpád sínautón érkezünk, kóválygok és szédülök – keservesen panaszkodom, hogy rossz ez a jármű, vízszintesen is himbálózik, nemcsak függőlegesen ráz” (U. 353). Az Árpád gyorssínautóbuszt a Ganz és Társa cég gyártotta 1934-ben, összesen hét darab készült belőle. Ezeket nemcsak számozták, hanem történelmi

nagyjainkról is elnevezték: *Árpád, Előd, Huba, Tas, Szent István, Szent László és Mátyás király* nevű vonatok közlekedtek Budapest és Bécs között.

5.2.4.2. Az intertextuális nevek alkalmazása

„Már régen futott a koponya-regény folytatása a Pesti Naplóban, mikor Karinthy egy beszélgetésben azt fejtegette, hogy mivel ez az első műve, amelylyel mindenképpen a nagyvilág elé lép, [...] szándékosan gyűjti egybe ebben a könyvében mindazt, amit addigi irodalmi működésében lényegesnek tartott” (DEVECSERI 1998: 353). A regényben utal korábbi novelláinak, humoreszkjeinek, drámáinak szereplőire, mondanivalójára, például elmeséli, hogy a regény írása közben hogyan ismerte fel utólagosan, hogy *Olivecrona* alakja kísértetiesen egyezik egy fiatalkori drámájában, a Holnap reggel-ben szereplő északi orvos alakjával, *Olson Irjő*-vel (U. 412–413). Ahogy a tumor növekedésével Karinthy látása egyre romlott, eszébe jutott egy évvel azelőtt megírt darabjának a hőse (aki az azonos témájú *Génius* című novellának is főhőse): „Génius jut eszembe, a »Lepketánc« hőse, egyetlen látó a vakok közt... No, most megírjuk a másikat... egyetlen vakot a látók birodalmában.” (U. 415) Az író a regény szövegében a kilátástalanság és a remény sorsfordító pontjain Thomas Mann *József és testvérei* című regényét olvassa, vagy már rosszul látván felolvastatja magának, műtét után a kórházi éjjeli szekrényén is ez a könyv feküdt, sőt a csodával határos módon visszanyert látását is a regény részletének felolvasásával tudatja feleségével (U. 469). A fent említett intertextuális nevek nem írói nevek, de lehetséges konnotációjuk miatt nagy a jelentőségük.

5.2.4.3. A névvariációk alkalmazása

A regény szinte teljes egészében orvosok között, kivizsgálásokon, kórházakban játszódik, mégis csupán a négy külföldi orvos családnevét ismerjük meg (*Lysholm, Olivecrona, Pözl, Söjkvist*), négy orvos pedig a keresztnévén szerepel (*Géza, Gyula, Gyula, M. Endre*). Az operáló orvostól, Olivecronáról csak a 10. fejezetben, majdnem a regény felénél található az első említés. Egy fontos, visszatérő jellemzésből tudjuk meg később, hogy róla volt szó: „ez a tanár az utóbbi években kizáróan csak agyvelőt operál” (U. 347), majd a *Beteglátogatók* című fejezetben: „csak agyat operál” (U. 366). A svéd orvoson az író élete múlik, ezért még a neve is különös jelentőséggel ruházódik fel számára: „Olivecrona. Herbert Olivecrona. Oliven? Nem, csak Olive. Furesa név, de szép. Olajkoszorút vagy olajkoronát, vagy olajfalombot jelenthet magyarul, vagy talán hódolati olajágot. Tetszik nekem ez a név, patetikus, éppen azért tetszik.”

(U. 367.) Az író a regény utolsó oldalain azt is elárulja, feleségével hogyan nevezték őt el: „Nem hagy békén a viking (csak így hívjuk magunk között)” (U. 464–465). A névvariációk a szereplők közötti viszonyok kifejezői is lehetnek, ezért nem csak azt érdemes megvizsgálni, hogy általánosságban hány névváltozat jelöli ugyanazt a szereplőt a szövegben. Ennél ugyanis értékesebb információt nyújt annak számbavétele, hogy melyik szereplő hogyan, milyen megnevezéssel említi egy másik szereplőt. Olivecrona például 18-féleképpen, Karinthy Frigyes 13-féleképpen, Aranka 8-féleképpen van megnevezve. A szereplők többségét epizód szereplőknek köszönhetően csupán egyféle megnevezés jelöli (vö. 4. táblázat).

Megnevező	Megnevezés
Karinthy Frigyes	<i>Herbert Olivecrona ~ Olivecrona ~ a benyitó Olivecrona ~ Oliv ~ a férfi ~ egy magas, vállas, szőke hajú és szőke arcú száz százalékosan északi férfi ~ nagy hírű sebész ~ a hírneves agysebész ~ a tanár ~ a tanár úr ~ az a stockholmi tanár ~ ez a tanítvány ~ a viking</i>
Aranka	<i>a professzor ~ a világhírű sebész ~ a tanár ~ a viking</i>
Pötzl	<i>kiváló kollégám ~ a sebész ~ az általa választott sebész</i>
Kerstin nővér	<i>a tanár úr</i>

4. táblázat: Herbert Olivecrona megnevezései

Karinthy felesége egyféle tulajdonnévvel (*Aranka*) és hétféle köznévi jelölővel (*anyád, édesanyja, feleségem, őnagysága, anya, az asszony, egy feleség*) jelölt (vö. 5. táblázat). A *feleségem* és az *őnagysága* megnevezések között nincsen lényeges gyakorisági eltérés, a mai nyelvhasználatban már érezhető stilisztikai különbségtevés nem volt Karinthy célja e két jelölés váltakoztatásával.

Megnevező	Megnevezés
Jenő	<i>Aranka</i>
Karinthy Frigyes	<i>anyád ~ édesanyja (értsd: Cinié) ~ feleségem ~ őnagysága</i>
Cini	<i>anya</i>
Szabatos Gyula	<i>az asszony</i>
a villamoson valaki	<i>egy feleség</i>

5. táblázat: Karinthy Frigyes felesége, Böhm Aranka megnevezései

Regényében az író saját magát a szereplői által *Frici*-nek, *K. Frici*-nek, *K. F.*-nek, *K.*-nak nevezi (vö. 6. táblázat). A becező névalak megfelel a valóságos névhasználatnak, KOSZTOLÁNYI DEZSŐNÉ is *Frici*-nek nevezi őt az író életéről

szóló könyvében (2004). KARINTHY FERENCNÉ szerint is mindenki *Frici*-nek hívta az író, ahogyan Karinthy Ferencet *Cini*-nek.

Nem különböznek ettől az író regénybeli megszólításai sem (vö. 7. táblázat); egy sajátosan abszurd helyzetben, felvágott fejbőrrel a műtőben feküdve önmagától így köszön el: „– Na, szervusz, Frici – és nem lep meg, hogy senki se felel” (U. 426). A megszólítás identifikáló funkciója kerül előtérbe a következő megszólítások esetén: *szerkesztő úr*, *művész úr*. Az író jólesően nyugtázza is a név információ-többletét: „jólesik, hogy művész úrnak szólít, tehát »felismert«” (U. 276). Valós rokonsági viszonyt fejez ki az *apa* és az *Onkel* megszólítás, hiszen az író Cininek az apja, Noéminek pedig a nagybátyja.

Megnevező	Megnevezés
Géza	<i>K. Frici</i>
Jenő	<i>Frici</i>
egy újságíró	<i>K. F. ~ K.</i>
egy látogató	<i>a barátunk</i>
idegenvezető	<i>egy kedves barátunk</i>
Pötzl	<i>a beteg</i>
Aranka	<i>a beteg ~ az uram</i>
Karinthy Frigyes	<i>az író ~ egy eléggé ismert író</i>
nyakkendő-kereskedő	<i>az az író</i>
finom lírai költő	<i>szegény fiú</i>
Rózsi	<i>a szegény nagyságos úr</i>

6. táblázat: Karinthy Frigyes megnevezései

Megszólító	Megszólítás
Karinthy Frigyes	<i>Frici</i>
Gáspár Bandi	<i>Frici</i>
Karinthy Frigyes	<i>Frici</i>
az egyik orvos	<i>drágám</i>
Cini	<i>apa</i>
H. tanársegéd	<i>szerkesztő úr ~ kedves szerkesztő úr</i>
egy sebész	<i>lelkem</i>
R. doktor	<i>kedves mester</i>
egy asztalos	<i>művész úr</i>
Noémi	<i>Onkel</i>

7. táblázat: Karinthy Frigyes megszólításai

Az orvosok, ápolók, betegek, látogatók többségét csupán köznévi jelölő, a barátok, ismerősök, írók, költők nagyobbik részét viszont csak tulajdonnév jelöli. Gyakori, hogy a köznévi jelölővel megnevezett szereplő másodszeri

felbukkanásakor csak egy mellékesnek hitt utalás emlékeztet arra, hogy már találkoztunk vele a szöveg korábbi részében: „Érdekes új kísérletnek vagyok tanúja, néhány hónap óta egy tehetséges neurológus inzulinnal próbálja gyógyítani a tudathasadásos elmebetegeket” (U. 302). Majd 52 oldallal később: „nagy megkönnyebbülés egy szerény, fiatal orvos, aki megismer. Két éve van itt, egy felfedezését ellenőrzi, inzulinnal próbálja gyógyítani a skizofréniát.” (U. 354.)

A regényben található többi megszólítás többségének nem viszonyjelölő funkciója a hangsúlyos, a megszólított orvosok megszólításai a foglalkozásra utalnak: *tanár úr, méltóságos tanár úr, drága tanár úr, tanársegéd úr, professzor úr, Herr Professor.*

5.2.4.4. A regénybeli névadási indítékokról

Ahogy már említettem, Olivecrona professzort Karinthyék egymás között *viking*-nek nevezték. Ezt a szűk körben használt elnevezést egyértelműen az orvos svéd származása, skandináv gyökere motiválta.

A *Gyulák széke* összeül című fejezetben négy orvos konzíliumot tart, ahol a vizsgálatok eredményei alapján eldöntik, Karinthyt Bécsbe küldik további vizsgálatokra. *Gyulák*-nak nevezi őket az író, utalva a régi magyar méltóság-névre, a parancsokat osztó, hadakat vezető gyulára. Másfelől két orvost csakugyan Gyulának hívnak: „az egyik mindig mintha másutt volna kicsit, figyel és beszél, de fejét forgatja –, ki tudja, mire gondol közben? A másik, mozdulatlanul, leszegett homlokkal, keskeny, zárt szájjal, mint a Szabatos Gondolat elszánt bikája, néz szembe a Feladott Problémával” (U. 349), olvashatjuk a *Szó-rakozott Gyula* és a *Szabatos Gyula* beszélő nevek írói magyarázatát. Karinthy a szintén a Gyulák közé tartozó barátját, a Géza nevű gyermekorvost *Cscsemő Gézá*-nak (sic!) nevezi el, ennek is olvashatjuk az okát: „Ritkán szól, halkán és óvatosan, a magánhangzókat szívesen nyeli el, ezzel is spórol, fontosabb elintéznivalói érdekében. »Cscsemő« helyett azt mondja »cscsemő«” (U. 349).

A regény egy mellékepeződjében annak is hangot ad az író, hogy a tulajdonneveknek jelentős az identitásjelölő funkciójuk; ugyanis házvezetónője a legközelebbi iskolába, véletlenül egy zsidó iskolába íratta be kisfiát. Mikor ez kiderül, Cini csúfolódik vele: „na, Pali, zsidógyerek lettél, mától fogva Smüle a neved, tincset fogsz növeszteni” (U. 278).

5.2.5. Írói névadás a Mennyei riport című regényben

Karinthy Frigyes Mennyei riport című regénye 1937-ben előbb a Pesti Naplóban, majd könyv alakban jelent meg. Ez a könyv egy olyan játék a Karinthy-

féle túlvilág lehetőségeivel, melyre a múltba, a jövőbe és az irrealitásba kalandozásokon kívül bizonyos történelmi és múltbeli események, alakok, tudományos vagy irodalmi figurák, szituációk karinthys átfogalmazása is bő alkalmat kínál (l. HALÁSZ 1972: 202). A regény főszereplője, Merlin Oldtime a fantasztikus útleírás műfajának mind életszerűbbé váló utazásait folytatja a Mennyei riportban (FRÁTER 1998: 20), hiszen a mennyei riportter az emberiség legjelentősebb alakjaival találkozhat, és a világtörténelem számottevő fordulatainál lehet jelen (l. ROBOTOS 1982: 167). Merlin Oldtime alakjának és sorsának annyira sok vonása emlékeztet Karinthy egyéniségére és sorsára, hogy írói önarcképet is sejthetünk benne. Bizonyos értelemben egy absztrakt önportréről van szó, saját egyéniségéről, gondolatairól és életének leglényegesebb sorsfordulói-ról (SZALAY 1961: 258).

A Mennyei riport másvilági kalandozásai az író történelemszemléletét rögzítik a „túlvilág” minden kiterjedésében (ROBOTOS 1982: 165). Az író nem a valós eseményekhez ragaszkodik, hanem új történeteket teremt, paradox helyzetekben vizsgálja az emberi reakciókat (SZABÓ 1982: 41). Karinthy azért visz el az irrealitásba, hogy kontraszthatással még élesebben rávilágítson a realitásra (HALÁSZ 1972: 211), azért kel tehát útra az „időtlen kiterjedésbe”, hogy az időszzerű földi kérdésekre találjon feleletet (ROBOTOS 1982: 163).

A regény témájának, cselekményének, szereplőinek és helyszíneinek egyedisége kivételes kihívás elé állítja a névkutatót. Merlin Oldtime újságíró a világtörténelem nagy fordulópontjairól tudósít, téren és időn át utazik, és közben a történelem kulcsfontosságú szereplőivel találkozik. Egy ilyen, több ezer éven át ívelő, sőt térben és időben ide-oda csapongó regény esetén nyilvánvalóan a legnagyobb kutatói nehézséget az írói nevek szelektálása okozza. Tudatos-ság, kidolgozott elméleti háttér szükséges ahhoz, hogy a fiktív és a valóságos írói neveket el lehessen különíteni a nem írói nevektől, ezért a mű kiválóan alkalmas az írói névadás új kutatási módszertanának bemutatására. Napóleon neve például több fejezetben, több úgynevezett kiterjedésben is feltűnik, ezért az ő neve és személye alkalmas arra, hogy illusztrálja a regény névanyagának bonyolultságát. Kr. e. 41-ben Rómában Merlin, az újságíró szeretné meggyőzni Caesart arról, hogy ne menjen el az aznapi ülésre, és azon gondolkodik, milyen eszközzel érhetné ezt el: „Napóleonnak könnyű volt ágyúkat szegezni a konvent homlokzatának...” (MR. 73.) Ez esetben a *Napóleon* nem írói név, a tulajdonnév itt denotátum nélkül, egy állapot leírásának részeként tűnt fel. 1762-ben Párizsban a Régence kávéházban Merlin (Rameau zeneszerző képében) Diderot-val beszélget, mikor megszólítja őket Bonaparte Napóleon: „Sárga arcú, epés, sovány fiatalember. Azonnal megismerem a húszéves Buonapartét” (MR. 87). Napóleon epilepsziás rohamot kap, melynek hatására az idő gépezetében

üzemzavar áll be, Merlin kiterjedések között vergődik, végül egy csatatéren találja magát: „Napóleon főlényben van, de volt osztálytársa, a vár angol parancsnoka nem hagyja magát. Még néhány órára volna szükség, amíg a második hadtest megérkezik...” (MR. 89.) A történeti hűség kedvéért megemlítendő, hogy 1762-ben még meg sem született Napóleon, viszont az valóban igaz, hogy epilepsziás rohamok kínozták. Idő és tér furcsa látomásai után végül Merlinre kísérelője, Diderot talál rá a kiterjedések között:

- „Úgy látszik, az epileptikus fiatalember csinálta... a maga ismerőse... a kerekék közé nyúlt... lehet, hogy görcsös önkívületében... Borzasztó volt nézni, annyira félt és reszketett a haláltól...
- [...] Egyébként hogy is hívják?...
  - Buonaparte Napóleon.
  - Napóleon? Nagyszerű! Miért nem mondta mindjárt? Kedves ismerősöm, itt lakik a közelben, helyes kis villája van, galambtenyésztéssel foglalkozik. Akar vele beszélni? Szívesen elkísérem.
  - De hát hol vannak önök?
  - A Hetedik Kiterjedésben, természetesen.” (MR. 176–177.)

Később a Hetedik Kiterjedésben Merlin szeretne Napóleonnal beszélgetni, de ő semmire nem emlékszik:

- „De miért nevez Sire-nek? Nem ismerem ezt a szót.
- A világ császárárt valamikor ez illette meg...
  - Császár? Mi az? [...] Szólni akarok, de már nincs kihez. A Napóleonnak nevezett láthatár összeszalad, golyóvá zsugorodik, kisebbedik, eltűnik.”
- (MR. 125.)

Ez utóbbi esetekben a *Napóleon* és a *Buonaparte* név valóságos írói nevek, hiszen konkrét szereplői a műnek.

Merlin Oldtime a túlvilágról készül tudósításokat írni, rögtön első közlése során felhívja olvasói figyelmét a vállalkozás különlegességére: „Igyekezni fogok az olvasó fogalomkörének nyelvére fordítani tapasztalataim közlését. Gyakran kell majd hasonlatokkal dolgoznom. Hasonlatokra van szükségem, ama homályosabb világítás közegéből, ahol az olvasó tartózkodik.” (MR. 75.) A regényben valóban feltűnően gyakori a hasonlítás és a hasonlat, melyekben ismert, valóban élt személyek vagy valóban létező helyek tulajdonneveit is felhasználja az író: „inkább hasonlított Buster Keaton meghökkenő fintorához” (MR. 23), „Az arca bánatos és figyelmes. Darwinhoz hasonlít (MR. 64), „De csak az eleven látása villantja belém, mennyire hasonlít két másik ismert képhez, az egyik Amenófisz, a fáraó, a másik Voltaire” (MR.

71), „öt, mint valami Keresztelő János, felfedezi” (MR. 15), „sziklákra épült, mint a későbbi New York” (MR. 62), „mintha hangyák futkosnának a New York-i felhőkarcolók tövében, akkorák az emberek” (MR. 98). Ezekben az esetekben a nevek sűrített jelentéstartalma jellemzi a vele kapcsolatba hozott személyt vagy helyet; nincsen jelölésük a szövegben, tehát nem írói nevek. Tulajdonnévi metafora, azaz szintén nem írói név jellemzi Londont is: „mely a ma élő emberiség szempontjából még mindig Athénje és Rómája és Alexandriája a Megismerést áhító ember lélek kultúrközösségének” (MR. 10).

5.2.5.1. A valóságos írói nevek alkalmazása

A regény névanyaga a valóságos írói és a fiktív írói nevek együttes előfordulásával, a fiktív nevek valóságosságával a valóság és a fikció egyedi keverékét hozza létre. A regényben előforduló klasszikus történelmi alakoknak nem példademonstrálás a feladatuk, sokkal inkább emberi magatartássémákat képviselnek. A regény fő motívumai műveltségi elemek, történelmi események és személyek; ezek Karinthy érdeklődését, olvasottságát tükrözik, illetve azt a problémakört, amely – más műveinek, publicisztikájának témáiból is érezhetően – foglalkoztatta. A főhős, Merlin Oldtime mennyei útja során többek között történelmi személyiségek (pl. *Caesar*, *Napóleon*, *Vilmos császár*), írók, költők (pl. *D’Annunzio*, *De Sade*, *Shaw Bernát*), filozófusok (pl. *D’Alembert*, *Diderot*, *Nietzsche*), illetve tudósok (pl. *Archimédész*, *Ferenczi Sándor*, *Planck*) válnak a regény közvetlen szereplőivé. Az írók, költők, filozófusok jelentős százalékát Merlin Oldtime kísérője, a filozófus Diderot érdeklődése, személyes kapcsolatai, a tudósokét pedig maga Karinthy személyes érdeklődése magyarázza.

Karinthy sajátosságosan kötődik a különféle filozófiai irányzatokhoz: hatnak rá, viszont végigkövethető írásain a természettudomány iránti érdeklődésének megnövekedése, és ezzel párhuzamosan kiábrándulása a bölcséleti megközelítési módszerekből. Oldtime vezetője a túlvilági útja során Denis Diderot, a francia felvilágosodás nagy alakja, aki a Nagy Enciklopédiát szerkesztette. Karinthy régen dédelgetett, kedves ötletét lopja így be a regénybe, hiszen egész életében az Új Enciklopédia megírására készült. Harcolni akart a gondolat végzetes pongyolaságai ellen, világosságot akart, tiszta meghatározásokat, „melyek annyira hiányoznak korunkból” (BÁLINT 1998: 307). Karinthy egy 1930-ban készült interjúban így vall minderről: „Minden fogalmat újra kellene tisztázni, és a konvenciókat megállapítani a nagy tömegek számára. Azokat a fogalmakat, amelyeknek értelmei összezavarodtak” (FRÁTER 1998:

197–198). A regényhős megválasztása tehát egyúttal hittétel a tudományos világnézet mellett (ROBOTOS 1982: 162).

Merlin és Diderot egy vonatfülkében találkoznak először: „– No mi az, Rameau? Nem ismer meg?” (MR. 47) – szólítja meg Diderot a kábult újságíró. A párizsi Régence kávéház említése után ismeri fel Merlin, ki is ő:

„Mint a villám, csap át rajtam a megismerés.
– Monsieur Diderot! – kiáltom felszabadulva.
– Denis Diderot, szolgálatára... hogy is hívták?... a tizennyolcadik századból. A Konjekturák szerzője, szolgálatára. Nem is kívánhatott volna magának kellemesebb kalauzt. Itt, ahová most érkezünk, nagyon kevés megértő szellemet találna, akik a vállalkozását hajlandók lesznek méltányolni... Protekcióra lesz szüksége, nekem itt elég jó összeköttetésem vannak... kire kíváncsi?...” (MR. 48)

Merlint a túlvilágon más néven nevezi kísérője, az új névről a mennyei riporter így számol be: „Valódi nevemet se árulom el, bár ez a név sok művelt ember számára ismerős. Annál kevésbé, mert hiszen közben arra is nagyon jól emlékszem, hogy odaát, ahol az olvasó tartózkodik, nevem Merlin Oldtime (pompás memóriám van, meg kell adni! és nem tudom megállni, hogy el ne nevessem magam erre a furcsa névre, véletlenül tudom, miért hívnak így odaát!)” (MR. 42.) Majd néhány oldallal később: „– Halló, Rameau! (Íme, a név, most elárultam.)” (MR. 46.) E névről Diderot, a névadó csak ennyit mond: „Csak kényelemből nevezem önt el egy jó ismerősömről” (MR. 167). Jean-Philippe Rameau a 18. század francia zeneszerzője, zeneteoretikusa volt, ezért is köszönti őt Diderot a 18. századba való utazásuk során így: „– No, mi az, Rameau? Maga végérvényesen átpártolt a zöngék világába, itt hagyta a szavak és mozdulatok hitvány zörejét, köszönni is csak kottából hajlandó, mint a fülemüle?” (MR. 83.)

A regényben található helynevek többsége a valóságban is létező helyeket jelöl, ezek valóságos írói helynevek: például *Velence*, *Szent Marcus tér*, *Rialto*. A fantasztikumot mintegy ellensúlyozva bizonyos esetekben kifejezetten korhű helyleírásokkal találkozunk, mint például egy 1306-ba való időutazás során: „Első pillanatban észre se veszem, hogy a Rialto hiányzik, a Dogepalota ott van a helyén, s az árkadok is hasonlítanak a maihoz” (MR. 156).

A különböző országokban és „kiterjedésekben” járva az újságíró Merlin természetesen a folyóiratokról is informálódik, így több, valóságos írói hírlapnév erősíti a valószerűség látszatát: *Daily Telegraph*, *Popolo d'Italia*, *Times*, *Journal Amusant* (l. Melléklet 2.4). Fiktív nevű lapok is felbukkannak: a *New History* magazinban jelennek meg Merlin tudósításai, a jégkorszakbeli *Atlantiszi Híradó*-ban rajzok vannak tábláskára felkarcolva, a *Mennyei*

Hírlap pedig a hatodik kiterjedés közlönye, melyről Merlinnek lesújtó véleménye van: „A »Mennyei Hírlap« elejétől végig csupa áradozó szépség és magasztosság, egy napihírt nem tudnék összehozni az anyagából” (MR. 208).

5.2.5.2. Az intertextuális írói nevek alkalmazása

Merlin Oldtime egész életét misztikus jelenségek kísérték végig, nevének különös magyarázata felkelti a személy iránti érdeklődésünket: szóba került „Oldtime szokatlan keresztneve, a legendabeli varázsló névmása, Merlin, s Oldtime elmondta, hogy apja az ő születése idején mágiával foglalkozott” (MR. 27). Merlin a kelta legendák és az Arthur-mondakör nagy varázslója, történetét számos novella, regény feldolgozta, melyek a hatalmas varázslót óriási varázserővel jelenítik meg, többek között felruhazzák az alakváltás képességével. Karinthy Merlinje is alakváltó, hiszen riporteri módszere a „személyes átélés” volt: fürdőmesternek álcázva jutott be Vilmos császárhoz és Caesarhoz, oroszlánbőrbe bújva rémítette halálra az állatszelídítőt, vagy éppen titkos drámaíróként Shaw Bernátot zaklatta. *Merlin Oldtime* ’régí idő, múlt’ jelentésű családneve beszélő név, ő a titokzatos módon, szinte varázslatosan a múltba, régi időkbe utazó ember.

A cselekmény résztvevőjeként számos, a görög mitológiából ismert alak is szerepel, a regény egy fejezete a természet „kiterjedésében” játszódik, ahol a feltűnő alakok „nem eleven lények, csak azok jelképei” (MR. 227), például *Apolló, Poseidon, Prometeusz, Zephir, Zeusz*.

Evokatív funkciójuk miatt figyelemreméltóak a bibliai nevek: *Getse Mane, Iskarióth, János, Kajafás*. Előfordul, hogy ezekhez a nevekhez az ábrázolt bibliai személy könnyebb és egyértelmű azonosíthatóságát segítő információ kapcsolódik: „Nem ismer egy Iskarióth nevűt? Azzal szeretnék beszélni. Harminc pénzt kapott, állítólag” (MR. 150). „János, amikor lefoglák a katonák, mert a kardjával hadonászott...” (MR. 152.) A *Getsemáné* a valóságban és a Biblia szerint is az Olajfák hegyén található kert, nevét a kertben lévő olajprésről kapta. A regényben átértelmeződve személynévként szerepel. Jeruzsálemben egy helybelitől ezt az információt kapják Merlinék: „Kérem, tetszik látni ott, a házak fölött, azt a lapos hegyoldalt? Az, kérem, egy Getse Mane nevű gazdag ember birtoka, de csak kertek vannak ott, és az egész hegyen olajfák.” (MR. 150.) Ez a bibliai helyszínre utaló fiktív névmagyarázat nem teljesen valószínűtlen, hiszen a birtokok valóban gyakran kapták nevüket a tulajdonosukról.

Az intertextuális nevekhez az anonimitás alkalmazása is kapcsolódhat: nem szerepel a nagypéntek reggelén játszódó bibliai fejezet két központi alak-

jának neve. Jézus megnevezései: „a *lázadó*” (sic!) ~ *valami trónkövetelő* ~ *a bevonuló trónkövetelő*. Pétert csak így említi: *egy erősen feltűnő figura* ~ *az ifjú* ~ *a fiatalember*. A fejezetet záró, megindító jelenet árulja csak el, ki ő:

„– Mondtam már, hogy összetévesztettél valakivel! – kiált hevesen. – Hányszor mondjam még?

Furcsa...

A fiatalember felé fordulok, hogy én is megkérdezzem: kihez van szerencsém? De e pillanatban a kert felől kukorékolás hangzik fel, s én riadtan elhallgatok.”

(MR. 155)

Az intertextuális nevek funkcióját néha ki is fordítja Karinthy, és több esetben egy korhoz és helyhez nem illő névvariációt használ, például Tamás apostol így lesz *B. Tamás úr*, a francia Diderot pedig *Monsieur Thomas* néven szólítja meg őt.

Arra is akad példa, hogy az intertextuális név különös, szokatlan változata maguk a szereplők számára is ismeretlen, sőt ez rövid ideig számukra is azonosítási zavart okoz. Ez történik a jégkorszakba utazó Merlinnel, aki az atlantiszi obszervatórium igazgatójával találkozik:

„[...] újra meg újra felbukkan Noah egyetemi tanár, »az obszervatórium igazgatójának« neve. Mint a legnagyobb, sőt, úgy látszik, egyetlen szakértőé. Ő most itt a nap embere, a legnagyobb tekintély. Összenézünk kísérőmmel.

– Noah?... Lehetséges, hogy...

– Nem lehetséges. Egészen biztos. Ő az.

Egy véletlenül ellesett beszélgetés végleg meggyőz bennünket. »Úszó Város« tervéről van szó, aminek építését, Noah tanár úr javaslatában, a napokban fogja megszavazni a parlament.” (MR. 125)

Noé köznévi jelölői is rendhagyóak: *tanár úr*, *igazgató*.

5.2.5.3. A névváltoztatás alkalmazása

Merlin Oldtime kíváncsiságtól hajtva érkezik meg az újkor első napjaiba, a számára csalódást okozóan elmaradott Valladolidba, ahol az új korszak megalapítóját, *Cristoforo Columbus*-t keresi: „Végre a faluházán engem világoztat fel, hogy egy volt kapitány lakik ugyan itt, Cristoforo, de nem Columbus, ahogy én nevezem, hanem csak Colon” (MR. 160). Meglepődésének hangot is ad a menyei riporter: „– Miért nevezik magát Colonnak Valladolidban? – kérdezem hirtelen. – Hiszen maga Kolumbusz Kristóf, öregem. Kolumbusz Kristóf, Izabella királynő lovagja, a nagy utazó, aki háromszor járta meg az

Óceánt.” (MR. 161.) A híres utazó bevallja, adósságai miatt él álnéven, hitelezői előtt bujkál. A regénybeli névváltoztatásnak valós háttere van, a nagy felfedező életrajza szerint Kolumbusz idegen földön nevét a helybeli nyelvekhez igazította, így Kasztília tartományban a *Cristóbal Coloma*, majd a *Cristóbal Colón* nevet vette fel (l. SZVET 1977: 7).

5.2.5.4. Az anonimitás alkalmazása

Az anonimitás vagy a név és ezzel a névviselő kilétének eltitkolása fontos cselekményszervező szerepet tölthet be (erről l. a 4.2.4. fejezet): az író a névviselőre vonatkozó információk folyamatos adagolásával tudatosan irányíthatja a befogadói folyamatot. Az olvasó kompetenciájától függő mértékben egyre árnyaltabb és képzetgazdagabb kép alakulhat ki az anonim alakról, majd a név szövegbeli megjelenésével utólagosan is értelmezhetővé válhat a korábbi eseménysor. Merlin és vezetője, Diderot például az elhagyatott Siracusában találják magukat, Kr. e. 274-ben. Egy üres udvar közepén meglátnak egy *tömzsi kis férfi-t*: „Őszbe csavarodó a szakálla, az orra tömpe. Derékig meztelen szép izmú, napbarnított felsőteste: fehér lebernyegét dereka köré legyúrta, a vászon bő redőkben omlik saruba bújtatott lábaihoz. [...] Lehajol, figyelmesen vizsgálja a földet, kezében hosszú pálca. Azzal turkál a homokban. [...] A homok figurákkal van telerajzolva: vonalak, szögek, körök. Csupa mértan. A pálcával rajzolta fel őket. Számokat is irkált oldalt. Most éppen egy hatalmas kört rajzolt fel: megáll a kör közepén, gyorsan megfordul tengelye körül, és pálcájával, mint aki egy körző másik szárát használja, mereven végighúz a homokon. Gyönyörű, csaknem szabályos körvonal jön ki: érintőt rajzol hozzá, állát kezébe temeti, tűnődik.” (MR. 134.) Az olvasók nagy része az évszázad, a helyszín és a homokba rajzoló férfi alapján már felismerheti a névtelen alakot, akit Diderot *Mester*-nek nevez, és akiről még egy további információt megtudunk a bizonyoságot nyújtó, végső kifejelet előtt: „görög hazám pedig még a fürdő árát se fizette ki, ahol a vízbemártott test törvénye kiderült” (MR. 136). Diderot és a *tudós* összeszólalkoznak: „– Eridj innen, te holdvilágfaló pacifista! Mit értesz te az egészsből? Belelépsz a rajzomba, átkozott lúdláb! Széttaposod a köreimet! Hozzá ne érh, különben...” (MR. 136.) Miután a tudós a kezéből kicsúszó kőtől összeesik, egy római katona rohan hozzá: „– Megölték – jelenti ki ünnepélyesen. – Végeztek vele a barbárok, megölték Dionysios legelső, leghűbb katonáját, a nagy Archimédész” (MR. 137). Valerius Maximus ókori történetíró feljegyzései szerint a második pun háborúban, Kr. e. 212-ben római hadak megostromolták Siracusát, és egy légionárius leszúrta a matematikai problémáiba merült Arkhimédészt, akinek

ötletes gépezetei a római hajóhadnak nagy veszteségeket okoztak. A legenda szerint azzal ingerelte fel a katonát, hogy amikor az összetaposta a homokba rajzolt ábráját, Arkhimédész rászólt: „Noli turbare circulos meos!” vagyis „Ne zavarj a köreimet!”

A titkolózó névadásnak (*D. D.*) egy furcsa magyarázatával is találkozhatunk a regényben, melyet Jubashat ír, aki Merlin, majd Denis Diderot mennyből érkező üzeneteit jegyzi le a *New History* újság olvasói számára: „saját nevében kezdte azonnal a közlést: ez a név (csekély eltéréssel) azonos azzal, mely Merlin tudósításaiban a »*Vezető*« megjelölés mögött szerepelt – én helyesebbnek tartom csak a kezdőbetűket közölni, ragaszkodva a hazámban dívó s Jelenségkutató Egyesületünk legutóbbi tanácskozásán megállapított konvencióhoz. *D. D.* közlésének keretét összefoglalóan továbbítom” (MR. 258).

5.2.5.5. A névváriációk alkalmazása

Karinthy Frigyes a *Mennyei riport* című regényben egy hagyományos regényhez viszonyítva rengeteg szereplőt, helyszínt, sőt kort vonultat fel; ez a regény megnevezéseinek sokszínűségén, a névváriációk nagy számán is tükröződik. A jelentősebb alakok névváltozatai a személynevekhez és a köznévi jelölőkhöz csatolt jelzőknek és névkiegészítőknek köszönhetően különös változatosságot mutatnak.

Merlin Oldtime megnevezései:

– Személynévvel és névkiegészítővel: *Merlin Oldtime* ~ *Mr. Merlin Oldtime* ~ *Merlin Oldtime úr* ~ *Mr. Oldtime* ~ *Oldtime* ~ *Merlin* ~ *Merlin barátom* ~ *Merlin integető figurája* ~ *az eltűnt Merlin* ~ *az öreg Merlin* ~ *a harminchat éves Merlin Oldtime*.

– Kezdőbetűs névvel: *M* ~ *M. O. barátunk*.

– Köznévi jelölővel: *az integető alak* ~ *az önök barátja* ~ *a régen szerepelt ember* ~ *a felolvasó* ~ *az ötven felé járó férfi* ~ *a fiatalember* ~ *a jól öltözött fiatal ember* ~ *a furcsa és nem katonás fiatalember* ~ *a fürdőmester* ~ *a valamikor világhírű kalandor újságíró* ~ *egy közveszélyes örült* ~ *a riporter* ~ *a hírneves riporter* ~ *a kiváló újságíró* ~ *a vakmerő újságíró* ~ *ez az úr* ~ *az ura* ~ *az úr* ~ *újságíró úr*.

Denis Diderot megnevezései:

– Személynévvel és névkiegészítővel: *Denis Diderot* ~ *Diderot* ~ *Diderot nevű úr* ~ *Diderot kardinális* ~ *Monsieur Diderot* ~ *Denis* ~ *a kedves Diderot*.

– Kezdőbetűs névvel: *D. D.*

– Köznévi jelölővel: *francia filozófus* ~ *egy ismerősöm* ~ *kísérőm* ~ *útitársam* ~ *nyájas útitársam* ~ *útitársam* ~ *mentorom és kalauzom* ~ *Vezetőm* ~ *vezetőm* ~ *ez az úr*.

Bariban megnevezései:

– Személynévvel és névkiegészítővel: *Ben Bariban* ~ *Bariban* ~ *Bariban úr*.
– Köznévi jelölővel: *turbános*, *olajbarna arcú*, *bánatos tekintetű*, *jól öltözött indus férfi* ~ *a férfi* ~ *az úr*.

Jubashat megnevezései:

– Személynévvel és névkiegészítővel: *Jushni Jubashat* ~ *Jushni Jubashat úr* ~ *Jubashat*.

– Köznévi jelölővel: *a titkár* ~ *titkárom* ~ *a misztikus indus* ~ *Merlin Oldtime sahib titkára* ~ *a sahib*.

Napóleon megnevezései:

– Személynévvel és névkiegészítővel: *Bonaparte Napóleon* ~ *Napóleon* ~ *Buonaparte* ~ *a húszéves Buonaparte*.

– Köznévi jelölővel: *a fiatalember* ~ *ez a fiatalember* ~ *az epileptikus fiatalember* ~ *kedves ismerősöm* ~ *sárga arcú, epés, sovány fiatalember*.

A mennyei utazás során sok ismeretlen vagy ismeretlennek tűnő alak között járva Merlin számára számtalan bemutatkozásra nyílik alkalom. Noéval jelbeszéd segítségével társalog, de ennek ellenére az elengedhetetlen udvariassági forma nem maradhat el: „Merlin Oldtime vagyok (nem a nevemet mondom, csak magamra mutatok)” (MR. 126). Ez a gesztus félreérthetetlenül mutatja, hogy a neve kimondása és a magára mutató számára egyenértékű, a névvel tehát tökéletesen azonosul.

A regényben előforduló megszólítások a szereplők közti, gyakran koronként és helyszínenként változó kapcsolatok jellemzésére is szolgálnak, bennük többek között Merlin és mennyei vezetője kapcsolatának mélyülése is tükröződik: „– Ha már így szóba került, Mr. Diderot... – Miért nem nevez Denis-nek? – Kedves Denis... Milyen kedves, nagyon szeretem magát...” (MR. 113) Az elbeszélő, aki a kerettörténetben leírja megismerkedését Merlinnel, szintén a megszólítás alkalmazásával jellemzi viszonyukat: „öt perc múlva »old pickpocket« voltam neki, a vállamat veregette, megölelt” (MR. 24). Merlint a következőképpen szólítja meg a többi szereplő: *Oldtime* ~ *Mr. Oldtime* ~ *dear Mr. Oldtime* ~ *Merlin* ~ *Merlin barátom* ~ *Merlin testvér* ~ *drága Merlin* ~ *kedves Merlin* ~ *Rameau* ~ *kedves Rameau* ~ *igen tisztelt barátom* ~ *kedves kollégám* ~ *öcsém* ~ *polgártárs* ~ *újságfabrikáló polgártárs* ~ *sahib* ~ *szerkesztő úr* ~ *testvér*. Denis Diderot megszólításai: *Diderot* ~ *Mr. Diderot* ~ *Monsieur Diderot* ~ *Denis* ~ *drága Denis* ~ *kedves Denis* ~ *mesterem*.

Anakronisztikus névváltozatok is (ahogy már az intertextuális nevekkel kapcsolatban is említettem) feltűnnek a szövegben, melyek megszólításokként bizonyos esetekben a regényre nem jellemző komikus atmoszférát eredményeznek: Merlin a barlangrajzokat készítő cro-magnoni ősembert *Mr. Barlanglakó*-nak nevezi (MR. 119–121); a *Mr.* névkiegészítő magyarázata az, hogy Diderot a barlanglakó központi idegrendszerének beszédcentrumában az angol nyelv hullámhosszát állítja be (MR. 118).

A mennybéli utazás során olyan „kiterjedésbe” is eljutnak Merlinék, ahol a földi élet megszokott viszonyítási pontjai elcsúsztak, így a dolgok, személyek megnevezései is valószínűtlenné váltak. Heléna nem tudja, ki volt Meneláosz és Priamosz, Napóleon pedig csodálkozva kérdezi: „De miért nevez *Sire*-nek? Nem ismerem ezt a szót.” (MR. 240.)

5.2.5.6. A regény nem szokványos helynevei

A tudomány újabb és újabb felfedezései iránt megszállottan érdeklődő Karinthy Frigyes nem vonhatta ki magát Albert Einstein bűvköréből sem. A tudós neve megjelenik a Mennyei riport előszavában: „a Journal Amusant-t éppen úgy százezerszer annyi ember fogja olvasni, mint Einstein felfedezését” (MR. 13). Einstein említett felfedezése, a relativitáselmélet, a téridő fogalma még a regényben található helynevekre is hat.

A történelem és a földrajz elképzelhetetlen lenne tulajdonnevek nélkül, térben és időben gyakorlatilag nem tudnánk tájékozódni nélkülük. A nevek révén a világ „belakott térré” válik: az ember számára ismerőssé lesz, értelmezett, a nevek által is strukturált, birtokba vett, a maga képére is formált, „humanizált” térré. (FARKAS T. 2014: 128–129.) Ezért is különös Karinthy ötlete arról, hogyan lehetne egy olyan városban tájékozódni, mely állandóan változó emléképekből van felépítve. Az Ötödik Kiterjedés Városában, a múltban a helynevek elveszítik megszokott értelmezési lehetőségüket: „amit időnek nevezek, az itt folyékony és változó irányú, csak a tér halad bizonyos megfordíthatatlan irányban. Csakugyan. Most veszem észre az utcák és terek nevét. Térbeli tájékoztatás helyett csupa időbeli jelzést látok. Az egyik utcának ez a neve: ezerhétszázhuszonhat, március kettő. A másiké: kilencszázharminc, október öt.” (MR. 107–108.) Merlinék 1929-be próbálnak eljutni, és útbaigazítást kérnek:

- „– Tudjátok merre van ezerkilencszázhuszonkilenc, június tizenhét?
- Hogyne tudnám! – vonja vállát a hordár. – Az a kérdés, mikor akar ott lenni?
- Bécskor. Wienkor.
- A hordár bólint.
- Rendben van. Addigra ott lehetünk.” (MR. 106)

5.3. Írói névadás Karinthy Frigyes novelláiban

5.3.1. Karinthy Frigyes novellásköteteinek jellemzői

Karinthy első komolyabb írása, a Margitka álma 1906-ban látott napvilágot az Újság című folyóiratban. E novellájában Swift erőteljes hatását fedezhetjük fel. Az író első novelláskötete, az *Esik a hó* 1912-ben, az *Így írtok* ti országos sikerének évében jelent meg. Korai novelláinak jellemző témája a szerelem, az álom és a halál. Első három novelláskötetében (*Esik a hó* [1912], *Ballada a néma férfiakról* [1912], *Találkozás egy fiatalemberrel* [1913]) az uralkodó motívum a halál valamilyen formája, mely rendszerint az örülettel vagy szerelmi tragédiával függ össze (SZALAY 1961: 81). E korai novelláknak van egy másik fontos sajátosságuk is: ezekben fogalmazta meg az író először azt a problémakört, amely egész életén keresztül foglalkoztatta: a férfi és a nő viszonyának, a férfi kiszolgáltatottságának, alárendeltségének a kritikáját (SZALAY 1987a: 40). Novelláinak másik típusa a lelki jelenségeknek, főként az örület és a megtévelyedés folyamatainak a leírása, minimális cselekménnyel.

Az I. világháború 1914-es kitörése jelentős fordulatot hozott Karinthy világnézeti fejlődésében. A férfi és a nő ellentéte helyett mind többet látott meg a társadalom valóságos ellentmondásaiból. A *Két hajó* című kötet (1915) tépelődő, misztikum és ráció között hanykolódó írásai között felbukkannak a háborúellenes novellák. Az *ezerarcú lélek* (1916) után hosszabb ideig nem jelent meg novelláskötete, bár állandóan írt novellákat is. Az 1920-ban megjelent *Gyilkosok* című kötet az életműben sajátos korszakhatárt tölt be, ugyanis a húszas években Karinthy szemlélete, világképe változáson ment keresztül. A kötet írásai azonban még a háború alatt, tehát a tízes évek második felében születtek. A *Gyilkosok*ban összeválogatott novellák az elmúlt négy esztendő minden tekintetben legjobb írásai. Az író látóköre, tematikája nemcsak szélesedett, hanem mélyült is, elbeszélései cselekményesebbé váltak. Antimilitarizmusának megnyilatkozásait művészi, megkapó novellákban tárja elénk. A *Harun al Rasid* című kötetre (1924) már az egységes szemléletű, parabolikus-moralizáló novellák a jellemzőek. A *Hasmútét* című, 1933-as novelláskötetben az ifjúkori műveiben feltűnt mélylélektani vonatkozásokkal szemben a viszonylagosság alapigazságként való elismerése és a biblikus motívumok válnak meghatározó elemmé. 1936-ban megjelent *utolsó, Nevető betegek* című kötetének témáit pedig a humanizmus igenlése, a miszticizmus és a személyes emlékek szolgáltatják.

Az írások ideje a történelem előtti időtől a 25. századig ível. Karinthy Frigyes novellisztikájának hangulatát két alapvető tényező határozta meg: természettudományos érdeklődése és a freudi mélypszichológia életfilozófiájában való elmélyülése (ROBOTOS 1982: 58). Gyerekkori naplójában sóvárogva várta a felnőtt életet, felnőttként pedig visszaálmodta a gyerekkorát. Ez az elégedetlenség vezette a fantasztikum tájaira, ezért kalandozott olyan gyakran a múltban és az elképzelhető jövőben, ezért ütköztette újra és újra a leghetségesebb és a valóságost (LEVENDEL 1979: 7), képzeletében sokszor kilépve az időből. Karinthy-nál a képzelet nem érzéki, hanem intellektuális; maga az ötlet a fontos, furcsaságával vagy filozofikus érdekességével. A technikai találmányok felgyújtották képzeletét, a gondolkodó és játékos embert látta és csodálta ezekben az eszközökben.

Karinthy novellista életművére sokféleség, sokarcúság, nyughatatlanság és örök mást akarás, mást keresés a jellemző (SZALAY 1972: 254). Szem előtt kell tartani JUHÁSZ GYULA 1924-ben tett szellemes megállapítását: „Karinthy freudista, de éppen úgy descartesista, spinozista, kantista és karinthysta is” (1987: 64–65).

A novellák névanyagát a SZALAY KÁROLY által szerkesztett, 2001-ben, 2002-ben és 2007-ben megjelent, Elbeszélések című háromkötetes novella-gyűjtemény szövegei alapján elemeztem.

5.3.2. A valóságos írói nevek alkalmazása

Karinthy szerette mondanivalója kifejezéséhez felhasználni a történelmi eseményeket, alakokat és helyszíneket. Sokszor szerepeltet valós és közismert személyeket, de új szempontból írja le őket, nem az általunk ismert helyzetben, nem az ismert, olvasótól elvárt szerepben. „Számára nem a történelem, mint valóság volt a lényeges, hanem maga a gondolat, amit ebben a keretben ki akart fejezni. A történelmi alakok elveszítik igazi tartalmukat és pusztá képpé, hasonlattá válnak.” (SZALAY 1961: 148.) Írásai a „mi lenne, ha...?” kérdésváltozatokra adott, rendszerint további kérdéseket tartalmazó válaszlehetőségek (HALÁSZ 1972: 194). Karinthy feltételes módban gondolkodik: mi és hogyan történhetett volna. A novellák témái a jövőbe és az irrealitásba kalandozásokon kívül bizonyos történelmi és múltbéli események, alakok és szituációk karinthy-s átfogalmazására is bő alkalmat kínálnak (vö. HALÁSZ 1972: 202). A fiktív események csak annyit szállal kötődnek a valós történelmi térhez és időhöz, hogy az olvasó eligazodjon az imaginárius térben és időben (a valóságos írói nevek és az imaginárius kapcsolatáról l. a 2.2.3. fejezetet).

A Harun al Rasid című novella története szerint Harun al Rasid, a birodalom hatalmas kalifája éjszakánként álruhában járja Bagdadot. Egy alkalommal megtetszik neki egy *Zorajda* nevű lány, ezért nem megy vissza a palotába, hanem *Hasszán* álnéven vásári színészként nagy sikerrel játssza el saját magát, a kalifát. A lány megszereti őt: „szerelmének, gyönyörűségének, istenének, boldogsága urának, parancsoló fejedelmének, édes, egyetlen kalifájának nevezgette” (N. 2: 163), boldogan telnek napjaik. Mikor három hónap elteltével a kalifa visszamenne a palotába, már nem ismerik fel, nincs mivel igazolnia kilétét, elzavarják. A *Harun al Rasid* név fontos azonosító szerepét a gyakori említés is hangsúlyozza, a négy oldalas szövegben 20-szor fordul elő. A főszereplő egy valós, 763–809 között uralkodó arab kalifáról kapta nevét (Hárún al-Rasíd), akinek a felesége Zubajda (valószínűleg ebből a névből lett a novellabeli *Zorajda* írói név). A kalifa emlékét az Ezeregyéjszaka meséi őrizték meg, melyek az alattvalói körébe álruhában ellátogató kalifáról szólnak; ezeket ismerhette Karinthy is. Azonban a novellabeli *Harun al Rasid* neve és története mögött az Ezeregyéjszaka egy másik meséje is felfedezhető, mely egy másik kalifáról szól, aki hol emberalakban, hol golyaformában él, egy bizonyos varázsszó kimondásával változik át, de golyává változva képtelen visszaemlékezni a varázsszóra. Erre a történetre utal Babits Mihály A golyakalifa című regénye (1916), melyet KARINTHY FRIGYES nemcsak olvasott, de cikket is írt róla a Nyugatban (1924), sőt a regényből 1917-ben készült filmnek ő írta a forgatókönyvét. Karinthy 1924-ben megjelent novellájának névadását és témáját tehát a valós kalifáról szóló mese, egy sikertelen visszaváltozásról szóló mese és egy annak hatására írt regény befolyásolta. A *Harun al Rasid* intertextuális valóságos írói név így válik egy többszörös utalásrendszer központi elemévé.

Az álomban más személyiségként élés motívumát az Álmodni! című novellában is felleljük: míg Léon kadét alszik egy tisztáson, anyja, Laetitia asszony keresi őt. Az ébredező kadét az érte küldött Clarisse kisasszonynak meséli el, hogy Julius Caesarról álmodott, majd arról, hogy ő maga is császár. A novella következő részében a *császár* köznévi jelölővel jelölt alakot ébresztgetik, aki szintén elmeséli álmát: 15 évesen kadétként egy kis provence-i leánnyal volt egy tisztáson. Mindkét álmodó maga Napóleon: a *Napóleon* névből rövidített nevű Léon kadét ~ Léon úr és az álmodó császár is. Napóleon édesanyjának a neve valóban *Maria Letizia Bonaparte* volt, és a fiatal Napóleon valóban kadétiskolába járt Marseille-be. A két életkorban egymásra vetített alak elnevezése tükrözi a kétféle identitást: a bizalmasan becézett, jövőről álmodozó kamasz és az emberi életéről döntő uralkodó, akinek már

a státusza a meghatározó, nem a tulajdonneve. Az egyik a jövőjébe, a másik a múltjába vágyik, az örök elégedetlen ember típusának megtestesítőjévé válva.

Karinthy Frigyes életművében, ahogyan már eddig is láttuk, jelentős szerepet játszik a francia császár, novelláiban az Európa történelmét meghatározó uralkodó emberi arcát mutatja meg, a fiktív színpadok mögé nyújt bepillantást. A *Hisztéria* című novellában a pápa és Napóleon tárgyalását írja le arról, hogy megkaphatja-e Napóleon a császári koronát. Napóleon dobant, ugrál, toporzékol, majd egy vázát a tükörbe dob. Hisztériázásával éri el célját, s később ő maga is érzi ennek abszurditását, főként, mikor rájön, hogy feleségének, Josephine-nek egy kalapért való hisztériáját utánozta: ráadásul a nő végzős érvként volt férje, Beauharnais nevét említette. A megnevezések perspektíva-jelölő funkciója a belső feszültségek, a lélektani folyamatok tükrözői. Napóleon kilétét első feltűnésekor megtudja az olvasó, ahogy bejelentik: *Bonaparte*. A pápa magában gúnyosan, lealacsonyítóan *kis kreol*-nak nevezi, de *fenség*-nek szólítja. Hogy Napóleon akarata valóban érvényesült, az az utolsó mondatban való megnevezésből is kiderül: *a leendő császár*. A *pápa ~ őszentsége* köznévi jelölőkkel megnevezett VII. Piust Bonaparte a pápának kijáró *sanctissime* ('őszentsége') megszólítással illeti. Napóleon a valóságban 1796-ban vette feleségül Joséphine-t, aki a kivégzett Alexandre François Marie de Beauharnais (1760–1794) francia arisztokrata özvegye volt. A valóságos írói nevek a novellában megírt, valós történelmi esemény lehetséges hátterét hitelesítik (1804-ben a pápa Napóleont fölkenete császárrá, de a szertartás alatt Napóleon maga tette fejére a császári koronát).

Ugyanez a funkciójuk a valóságos írói neveknek A negyvenéves férfi című novellában is. A mű befogadása hangsúlyozottan kompetenciafüggő, hiszen a főszereplőről és környezetéről sok információt megtudunk: el akar válni feleségétől, *Fesch bácsi* intézi majd a válást, *Sándor*-ral minden rendben lesz, megismerkedett a *Werther szerzőjé*-vel, a tizenhat éves *L. kisasszony* egész csinos. A valóságos írói névnek ebben az esetben a szövegkonstrukciós funkciója is jelentős, hiszen az olvasó – ha nem ismeri Staps Frigyes nevét – a novella utolsó mondatáig nem lehet biztos abban, ki is a főszereplő negyvenéves férfi: „Száműzetésében feljegyzett emlékirataiban, dicsérettel legyen mondva, Napóleon semmi megjegyzést nem fűzött a schönbrunni merénylet száraz leírásához” (N. 3: 181). A kapott információkat legkésőbb ekkor, utólag is értelmezni tudjuk. A valóságos *Staps Frigyes* név (egy betű eltéréssel) Staps Frigyes merényletét jelöli, aki a novellában írtaknak megfelelően valóban Naumburgban született, Napóleon ellen merényletre készült, ezért kivégezték. Mindez 1809-ben történt, amikor az 1769-ben született Bonaparte Napóleon negyvenéves volt. Minden további adat is megfelel a történelmi tényeknek:

Fesch bácsi Joseph Fesch (1763–1839) francia bíboros, aki a pápa felé közvetítette Napóleon válási szándékát; *Sándor* I. Sándor orosz cár (1777–1825), akivel 1808 őszén megegyezést kötött a császár; Napóleon 1809-ben Erfurtban találkozott Johann Wolfgang von Goethe német íróval, és válása után, 1810-ben vette feleségül az 1791-ben született, tehát 1809-ben már 18 (nem 16) éves Mária Lujza osztrák főhercegnőt, aki a novellabeli *L. kisasszony*. A valóságos írói nevek, a hiteles adatok hozzájárulnak a történelem lehetséges mozgatórugóinak bemutatásához; viszont a nevek közvetlenséget tükröző formája (*bácsi, kisasszony*) szándékosan eltér a történelemben ismerttől, ezáltal az olvasót akár egészen a végső kifejtésig elbizonytalanítja.

Kiemelkedő a valóságos írói név szövegkonstrukciós funkciója Az eskü című novellában is. A *Zsófi ~ Anyóka ~ Grossmama ~ Grósz* megnevezésű öreg néni a Duna-parton régi emlékekre gondol. Fiatalon ugyanazon a helyen egy keszeg kis ember szólította meg, *Sándor*-ként mutatkozott be, őt *Zsófikám*-nak nevezte, és megesküdtött rá, hogy ha nem kap tőle csókot, ott marad örökké, kővé válik. A néni hatvan éve nem járt erre, megdöbben, mikor meglátja az ő emlékképbeli Sándorát szoborként, melynél éppen koszorúzóok szavalnak: „Eljöttünk Hozzád, Petőfi Sándor” (N. 2: 213). A névnek, a helynek, a fiú és a szobor testtartásának pontos egyezése a lehetetlen valószínűségét kelti az olvasóban. A Duna-korzón 1882-től valóban áll egy Izsó Miklós vázlatai alapján tervezett, az Erzsébet híd felé néző Petőfi-szobor.

A furcsa, szokatlan hangulatú írói nevek a valószínűtlenség látszatát keltyik; a Röntgenország című novellában például egy átlátszó orvos a narrátornak szegezi a kérdést: „A vakbelét ki vette ki?!”, és ő így válaszol: „Hüttl Hümér... – dadogtam” (N. 2: 288). A *Hüttl Hümér* azonban, mint korábban említettem, a látszat ellenére nem fiktív név: viselője a századforduló híres sebésze volt, a gyomorbélvarrógép feltalálója, tehát valóságos írói névvel van dolgunk (vö. 2.2.3. fejezet).

A valóságos írói helynevek közül kiemelendő a *Duna-part*, mely nyolc novellának is a helyszíne (*Melankólia, Az asszony, Az intő, Az új élet, Találkozás egy fiatalemberrel, Gurul a pénz, Például ilyen az élet, Művészbecsület*).

Általánosságban elmondható, hogy Karinthy novelláiban igen gyakori a valós írók említése: *Bródy Sándor, D'Annunzió, Dosztojevszkij, Goethe, H. G. Wells, Ibsen, Lenau, Molnár Ferenc, Rémy de Gourmont, Swift Jonathán, Wilde Oszkár, Zola Emil*. Az író természettudományos érdeklődését bizonyítja a valós tudósok (*Descartes, Edison, Edmund Dale, Farman, Galilei, Haeckel, Kopernikusz, Magnus, Newton, Paracelsus, Peary, Regiomontanus, Volta, Wright-testvérek*), történelem iránti rajongását a valós történelmi alakok (*Nyolcadik Henrik, Ferenc császár, Frigyes Vilmos, Hannibál, I. Ferenc,*

János király, Julius Caesar, Konstantin, Lincoln, Napóleon, Stuart Mária, Szolimán, Zarathustra) nagyszámú említése. Ezek a nevek nem írói nevek, gyakran a névviselő művére utalnak: „Sokfelől szedtük az anyagot – Caesar, Hannibál és Napóleon nyomán” (N. 2: 33), vagy a névviselőik valamilyen tulajdonság, esemény szimbólumaként vannak jelen a szövegben (a 20. század első felében íródott novellák valós neveiről l. VÁCZINÉ TAKÁCS 2012), esetleg hasonlatként.

Az író által szánt szerep betöltésekor az irodalmi nevek esetén is fontos az idő aspektusa. Az író nyilvánvalóan elsősorban kortársainak ír, korának névkódrendszerét használja (l. a 3.2.1. fejezetet). Ebből a szempontból nem tud évszázadokig időszzerű lenni, esetleg csak a véletlennek köszönhetően. Titokzatosság című novellájában például ezt olvashatjuk: „Az idegkórtani klinikán éppen a napokban hallgattad meg Ranschburg előadását e kóros lelki tünetekről” (N. 1: 345). Mai novellában is olvashatnánk e nevet, először meglepő is az aktualitás. A novellabeli említés Ranschburg Pál (1870–1945) nemzetközi híru elme- és ideggyógyászra vonatkozik, a kísérleti pszichológia és a gyógypedagógiai pszichológia magyarországi megteremtőjére, aki nyilvánvalóan nem azonos az 1935-ben született és 2011-ben meghalt Ranschburg Jenő pszichológussal, aki egy interjúban még azt is cáfolta, hogy Ranschburg Pál rokona lenne (RÉVAI 2007: 15–16), így a név és a foglalkozás véletlen egybeeséséről van szó.

5.3.3. Az intertextuális írói nevek alkalmazása

Az írói névadás az intertextuális vonatkozásoknak és azok integrálódásának a vizsgálatával válik teljessé. A Pierre című háborúellenes novella címszereplője egy húszéves provence-i fiú, Napóleon katonája, aki hiú ábrándok miatt pusztul el a csataterén. A novella névanyaga kiváló lehetőség arra, hogy bemutassam, hogyan derülhet ki egy névtani kutatás során valóságos írói nevekről (*Napóleon*), hogy egyben intertextuális nevek is. Lev Tolsztoj Háború és béke című regényének egy részlete igen sokban megegyezik Karinthy novellájával. Tolsztoj hőse, Andrej Bolkonszkij (az 1805-ös, Napóleon elleni hadjárat során) és a novellabeli Pierre (1806. október 14-én) is vérbe fagyva fekszik a csataterén, mindketten megtörten nézik a kék eget. Ekkor Napóleon lovagol hozzájuk, a holttestekkel teli csatateret szemléli, minkét leírás szerint a kicsinyes hiúság, a diadalmámor jellemzi. Mindkét sebesült lelkében új értékrend teremődik: Napóleon, mindkettőjük hőse, jelentéktelen kis ember lesz számukra, a halál közelében fontosabb lesz maga az élet; érzik, hogy joguk lenne még élni, megvilágosodik előttük az élet lényege, a szeretet. Fájdalmasan

felnyögnek. És inentől kezdve a két jelenet egészen eltérő módon folytatódik. Ugyanis Tolsztoj Napóleonja az ellenséges sebesültet hadifogolyként orvoshoz viteti (Tolsztoj 1993: 350–353), Karinthy Napóleonja viszont érzések nélkül elüget saját katonája mellett, sarat fröccsentve a holttest nyitva maradt szemébe. Névtani szempontból különösen érdekes, hogy a Tolsztoj-regény másik főszereplőjét is *Pierre*-nek hívják, aki keresztnévvel ellentétben orosz nemzetiségű, családneve *Bezuhov*, ő Andrej Bolkonszkij egyetlen igaz barátja. Bár ő nem harcolt a háborúban, de szembefordult egykori bálványával, Napóleonnal, és merényletet szervezett ellene. Karinthy a francia nevű orosz hős és az orosz katonatiszt alakját együtt használta fel arra, hogy bemutassa a háború embertelenségét a történet kegyetlenebb befejezésével.

Karinthy Frigyes a Biblia személyneveit is bevonja műveibe, összefüggést teremtve ezzel a két szöveg között. Az 1930-as években válnak novelláiban meghatározó elemmé a hangsúlyozott bibliai motívumok (FRÁTER 1998: 165). A befogadás problematikája a vizsgált Karinthy-novellák különböző rétegeiben is jelentkezik, a Biblia ismerete nélküli, korlátozó olvasás jelentősen leszűkítené a befogadó interpretációs lehetőségeit. A következőkben példával illusztrálom, hogy az egyes bibliai szereplők neveinek megjelenése milyen háttérismereteket, kulturális vonatkozásokat képes felidézni, milyen módon szervezi a novellák szövegét, és az intertextuális nevekhez kapcsolódó komplex asszociációk hogyan hatnak a befogadóra.

Karinthy két bibliai eseményről több novellájában is ír: Ádám és Éva, az első emberpár kapcsolatának jelentőségét és Jézus keresztre feszítésének előzményeit több új szempontból is megírja, de nem az általunk ismert helyzetben, nem az olvasó által elvárt szerepben ábrázolja szereplőit. Az Éden című novellában például azt képzei el, hogy milyen körülmények között születhetett meg Ádám és Éva között az első csók, A dárda címűben pedig arról olvashatunk, hogyan jött létre Ádám első gondolata Éva hatására. A Privisinszki című novellában felvetődik az abszurd lehetőség: Éva életében akár már Ádám előtt is lehetett férfi, csak Mózes erről nem írt.

Az Újszövetség parafrázisaként a Getsemáne című novellában Jézus Jánoshoz ír levelet a halálfélelméről, apostolait a következőképp szólítva, illetve említve: *Jánoskám, János, Jánosom, Péter*; a Csendes beszélgetés Tamással címűben pedig Tamással beszélget, hasonlóképpen említve őket: *Tamás, Jancsi, Peti*. Az eredeti történettől való eltávolodást Karinthy gyakran segíti elő anakronisztikus, illetve a névviselethez nem illő névváltozatok alkalmazásával, például az apostolok becenévvel való említésével: *Jancsi, Jánoskám, Peti*.

Karinthy Frigyes az intertextualitást messzemenőleg tudatosan használta. Bizonyíték erre egy újszövetségi jelenetre épülő novellájának első bekezdése, mely az intertextualitás lényegének művészi megfogalmazása:

„Egy szóra, Tamás, pardon. Gyere, kérlek, menjünk ide félre a sarokba, beszél-nivalóm van veled – persze, csak ha neked is úgy tetszik. Ugye mindegy, ha-lázkunyhó vagy kávéházi sarok – az idő és hely, sőt talán még... igen, nekem úgy tetszik, talán még a személyek se fontosak... amikor ilyen általános és ál-landó érvényű dolgokról van szó... mint amiről beszélni akarok veled...”

Karinthy Frigyes: Csendes beszélgetés Tamással (N. 3: 70)

A Hitetlen Tamásra ismerést és az olvasó eligazodását további személy-nevek segítik, melyek becéző formája egyben a hagyományos bibliai történet-től eltávolító elem:

„Inkább Jancsival meg Petivel láttál összebújva, sokszor, meg még azzal az alattomossal is, akinek a nevét nem is akarom kimondani...”

Karinthy Frigyes: Csendes beszélgetés Tamással (N. 3: 70)

A novella János Evangéliumának, azon belül a Tamás kételkedéséről szóló fejezetnek az ismeretében válik értelmezhetővé:

„Ha csak nem látom kezén a szegek nyomát, és ujjammal a szegek helyét nem érintem, kezemet pedig oldalába nem teszem, nem hiszem. [...] Eljött Jézus zárt ajtón keresztül és közéjük lépett e szavakkal: »Békesség nektek!« Aztán Tamáshoz fordult: »Tedd ide ujjadat, és nézd a kezemet. Nyújtsd ki kezedet s tedd az oldalamba. És ne légy hitetlen, hanem hívő.« Tamás felkiáltott: »Én Uram, én Istenem!« (ÚJSZÖVETSÉGI SZENTÍRÁS. Jn. 20,25–28)

E jelenet elképzelt előzménye, lehetséges lélektani magyarázata maga a novella, melyben azonban Jézus a hitetlen, a magában, feltámadásában és még sebeiben is kételkedő, aki külső megerősítést vár tanítványától:

„Kételkedj bennem, elhiszem neked, hogy köd és füst és álmokép vagyok – de ez itt... ez vagy valóság...vagy... [...] Ide – így... nyújtsd ki két ujjad... itt... csak bátran... itt... ahol ez a sötét kis nyílás van... a piros vérfolt közepén... csak nyújtsd ki... akarom... Így... Vigyázz... ne olyan erősen... még fáj egy kicsit...”

Karinthy Frigyes: Csendes beszélgetés Tamással (N. 3: 75)

Az 1918-ban megjelenő, főként háborúellenes tárcáit tartalmazó Krisztus és Barabbás című kötetben jelent meg Karinthy Barabbás című novellája. Az általam elemzett, eredeti megjelenéseket alapul vevő novelláskötetekben ez a

novella nem jelenik meg, nagy jelentősége és névtani szempontból különleges volta miatt mégis kivételt tesztek vele. A novella szerint a feltámadott Jézus beteljesületlennek és hiábavalónak érzi sorsát és halálát, ezért ösztönzi a tömeget, hogy ezúttal ne Barabbás felmentését kérjék. Pilátus megismételt kérdésére egyenként mindenki *názáreti*-t kiált, de a tömeg együtt mégis *Barabbás*-t üvölt, és újra halálra ítélik Jézust. A novella befogadásakor egy olyan olvasói magatartás tűnik adekvátnak, amely felismeri a szöveg sajátos világértelmezést közvetítő, illetve olvasói képzeletet mozgósító tulajdonságát. Egy hétköznapi keresztnév, a *Barabbás* szinte átláthatatlan asszociációkat hordozó névvé, az erőszak, az önzés, az elkerülhetetlen halál és az értelmetlen pusztulás jelképévé válik: „úgy bömbölt rekedten: »Barabbást!«; mintha azt hörögné: »Halál! Halál! Halál!«” A név nem magát a névviselőt jellemzi, hanem a nevet kiáltó tömeget, a kort, az egész emberiséget. Az ábrázolt magatartásforma jelenséggé válását hangsúlyozza a személynév címbeli megjelenése is, és a rövid szövegben feltűnően nagy gyakorisága is (tizennégyszer jelenik meg). Ezzel ellentétben Jézust névtelenül *názáreti*-ként, *mester*-ként, *rabbi*-ként említve ábrázolja az író.

Karinthy novelláiban a fentiekén kívül az alábbi bibliai alakok nevei jelennek meg írói névként (zárójelben jelzem, mely novellában szerepel a név): *Ádám* (Búcsú a dinnyétől és az olvasótól, Tündérország, Új Íliász); *Éva* (Tündérország, Új Íliász); *Krisztus* (Az új élet, Borbála); *Mózes* (Az ítélet); *Tamás* (Hasmütét); *Jáfet*, *Káin*, *valami Natániel nevű zsidó*, *Sét nevű csodarabbi*, *Dávid* (A másik).

5.3.4. A névvariációk alkalmazása

A novellákban alkalmazott írói nevek különböző variációkban való szerepeltetése Karinthy-nál mindig erősen motivált. Az Aladár padisah háreme című írásban Aladár, a terézvárosi húsfüstöldés fia távolról irigyelhető karrierjéről olvashatunk: szőnyegkereskedő lesz, majd katonai karriert fut be, főpap lesz, végül indiai fejedelem. Ennek megfelelően megnevezései is változnak: *Aladár tábornok*, *Aladár fejedelem*, *Aladár padisah*. A nyolc oldalas novellában az *Aladár* keresztnév névkiegészítők nélkül 29-szer fordul elő, valamilyen névkiegészítővel 4-szer; maga a név a novella szövegében a névviselő elképzelt kalandjai által egzotikus hangulattal telítődik. Ezért mikor a háremére irigy Kovács újságíró meglátogatja őt, Aladár szolgájának névhasználata („Stux úrral akar beszélni?”) fájón ábrándítja ki a régi barátot: „A szó torkomon akad a csodálkozástól. Aladárt csakugyan Stuxnak hívják... illetve hívták, mikor még izé... csakugyan Stux volt... de viszont...” (N. 3: 185). Az idegen és kellemetlen

hangzású, kispolgári hangulatú név még Aladár barátja számára is összeegyeztethetetlené vált a padisah elképzelt életével.

A társadalmi viszonyokat meghatározó megszólítások kifigurázása Az ember és a szék című novella, melyben két előléptetés jelenetét olvashatjuk: egy bizonyos kegyelmes úr helyére kerül egy méltóságos úr, a főszereplő (akinek a folyamatos monológját olvassuk) kerül a méltóságos úr helyére, saját helyére pedig Csaholcseket ajánlja. A karakterizáló funkciójú *Csaholcsek* beszélő név egyértelműen a meghunyászkodó, szolgálalkú ember jelzésére szolgál. A társadalmi ranglétrán való elmozdulásokat a megszólítások (*méltóságos uram, méltóságos úr, méltóságod, fiam*) is jelzik. A novellában 53-szor hangzik el a *méltóságos uram* megszólítás, a gyakori használatot maga a beszélő is kigúnyolja: „méltóságos uram, az volt, méltóságos uram, a kegyelmes úr alatt, hogy: »kegyelmes uram!« így-úgy, méltóságos uram – »kegyelmes uram!« úgy-így, méltóságos uram – aki nem mondta minden félpercben, hogy: »jaj, kegyelmes uram így« és »jaj, kegyelmes uram úgy«, méltóságos uram, annak régen rossz volt, méltóságos uram” (N. 3: 111).

A megszólítások érzelmi viszonyt is jelölhetnek. Karinthy önéletrajzi ihletettséggű, Az asszony című korai novellájában írja: „Horovetznét nagysádnak neveztem, bizonyos fáradt jóindulattal, melyben jelezve volt, hogy percre sem felejttem el a kettőnk közt fennálló kivételes viszonyt” (N. 1: 39). A tizennégy éves fiú első és felejthetetlen fellángolásának hatása alatt az asszony és közötte kialakuló ambivalens kapcsolatot fejezi ki az udvariasan távolságtartó megszólítással.

5.3.5. A fiktív írói nevek alkalmazása

5.3.5.1. A fiktív nevekben jelölők síkján megnyilvánuló sajátosságok

A következőkben fiktív írói neveken szemléltetem, hogy Karinthy Frigyes az írói nevek mely jellemzőit használta fel novelláinak írói névadása során (a lehetséges jellemzőkről részletesen l. a 3.2.3. és a 3.2.4. fejezetet). Az írói nevek jelölők síkján megnyilvánuló sajátosságait fedezhetjük fel számos esetben. Például a jelentés nélküli, nagyjából a szó hangalakjához fűződő hangulatot keltenek a következő, -y toldalékkal „előkelősített” nevek: *Bábolnay, Bubáky, Kaczolay*. A névviselő etnikumára utalnak a következő nevek morfológiai elemei: *Csehniczky, Záborszky*. A *Bájliget* név tipikusan illik a családnév-változtatási mozgalomban előszeretettel felvett romantikus nevek közé (a romantikus névmagyarosításokról l. JUHÁSZ 2005: 201).

A nevek gyakran megfoghatatlan konnotációjáról olvashatunk az önéletrajzi elemeket tartalmazó, Skarlát című novellában, melyben az édesanyját elvesztő kisfiú nem képes megkedvelni az édesapjához közeledő *Lujza néni*-t: „A nevét se szerettem, most könnyű volna kimutatni, hogy az eset óta, de határozottan emlékszem, hogy már azelőtt se szerettem ezt a nevet” (N. 3: 272).

A kellemetlen hangalakú fiktív nevek kellemetlen személyiségű névviseelőt idéznek fel az olvasóban; így a *Privisinszki* az azonos című novellában a volt szerető, mai szóhasználatnál élve az *ex szimbóluma* lesz, akit elsőbbsége miatt nem lehet legyőzni. Még a neve is vitára ad okot: „– Nem Privisinszki... Psirivinszki... mondtam már... legalább jegyezd meg a nevét, ha már megölsz vele! Hát Psirivinszki.” „Lehetetlen nevet választott magának, mintha már a névválasztásnál gondja lett volna rá, hogy ne lehessen pontosan megjegyezni a nevét, hogy ne lehessen rátalálni...” (N. 2: 283.) Neve a kezdetektől jelenlévő örök ellenség, a harmonikus kapcsolatokat ellehetetlenítő vetélytárs jelképévé válik, akiről tudni, hogy „Mózes csak azért nem említette még, mert pontos ember léteire restellte, hogy nem emlékszik betű szerint a nevére” (N. 2: 286).

Karinthy „ritkán mintáz testes jellemeket, nincsenek úgynevezett »húsvér« alakjai, [...] az ő céljaihoz nem is szükséges. Csak annyit formál szereplőin, amennyivel alkalmasakká válnak a főgondolat tolmácsolására, a mögötte duzzadó jelentés éreztetésére” (FRÁTER 1998: 166). Az egysíkú jellemzés a cél az alábbi, etimológiai jelentésükkel jellemző beszélő nevek esetében is:

Bájlighy: színházi ember, bájolog.

Berkenye: fanyalgó kritikus. A foglalkozása miatt hasonlíthat a fanyar ízű gyümölcsre.

Csepre: színházi ember, aki sírt a főpróbán, 'csepegett' a könnye.

Génius: az egyedüli látó ember, 'lángelme'.

König: igazgató, az egyik nála dolgozó fiú a királyának, az életén uralkodónak tekinti.

Launer: latin tanár, aki intőt ad egy diákjának. A fiú ettől olyan lelkiállapotba (ném. *Laune* 'kedélyállapot') kerül, hogy megöli magát.

Parády: színésznő, aki a színpadon is színésznőt játszik, parádézik.

Roskay: színész, őrnagyot játszik, aki megöli magát egy nőért, összeroskad.

Schuller: túl lelkiismeretes igazgató, halála előtt felkeresi gyermekkori lakhelyét, újra gyermeknek érzi magát (ném. *Schüler* 'tanuló').

Sigorszky: kapitány, a katonákat szállásolja el határozott, szigorú hangon.

Spitz: hetyke férfi (ném. *spitz* 'hegyes, vékony').

Stahl: szerkesztő, aki sok éve kitartóan bálványoz egy nőt, pedig már felesége a nő. Keményen kitart eredeti érzése mellett (ném. *Stahl* 'acél').

Szeremley: szerelmes férfi, udvarol egy nőnek.

Szinfon: zeneszerző.

Vad Lajos: nagyon mérges kritikus.

Beszélő nevekkal a helynevek és egyéb névfajták körében is találkozunk a novellák írói nevei között:

Röntgenország: az országban átlátni az embereken, látni a szerveiket.

Tolvajország: tolvajok lakják.

Nemzeti Tapintat: újság a vakok országában, az ujjaikkal tapogatva olvassák.

Tarajos, Nagy Tollas, Kékfejű: kacsák egy baromfiudvarban.

Óriásisten, Szárnyatlan Óriásisten: egy kacsá nevezi így az embert.

5.3.5.2. A fiktív nevek morfológiájával és szerkezetével kapcsolatos jellemzők

A Karinthy Frigyes novelláiban előforduló becenevek (*Amy, Béluska, Dódi, Gyuri, Imrus, Karcsikám, Jánoskám, Jóska, Kató, Margitka, Mari, Milike, Palló, Szelenceykém*) általában bizalmas viszonyt tükröznek. Gyöngykagylók a névviselői a következő beceneveknek: *Bandi, Jancsi, Pista, Sanyi*, gólyafiút jelöl a *Béluska* név. Ezekben az esetekben a névadás abszurditása is hozzájárul a novella abszurd hatásához, hiszen a novellákban szereplő állatoknak általában nem adunk nevet, másrészt emberi nevük van, de nincsen elnevező tulajdonosuk, tehát több lehetetlen tényező együttesen antropomorfizálja őket.

A családnév és a keresztnév közötti inkongruencia nem komikumteremtő funkcióban kerül elő Karinthy-nál, hanem generációk jellemzésére szolgál. A Példázat a halálról című novellában például *Ivanovics Iván* a katonai vezérkar tagja, *Nikolajevics Nikoláj* tanácsadója; a két legtipikusabb orosz keresztnévet viselő katona az emberi életet nem becsüli, százezreket küld a biztos halálba. A keresztnévek családon belüli öröklődésére utaló orosz apanévi elemet felismerő olvasó számára e nevek azt sugallják, hogy a háború kegyetlensége, az érzéketlenség egyéniségek nélküli generációkon keresztül követi egymást.

Karinthy több novellája egy elképzelt jövőben játszódik, így névadási gyakorlatuk a jövőben feltételezett társadalom névhasználati szokásait képezik le. Ebből következik, hogy az író névadási szokását ezekben az írásokban az befolyásolja, hogy milyennek látja az emberiség jövőjét, például a nemzetiségek megmaradását. A régi város című novellában alkalmazott névadás által kirajzolódik Karinthy keserű jövőképe, ugyanis a tízezer évre előretékin-tő írásban a Budapestet víz alatt megtalálós gépies lényeknek számnéveik vannak: *Fizika 13, Fizika 14, Fizika 15, Rádion 23*. A lények egy utcanévtáblán levő feliratról (*Rákóczi út 84.*) is azt gondolják, hogy személynévi funkcióban

használt név. Az író tehetetlenül és gyűlölködve nézi ezt a személytelen világot, jelezve, hogy a név többet jelent a megkülönböztetésnél, az emberek utódainak pusztán számokkal való azonosítása embertelennek tűnik. Hasonló jövőképet tükröz A párbaj a XXV. században című írás is, melyben a polgárok nevei: *Paolo 34, Petrus 129, Carlos 344*.

5.3.5.3. A névdivat és az írói név kapcsolata

A *Kovács* név viselője a magyar irodalmi művekben általában tipikus kisember, aki jelentéktelen érdekek képviselője. Ez a szándékosan színtelen, jellegtelen név éppen semmitmondó voltával jellemez. Karinthy egy olyan színésznek adta Katonák című novellájában a *Kovács Gyuri* nevet, aki haladókó katonát játszik, s mindenki elégedett, hogy úgy hal meg, mint egy igazi katona. A darabot éppen a háború kitörésekor játsszák, így a színészkatona hétköznapi nevének többletjelentése van: minden emberre az ő sorsa vár.

A ritka, különleges neveknek ezzel szemben figyelemfelhívó funkciójuk van. A Találkozás című írásban például *Olivér* és *Kunigunda* a neve két százlábúnak, A nyomorék címűben pedig *Anasztáz* egy púptalan tevé. Mindhárom név egyben antropomorfizálja is az állatokat, emberi tulajdonságaik, érzelmek, sőt cselekedeteik lesznek általa.

5.4. Írói névadás Karinthy Frigyes humoreszkjeiben

Karinthy Frigyest az olvasóközönség zöme elsősorban humoristának tartja. „A megismerés tragikumát humorba oldó filozófiája az élet bármely jelenségében könnyűszerrel találta meg a neki való »témát«. Írásait nem a »humoros téma« élteni, ellenkezőleg: Karinthy humora élteni a témát.” (DOMOKOS 1998: 365.) Nála a humor „a szemszög, a szempont, a világnézet forrásaiból bugyog” (KARDOS 1998: 167), „halhatatlan remekléseiben nemegyszer a filozófiai igényű felismerés kifejezőeszköze” (DOMOKOS 1998: 363). DEVECSERI GÁBOR szerint „világos, hogy ha a nevetetést nem művelte is öncélúan, mindenesetre egyedülállóan hatalmas képessége volt rá. És ezzel is mindig fogalmakat tisztázott. Olyan módon, hogy mindazt, ami körülötte szükségtelenül bonyolult és összekuszálódott volt, nevetségessé tette, tehát rámutatott szükségtelen és káros voltára.” (DEVECSERI 1998: 341–342.)

Karinthy humoreszkjeiről szólva állapította meg SZALAY KÁROLY, hogy „a komikus hatás szemszögéből szerkeszt. Fokoz, visszatart, előkészít, és meglepő csattanóban sűríti a nevetető okokat.” Kiemeli, hogy Karinthyra

jellemző a „játékosság, a bizarr ötletek, a képtelenségek, a dramatizálás és sűrítés, a meghökkentő asszociációk, a dinamika és a relativitás sajátos formája” (id. HALÁSZ 1972: 54–55).

Az Együgyű lexikon (1912), a Görbe tükör (1912), a Budapesti emlék (1913) és a Grimasz (1914) című kötetek humoreszkjeiben az író a látszat és a lényeg közötti különbséget mutatja be, az élet apró mozzanatait, az emberi fogyatékoságokat, hangulatokat ábrázolja (SZALAY 1961: 66, 71). A Beszéljünk másról! (1915) című kötetre a komikus megoldások bizarrsága, az előadásmód sokszínűsége, a groteszk ötletek jellemzőek. Az Ó, nyájas olvasó (1916), az Aki utoljára nevet (1916), a Csak semmi háború! (1918) és a Ne bántsuk egymást (1921) című kötetek humoreszkjeiben a háború kegyetlensége elleni tiltakozás a hangsúlyos. A Panoráma (1926) és a Heuréka (1927) című kötetekben a szereplők legtöbbször csak egy-egy gondolat, vélemény hordozói. A kötetben meg nem jelent humoreszkek, például a Hölgyeim és uraim (1931) és a Richtig bácsi (1933) című humoreszkciklus alakjai, illetve helyzetei a való életből vett példák, mégis általános érvényűek. A 100 új humoreszk (1934) című kötetéről SZALAY KÁROLY úgy nyilatkozott, hogy „ebben a kötetben jut a legmagasabb szintre a magyar humoreszkirodalom” (1961: 246).

5.4.1. Az írói nevek komikumkeltő funkciója Karinthy Frigyes humoreszkjeiben

A szépirodalomban a tulajdonnevek sokféle módon válhatnak a humor forrásává, a környezet vagy a szereplők jellemzésén túl a komikum járulékos vagy akár elsődleges eszközeként is felhasználhatók (l. SLÍZ 2013a). Egy irodalmi mű szereplőinek esetében a humor lehet kifejezett célja a név létrehozásának, de lehet csupán velejárója is egy név egyébként szükségszerű megalakításának (FARKAS T. 2013: 131). A tulajdonnevek komikumteremtő funkciójával kapcsolatos névtani tanulmányokban általában egy-egy író humoros neveiről olvashatunk (l. pl. Krúdy Gyula életművében az irónia nyelvi megjelenésének módjáról: PETHŐ 2008; Rejtő Jenő, illetve Moldova György nevekben megmutatkozó humoráról: SUDÁR 1991, ill. SÁROSI 1991).

A következőkben azt mutatom be, milyen módszereket és nyelvi eszközöket alkalmaz Karinthy Frigyes a humoreszkjeiben szereplő nevek megalkotására. Ezek csoportosítása nem célom: továbbra is az írói névadás kutatásához vetek fel szempontokat, illetve minden esetben példával illusztrálok a nevek komikumteremtő szerepének sokszínűségét. Az elemzés során alapul vettem NAGY FERENCnek a nyelvi humorról (1968) és FARKAS TAMÁSNAK

a nevek és a humor kapcsolatáról (2013) szóló írását, valamint SLÍZ MARIANN tanulmányát (2013a). SLÍZ paródiákban alkalmazott nevekről végzett kutatása kapcsán arra keresi a választ, hogy milyen módszereket és nyelvi eszközöket alkalmaznak a paródiaszerzők a nevek megalkotásában, ezeknek a sokszor névszerűtlen neveknek milyen szerepük van a cselekmény alakításában, és hogyan készítetik folyamatos újraértelmezésre az olvasót.

A tulajdonnevekből adódó humor nagy területét a szokatlan nyelvi jelenségek töltik ki: az író olyan neveket alkot, amelyek elvileg lehetségesek nyelvünkben, de nem használjuk őket általánosan, ezért érezzük is rajtuk, hogy egyedi alkotások (vö. NAGY F. 1968: 11). A NIELSEN szerzőpáros a szokatlansághoz kapcsolódóan a komikum elengedhetetlen feltételeként határozza meg magát a meghökkentést (NIELSEN–NIELSEN 2005: 76). Tehát valamilyen szokatlan és meglepő tulajdonság általánosan jellemző minden, humoros hatást elérő névre.

A kötet 3.2. fejezetében bemutattam, hogy az írói neveket egy irodalmi szövegben mely tulajdonságaik teszik alkalmassá különböző funkciók ellátására. Az ott bemutatott vizsgálati szempontok alapján a következőkben konkrétan szemléltetem, az írói nevek mely nyelvi és a valós világgal való viszonyából eredő jellemzői (l. a 3.2.3. és a 3.2.4. fejezetet) teszik lehetővé, hogy a humor forrásává váljanak.

5.4.1.1. A komikumkeltő írói nevek jelölők síkján megnyilvánuló jellemzői

Az írói nevek nyelvi jellemzőin belül először is a jelölők síkján megnyilvánuló komikumteremtő tulajdonságokat mutatom be (l. a 3.2.3.1. fejezetet), hiszen a tulajdonnév asszociációs potenciálja mint a nyelvi humor forrása elsősorban a név pusztá hangzásához, írásképehez, illetve a névnek más nyelvi elemekkel való hasonlóságához vagy egyezéséhez (továbbá nyilvánvalóan a névviselő egyedekekhez) kapcsolódik (vö. HAJDÚ 2003a, FARKAS T. 2004). A kinevetetés eszköze lehet például a szokatlan írásmód (*Niuggat-barlang* H. 1: 132), illetve a kiejtés szerinti leírás (*Nyujork* H. 1: 262). A Csömöri úttól egészen a Filatori-gátig című, parodisztikus eszközökkel megírt humoreszkben az írói nevek komikuma elsősorban az egybeírás helyett alkalmazott kötőjeles írásmódon, a kis- és nagybetűk szokatlan használatán és a szóhatárátlépéseken alapul, ráadásul az idegenes írásmód idegen eredetű név látszatát kelti (például *dh*, *ck*, *ch* használata): *hor-Dhár*, *Lord Vack-Beél Rochester*, *Foggal-Mazóur*, *ha-Tvani*, *Os-Vát*, *Pes-Tifu-Tár* (H. 1: 132).

Az írói nevek hangalakjának bizonyos közsavakkal, esetleg más tulajdonnevekkel való egyezése vagy hasonlósága komikus asszociációt kínál:

például *Nyaggat* című revüként utal a Nyugat folyóírátra (H. 1: 76). A Robinson Krausz című írásban a *Robinson* név és a *Robin's Sohn* szószerkezet (ang. és ném. 'Robin fia', hiszen angolul *Robin's son* lenne) hasonló hangzása miatti képtelen és éppen ezért humoros néveredet-magyarázatot találunk: „Atyámat Krausz S. N. Robinnak hívták: zsenge gyermekkoromban a második emeleti gangon éppen ezért »der, der verfluchte, ist der Robin's Sohn« jelzéssel pofozott a házmaster; innen neveztem magam később Robinsonnak” (H. 1: 87). A Koránkelés című írás álomképében feltűnő *Keffel-torony* (H. 3: 169) hangalakja egyszerre idézi a párizsi Eiffel-tornyot és a *kelj fel* felszólítást. A Csevegés az úrben című humoreszkben a *Terrike ~ Terrikém* név a Föld bolygót jelöli, mintegy a *terra* (lat. 'föld') becézéseként. A komikum forrását ebben az esetben egy másik tulajdonnévhez, a *Terike* női becenévhez való hangalaki hasonlóság okozza (H. 2: 245).

A humoros hatást keltő nevek jellegzetes példái az írói névadásban nagy hagyománnyal rendelkező beszélő nevek (jellemzőiről l. a 3.2.3.1 fejezetet): az adósságai elől a Dunán úszva menekülő *Adós Ágoston* (H. 7: 162), az ifjú, azaz zöldfülű *Bánatos Zöld Amadé* újságíró (H. 4: 311), *Barom úr* (H. 1: 157), *Barom Bódog mester*, a nagy drámaíró (H. 4: 311), *Bezzeg úr* (H. 7: 51), *Dr. Kuss* (H. 1: 237), *Dr. Szamár* (H. 1: 237), *Fukar úr* (H. 7: 49), *Gazdag Ember* (H. 5: 67), a három különböző humoreszkben is megjelenő *Idegés úr* (H. 2: 178; H. 3: 30; H. 3: 165), az egyre nagyobb célokat elérő és mindenben sikeres *Nagy Ember* (H. 3: 89), az elhagyott *Papucs Rudi* szerető (H. 3: 143), a vendéglátó *Szíves Szilárd* (H. 7: 24), *Ügyes Szilárd* újságíró (H. 5: 230). *Dr. Ugyanaz* (H. 4: 240) neve a szubjektivitásra, a nézőpontok különbségére hívja fel a figyelmet: ugyanazt az embert a sorozáson egészségesnek, a biztosítótársaságnál betegnek tartják. Komikus hatást kelthetnek a kontrasztnevek: *Vad Lajos* egy megcsalt férj neve A férj írogat című humoreszkben. A helyzet és a név ellenére a férj szelíd és érzelgős. Ez a kettős kontraszt készleteti rémült menekülésre a szeretőt, így módon a beszélő név cselekményformáló funkciót is betölt (H. 1: 205–213).

Az idegen nyelvi elemekből létrehozott beszélő nevek esetében a humoros hatás elérése érdekében elengedhetetlen a közszó jelentésének ismerete. Ennek hiányában az író nyilvánvalóan nem éri el célját. *Bone Voluntas* (lat. 'jó szándék') a jövőbeli Európai Egyesült Államok elnökének neve (H. 4: 282), az *Undersea tengernagy* (ang. 'tengerszint alatti') egy elsüllyedt hajók neveiről beszélgető admirális neve (H. 3: 221), *Unglücklich Lajos úr* (ném. 'boldogtalan') a neve egy még sikertelen írónak (H. 4: 273), a *Zauerleben* (ném. *sauer* 'savanyú', *Leben* 'élet') egy öngyilkosságra készülő ember neve (H. 1: 197).

A hiányos nyelvismeret a tulajdonnév és a köznév összekeverését okozhatja, ennek nyilvánvalóan komikus voltát figurázza ki A honfoglalás című humoreszk: „Ő eladja nekem a Fehér Lót, tetszik tudni, azt a szállodát a Rákóczi úton – én küldjem el neki a Feldet és Fület. Mondom, milyen Feldet, mindjárt a Feld Mátyásra gondoltam, ezek olyan komédiás népség, hát megígértem, hogy majd elküldöm Feld Mátyást vagy Feld Irént, tárgyaljon vele, neki adom. Alá is írtam valamit. Hát egyszerre csak jönnek, hogy ők a Feld alatt az egész földet, szóval az én telkemet értik.” (H. 1: 247.) A *Fehér Ló*, a *Rákóczi út*, a *Feld Mátyás* és a *Feld Irén* valóságos írói nevek kvázivalós névviselőket jelölnek. Feld Mátyás (1876–1953) színész és színházigazgató, testvére Feld Irén (1883–1944) színésznő volt. A Stadler Károly tulajdonában álló Fehérló Szálloda Budapesten, a Rákóczi út 15. szám alatt működött. Névtani érdekesség, hogy a szálló az I. világháború alatt *Hunnia* néven működött tovább, majd az 1920-as években meg is szűnt. A humoreszk 1912-ben jelent meg, tehát már az író kortársai sem feltétlenül tudták azonosítani az írói név valóságos viselőjét. A Szakmák a színpadon című humoreszkben maga az író hívja fel a figyelmet a félreértés lehetőségére: „A Drámához kellett a Miljő. Miljő, ez nem egy norvég szerző neve, ahogy a felületes olvasó hiszi. Miljő, ez egy francia szó, így írják: milieu” (H. 7: 271).

A Hajónevek című humoreszk a beszélőnevekkel való megfelelés szélsőséges elvártságát teszi nevetségessé (H. 3: 221). Undersea tengernagy felhívja a figyelmet arra, hogy egy hajó, melynek *Majestic* (ang. ’fenséges’) a neve, nem süllyedhet el. Ahogyan egy *Góliát*, *Kolosszális*, *Rémnagy*, *Hüdeóriási*, *Megközelíthetetlen*, *Zimpozáns*, *Feneketlen*, *Elsüllyedhetetlen*, *Aether királynője*, *Félisten*, *Fellegek ura*, *Achillesz* (sic!), *Hallatlanjelentőségű*, *Legfontosabb*, *Döntőszerepű*, *Csakeznesüllyedjenelmertakkorbajvan*, *Példátlan*, *Legképtelenebb*, *Bődületes*, *Szuperhiperultra* nevű hajó sem. „A hajók nevét meg kell változtatni. Mi értelme van ezeknek a fellengzős címeknek? A hajó elsüllyed, az ellenséges sajtó telekiabálja a hajó nevével a világot és dicsekszik, hogy mekkora kárt okozott nekünk, megint elsüllyesztették a *Góliát*-ot, aminek már a neve mutatja, hogy óriási nagy hajó volt. Minek ez nekünk? Mit gondol, csapnának-e akkora lármát akkor is, ha azt az elsüllyesztett hajót nem *Ménkűfrásznagy*-nak, hanem, mondjuk, *Kisvacak*-nak hívnánk? Képzeld csak el! Elsüllyesztettük a *Bagatell*-t! Hogy venné ez ki magát? Le se közölnék.” (N. 3: 222–223.) „Minden hajónak két neve lesz ezentúl: egy óriási és egy kisvacak. Amíg a víz fölött van a hajó, addig *Góliát*-nak hívják. Abban a pillanatban, mikor elsüllyed, felveszi a *Babszem Jankó* nevet.” (N. 3: 223.) A következő névjavaslatok vannak, melyeket elsüllyedt hajók vennének fel: *Kis csöppség*, *Rozoga*, *Játékszer*, *Vízi csiborka*, *Liliput*, *Babszem Jankó*, *Hajók*

vakarcsa, Noezértnemkár, Eztmagunkiselsüllyeszthettükvolna, Ebbőlarongyosbólúgyisezvoltazutolsó, Atöbbitlátnátok.

5.4.1.2. A komikumkeltő írói nevek morfológiával és szerkezettel kapcsolatos jellemzői

A következőkben Karinthy humoreszkjeinek neveit elemezve bemutatom, hogy az írói nevek morfológiai, szerkezeti vonásai hogyan kelthetnek komikumot (vö. 3.2.3.2. fejezet). A Sakkozók című humoreszkben két, szellemileg kimerült ember szórakozásának lehetünk tanúi, amint szokatlan és helytelen todalékolással, majd a szavak újratagolásával alkotnak humoros tulajdonneveket: „Voltam bátor. Voltam bátorságos. – Na, ha maga volt egy bátor *Ságos*, ha ön egy *Ságos*, az a bátrabbik fajtából való, hát akkor én adok magának egy sakkot, kedves *Ságos*.” „Mi lesz a huszárral, mi lesz *Husz Áronnal*, a kis *Husz Áronnal* [...]?” (H. 2: 185–186.)

Különböző morfémákhoz tipikus etnosztereotípiák kapcsolódnak, például tipikus szláv végződésű, komikus hangzású családnevet visel a detektív *Csavolcsek úr* és egy másik *Csavolcsek*, akit meggyilkoltak (H. 3: 44–55 és H. 3: 82), a betörő *Zedlacsek* (H. 2: 135) és *Krausz Robicsek*. Az utóbbi nevet a Duna egy szigetén élő Robinsonnak adja egy újságíró: „De csak Krausz! Robicseknek hívták.” (H. 1: 103.)

A név humoros hatásának az oka vagy a családnévben, vagy a keresztnévben, de legtöbbször inkább a kettő furcsa összekapcsolásában rejlik. Az írói nevek szerkezetével kapcsolatban meghatározó a teljes név elemei közötti kapcsolat kongruens vagy inkongruens volta. A személynév két elemének együttese olykor megmosolyogtató vagy kifejezetten nevetséges nevet eredményezhet (FARKAS T. 2003b: 153): *Allkapocs Samu* újságíró (H. 4: 228), *Krucifix Félix* színész (H. 4: 181).

A nevek becézésére kevés példát találunk Karinthy humoros írásaiban. Gyakran saját fiaként mesél egy *Pistike* nevű kislányról (H. 2: 153, H. 2: 229, H. 4: 177, H. 5: 95, H. 5: 111), általában oktatja őt, például hogy kiből lettek híres emberek, beszél neki a háború kegyetlenségéről vagy éppen a villamosokról, az írókról. Ezekben az írásokban nem is a gyermek, hanem a felnőttek gyakran logikátlan szemléletmódja ad nevetésre okot. A *Pistike* név komikumkeltő lehetősége a gyakori használatból ered, mely előrevetíti a komikumot. A gyermeki bölcsességet hangsúlyozza a *Gölgicse* című humoreszk is, melyben egy hatéves gyermek kikéri magának, hogy becézzessék: „– Nevem *Réz Jeromos* – mondja *Bübüke*.” „– Az úrnak nem vagyok *Bübüke*” (H. 2: 193). A *Bübüke* túlbecézett és hangutánzó jellegű névalak határozott életkori

asszociációkat kelt. Hangsúlyozottan ellentétes a konnotációja a *Réz Jeromos* névnek: a teljes név a felnőttesség érzetét kelti az olvasóban, gyermek névviseelő neveként humoros hatása van. Ezt a hatást erősíti az önmagában is tiszteletet ébresztő, a görög *Hieronümosz* névből származó keresztnév, melynek etimológiai jelentése 'szent név' (LADÓ–BÍRÓ 1998: 73).

5.4.1.3. Az írói nevek valós világgal való viszonyából eredő komikumkeltő jellemzők

Az idegen eredetű vagy idegenszerű családnevek használata sokszor komikus hatást kelt. Ennek a humornak két rétegét különböztethetjük meg. Az első szint a furcsa, szokatlan hangzából adódhat, a második és egyben mélyebb szintet a szójelentés képviseli (vö. SÁROSI 1991: 112). Gyakran szolgálnak humorforrásként nevekhez kapcsolt sztereotípiák (vö. SLÍZ 2013a: 86; 19–20. századi élclapokban megjelenő nemzetiségi karakterek fiktív neveiről l. TAMÁS 2010, 2011, 2013, 1014; NÉMETH 2012, 2013).

A névkomikumban döntő tényező a gyakoriság: „egy név gyakori használata kedvező feltételeket teremt a név hangulati hatásának elszürkülésére, ezzel szemben a ritka név többnyire intenzív hangulati hatást vált ki”, „érzelmi hatással van ránk, mert szokatlanok, esetleg nevetségesnek vagy groteszknek stb. tartjuk” (BÜKY 1960: 161). A humoros írásokban szereplő családnevek humoros volta vagy túlságos gyakoriságukban, „szürkeségükben”, vagy éppen ritkaságukban, furcsa hangzásukban van. A gyakori családnevek éppen mindennapiságuk miatt kedveltek a humoros írások szerzőinek körében. Az ostoba kisember gyakran kap a humoreszkekben tucatnevet, hiszen ez is utal arra, hogy típusról van szó (l. HUSZÁR 1985: 277–278): *Kovács János* sikeres, ám tehetségtelen drámaíró (H. 2: 183), akinek egy kezdő író adja új darabjához az ötleteket.

Karinthynak számtalan olyan komikus leleménye van, amely csak a magyar nyelvterületen, a magyar nyelv mentalitását értő ember számára jelentheti azt, amit jelentetni akart vele. Ezek a nevek lefordíthatatlanok: a *Benzin úr*, *Hajdusek*, *Krakauer Málcsi*, *Réz Jeromos* olyan komikus nevek, amelyeknek megfelelői megvannak az egyéb szóképekben, szójátékokban, szóötletekben is, ám ezek a magyar nyelvi ízlés, hangzás, a magyar nyelv szerkezete szerint nevetségesek. Az *Ultima ráció* című írás (H. 4: 79) első része 1480-ban játszódik, szereplői *Bence lovag* és *Balambér lovag*. A második, 1914-ben játszódó rész szereplői *Doktor Bence* és *N. Balambér ügyvéd*. A nevek atmoszférateremtő funkcióra alkalmas változása jól illusztrálja a fentebb írt lefordíthatatlanságot.

Mint látjuk, a névkomikumnak csupán alapesete az, amikor olyan nevet választ az író, amely már önmagában komikus. Az írói nevek által keltett humor legtöbbször igen összetett: egy-egy név szolgálhat az allúzió eszközeként, s közben a rajta végzett jelentéstani és/vagy grammatikai alapú változtatások további értelmezési lehetőségeket nyitnak meg (vö. SLÍZ 2013a: 87–88). Az írói név komikumkeltő jellemzőinek komplexitását jól illusztrálja az *Allan tengernagy* név (H. 3: 221). A név humoros hatása érdekében ismernie kell az olvasónak az angol *Allan* név kiejtését, és fel kell ismernie, hogy hangzása majdnem ugyanaz (az *Allan* nevet rövid *l* hanggal ejtik), mint az *ellen* névutónak. Az így kiejtett személynév összecseng egy tengerészeti rendfokozatot jelölő összetett szóval: *ellentengernagy*. Az író egy magyar összetett szó előtagját lecserélve egy tipikus, valószerű, névkiegészítő nevet alkotott. Tehát egyrészt hangzásbeli hasonlóságon, másrészt az olvasó előismeretein alapul a komikum lehetősége.

5.4.1.4. Az írói névadás mint komikumkeltő írói eszköz

Az írói nevek komikumteremtő jellemzőinek szemléltetése után azt vizsgálom, hogy az írói névadásban rejlő különböző alkalmazási lehetőségek (l. a 4.2. fejezetet) hogyan kelthetnek humoros hatást.

A konnotációk lehetséges sokféleségeivel élve, a szokatlanságot kihasználva Karinthy a humoreszkjeiben is gyakran alkalmaz valóságos írói nevet. Robinson Krausz című írásában vetődik fel a kérdés: „ki ír *Alba Nevis* álnév alatt?” (H. 1: 100.) Ez a kérdés valóban sokakat foglalkoztathatott az 1910-es évek elején, mikor Unger Ilona (1886–?) költő, író erotikus hangú költeményeket írt *Alba Nevis* írói álnéven. *Politzer úr* újságíró (H. 1: 69) Pulitzer József magyar születésű amerikai újságíró, lapkiadó (1847–1911) nevét viseli, akinek eredeti neve valóban *Politzer*. Egy 2852-ben, úrhajón elképzelt földrajzóra felletetett diákjának neve *Blériot Pista* (H. 2: 260), Louis Blériot (1872–1936) francia mérnökre, a repülés egyik úttörőjére utalva. Egy, az állatkertben játszódoó humoreszkben „a gaz majom a kifli csücskének a felét odaadja *Lendl Adolf*-nak, akinek szerződése van vele, hogy minden elrabolt kiflivég bizonyos százaléka őt illeti meg” (H. 3: 17). *Lendl Adolf* (1862–1943) zoológus a valóságban 1911-től a Budapesti Állat- és Növénykert igazgatója volt. Ezekben az esetekben a komikumot a szokatlan helyzetekben megjelenő ismert (vagy legalábbis a kortársak számára ismert) nevek teremtik.

Úgy tűnhet, a *Vízözön* című humoreszkben (H. 4: 306) szereplő írói nevek közszói eredetének funkciója az összetartozás kifejezése: a *Víz-Színház*-ban bemutatott darabban *Vízváry Mariska*, *Marosi Adél* és *Lubiczky Tibor*

színészek játszanak, és *Zerkovíz Emil* a zeneszerző. Azonban a nevek viselői kvázivalóságok: Vízváry Mariska a Nemzeti Színház színművésze 1879–1954 között, Marosi Adél színésznő 1878–1956 között élt. Zerkovitz Béla (1881–1948) népszerű zeneszerző volt, korának legnagyobb slágereit szerezte, nevének végződését Karinthy a komikumkeltés céljából változtatta meg. Egyedül a *Lubiczky Tibor* név valós viselőjére nem találtam rá, valószínűleg (talán csak hasonló néven) szintén valós színész volt. A humoreszkbeli szerzők családnevei a közszoói ellentéppárral az egységesség érzését keltik: *Hideg Ede* és *Forró Pál*. Az utóbbi név viselője szintén kvázivalóság: Forró Pál író 1884–1942 között élt.

Intertextuális névvel is találkozunk a már említett Robinson Krausz műben. *Robinson* egy vadembert pillant meg: „– *Péntek?* – kiáltottam elfúlva. Igen – felelt ő –, tizenharmadika, déli tizenegy óra.” (H. 1: 102.) Karinthy az eredeti Robinson Crusoe regényben szereplő bennszülött nevének egy közszóval való egyezését használja fel a humor forrásaként.

Teljesen motiválatlan névváltoztatás váltja ki a komikus hatást egy detektívregényeket parodizáló írásban, melyben a magándetektív neve (Sherlock Holmes keresztnévét elferdítve) *Sörluk Nipp Nock*, majd *Sörluk Nicht Noch*, később *Sörluk Noch Nicht*, végül *Sörluk Nack Neck* (H. 1: 143–148). A névszerűtlen név módosítása okatlan, sem a cselekmény nem indokolja, sem a szereplők vagy a nézőpont változása. A komikumot éppen ez okozza: nem számít, hogyan hívják, bármi lehetne a neve.

A különböző névvariációk stílussteremtő hatását használja fel az író, amikor az Amerikai párbaj című humoreszkben az ugyanannak a személynek írt levelek megszólításait és természetesen a levél egész stílusát fokozatosan módosítja: *mélyen tisztelt uram ~ tisztelt uram ~ uram ~ Svarcz úr ~ Svarcz ~ hallja, maga Svarcz* (H. 3: 22–24).

Karinthy *Így írtok ti* című paródiagyűjteményének írói nevei nem tartoznak a kutatásom anyagába (ennek okáról l. az 5.1.1. fejezetet). Azonban feltétlenül meg kell említenem, hogy Karinthy ezekben az irodalmi paródiáiban négy esetben a személynevek valamilyen módosításával stílushatást hoz létre. Ezek a nevek nem a parodizált írók, költők stílusát idézik: „*Füst Milán* – Hosszú ideig a ’Nyugat’ körül lebegett, mígnem a szerkesztő feltalálta a *Füstnélküli Nyugatot*, azóta csak gyéren jelentkezik”. „*Fillius Nullius Hadibandy*, az első kiadásban *Hady Endre*. Az *Oedipusz* nevet népszerűséget kiváltandó színpadi címmé alakítja: *Pusztit, Ödön!* Magyaros névalakot teremt: *Kopperffy Dávid, Kopperffy asszonyság.*” (BÜKY 2008: 541.)

5.4.2. Írói névadás a Tanár úr kérem-ben

Karinthy Frigyes nevéhez mint hívószóhoz leggyakrabban a humor, a nevetés, majd a Tanár úr kérem társul, mely a magyar irodalom legkiemelkedőbb és az egyik legismertebb humoros, satirikus alkotása. A Tanár úr kérem írásai a humoreszk legfejlettebb formáját képviselik, sőt néhány darabja átmenet a humoreszk és a humoros novella között, mivel az egyedi jelenségek és az atmoszférateremtés a megszokottnál erősebben érvényesül. A mű eseményei tipikusak, szereplői „örökérvényű” diákalakok: nem egy-egy személyiség, hanem a gyermeki tulajdonságok képviselői. Azonban az író olyan szuggesztív erővel eleveníti fel a kort és a szereplőket, hogy azokban az egyedi tulajdonság, a személyiség jellege néha jobban érvényesül, mint a humoreszkekben általában (vö. SZALAY 1961: 117).

A Tanár úr kérem 1916-ban jelent meg kötetben, de az egyes írások többnyire korábbi keletűek, 1913–1916 között születtek. „Karinthy minden műfajban keresi a háborús világból való »kilépés« lehetőségét. Így keresi fel ifjúságát is, azokat az éveket és körülményeket, amikor vágyott a felnőtt, írói életformára” (LEVENDEL 1979: 73). Az első kiadás tizenhat humoreszkből állt, melyek szerves kapcsolatban vannak egymással. Az epizódokból a diákélet bontakozik ki, az egymás után következő elbeszéléseknek drámai sodruk van: szorongás, feszültség, föloldódás, öröm és szomorúság a humor varázslatában (vö. SZALAY 1987a: 121). A második kiadás öt további humoreszkkal bővült; ezeket a többitől jól észrevehető módon elkülönítették.

Felvetődik a kérdés, hogy Karinthy az örök diáktípusnak állított-e emléket, vagy csupán a századforduló diákéletének légkörét varázsolta elő. Minden társadalmi rendszer diákélete más és más, azonban az iskolának, a diákéletnek, a diákok lelkivilágának vannak olyan jellemzői, amelyek túlélnek a társadalmi vonatkozásokat is; ezekben a motívumokban az általános emberi is tükröződhet. Karinthy humoreszkjei ezt az általános emberit fejezik ki. „Líraian szép, érzelmesen mulatságos, szorongásokkal, könnyekkel és harsány kacagásokkal átszótt írások ezek, bennük örök diáktípusokra, az iskolai élet klasszikus alaphelyzeteire és klasszikus lélektani válságokra ismerhetünk” (ILLÉS 1998: 172).

Szokatlanul rövid az idő, amely az emlékezés és a földézett esztendők között eltelt, hiszen Karinthy még tíz esztendeje sem hagyta el az alma matert, mikor elkezdte írni e művét (vö. SZALAY 1987a: 119). Még élesen éltek benne a diákkor emlékei, „innen a lenyűgöző helyzetismeret, a keserédes alapszituációk megformálása, amelyben a közel harmincéves férfi élettapasztalata, fölénye is érezhető” (HALÁSZ 1972: 52).

5.4.2.1. Karinthy Frigyes diákévei

Egy író gyermekkorra mindenképpen tanulságos, főleg egy olyan íróé, aki iskolásélményeit emelte az irodalomba (vö. BALÁZS 1975: 149). Karinthy Frigyes csaknem minden osztályt más-más iskolában járt végig. Az első osztályt a Szív utcai elemiben kezdte, ekkor még a Damjanich utcában laktak. Édesanyja halála után a Baross utcába költöztek, ekkor a Rigó utcai elemibe írták (vö. KOSZTOLÁNYINÉ 2004: 29). 1905-ben az V. kerületi Markó utcai állami főreáliskolában megtartott érettségi vizsgálatok kimutatásában ez van írva: „Karinthy Frigyes, apja Karinthy József, született 1887. június 25-én, ág. ev. Az I. osztályt a budapesti VIII. kerületi főreáliskolában járta, a II. és III. osztályt az V. kerületi főreáliskolában. A IV. osztályt a VI. kerületi polgári iskolában, az V. osztályt a VII. kerületi polgári iskolában, a VI–VIII. osztályt az V. kerületi állami főreáliskolában járta.” Az Országos Széchényi Könyvtárban sikerült az évszámok alapján Karinthy összes iskolájának értesítőjét megtalálnom, így minden osztályáról pontos adatot gyűjthettem (vö. 3.1. melléklet).

5.4.2.2. A Markó utcai főreáliskola

A legmaradandóbb hatást a Markó utcai főreáliskola gyakorolta az ifjú Karinthyra. Ez az iskola Karinthy diákoskodása idején három évtizedes múlt-ra tekintett vissza. Főigazgatója Hofer Károly, helyettese Müller József volt. Hofer halála után, 1903-tól a főigazgatói posztot Rombauer Emil töltötte be. A diákok jobbára zsidó–német eredetű, asszimilálódott családból származtak. Az „alma mater” szellemére az akadémikus szemlélet, a tekintélytisztelet, a magyar függetlenség és szabadságharc eszméinek ápolása volt jellemző (vö. SZALAY 1961: 11). Az intézmény rövid idő alatt tisztes rangot vívott ki magának, az iskola színvonalas volt, praktikus, technikai, természettudományos beállítottsága korszerű; az iskola a polgári ifjúság nevelésére volt felkészülve.

A tanári kart nagy nevek fémjelezték. Karinthy idejében itt tanított Lenkei Henrik költő, drámaíró, Földessy Gyula irodalomtörténész, Zemplén Géza világhírű vegyész, Prém József költő, műfordító, drámaíró, Borbás Vince botanikus, Riedl Frigyes irodalomtörténész, esszéíró (l. SZALAY 1961: 11, HALÁSZ 1972: 19–20, ROBOTOS 1982: 18). A tanárok többsége az iskolában használatos tankönyvek írója is volt egyben; saját könyvéből tanított Karinthy osztályában Mangold Lajos, Theisz Gyula, Lenkei Henrik, Reif Jakab, Borbás Vince.

A Markó utcai Főreál jellegzetesen homogén városi-polgári iskola volt, erős polgári öntudattal. Ez a környezet nem maradhatott hatás nélkül a gyerek

Karinthyra. Az írói emlékezet nagyrészt ebből a világból varázsolta elő a Tanár úr kérem felejthetetlen jellemképeit, jellegzetes iskolajeleneteit. A művelődésre, tanulásra alkalmas légkör és a gyerek Karinthy aktív irodalmi munkássága ismeretében hajlamosak lennénk az író iskolai sikereiben dúsuló diáknak elképzelni. Azonban a Markó utcai Főreálba járó Karinthy harmadikban megbukott franciából, a pótvizsga sikerült, de a következő tanévet a Wesselényi utcai polgári iskolában kellett végeznie, ahol viszont az osztály egyetlen kitűnő tanulója lett. 6. osztályban visszakerült a Markó utcai iskolába, de a 6. és 7. osztályokon is csak pótvizsgával tudott túljutni. (Hatodikban ábrázoló geometriából, hetedikben természettanból és mennyiségtanból bukott.) A 8. osztályos bizonyítványa is elégségesektől hemzseg, a tizenegy tantárgyból hét elégséges osztályzatú; a francia nyelv az egyetlen, amiből jelest kapott. (Vö. 3.2. melléklet.)

Az iskola intézménye jelentette Karinthy számára az „unalmas élet” törvényesítését, a bezártságot, a kisszerű, kaland nélküli létet (vö. LEVENDEL 1979: 34). „Magyar óra rém fád volt, Prém bolingatot és ásítózott, mi ásítózunk és bobiskoltunk” (sic!) – írja 1898-as naplójában (KARINTHY 1997: 8). Karinthy tehetséges, érdeklődő, de nyugtalan diák volt, sokat fantáziált, írogatott, rajzolgatott, s ez elvonta az iskolai munkától. Gyermekkori naplójának leggyakoribb témája az iskolától való félelem, végig a rossz bizonyítvány réme kísért vallomásaiban. Több efféle följegyzése maradt fenn: „Ma Prém t. borzasztóan kiszidott minket.” „Mongol tanárral nekem is meggyült (sic!) a bajom.” (KARINTHY 1997: 7.) Karinthy nem tűnt ki diáktársai közül; a műben *kis Fröhlich*-ként emlegetett matematikatanára is csak annyit tudott róla később mondani, hogy csendes fiú volt, nem emlékezett rá mint diákra (l. KOSZTOLÁNYI DEZSŐNÉ 2004: 30). Irodalmi próbálkozásairól tudtak diáktársai és tanárai, de alig méltányolták kísérleteit, mindössze egy feljegyzést találunk erről az 1904–1905. évi Értesítőben: A március 15-ei ünnepségen „Karinthy Frigyes Ünnepi Óda című művét Rechnitzer Ignác szavalta” (ROMBAUER 1904). Nem nyert pályázatot sem, pedig minden évben hirdettek különböző műfajokban, csupán dicséretet kapott drámai költeményéért és metafizikai tanulmányáért az 1903–1904-es tanévben. Az érettségi évében újra megemlíti nevét az Értesítő, dicséretet érdemelt Heine-fordításáért.

5.4.2.3. A Tanár úr kérem diákjainak valóságos írói és fiktív írói neve

A következőkben az iskolák értesítőinek és Karinthy Frigyes gyermekkori naplóinak alapján vizsgálom meg a Tanár úr kérem-ben előforduló személyneveket. Célom az irodalmi alkotásban szereplő nevek kategorizálása, a valóságos írói és a fiktív írói csoport pontos körülhatárolása. A műben előforduló

személynevek száma 50, ebből 36 személynév diákot, 8 személynév tanárt és 6 személynév egyéb szereplőt jelöl. A diákok nevei közül 23 bizonyíthatóan valós személy neve. A 36 névből csak 7 teljes név szerepel, néha még az sem pontosan: FRÁTER ZOLTÁN hívja fel a figyelmet arra, hogy például a valóságban létezett Büchlert az író *Büchner*-ként szerepelteti (FRÁTER 1998: 17).

A diáktársak nevei közül a pontosan írtak (a nevek mellett zárójelben jelölöm, hogy hányadik osztályban járt együtt az illető Karinthyval): *Bányai Miklós* (6., 7., 8.), *Bauer* (4.), *Deckner* (7., 8.), *Eglmayer* (6., 7., 8.), *Gerő* (-), *Gárdos* (6., 7., 8.), *Guttman* (2., 3.), *Karinthy Frigyes*, *Kelemen* (6., 7., 8.), *Löbl* (3.), *Mautner* (2., 3. vagy 4. vagy 5.), *Singer* (-), *Steinmann* (2., 3., 6., 7., 8.), *Székely* (-), *Wlach* (7., 8.). A pontatlanul írtak (a nevek mellett zárójelben jelölöm a helyes nevet is): *Benkő* (Bekő 1.), *Büchner* (Büchler 6., 7.), *Neugebauer* (Gebauer 2., 3.), *Polgár Ernő* (Polgár Elemér 2., 3. vagy Polgár Géza 5.), *Pollákovics* (Pollák 1. vagy Pollák 2., 3.), *Skurek Ferenc* (Skurek Sándor 2., 3.), *Zsemlye Tivadar* (Zsemle Elemér 1.). *Mautner* nevű tanuló járt a VI. kerületi, a VII. kerületi és a Markó utcai iskolába is Karinthyval egy osztályba, de mivel a legtöbb diák alakját a Markóból idézi fel, ezért valószínű, hogy a *Mautner Elek* nevű osztálytársának az alakja került a műbe. Ugyanez vonatkozik a *Polgár* és *Pollák* nevű tanulóakra is.

Tanulságos volt utánajárni, hogy ezeknek a diákoknak a műbeli iskolai teljesítményük megfelel-e a név valós viselőjére jellemző tanulmányi eredményességnek, érdeklődésnek. Az év végi értesítők szerint a többség körülbelül ugyanazt a szerepet játszotta az iskola falai között, mint a Tanár úr kérem-ben (vö. 3.3. melléklet). Például *Bányai Miklós* és *Wlach*, a mű jó tornászai az iskolában számos kitűnő sporteredményt értek el. *Steinmann*, a könyv híres eminens tanulója azonban megcáfolja hírnevét. Bár 2. és 3. osztályban még kitűnő tanuló, 7. és 8. osztályban leromlott, az érettségien csak „jól” felelt meg. FÁBIÁN BERTA a műben megjelenő differenciált tanári bánásmódról írott tanulmányában hangsúlyozza, hogy míg a rossz tanuló neve említésre sem méltó, addig a jó tanulónak elegánsan hangzó neve van (FÁBIÁN 1996: 10). Azonban a *Steinmann* név a szó eleji mássalhangzó-torlódásnak köszönhetően nem tekinthető jó hangzásúnak, etimológiai jelentése (ném. ’köember’) szintén nem kelt pozitív asszociációt. Karinthyban – diákkori emlékei hatására – ehhez a névhez eminens, kivételes, tiszteletet keltő magatartás párosult, egyedül művészi munkája sikerességét bizonyítja az, hogy olvasói számára is kellemes konnotációjú név vált a *Steinmann*-ból. *Skurek Ferenc* (a valóságban *Sándor*) írta a Tanár úr kérem-ből gyakran emlegetett háromnegyedes Petőfi-dolgozatot, ellenben 2. osztályban még 1-es (jeles) osztályzata volt magyar nyelvből, 3. osztályban romlott csak le, akkor 3-as jegy szerepel bizonyítványában.

A fent említett diákok közül csak *Gerő*, *Singer* és *Székely* nem voltak az író osztálytársai. Gerő Nándor három osztállyal alatta járt, III. osztályos volt, mikor ő hatodikos. Singer Gábor az 1902–1903-as tanévben a VIII. b osztályba járt, tehát két évvel Karinthy felett. Egy *Székely Nándor* nevű tanuló is járt ugyanebbe a végzős osztályba. De tanult a Markóban egy másik *Székely* nevű diák is, szintén két évvel Karinthy felett. Az író így jelzi a műben a korkülönbséget: „Székely a nyolcadikból”. Ennek alapján találtam rá nevére a felsőbb évesek osztálynévsorai között (VIII. a), némi szerencsével, hiszen e fiú V. osztályos koráig a *Sonnenfeld* nevet viselte, ekkor változtatta meg családnevét. Az akkoriban igen gyakori névváltoztatást ki is gúnyolja Karinthy a Jó tanuló felel című írásában: „A tanár kettőt lapoz, a K betűnél lehet – Altmann, aki az év elején Katonára magyarosította a nevét, e percben mélyen megbánta ezt az elhamarkodott lépést” (T. 19–20).

Érdeemes még megemlíteni Gebauer Jenőt, akit a Tanár úr kérem-ben minden bizonnyal megörökített Karinthy. A műben szerepel egy *Auer*, egy *Bauer* és egy *Neugebauer* nevű diák is. *Neugebauer* alakja felel meg leginkább Gebauer Jenőnek, hiszen az *Auer* túlzott rövidítés lenne, a *Bauer* nevű diák keresztnéve pedig *Károly*, nem *Jenő*. A másik érv, amely mellette szól, hogy a könyvben *Neugebauer* a bukott diák típusának megjelenítője, és *Gebauer* bizonyítványa is minden évben elégségesekkel volt tele, II. osztályban meg is bukott földrajzból.

A fiktív diáknevek: *Auer*, *Csekonics*, *Deckmann*, *Földessy*, *Gelléri*, *Goldfinger Rezső*, *Jákó*, *Altmann (Katona)*, *Roboz*, *Rogyák*, *Sebők*, *Várnai*, *Zajcsek*. *Goldfinger Rezső* neve teljes bizonyossággal kitalált név, a könyv Magyar dolgozat című írásában szerepel mint az egyfeles Petőfi-dolgozat írója; ennek köszönheti az 'aranyujj' jelentésű beszélő nevet. SZALAY KÁROLY szerint *Rogyák* és *Zajcsek* is az író osztálytársai közé tartoztak (1961: 12), de én erre nem találtam bizonyítékot.

5.4.2.4. A Tanár úr kérem tanárainak és egyéb szereplőinek valóságos írói és fiktív írói neve

A 8 tanárnév közül 6 valóban Karinthy tanárának a neve volt (*Fröhlich*, *Lenkei*, *Mangold*, *Müller*, *Prém*, *Schwicker*), bár *Lenkei* Henrik nem volt osztályfőnöke, mint ahogy azt a Tanár úr kérem-ben írja (vö. 3., 4., 5. melléklet). Fráter Zoltán szerint *Müller* is Karinthy egy iskolatársa (FRÁTER 1998: 17), csak hogy *Müller* a könyv fizikatanára (a *Kísérletezem* című írásban szerepel). *Müller* József a Markó utcai főreáliskola fizika-, kémia- és matematikatanára volt, Karinthy osztályát is tanította 7. és 8. osztályban.

Mákossy tanár úr a könyv földrajztanára, azonban ilyen nevű tanár nem dolgozott a Markóban. Érdekes viszont, hogy III.-tól VIII. osztályig az értesítők szerint nem tanultak földrajzot Karinthyék, ami kétséges. A *Kökör csin* nevű tanár történelmet oktat a Röhög az egész osztály című írásban. Az író minden bizonnyal a név hangalakjának komikumkeltő funkcióját használja fel, sőt előfordulhat, hogy III.-os történelemtanárának, Kőrösy tanár úrnak a nevét ferdítette el.

Karinthy a diákéveinek emléket állító írásokba családtagjainak, mindennapi élete résztvevőinek a neveit is beleszővi. Szoros kapcsolatot tartott a családdal *Angi néni*, az író édesanyjának húga. A *Naplóm* című írásban így emlékezik meg róla Karinthy: „este voltunk Angi néninél, be snassz volt” (T. 45). A családhoz tartozott a szigorú, de gyerekszerető *Mari*, a cselédlány, aki vezette a háztartást, és rendben tartotta a gyerekeket. Az író a *Kísérletezem* című írásában örökítette meg alakját. *Mici* az író testvére (Emília), *Gabi* az író kislánya volt. *Erzsi* cselédlányként, *Dudás* pedig Gabi osztálytársaként szerepel a könyvben; valódiságukra nincs bizonyíték.

5.4.2.5. A valóságos írói és fiktív írói nevek viszonya

A Tanár úr kérem-ben található 50 személynév közül 32 bizonyíthatóan valóban létezett személy neve, 18 névviselő valódiságára viszont nincsen bizonyíték (vö. 8. táblázat).

	Valóságos írói név	Fiktív írói név	Összesen
Diák	22	14	36
Tanár	6	2	8
Egyéb	4	2	6
Összesen	32	18	50

8. táblázat: Valóságos írói és fiktív írói nevek

HAVAS GYULA idézi, hogy a kritikus és prózaíró LACZKÓ GÉZA így vélekedett Karinthy Frigyes névadásáról: „Azt nem hallgathatom el, hogy a Tanár úr kérem egypár valóságos alak igazi nevének kiírásával annál is inkább hibáztott, mert a helyzettel nem ismerősök úgyis költött névnek nézik, mint a többit, s azoknak nevetős meglepődése, akik a helyzettel tisztában vannak, nem éri meg a lehető érzékenységek lehető megsértődését” (HAVAS 1913). LACZKÓ nem vette figyelembe azt, hogy az írói névadás egyik legfontosabb feladata a karakterizálás. Karinthy emlékezete megőrizte a valós személyeket és a hozzájuk szervesen kapcsolódó valós neveket. Ha az író a valós életből mintául vett

szereplőit átkeresztelte volna, bizonyos mértékben személyiségük egy részétől fosztotta volna meg őket. Régi diáktársai között természetesen nem lelte meg az összes diáktípust, ezért szükséges volt, hogy fiktív szereplőket jelenítsen meg, fiktív neveket adva nekik. Írói névadásának ettől az egyediségétől vált ez az írás olyan különlegessé, valóság és fikció között lebegővé. Az olvasó a befogadás folyamatában nem lehet biztos abban, hogy fikcióval vagy önéletrajzi jellegű írással van-e dolga. Ebben az írói nevek által létrehozott lebegtetésben rejtőzik Karinthy humorának titka: nem tudhatjuk, hogy konkrét, valaha élő, csetlő-botló diákokat, vagy éppen magunkat, azaz az örök emberi diáktípusokat nevetjük-e ki.

5.5. Az elméleti eredmények gyakorlati alkalmazása Karinthy Frigyes műveiben

Karinthy Frigyes írói névadásának sajátosságaiból kiderült mindenekelőtt az, hogy egy tudatosan igényességre, hatásosságra törekvő névadóval van dolgunk. Számára a név több volt egyszerű megjelölésnél, megkülönböztetésnél. Felismerte a nevek adta lehetőséget, s egyedülállóan ki is használta többek között az atmoszférateremtésben, a jellemfestésben, a korábrázolásban. Mesterien befolyásolta az olvasó ítéletét a jól megválasztott neveivel, megjelöléseivel. Műveiben a tulajdonnevekkel, a velük váltakozó köznévi jelölőkkel a korhoz, a környezethez és a társadalmi helyzetekhez illő nyelvi eszközöket választott. Karinthy írói névadását elsősorban alkotásainak fő mondanivalója, témája határozza meg, névhasználata a mindenkor aktuális közlendő alárendeltje.

Az *Utazás Faremidóba* és a *Capillária* című regényekben az erkölcsi mondanivaló irányítja és határozza meg a névadást. *Faremidóban* a szavak nélküli élet és a zene, *Capilláriában* a filozófiák, a művészetek, a nemiség szatirikus látásmódja akadályozza meg a hétköznapi, megszokott nevek alkalmazását.

A *Kötéltánc* című regény írói névadásának az egyik legkiemelkedőbb sajátossága az, hogy a névvariációk feltárásával leírhatóvá válik az egész szöveg kommunikációs láncolata, a szereplők egymáshoz való viszonya. A több alakban, több névvel feltűnő főszereplőnek és a vele közvetlen kapcsolatban álló egyéb alakoknak a változó szerepeikhez illő megnevezései és megszólításai teszik a regényt és a szerepváltozásokat áttekinthetővé, követhetővé, illetve ahol szükséges, ott éppen ellenkezőleg: homályossá. E regény névadását tehát elsősorban a kommunikációs sík és a változó kapcsolatrendszer befolyásolja.

Az Utazás a koponyám körül című regény névadásában a valóságos írói nevek atmoszférateremtő és egyben a magyar szépirodalomban kivételes dokumentáló erejével találkozunk: a névanyag értő vizsgálata csak a nevekhez tartozó személyek felkutatása után lehetséges. A Tanár úr kérem című kötet elemzése révén szintén egy kifejezetten dokumentarista szándékú névtani kutatás módszertanát illusztráltam; korabeli dokumentumok segítségével mutattam be, hogyan tükröződnek Karinthy Frigyes diákévei írói névadásában. A két mű névtani elemzése közötti különbség oka az író eltérő névadási motivációja. A regényben Karinthy a valós élményének pontos ábrázolására törekedett, s e célnak rendelte alá a névadást is; ezért a mű hiteles képe az élethű elbeszélést nem titkoló névadással rajzolódik ki. Viszont a tipikus iskolai helyzeteket és diáktípusokat megrajzoló humoreszkkötetben a mondanivaló alárendeltje a névadás: régi diáktársai között nem lelte meg az összes diáktípust, ezért fiktív néven fiktív szereplőket is megjelenített. Az írói névadásnak ettől az egyediségtől vált ez az írás valóság és fikció között lebegővé.

A Mennyei riport című regényben a nagyszámú, történelmi személyiségeket jelölő valóságos írói név és intertextuális írói név a mű alapkoncepcióját támasztja alá. E regényre a különböző korokhoz igazodó névadás jellemző, mely hangsúlyozza a különböző társadalmi helyzetű emberek közti viszonyokat is. A mű különleges témájának köszönhetően valamennyi írás közül a leginkább volt alkalmas arra, hogy az írói névadás elméleti hátterének a hiányosságaira fényt derítsen. A regényben szereplő, kivételesen nagyszámú és egészen eltérő szöveggörnyezetben megjelenő kvázivalós névviselők nevei gazdag példatárat szolgáltatottak az irodalmi és az írói nevek, majd a fiktív, a valóságos és az intertextuális írói nevek elkülönítésére alkalmazható módszer bemutatásához.

Karinthynál a novellákban szereplő írói nevek a bennük rejlő asszociációkkal többletinformációt hordozó stílusesszerek, amelyek a cselekményformálás, a jellemformálás és a befogadás folyamatában is fontos szerepet kapnak. Az író a nevekre támaszkodva, irányítottan és célzottan előhívja, felidézi kultúrtörténeti ismereteinket. Így az írások összességében olyan széles körű műveltség képe bontakozik ki, amelynek szerves része korának legmodernebb természettudománya, a filozófia és egyéb humán tudományok, valamint a különböző művészeti ágak.

A humoreszkek névtani kutatásának eredményeként elmondható, hogy Karinthy szerette a névkomikumban a változatosságot. Rendkívüli leleményességre vallanak komikus nevei: játékosak, furcsák, etnosztereotipikusak; nem jellemfestő szerepük a fontos, hanem inkább atmoszférát, meghökkentést

okozó jellegük. Nevei gazdag asszociációs tartalmukkal és kontrasztjaikkal hatnak komikusan.

Munkám eredményeképpen kétséget kizáróan megmutatkozott az írói névadás mint interdiszciplináris kutatási terület egyik legfőbb értéke: a névtudományi szempontokat előtérbe helyező kutatás elengedhetetlen Karinthy Frigyes (és feltételezhetően minden író) világának és szépirodalmi műveinek mélyebb megértéséhez, megítéléséhez.

6. ÖSSZEGZÉS ÉS KITEKINTÉS

Kutatásom egyik fő célja egy, az írói névadás vizsgálatok széleskörűen használható, áttekinthető szempontrendszer felállítása és az ehhez alapvetően szükséges, egységes névtani terminológia kialakítása volt.

A bemutatott elemzési lehetőségeket Karinthy Frigyes összes regényének, novellájának és humoreszkjének névtani vizsgálata során, a gyakorlatban alkalmaztam. Arra törekedtem, hogy a szépirodalmi művek névtudományi nézőpontot előtérbe helyező megközelítések az alkotások értelmezési lehetőségeit is bővítsem. Az egyes művek írói névadását vizsgálva bebizonyosodott az általam javasolt terminusok használhatósága. Az írói nevek lehetséges funkcióinak, különböző jellemzőinek és az írói névadás tipikus alkalmazási lehetőségeinek a felsorolása és szükség szerinti csoportosítása logikusan és a művekben szereplő írói neveket lefedve szolgálta a kutatást. Mindeközben a létrehozott szempontrendszer lehetővé tette az egyes művekre jellemző sajátosságok rugalmas vizsgálati lehetőségét és az egyes művek egymáshoz való viszonyítását is.

Könyvem egy olyan, az írói névadással kapcsolatos további kutatási lehetőség felvázolásával zárom, mely egy, mind a fiktív, mind a valóságos írói nevek kapcsán felmerült problémát érint. A világ megismerése és a nevek hagyományozódása során magukban a nevekben igen gazdag, sokszínű tudásanyag halmozódik fel a világról, a társadalomról, más emberekről és nem utolsósorban önmagunkról (HOFFMANN 2010: 53). A művészi befogadás folyamatában meghatározó lehet az egyéni névkompetencia. Ezzel kapcsolatban több kérdés is felvetődik: a potenciális olvasó írói nevekkel kapcsolatos előismeretei milyen szinten befolyásolhatják az alkotás értelmezését, és a művészi befogadásra hogyan hathat az írói nevekhez kapcsolt szubjektív többletinformációk közötti különbség? Annak tudatában, hogy a névhez kötődő képzetársítások szubjektívek, és igen sok tényező függvényében változhatnak is, azt feltételezem, hogy a mai olvasók névhez kötődő asszociációi értékes adalékokat szolgáltathatnak az írói névadással foglalkozó vizsgálatok számára. Egyrészt utalhatnak a mindenkor olvasó egyéni műértelmezésére, másrészt a névdivat változásának következtében a megváltozott befogadás tendenciaszerűségeire (l. PÁJI megj. e.). Úgy vélem, az egyes olvasók névkompetenciája, a nevekről való legalapvetőbb kulturális, pragmatikai, szemantikai, morfológiai tudás egy-egy közösségen belül fő vonalaiban megegyezik; ez adhatja a közös

névhasználat alapját, azaz annak a lehetőségét, hogy a szépirodalomban alkalmazott írói névadás elérje a célját. Ennek igazolása vagy cáfolata az írói névadás kutatásának eddig feltáratlan területére vezethet.

SUMMARY

Specificities of Writers' Name-giving as Reflected in the Works of Frigyes Karinthy

Book Topic and Objective

1. Proper names undoubtedly play a decisive role in the way literary works are received, taken in and interpreted. The majority of studies consecrated to writers' choice of names elaborate on the way proper names and other names serve depiction and what the work has to say focusing on various viewpoints; these studies might concentrate on the naming habits and practices in a given work, in a writer's lifework or in a given period.

The primary objective of the book is to develop a uniform onomastic terminology and a widely applicable set of criteria to be used during the research work concerning writers' naming. Therefore, on the one hand I attempted to offer solutions towards eliminating uncertainties in denomination and terminology in this area of research and, on the other hand, I elaborated on the basic methodology of research work concerning writers' name-giving: what is the name-material to be evaluated when studying writers' naming? I attempted to set up a clear and easy to follow set of criteria for researches concerning writers' names, offering strong guidance for the analysis of the writer's names in a certain literary work. More specifically, I placed great emphasis on clarifying the fictitious and real aspects emerging in fictional texts. In the volume I addressed the extent of employability of onomastic terms in relation to writers' naming and, where deemed necessary, I suggested the introduction of new terms.

In order to contribute to the creation of a comprehensive theory on writers' naming - interpreted as one of writers' tools - that would support practical applicability while also being conceptually sound, I studied writers' names from various aspects. I presented the role they play in literary works, in view of which I attempted an overview of the possible features of writers' names, also addressing the function that the said attributes might render the names capable of fulfilling. Lastly, while focusing on the writer's creative process and objectives, I studied the possible writers' naming strategies.

2. The volume illustrates the possible analysis on specific literary texts. From the diversity of Frigyes Karinthy's work results that his literary works become the subject of novel researches, given that proper names play a decisive role in his literary works. In order that the role names play in works could be researched, it is important to get acquainted not only with the writer's works but also with their reviews and analyses, therefore the presentation of the assessment on writers' naming must always be preceded by the introduction of the text corpus subject to name research, and its positioning in the literature and lifework as well. The onomastic analysis of individual literary works is not aimed at rendering a comprehensive review on the respective literary text, but rather at presenting the writer's strategy, defined by the writer's objective elaborated in the theoretic section of the book, as reflected in the works. The focus of onomastic analyses is always defined by the writer's names that characterize the respective text. I attempted to offer in my book, for future works dealing with writers' naming, methodology samples in which I emphasized and took into account specificities of naming.

Volume Structure

1. The book consists of two large units. The first of these presents the specificities of writers' naming: firstly, it deals with the methodological approach to research concerning writers' naming, then elaborates on the specificities of writers' names, lastly presents the possible use of writers' naming as a writers' tool. In the second large unit I demonstrate the use of analysis viewpoints shown so far, through the analysis on Frigyes Karinthy's works.

2. The theoretical part starts by defining the subject and the objectives of the volume, and the second chapter offers a review of how notions *literary naming* and *writers' naming* relate to each other, the terminology-related uncertainties surrounding them, and the noteworthy attempts aimed at clarifying them (I. T. SOMOGYI 2015: 207). Following attempts to reveal the possible reasons behind terminology-related uncertainties and suggestions to solving them, I propose the use of the term *literary onomastics* for the huge area of names and literature, and the area of research concerning names given by writers I propose the term *writers' naming*.

3. The following sub-chapters define the subject of the research on writers' naming and, through outlining a possible system for writers' names, the possible type of name-material. I consider all proper names figuring in a literary text as belonging to the name material to be studied in the research area of literary

onomastics: these are what we call *literary names*. The research of writers' naming, however, only focuses on some of the literary names: on names a writer deliberately or instinctively created, selected or used with a specific purpose. These names are the result of the process of writing, creation, and are at the same time his/her tools and resources, therefore I propose to treat them separately and use the term *writers' names* to distinguish them. In order to introduce terms of unequivocal and general use, when defining *fictitious* and *realistic* names we must separate the names from their bearers. In fictitious literary texts the reality of the name bearers only gives the illusion of reality: it is as if it were real, so it is quasi-real, therefore I chose the term *quasi-real name bearers* in their case.

The possible system of classification of various kinds of writers' names, elaborated in the volume, treats the writers' names independently from their bearers, from the point of view of their origin, i.e., based on the method by which the writer created them. In this classification system I call *fictitious writers' names* those originated in the choice of names or creation of names in case of which the writer either chooses from the pool of proper names readily available, or creates one him/herself. I call *realistic writers' names* the writers' names that were created by the writer's use of the respective names, i.e., the denotata known to the recipients are or had been real. The *intertextual writers' names* were also created by the writer's use of names, their bearers, however, are not real, only exist in the reality of another literary text, thus their name passes from the quasi-reality of creation into a new fictitious reality.

The bearer of any of the three types of writer's names can be fictitious or quasi-real. A *fictitious name bearer* is a character or object that only appears in the fictional textual world of literature. On the contrary, the *quasi-real name bearer* is a person or object that exists or had existed in real life.

4. The third chapter of the monograph concentrates on the characteristics of the writers' names: it provides an overview of the diversity of the results achievable through the use of writers' names, their possible role and impact and the objectives the writer can achieve through them. In so doing, I elaborated on identifying, characterizing, mythical, pragmatic and text-building function characteristics of writer's names. Later on, I attempted to evaluate which of the features of the writers' names enable them to fulfill the roles presented above. Also in relation to this topic, I attempted to address the issue of how writers' names can function as codes within a given text (I. TAKÁCS J. 2008), and how the peculiar structure of the meaning of proper names might contribute to the overall opinion and impression the recipients form about the personages and

locations bearers of the respective names (I. SLÍZ 2015; J. SOLTÉSZ 1979: 24–33). The final part of the chapter elaborates in depth the source of the stylistic values present in some of the names, such as the linguistic and extra-linguistic features of the writers' names (see FARKAS T. 2004: 50–54).

5. The fourth chapter discusses in detail the typical application possibilities of the writers' naming as a writers' tool or resource. Through examples we see the way of using realistic writers' names, intertextual writers' names, name changes, anonymity and name variations and the role they play. Furthermore it points out that in order to come to know the entire artistic process we must assess the strategy the writer follows in order to achieve a well-defined writer's goal, since it has an impact on the choice of the naming method.

Material and Method of Research

1. The fifth chapter of the volume illustrates the possible evaluation methods presented on specific literary texts. The reason I chose Frigyes Karinthy is that the proper names play an outstandingly decisive role in the writer's textual world, this way his literary texts are appropriate for becoming the subject of novel researches. The onomastical analysis of all of Frigyes' novels, short stories and humorous short stories or sketches offers a wide scale of opportunities to demonstrate the methodology of writers' naming from various aspects. By means of reflecting on writers' names from texts so different in subject, structure and style, we can illustrate in authentic ways the effect the motives of naming may have on writers' naming, and the specific features of the writers' names through which these can play various functions in works of belletristic literature.

The book deals with writer's naming in the novels *Voyage to Faremido* and *Capillaria*; *Rope Dance*; *Journey Round My Skull* and *The Heavenly Report*. Additionally, my research focused on short stories compiled in short fiction books *It Is Snowing*; *The Ballad of Dumb Men*; *Meeting with a Young Man*; *Two Ships*; *The Soul with Thousand Faces*; *Assassins*; *Harun al Rasid*; *Abdominal Surgery* and *The Laughing Patient*. It also treats humorous short stories or sketches from the volumes *Fool's Encyclopedia*; *Curved Mirror*; *Memories from Budapest*; *Grimace*; *Let's Talk of Something Else*; *Oh, Kind Reader!*; *They Who Laugh Last*; *Let's Not Hurt Each Other*; *Panorama*; *Eureka* and *100 New Humorous Sketches*; the volume *Please Sir!* and short stories or humorous sketches not published in a volume during the writer's lifetime.

2. Although applying various methods, all determined by the specificities of literary texts, I attempted to analyze the ways Frigyes Karinthy employed the possibilities that lay in writers' naming in achieving writers' objectives, which might even differ from one work to another. My research focused on the one hand on the function, impact and the role the writers' names play in accomplishing the writer's objective, and on the other hand on revealing the process and motives of writers' naming. To this end, I applied methods of analysis which enabled understanding the writer's mechanism of action. When analyzing from onomastical point of view novels (such as *Journey Round My Skull*) or short stories (like *The Fourty-year-old Man*), works aimed to reproduce to a certain extent reality, I strived to reveal - from documentary perspective - the facts, real data that lead to the creation of the said works, thus proving the value-creating potential of reality. Basic information concerning name bearers who were real persons and other document type data used in my onomastical analysis are compiled in the Annex of this book. At other times I used the methods of stylistics, and analyzed the names based on the role they play in conveying thoughts and expressing feelings (like in the novel *The Hysteria*), or I assessed names from a pragmatist perspective, above all from the point of view of the communication as defined by names (for example in the novel *Rope Dance*).

In the monograph, apart from having elaborated on name materials from individual works independently from one another, I also demonstrated through various works the specificities that characterize research aimed at certain onomastic systems. I attempted to reveal possible correlations within a genre, highlighting that certain functions of writers' names might increasingly prevail: for example, in case of humorous sketches I focused on the analysis of the creation of comicality as a function of writers' names. Another basic aspect to consider when trying to classify name materials is the degree of tightness of the correlation between the name and the reality. In my analysis of literary works the emphasis was on onomastics related aspects; however, due to the complexity of the subject, dealing with stylistics, with questions related to literary or intellectual history was unavoidable, for example in case of novels *The Heavenly Report* and *Capillaria*, and in the short story *Barabas*.

I always assessed all proper names and appellatives shown in the texts based on the viewpoints of the structure of writers' names as I compiled it, with special focus on the possible relation between the name bearers and names. In case of name bearers that existed or could have existed in real life, I tried to clarify for each name in a context whether or not we were dealing with a writer's name. Often extensive research was needed in order to find out the truth

about the name bearers': were they real or rather brought into existence by the writer's imagination.

In the course of onomastic analyses I assessed the occurrence of the five typical possible applications of writers' naming (realistic writers' names, intertextual names, name changes, anonymity and name variations). Obviously, onomastic specificities of individual works had an impact on the processing of name-materials. The course of the research and the depth of the partial researches, and how strong an emphasis I applied in individual cases depended on the given literary work: when needed, I gave up some viewpoints of analysis, or introduced new ones.

Results of the Research

1. Upon assessing the writers' naming in individual works, the applicability of the terms I had proposed was confirmed. Listing and classification of possible functions, various characteristics and typical applications of writers' names proved logical and useful in my research, as they covered the writers' names figuring in the literary works studied. In the mean time, the set of criteria created enabled a flexible analysis of the characteristics of individual works as well as of the correlation between them.

2. Frigyes Karinthy's writers' naming was characterized above all by a deliberate self-exigence and an eagerness to impress. To him, a name outgrows the need to simply identify or indicate something. He recognized the opportunities that lay in names, and took full advantage of it staging the atmosphere, describing characters or the age itself. He masterly manipulates the readers' judgment, through the use of well chosen names alone. In his works proper names and appellatives are chosen to suit the age, surroundings and social status. Karinthy's writer's naming is first of all determined by the main message of his works and their subject, the use of names is subordinated to the respective current message.

In *Voyage to Faramido* and *Capillaria* name giving is guided and defined by the morality of the messages conveyed. In *Faramido* life without words and music, while in *Capillaria* the satirical approach to philosophies, arts and sexuality discourages the use of ordinary names.

One of the most outstanding features of writer's naming in the novel *Rope Dance* is that by revealing name variations the communication chain of the entire text becomes visible, as well as the relations between the characters. The fact that the main character and the other characters directly connected with him are seen

in more figures and under various names suited to the changing roles renders the novel and the role changes transparent, traceable and, where needed, on the contrary: vague. Consequently, in this novel the naming is primarily influenced by the communication plane and the changing system of relations.

Naming in *Journey Round My Skull* reflects the strength of realistic names in creating an atmosphere, and we also see here an exquisite documentary force seldom met in Hungarian literature: the analysis of the name material is possible only after researching the persons to which the names belong. Through the analysis of the volume *Please Sir! I* illustrated the methodology of an explicit documentary onomastic research; I relied on documents contemporary of the period to demonstrate how Frigyes Karinthy's school years are reflected in his writer's naming. The difference between the onomastic analyses of the two works is the different motivation behind the writer's naming. In the novel, Karinthy aimed at presenting a real experience as accurately as possible, and naming fell second to this scope, therefore the work becomes authentic through openly life-like naming and narration. On the contrary, in case of the volume of humorous sketches depicting situations typical to school, and types of students, naming is subordinate to the message: not having found all types of students among his old schoolmates, he had to resort to fictitious characters bearing fictitious names. From this unique kind of writers' naming this work floats somewhere between reality and fiction.

In the novel *Heavenly Report* the many realistic writers' names and intertextual writers' names given to historical personalities are supporting the basic concept of the work. In this novel naming is adapted to the various periods, which underlines the relations between individuals from various layers of society. Due to the peculiarity of the subject, of all works this was best suited to shed light on the imperfections of the theoretical background of writers' naming. The names of the quasi-real name bearers appearing exceptionally great numbers and in entirely different contexts in the novel offered a rich basket of examples for introducing the method applicable in separating literary names from writers' names, then fictitious, realistic and intertextual writers' names from one another.

In Karinthy's short stories, writer's names are style-related instruments that carry additional information due to their internal associations, and contribute to a great extent to the shaping of the plot, of the character, and also play an important role concerning its acceptance. Leaning on the names the writer willingly guides us towards recalling our knowledge in cultural history. Overall, his work reflects erudition so comprehensive, including the most modern natural sciences of his age, philosophy and other human sciences as well as various art branches.

As a result of the onomastic research of humorous sketches we may conclude that Karinthy loved diversity in onomastic humor. His comical names are proof of extreme inventiveness: they are playful; strange, ethno-stereotypical; it is not their character-depicting role that matters most, but rather their impact on the atmosphere, their shocking nature. The comical element lays in the rich associative content and their contrasts.

3. In my work I revealed unequivocally one of the major values of the writers' naming as interdisciplinary research area: it is indispensable to conduct research with the main focus being onomastic sciences, in order to understand more deeply the world and the literary works of Frigyes Karinthy (and presumably of any writer).

4. I would conclude my book by outlining further research possibilities related to writers' naming, and which relates to a problem that surfaced in relation to both fictitious and realistic writers' names. In the course of getting acquainted with the world and by the names being handed down, the names themselves carry a very rich, multicolored knowledge bank about the world, the society, other individuals and last but not least about ourselves (HOFFMANN 2010: 53). In the process of artistic reception the individual name competency might play a decisive role. A number of questions may be asked in relation to this: to what extent is the comprehension of the work influenced by the previous knowledge of a potential reader, and what impact does the difference between subjective additional information related to writers' names have on artistic reception? Aware of the fact that associations linked to names are subjective, and they may even change in function of many a factor, I made the assumption that name-related associations of the readers of our time could add value to researches dealing with writers naming. On the one hand they may relate to the reader's individual interpretation, and on the other hand, as a result of changes regarding the fashionable names, a trend is observed in the changed reception. I personally believe that the individual name-related competence, basic cultural, pragmatic, semantic and morphological knowledge within a community can be considered generally the same; this forms the common platform for the use of names, that is, the chance that writers' naming used in literature fulfills its objective. Confirming or rejecting this might lead to new, unexplored areas of writers' naming research.

IRODALOMJEGYZÉK

- ÁCS JÓZSEF 2007. Világösszefüggésben. *Liget* 11: 25–6.
- ÁDÁM ANIKÓ 1992. Kosztolányi a nevekről. *Helikon Irodalomtudományi Szemle* 38: 389–399.
- ANGYAL LÁSZLÓ 2010. Az irodalmi névadás Krúdy Gyula Asszonyságok díja és az Őszi utazások a vörös postakocsin című regényeiben. In: BALÁZS GÉZA – H. VARGA GYULA szerk., *Az utazás szemiotikája*. Magyar Szemiotikai Társaság – Líceum, Budapest–Eger. 341–354.
- ANGYAL LÁSZLÓ 2011. A névtan helye a nyelvtudományban, tudományközi kapcsolatai, névelmélet. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 6: 5–10.
- ANGYAL LÁSZLÓ 2014. Nevek szemiotikai holdudvarában (a Krúdy-hősök „varázshegye”. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 198–216.
- ARISZTOTELÉSZ 2004. *Poétika*. Ford. Sarkady János. Lazi Könyvkiadó, Szeged.
- ASSMANN, JAN 2013. *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- BAKONYI DÓRA 2008. A szereplők tulajdonneveinek fordítási kérdései a Harry Potter-kötetekben. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest. 519–527.
- BALÁZS JÁNOS 1963. A tulajdonnév a nyelvi jelek rendszerében. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 1: 41–52.
- BALÁZS MIHÁLY 1975. Karinthy Frigyes. In: SZABÓ ÖDÖNNÉ szerk., *Írók, képek* II. Tankönyvkiadó, Budapest. 149–163.
- BALÁZS GÉZA 1997. Névpolitikai küzdőtér. In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest–Miskolc. 2: 484–491.
- BÁLINT GYÖRGY 1987. Karinthy Frigyes: Utazás a koponyám körül. In: SZALAY KÁROLY, *Minden másképpen van*. Kozmosz Könyvek, Budapest. 252.
- BÁLINT GYÖRGY 1998. Karinthy Frigyes. In: DOMOKOS MÁTYÁS szerk., *A humor a teljes igazság*. In memoriam Karinthy Frigyes. Nap Kiadó, Budapest. 307–310.

- BARRY, HERBERT 2005. Family Members as Sources of First Names in Jane Austen's Novels. *Onoma* 40: 181–200. <https://doi.org/10.2143/ono.40.0.2033078>
- BARTHES, ROLAND 1996. „A mütől a szöveg felé”. In: BARTHES, ROLAND szerk., *A szöveg öröme*. Osiris Kiadó, Budapest. 67–74.
- BAUKO JÁNOS 2005. Beszélő ragadványnevek a magyar népmesékben. *Névtani Értesítő* 27: 102–110.
- BAUKO JÁNOS 2014. A tulajdonnév identitásjelölő funkciója. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 78–96.
- BENEDEK MARCELL 1924. *A modern magyar irodalom*. Béta Irodalmi Résztársaság Kiadása, Budapest. 74–76.
- BENEDEK MARCELL 1931. Voyage a Capillarie. *Nyugat* 1: 554–555.
- BENKŐ LORÁND 1997. Névtudományunk (Megnyitó az V. Magyar Névtudományi Konferencián). In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest–Miskolc. 1: 5–9.
- BÉNYEI ÁGNES 2007. Helynévképzők a fiktív nevek körében. *Névtani Értesítő* 29: 57–63.
- BÉNYEI PÉTER 2007. *A történelem és a tragikum vonzásában*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- BENYOVSZKY KRISZTIÁN 2013. Fordított névsorolvasás. Az Egyperces novellák irodalmi névadása a szlovák fordítás tükrében. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra. 133–146.
- BENYOVSZKY KRISZTIÁN 2014. Dumas Poe-t olvas – vagy fordítva? Egy irodalmi esettanulmány névszemiotikai tanulságai. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 246–266.
- BERGER, PETER – LUCKMAN, THOMAS 1966. *The Social Construction of Reality*. Penguin Books, New York.
- BERNÁTH ÁRPÁD 2007. Retorikai műfajelmélet és konstruktivista hermeneutika. Ford. DÁCZ ENIKŐ – SZABÓ ERZSÉBET. *Literatura* 33: 157–177.
- BLOOMFIELD, LEONARD 1933. *Language*. Henry Holt and Co., New York.

- BÖLCSKEI ANDREA 2003. A nevek rendszere az Üvöltő szelek és a Jane Eyre című regényekben. In: HAJDÚ MIHÁLY – KESZLER BORBÁLA szerk., *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 748–753.
- BROWN, ROGER-GILMAN, ALBERT 1975. A hatalom és a szolidaritás névmásai. In: PAP MÁRIA – SZÉPE GYÖRGY szerk., *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*. Gondolat Kiadó, Budapest. 359–388.
- BÜKY LÁSZLÓ 1960. A fővárosi keresztnevéadás tanulmányozásának főbb kérdése. In: MIKESY SÁNDOR – PAIS DEZSŐ szerk., *Névtudományi vizsgálatok, a Magyar Nyelvtudományi Társaság névtudományi konferenciája. 1958*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 157–163.
- BÜKY LÁSZLÓ 1989. A személynevek stílushatása a költői nyelvben. In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján (Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 294–297.
- BÜKY LÁSZLÓ 2008. Személynevek felbontása és felépítése a költői nyelvben. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest. 540–547.
- BÜKY LÁSZLÓ 2014. Nevek lírai környezetben. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 184–197.
- CZEIZEL ENDRE – ERŐS ERIKA 1995. *Számadás a tálentomról. A Karinthy család genetikai elemzése*. Corvina Kiadó, Budapest.
- CZEIZEL ENDRE 2001. Füst Milán betegségeinek története. *Mozgó Világ* 27: 92–102.
- P. CSIGE KATALIN 1999. Névéadás és névhasználat Sarkadi Imre *A gyáva* című kisregényében. *Névtani Értesítő* 21: 287–290.
- DEBUS, FRIEDHELM 2005. Einleitung zu den kontinental-europäischen Beiträgen. *Onoma* 40: 201–211. <https://doi.org/10.2143/ono.40.0.2033079>
- DEME LÁSZLÓ 1999. Tegezés és nemtegezés. In: DEME LÁSZLÓ – GRÉTSY LÁSZLÓ – WACHA IMRE szerk., *Nyelvi illemtan*. Szemimpex Kiadó, Budapest. 57–90.

- DÉRCZY PÉTER 1990. Epikus hagyomány és személyiségválság. In: ANGYALOSI GERGELY szerk., *Bíráló álruhában*. Maecenas Könyvkiadó, Budapest. 20–33.
- DEVECSERI GÁBOR 1998. Ember a cirkuszban. In: DOMOKOS MÁTYÁS szerk., *A humor a teljes igazság. In memoriam Karinthy Frigyes*. Nap Kiadó, Budapest. 338–356.
- DOLEŽEL, LUBOMÍR 1997. Mimesis a možné světy. *Česká literatura* 6: 600–624.
- DOMONKOSI ÁGNES 2001. A megszólítás vizsgálatának módszerei és eredményei a nemzetközi nyelvtudományban. *Magyar Nyelvjárások* 39: 87–102.
- DOMONKOSI ÁGNES 2002. *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban*. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 79. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézet, Debrecen.
- DOMONKOSI ÁGNES 2003. A változatok szerepe a megszólítások használatában. *Magyar Nyelvjárások* 41: 109–116.
- DÖRNYEI SÁNDOR 2002. Egy vállalkozó orvos tündöklése és bukása. *Orvostörténeti Közlemények* 47: 167–172.
- DVOŘÁKOVÁ, ŽANETA 2010. Česká teorie literární onomastiky. *Acta Onomastica* 51: 447–453.
- ECO, UMBERTO 1995. *Hat séta a fikció erdejében*. Európa, Budapest.
- ECO, UMBERTO 2009. On the ontology of fictional characters: a semiotic approach. *Sign System Studies* 37 (1–2): 82–97. <https://doi.org/10.12697/sss.2009.37.1-2.04>
- EÖRY VILMA 1989. A cím mint tulajdonnév. In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján (Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 373–376.
- FÁBIÁN BERTA 1996. A differenciált bánásmód és a tanári magatartás ábrázolása Karinthy Frigyes írásaiban. *Magyartanítás* 37/2: 10–11.
- FARKAS EDIT 1999. A földrajzi nevek atmoszférateremtő szerepe Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényében. *Névtani Értesítő* 21: 305–310.
- FARKAS TAMÁS 1998. Névmágia az ókori Egyiptomban. In: KESZLER BORBÁLA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Emlékkönyv Abaffy Erzsébet 70. születésnapjára*. ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, Budapest. 29–32.
- FARKAS TAMÁS 1999. A névválasztás szempontjai a magyar családnév-változtatásokban. *Névtani Értesítő* 21: 200–204.
- FARKAS TAMÁS 2002. Nyelvművelés és családnév-változtatás. In: BALÁZS GÉZA – A. JÁSZÓ ANNA – KOLTÓI ÁDÁM szerk., *Éltető anyanyelvünk. Mai*

- nyelvművelésünk elmélete és gyakorlata. Írások Grétsy László 70. születésnapjára.* Tinta Könyvkiadó, Budapest. 159–163.
- FARKAS TAMÁS 2003a. A magyar családnévanyag két nagy típusáról. *Magyar Nyelv* 99: 144–163.
- FARKAS TAMÁS 2003b. Név és névváltoztatás – vicc és valóság. *Névtani Értesítő* 25: 153–160.
- FARKAS TAMÁS 2004. A családnevek konnotációjáról. *Névtani Értesítő* 26: 49–57.
- FARKAS TAMÁS 2006. Jeremy Parrott: Change all the names. A Samuel Beckett Onomasticon. *Névtani Értesítő* 28: 283–284.
- FARKAS TAMÁS 2009a. „Nem magyar az, aki ics-vics...” Egy fejezet a névma-gyarosítások történetéből. *Létünk* 39/2: 41–49.
- FARKAS TAMÁS 2009b. Családnévrendszer, névhasználat, névváltozás nyelvi-kulturális kontaktushelyzetben. *Névtani Értesítő* 31: 27–46.
- FARKAS TAMÁS 2010a. A *-fi* végű magyar családnevek típusai és története. *Névtani Értesítő* 32: 9–30.
- FARKAS TAMÁS 2010b. A magyar családnévanyag fogalma és struktúrája. *Magyar Nyelvjárások* 48: 59–75.
- FARKAS TAMÁS 2011. Terminológiai munkálatok a névkutatás területén. *Névtani Értesítő* 33: 203–212.
- FARKAS TAMÁS 2012. Az ipszilonos nevekről. Egy helyesírási jelenség a nyelvi-kulturális térben. In: BALÁZS GÉZA – VESZELSZKI ÁGNES szerk., *Nyelv és kultúra, kulturális nyelvészet.* Magyar Szemiotikai Tanulmányok 25–26. Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Kht. – Magyar Szemiotikai Társaság – PRAE.HU Kft. – Palimpszeszt Kulturális Alapítvány, Budapest. 301–307.
- FARKAS TAMÁS 2013. A nevek humora. In: VARGHA KATALIN – T. LITOVKINA ANNA – BARTA ZSUZSANNA szerk., *Sokszíni humor. A III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai.* Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 151. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 131–139.
- FARKAS TAMÁS 2014. A névtelenség és a megnevezés alapkérdéseiről. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája.* Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 124–138.
- FERCSIK ERZSÉBET 2004. Az asszonyok megnevezésére szolgáló névformák és a névhasználat a XVII–XVIII. században. *Névtani Értesítő* 26: 31–39.
- FERCSIK ERZSÉBET 2008. A női nevek kutatása a magyar névtudományban. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június*

- 22–24.). A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest. 342–349.
- FERCSIK ERZSÉBET 2009. Lacus és Micike – A becenevek megközelítése a társadalmi nemek szempontjából. In: BARÁT ERZSÉBET – SÁNDOR KLÁRA szerk., *A nő és a női/es/ség sztereotípiái. Nyelv, ideológia, média*. 2. SZTE Könyvtartudományi Tanszék, Szeged. 154–162.
- FERCSIK ERZSÉBET 2013. A házassági névválasztás trendjei. In: TÓTH SZERGEJ szerk., *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14. A MANYE Kongresszusok Előadásai 9. MANYE – Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Budapest–Szeged. 375–379.*
- FOMIN, ALEKSANDR A. 2012. Квадратура круга семьи Карениных: об ассоциативном потенциале двух фамилий главной героини романа Л. Н. Толстова. *Вопросы Ономастики* 13: 63–82.
- FOWLER, ALASTAIR 2012. *Literary Names Personal Names In English Literature*. Oxford University Press, Oxford.
- FRÁTER ZOLTÁN 1987. *Mennyei riport Karinthy Frigyessel*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- FRÁTER ZOLTÁN 1998. *A Karinthy élet-mű*. Fekete Sas Kiadó, Budapest.
- FÜLEI-SZÁNTÓ ENDRE 1994. A verbális érintés. *Linguistic Series C. Relationes* 7. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- GENETTE, GÉRALD 1996. Transztextualitás. Ford. Burján Mónika. *Helikon* 42: 82–90.
- GOMBOCZ ZOLTÁN 1997. *Jelentéstan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GYÁNI GÁBOR 2004. Történelem és regény: a történelmi regény. *Tiszatáj* 4: 78–92.
- HAJDÚ MIHÁLY 1974. *Magyar becézőnevek (1770–1970)*. Nyelvészeti Tanulmányok 18. Akadémia Kiadó, Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 1987. Névadás, névválasztás, becenevek az irodalomban. *Névtani Értesítő* 12: 267–268.
- HAJDÚ MIHÁLY szerk. 1991. *Dolgozatok az írói névadásról*. Magyar Névtani Dolgozatok 93. ELTE, Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 1992. Az írói névadás magyar bibliográfiája. *Helikon Irodalomtudományi Szemle* 38: 536–550.

- HAJDÚ MIHÁLY 1994. *Magyar tulajdonnevek*. Szende Aladár: A magyar nyelv tankönyve középiskolásoknak című könyv tematikus füzetek 3. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 1997. A magyar helységnevek jelentésszerkezete. In: KISS GÁBOR – ZAICZ GÁBOR szerk., *Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 125–132.
- HAJDÚ MIHÁLY 1999. A személynevek közszói elemeiről. *Névtani Értesítő* 21: 274–281.
- HAJDÚ MIHÁLY 2002. Névlélektan. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ – PÉNTÉK JÁNOS szerk., *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet. Előadások az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson. Jyväskylä. 2001. augusztus 6–10.* Debreceni Egyetem, Debrecen. 43–72.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003a. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003b. Kommunikáció és identifikáció. *Magyar Nyelv* 99: 1–9.
- HAJDÚ MIHÁLY 2008. A tulajdonnév és közszó határán. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Budapest. 13–20.
- HALÁSZ LÁSZLÓ 1972. *Karinthy Frigyes alkotásai és vallomásai tükrében*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- HARTNAGEL SÁNDOR 1936. *A személynevek lélektanához*. K. n., Budapest.
- HAVAS GYULA 1913. Karinthy Frigyes: Találkozás egy fiatalemberrel. *Nyugat* 2: 593–594.
- HAVAS PÉTER 2006. Kávéház- és eszpresszónevek Budapesten (1920–1944). *Névtani Értesítő* 28: 129–148.
- HEDQUIST, ROLF 2005. The meaning of proper names. In: EVA BRYLLA – MATS WAHLBERG szerk., *Proceedings Of The 21st International Congress Of Onomastic Sciences I*. Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala. 172–184.
- HEGEDŰS ORSOLYA 2013. Tulajdonnév-használat Terry Pratchett Korongvilág-regényeiben. In: BAUKÓ JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra. 167–175.
- HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET 2010. A tulajdonnév jelentése és stilisztikája kognitív megközelítésben – a sinkai személynevekben. *Magyar Nyelvőr* 134: 283–297.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010. Név és identitás. *Magyar Nyelvjárások* 48: 49–58.

- HOFFMANN ISTVÁN 2012. Funkcionális nyelvészet és helynévkutatás. *Magyar Nyelvjárások* 50: 9–26.
- HOFFMANN ISTVÁN 2014. Név és jelentés. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 5–21.
- HORSTMANN, ULRIKE 2001. *Die Namen in Edmund Spensers Versepos The Faerie Queene. Immortal Name, Memorable Name, Well-becoming Name*. LIT Verlag, Münster–Hamburg–Berlin–London.
- HORVÁTH CSABA 2009. Saját nevét, óh Uram, add meg mindenkinek! Név, névadás és identifikáció Háy János műveiben. *Studia Caroliensia* 4: 257–266.
- HORVÁTH KATALIN 2008. *Etimológia – onomasziológia – névelmélet*. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Budapest. 557–564.
- HORVÁTH KRISZTIÁN 2015. *Faremido és solresol*. <https://www.nyest.hu/hirek/faremido-es-solresol> (2018. május 3.)
- M. HORVÁTH VIKTÓRIA 2014. A tulajdonnév mint az előítélet forrása. *Névtani Értesítő* 36: 63–72.
- HÓZSA ÉVA – RAJSLI ILONA – HORVÁTH FUTÓ HARGITA 2015. Név – irodalmi/írói névadás. *Hungarológiai Közlemények* 16/4: 31–46.
- HUSZÁR ÁGNES 1985. Humoros nevek az életben és az irodalomban. In: BÍRÓ ÁGNES – TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk., *Nyelvi divatok*. Gondolat, Budapest. 277–281.
- ILLÉS ENDRE 1954. Karinthy. (Előszó.) In: KARINTHY FRIGYES, *Tanár úr kérem*. Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest. 3–12.
- ILLÉS ENDRE 1998. Harun Al Rasid. In: DOMOKOS MÁTYÁS szerk., *A humor a teljes igazság. In memoriam Karinthy Frigyes*. Nap Kiadó, Budapest. 168–177.
- IMRE RUBENNÉ 2003. Megszólításformák Móricz Zsigmond „A fáklya” című regényében. *Magyar Nyelvjárások* 41: 231–239.
- INGARDEN, ROMAN 1977. *Az irodalmi műalkotás*. Gondolat, Budapest.
- ISER, WOLFGANG 1997. A fikcionálás aktusai. Ford. KATONA GERGELY. In: THOMKA BEÁTA szerk., *Az irodalom elméletei* 4. Jelenkor Kiadó, Pécs. 51–84.
- ISER, WOLFGANG 2001. *A fiktív és az imaginárius. Az irodalmi antropológia ösvényein*. Ford. MOLNÁR GÁBOR TAMÁS. Osiris Kiadó, Budapest.

- JENNY, LAURENT 1996. A forma stratégiája. *Helikon* 42: 23–50.
- JUHÁSZ GYULA 1987. Karinthy Frigyes. In: SZALAY KÁROLY, *Minden másképpen van*. Kozmosz Könyvkiadó, Budapest. 64–65.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2005. Névmagyarosítás és nemzeti romantika. *Magyar Nyelv* 101: 196–202.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2007. A magyarosított családnevek morfológiájának és szemantikájának konnotációs megközelítéséhez. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ szerk., *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói. Nyelv, nemzet, identitás* 3. Debrecen–Budapest. 165–173.
- KALASHNIKOV, ALEXANDER 2016. Shakespeare’s Charactonyms in Russian Translations (in Commemoration of the Writer’s 450th Anniversary). In: CAROLE HOUGH – DARIA ISDEBSKA ed., *Names and Their Environment. Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences* 5. University of Glasgow, Glasgow. 40. (absztrakt) https://www.gla.ac.uk/media/media_576599_en.pdf (2018. május 3.)
- KARDOS LÁSZLÓ 1998. Karinthy Frigyes. In: DOMOKOS MÁTYÁS szerk., *A humor a teljes igazság. In memoriam Karinthy Frigyes*. Nap Kiadó, Budapest. 149–168.
- KARINTHY FERENC 1998. Baracklekvár. In: DOMOKOS MÁTYÁS szerk., *A humor a teljes igazság. In memoriam Karinthy Frigyes*. Nap Kiadó, Budapest. 208–227.
- KARINTHY FRIGYES 1924. Szeljegyzetek a „Gólyakalifa” olvasása közben. *Nyugat* 17/7. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00356/10800.htm> (2018. május 3.)
- KARINTHY FRIGYES 1964. *Naplóm, életem*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- KARINTHY FRIGYES 1997. *Gyermekkori naplók*. Háttér Kiadó, Budapest.
- KARINTHY FRIGYES 1998. Szavak. In: FRÁTER ZOLTÁN szerk., *Viccelnek velem*. Elektra Kiadóház, Szeged. 279–281.
- KARINTHY MÁRTON 2003. *Ördögörcs. Utazás Karinthyába* 1. Ulpius-ház, Budapest.
- KATONA EDIT 2005. Beszélő nevek, névhangulat és fordítás. *Hungarológiai Közlemények* 2005/2: 102–110.
- KENDI MÁRIA 1968. Karinthy nyomában a Serafimer Lazarettdben. *Magyar Hírlap* 1968. augusztus 29.
- KIEFER FERENC 1989. Mit jelent a tulajdonnév? In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján (Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 286–290.

- KIEFER FERENC 2000. *Jelentésmélelet*. Corvina Kiadó, Budapest.
- KISS ANTAL 1997. Személynevek használata novellákban. In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest–Miskolc. 2: 561–564.
- KISS JENŐ 2002. *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- KNAPPOVÁ, MILOSLAVA 1992. K funkčnímu pojati systému vlastních jmen. *Slovo a slovesnost* 53: 211–214.
- KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES 1995. Tulajdonnevek Németh László regényeiben és társadalmi drámáiban (Egy írói névszótár terve). *Névtani Értesítő* 17: 37–44.
- KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES 1997. Játék a nevekkal (Németh László névadási indítékairól). In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest–Miskolc. 2: 541–549.
- KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES 1998. „...én az Örsike nénéd vagyok...” Egy módszertani kísérlet az írói névadás és névhasználat vizsgálatához Németh László *Gyász* című regénye alapján. In: SZATHMÁRI ISTVÁN szerk., *Stiliztika és gyakorlat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 257–267.
- KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES 1999. A tulajdonnév hiányáról Németh László irodalmi (írói) névadása ürügyén. *Magyar Nyelvjárások* 37: 305–309.
- KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES 2000. A tulajdonnév hiányáról az irodalmi (írói) névadás ürügyén. In: SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN szerk., *Nép – nyelv – társadalom*. Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely. 121–124.
- KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES 2004. A *-ka/-ke* képző egy sajátos szerepéről a szépirodalmi tulajdonnév-használatban. In: FARKAS FERENC szerk., *Magyar névtani kutatások itthon és határainkon túl. Névtani tanácskozás Jászberényben, 2003. október 14–18.* Magyar Nyelvtudományi Társaság – Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kar – TIT Jászszági Szervezete – Jászok Egyesülete, Budapest. 124–129.
- KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES 2009. Milyen módszertani következtetéseket vonhattam le Németh László irodalmi névadását vizsgálva? Visszatekintés és tanulságok. *Elhangzott A magyar irodalmi névadás kutatásának 75. éve konferencián*. Budapest, 2009.

- KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES 2014. Németh László írói névadásáról. Visszatekintés és tanulságok. *Magyar Nyelvjárások* 52: 209–220.
- KOROMPAY KLÁRA 1978. *Középkori neveink és a Roland-ének*. Nyelvtudományi Értekezések 96. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KOROMPAY KLÁRA 1999. Nevek hiánya, nevek sérülése (Irodalmi példák alapján). *Névtani Értesítő* 21: 290–293.
- KOROMPAY KLÁRA 2008. Középkori kultúra és irodalmi eredetű névadás: A *Trisztán-regény* nevei a középkori Magyarországon. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest. 387–394.
- KOROMPAY KLÁRA 2011. Az irodalmi névadás fogalmáról. *Létünk* 3: 86–93.
- KOSZTOLÁNYI DEZSŐ 1916. Utazás Faramidóba. *Nyugat* 23: 797–798.
- KOSZTOLÁNYI DEZSŐNÉ 2004. *Karinthy Frigyesről*. Noran Könyvkiadó, Budapest.
- KOVÁCS ÁGNES 2013. Az irodalmi névadás identitásképző szerepéről, a nevek poétikai motiváltságáról Elek Artúr prózaművészetében. In: *BÁR* 18/3: 55–66.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1934. *Az irodalmi névadás*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 34. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1960. Néhány téma. In: MIKESY SÁNDOR – PAIS DEZSŐ szerk., *Névtudományi vizsgálatok, a Magyar Nyelvtudományi Társaság névtudományi konferenciája. 1958*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 144–145.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1970. Az író és a nevek. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások. II. Névtudományi Konferencia. Budapest 1969*. Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 167–171.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1981. Író és névhangulat. In: HAJDÚ MIHÁLY – RÁCZ ENDRE szerk., *Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Veszprém, 1980. szeptember 22–24.)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. Akadémiai Kiadó, Budapest. 75–77.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1987. Nevek holdudvarában. *Névtani Értesítő* 13: 7–14.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1993. Nevek szinesztéziája. *Névtani Értesítő* 15: 194–197.
- KOZMA István 2007. A hivatalos családnév-változtatások indokrendszerének vizsgálatáról. *Névtani Értesítő* 29: 87–106.

- KŐHEGYI GABRIELLA 2004. Tudomány, babona és misztikum Karinthy Frigyes prózájában. *Studia Caroliensia* 2: 142–160. http://www.kre.hu/portal/doc/studia/Cikkek/2004.2.szam/10Kohegyi_Gabriella.pdf (2018. május 3.)
- KULCSÁR SZABÓ ZOLTÁN 1995. Intertextualitás: létmód és/vagy funkció? *Irodalomtörténet* 76: 495–541.
- LADÓ JÁNOS 1981. Mi a magyar családnév? In: HAJDÚ MIHÁLY – RÁCZ ENDRE szerk., *Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Veszprém, 1980. szeptember 22–24.)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. Akadémiai Kiadó, Budapest. 51–53.
- LADÓ JÁNOS – BÍRÓ ÁGNES 1998. *Magyar utónévkönyv*. Vince Kiadó, Budapest.
- LAMPING, DIETER 1983. *Der Name in der Erzählung: zur Poetik des Personennamens*. Bouvier, Bonn.
- F. LÁNCZ ÉVA 2011. A tulajdonságra utaló családnevek kognitív nyelvészeti megközelítésben. *Névtani Értesítő* 33: 29–38.
- LEVENDEL JÚLIA 1979. *Így élt Karinthy Frigyes*. Móra Könyvkiadó, Budapest.
- LŐRINCZE LAJOS 1956. Az irodalmi névadásról. Válasz. *Magyar Nyelvőr* 80: 203–204.
- MADARÁSZNÉ MAROSSY ÁGNES 2003. „Az Isten milyen néven lökte a világra?” In: FERCSIK ERZSÉBET szerk., *A nevekről. A névtan oktatása és kutatása az ELTE Tanárképző Főiskolai Kar Magyar Nyelvtudományi Tanszékén. 1984–2003*. Krónika Nova, Budapest. 253–268.
- MAGYAR MIKLÓS 1992. Hős, név, névmás. *Helikon Irodalomtudományi Szemle* 38: 421–431.
- MAGYARLAKI JÓZSEFNÉ 1989. Kosztolányi névválasztása novelláiban. In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján (Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 303–306.
- MARTINKÓ ANDRÁS 1956. A tulajdonnév jelentéséhez. In: BÁRCZI GÉZA – BENKŐ LORÁND szerk., *Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 189–195.
- MELICH JÁNOS 1943: Családneveinkről. *Magyar Nyelv* 39: 269.
- MIKESY SÁNDOR 1959. Írói névadás – irodalmi névadás. *Magyar Nyelv* 55: 110–112.
- MIZSER LAJOS 2002. Játék a nevekkal. In: BALÁZS GÉZA – A. JÁSZÓ ANNA – KOLTÓI ÁDÁM szerk., *Éltető anyanyelvünk. Mai nyelvűvelésünk elmélete és gyakorlata. Írások Grétsy László 70. születésnapjára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 353–355.

- NÁDAS PÉTER 2007. Élete nevezetes napján. Utószó Füst Milán A feleségem története című regényének új német kiadásához. *Élet és Irodalom* 2007. augusztus 31. <https://www.es.hu/cikk/2007-09-02/nadas-peter/elete-nevezetes-napjan.html> (2018. május 3.)
- NAGY FERENC 1968. A nyelvi humor főbb típusai. *Magyar Nyelvőr* 92: 10–22.
- NAGY LAJOS 1998. Karinthy Frigyes. In: DOMOKOS MÁTYÁS szerk., *A humor a teljes igazság. In memoriam Karinthy Frigyes*. Nap Kiadó, Budapest. 133–149.
- NAGY MIKLÓS 2001. Szilárdy Leandertől Mócli bérkocsisig. Jókai írói névadásáról. *Forrás* 33: 68–77.
- NÉMETH ANDOR 1998a. Tel qu'en lui-méme... In: DOMOKOS MÁTYÁS szerk., *A humor a teljes igazság. In memoriam Karinthy Frigyes*. Nap Kiadó, Budapest. 319–324.
- NÉMETH ANDOR 1998b. Karinthy Frigyes: Utazás a koponyám körül. In: DOMOKOS MÁTYÁS szerk., *A humor a teljes igazság. In memoriam Karinthy Frigyes*. Nap Kiadó, Budapest. 280–283.
- NÉMETH LUCA ANNA 2012. Zsidó figurák nevei a Borsszem Jankóban a 20. század első felében. *Névtani Értesítő* 34: 49–65.
- NÉMETH LUCA ANNA 2013. A névelemek sorrendje és kulturális kongruenciája a Borsszem Jankó zsidó figuráinak névanyagában a 20. század első felében. *Névtani Értesítő* 35: 195–207.
- NICOLAISEN, WILHELM F. H. 1986: Names as Intertextual Devices. *Onomastica Canadiana* 68/2: 58–66.
- NICOLAISEN, WILHELM F. H. 1995. Names in English Literature. In: EICHLER, ERNST et al. eds., *Namenforschung – Name Studies – Les noms propres* 1–3. Walter de Gruyter, Berlin–New York. 1: 560–568.
- NICOLAISEN, WILHELM F. H. 2004. Methoden der literarischen Onomastik. In: ANDREA BRENDLER – SILVIO BRENDLER ed., *Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomasti*. Baar-Verlag, Hamburg. 247–257.
- NICOLAISEN, WILHELM F. H. 2005. Schliesslich ... Beschäftigung mit Namen in der Literatur (Finally ... investigating names in literature). *Onoma* 40: 29–41. <https://doi.org/10.2143/ono.40.0.2033069>
- NILSEN, ALLEEN PACE – NILSEN, DON L. F. 2005. Six literary functions of name-play in J. K. Rowling's Harry Potter books. *Onoma* 40: 65–81. <https://doi.org/10.2143/ono.40.0.2033071>
- NILSEN, ALLEEN PACE – NILSEN, DON L. F. 2007. Names and Naming in Young Adult Literature. *Scarecrow Studies in Young Adult Literature* 27. The Scarecrow Press, Lanham, Maryland–Toronto–Plymouth, UK.

- NYIRKOS ISTVÁN 1982. Irodalmi nyelv – köznyelv – népnyelv. *Magyar Nyelv-járások* 24: 19–30.
- NYIRKOS ISTVÁN 1989. A tulajdonnevek hírértékéről. In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján (Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 290–294.
- ÖRDÖG FERENC 1973. *Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- PAIS DEZSŐ 1960. Szempontok Árpád-kori személynevek vizsgálatához. In: MIKESY SÁNDOR – PAIS DEZSŐ szerk., *Névtudományi vizsgálatok, a Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Konferenciája. 1958*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 93–105.
- PÁJI GRÉTA megj. e. Az írói névadásbeli változtatások lehetséges okairól és az olvasói asszociációkról Kosztolányi Dezső szépprózai művei kapcsán. In: KOCSIS ZSUZSANNA – KRIZSAI FRUZZSINA – NÉMETH LUCA szerk., *Félúton 11. Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának konferenciája 2015. október 8–9*. Megjelenés előtt.
- G. PAPP KATALIN 2007. Kísérlet Lázár Ervin *Négyszögletű Kerek Erdő* című meseregényének kognitív szemléletű megközelítésére a tulajdonnevek ürügyén. In: G. PAPP KATALIN szerk., *Tanulmányok három hangra. A Magyar Nyelvi és Irodalmi Intézeti Tanszék műhelyéből*. Apáczai-füzetek 1. Nyugatmagyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar, Győr. 96–109.
- G. PAPP KATALIN 2008. Személynevek szövegbe ágyazódása Lázár Ervin meseregényeiben. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest. 588–596.
- G. PAPP KATALIN 2009. „én Alsórácegresből vagyok ...” Írói névadás Lázár Ervin műveiben. *Doktori (PhD) disszertáció*. ELTE BTK. Budapest. <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/gecseysandornepappkatalin/diss.pdf> (2018. május 3.)
- G. PAPP KATALIN 2012. Személynevek az irodalmi művek címeiben. *Névtani Értesítő* 34: 67–70.
- PAPP LÁSZLÓ 1963. A magyar névtan helyzetéről. *Valóság* 5: 76–85.
- PARROTT, JEREMY 2004. *Change All The Names. A Samuel Beckett Onomasticon*. The Kakapo Press, Szeged.
- PESTI JÁNOS 2013. *Pécs utcanévei 1554–2004*. Kronosz Kiadó, Pécs.

- PETHŐ JÓZSEF 2000. „Aki az igazi nevünkön nevez végre...” Krúdy Gyula írói névadása a *Szindbád megtérése* című kötetben. *Névtani Értesítő* 22: 97–103.
- PETHŐ JÓZSEF 2008. *Szabó Szindbád és társai*. A névadás szerepe a Krúdy-stílus iróniájában. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest. 597–602.
- PEŤOVSKA FLÓRA 2013. A nevek szerepe Mikszáth Kálmán Szent Péter esernyője című regényében. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 113–122.
- PETRES CSIZMADIA GABRIELLA 2013. Hogyan is szólítsam magam...? A név szerepe az autobiográfiai szövegekben. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 160–166.
- RAÁTZ JUDIT 2008. Geschlechtsstereotype im ungarischen Vornamenschatz. In: KEGYES, ERIKA Hrsg., *Genderbilder aus Ungarn*. Verlag Dr. Kovač, Hamburg. 117–130.
- V. RAISZ RÓZSA 1997. A nevek szövegbe épülése egy kisregényben. (Mikszáth: A gavallérok). In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest–Miskolc. 2: 536–541.
- RANCZ TERÉZ 2009. A névadás motivációi Felső-Háromszéken és a név súlya az identitásjelölő faktorok rendszerében. *Névtani Értesítő* 31: 17–25.
- RÁTKAI ÁRPÁD é. n. *Karinthy Frigyes és a nemzetközi nyelv*. K. n., H. n. <http://www.eszperanto.hu/egyeb/karinthy-es-a-nemzetkozi-nyelv.pdf> (2018. május 3.)
- RESZEGI KATALIN 2009a. A kognitív szemlélet lehetőségei a helynévkutatásban. A metonimikus névadás. *Magyar Nyelvjárások* 47: 21–41.
- RESZEGI KATALIN 2009b. A tulajdonnevek mentális reprezentációjáról. *Névtani Értesítő* 31: 7–16.
- RESZEGI KATALIN 2015. A névközösség fogalmához. Névközösségek napjainkban és a régiségben. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 11: 165–176.

- RÉVAI GÁBOR 2007. *Beszélgetések nem csak gyerekekről*. Park Kiadó, Budapest.
- ROBOTOS IMRE 1982. *Utazás egy koponya körül*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár–Napoca.
- RÓKA JOLÁN 2002. *Kommunikációtan. Fejezetek a kommunikáció elméletéből és gyakorlatából*. Századvég Kiadó, Budapest.
- SÁROSI FERENC 1991. Moldova György humora a nevekben. In: HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Dolgozatok az írói névadásról* 1. Magyar Névtani Dolgozatok 93. ELTE, Budapest. 110–120.
- SASSO, LUIGI 2010. Nomi e cognomi: percorsi e limiti dell'interpretazione. *Rivista Italiana di Onomastica* 16: 120–125.
- SCHIRM ANITA 2014. A nevek konnotációjának funkciója az írói névadásban. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 111–123.
- SIEGRIST, HANSMARTIN 1995. Stilistische Funktion der Namen in Spielfilm. In: EICHLER, ERNST ET AL. eds. *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres*. HSK. 11.1. Walter de Gruyter, Berlin – New York. 576–582. <https://doi.org/10.1515/9783110114263.1>
- SIMON KATALIN 2009. Karinthy Frigyes fantasztikus útja: Az Utazás a koponyám körül keletkezésének körülményei. *Budapesti Negyed* 65: 297–312.
- SLÍZ MARIANN 2002. Névadás és névmágia a Száz év magányban. *Névtani Értesítő* 24: 123–127.
- SLÍZ MARIANN 2006. A beszélő nevek mint a posztmodern eszközei. *Magyar Nyelvőr* 130: 290–301.
- SLÍZ MARIANN 2007. Név és névtelenség Italo Calvino „A nemlétező lovag” című művében. *Névtani Értesítő* 29: 161–165.
- SLÍZ MARIANN 2011. *Személynevek a középkori Magyarországon*. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő.
- SLÍZ MARIANN 2012a. Terminusok keletkezése és változása. *Névtani Értesítő* 34: 149–156.
- SLÍZ MARIANN 2012b. Tulajdonnév és kategorizáció. *Magyar Nyelv* 108: 282–291, 400–410.
- SLÍZ MARIANN 2013a. *Rúth Rhonda és Phil O'Dendron*. A névadás szerepe a paródiában. In: VARGHA KATALIN – T. LITOVKINA ANNA – BARTA ZSUZSANNA szerk., *Sokszínű humor. A III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 151. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 81–89.

- SLÍZ MARIANN 2013b. Alastair Fowler: Literary Names. Personal Names in English Literature [Irodalmi nevek. Személynevek az angol irodalomban] *Névtani Értesítő* 35: 287–291.
- SLÍZ MARIANN 2014a. A terminológiai egységesülés hiányának következményei a névtudományban. In: LENGYEL KLÁRA – VESZELSZKI ÁGNES szerk., *Tudomány, technolektus, terminológia. A tudományok, szakmák nyelve*. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest. 249–258.
- SLÍZ MARIANN 2014b. Az irodalmi nevek mint szignálok üzeneteinek kiválasztása. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 217–226.
- SLÍZ MARIANN 2014c. Kategorizáció személynevek alapján. In: HAVAS FERENC – HORVÁTH KATALIN – KUGLER NÓRA – VLADÁR ZSUZSA szerk., *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 160. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 247–257.
- SLÍZ MARIANN 2015a. A személynév mint az információ forrása. In: GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS szerk., *Az információ mikrotörténetéhez. Válogatás az Információ és társadalom c. konferencia előadásaiból (Nyíregyháza, 2013. november 21–22.)*. Nyíregyházi Főiskola Történettudományi és Filozófiai Intézete, Nyíregyháza. 167–192.
- SLÍZ MARIANN 2015b. Általános névtani kérdések. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, Budapest. 93–114.
- SOBANSKI, INES 2000. *Die Eigennamen in den Detektivgeschichten Gilbert Keith Chestertons: ein Beitrag zur Theorie und Praxis der literarischen Onomastik*. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1958. Az irodalmi helynévadás. *Magyar Nyelvőr* 82: 50–61.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1964. Névdívat és irodalmi névadás. *Magyar Nyelvőr* 88: 285–294.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1982. Adalékok az írói névadáshoz: Thomas Mann. *Névtani Értesítő* 7: 96–99.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1989. Krúdy Gyula névadása. *Magyar Nyelvőr* 113: 452–464.
- SOLYMOSSY SÁNDOR 1927. Névmágia. *Magyar Nyelv* 23: 83–99.
- T. SOMOGYI MAGDA 2007. Az írói névadás és a nemzettudat Babits Mihály *Halálfiái* c. regényében. In: MATICSÁK SÁNDOR szerk., *Nyelv, nemzet, iden-*

- titás. *Az VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Debrecen, 2006. augusztus 22–26.) nyelvészeti előadásai* 1–2. Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, Budapest – Debrecen. 1: 359–367.
- T. SOMOGYI MAGDA 2009. Családnév-változtatás az írói névadásban. In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások története az időben, térben, társadalomban*. Gondolat Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 313–331.
- T. SOMOGYI MAGDA 2014. A tulajdonnevek helye az írói szótárakban (Gondolatok a készülő Mikes-szótár kapcsán). In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 166–183.
- T. SOMOGYI MAGDA 2015. Az írói névadás vizsgálata. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 207–226.
- ŠRÁMEK, RUDOLF 1989. Onymické funkce a funkční onomastika. In: MAJTÁN, MILAN szerk., *Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry (Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie 6-8. mája 1987 v Smoleniciach)*. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava. 250–263.
- ŠRÁMEK, RUDOLF 1999. *Úvod do obecné onomastiky*. Masarykova univerzita, Brno.
- ŠRÁMEK, RUDOLF 2003. Znovu o komunikační funkci vlastních jmen. In: ŽIGO, PAVOL – MAJTÁN, MILAN szerk. *Vlastné meno v komunikácii*. 15. slovenská onomastická konferencia. Veda, vydavateľstvo SAV, Bratislava. 19–25.
- SÖTÉR ISTVÁN 1941. *Jókai Mór*. Franklin-Társulat, Budapest.
- STEMLER MIKLÓS 2001. Japán Sárszegen. Az irónia problematikája és jelentősége a Pacsirtában. *Prae* 5: 114–129.
- SUDÁR ISTVÁN 1991. Rejtő Jenő humora a nevekben. In: HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Dolgozatok az írói névadásról* 1. Magyar Névtani Dolgozatok 93. ELTE, Budapest. 96–100.
- SUDRE, JEAN-FRANÇOIS 1866. *Langue Musicale Universelle*. Paris. <http://www.ifo.org.au/~gregb/solresol/sudre-book.pdf> (2018. május 3.), http://www.labirintoermetico.com/12ArsCombinatoria/lingue_universali/Gajewski_B_Grammaire_du_SolReSol_Sudre.pdf (2018. május 3.)
- SZABÓ ERZSÉBET 2005. A fikcionális tulajdonnevek mint kettős szemantikai profilú kifejezések. In: SZABÓ ERZSÉBET – VECSEY ZOLTÁN szerk., *Ki volt*

- Sherlock Holmes? Tanulmányok a nevek szemantikájáról.* Klebelsberg Kuno Egyetemi Kiadó, Szeged. 147–162.
- SZABÓ ERZSÉBET 2010. A lehetséges világok elmélete a narratológiában. In: SZABÓ ERZSÉBET szerk., *Új elméletek a narratológiában.* Studia Poetica. Supplementum III. lingua Hungarica editum. Jate Press, Szeged. 97–164.
- SZABÓ JÁNOS 1982. *Karl Kraus és Karinthy Frigyes. Századunk első harmadának két szatirikusa.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZALAY KÁROLY 1961. *Karinthy Frigyes.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- SZALAY KÁROLY 1972. *Utószó.* In: Karinthy Frigyes, *Skarlát.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 250–254.
- SZALAY KÁROLY 1987a. *Elmondom hát mindenkinek. Karinthy Frigyes életéről és műveiről 1887–1938.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- SZALAY KÁROLY 1987b. *Minden másképpen van.* Kozmosz Könyvkiadó, Budapest.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 1960. Névtudomány és stilsztika. In: MIKESY SÁNDOR – PAIS DEZSŐ szerk., *Névtudományi vizsgálatok, a Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Konferenciája. 1958.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 191–194.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 1989. Földrajzi nevek mint szimbólumok. In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján (Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.).* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 174–177.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 1993. Szabó Pál a nevekről, a névdivatról. *Névtani Értesítő* 15: 293–295.
- SZILÁGYI MIKLÓS szerk. 1977. *Fizikai kislexikon.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- SZIRÁK PÉTER 1994. Folytonosság és változás a 80-as évek magyar prózájában. In: KÁROLYI CSABA szerk., *Csipesszel a lángot. Tanulmányok a legújabb magyar irodalomról.* Nappali Ház Alapítvány, Budapest. 23–32.
- K. SZOBOSZLAY ÁGNES 1992. Realitás és fikció az írói-irodalmi névadásban. *Névtani Értesítő* 14: 69–74.
- SZOPOS ANDRÁS 2000. Nevek és arcok Tamási Áron színjátékaiban. *Névtani Értesítő* 22: 91–97.
- SZVET, JAKOV 1977. *Kolumbusz.* Kossuth Kiadó, Budapest.
- TAKÁCS EDIT 1999. Karinthy Frigyes írói névadása a *Tanár úr kérem* című írásában. *Névtani Értesítő* 21: 281–287.
- TAKÁCS EDIT 2002. Írói névadás Karinthy Frigyes *Utazás a koponyám körül* című regényében. *Névtani Értesítő* 24: 127–140.

- TAKÁCS EDIT 2003. Írói névadás Karinthy Frigyes Kötéltánc című regényében. *Névtani Értesítő* 25: 236–242.
- TAKÁCS JUDIT 2006. *Máriavirág-tól pocakmacá-ig*. Mária keresztnévünk konnotatív jelentéssíkjának elemzése. *Magyar Nyelvjárások* 44: 131–136.
- TAKÁCS JUDIT 2007. Egy személynév köznevesülése: a *Maca* és konnotációja. *Magyar Nyelvjárások* 45: 63–71.
- TAKÁCS JUDIT 2008a. A név mint kód. *Létiink* 38/1: 18–29.
- TAKÁCS JUDIT 2008b. Valóban nem számít, minek nevezzük? A keresztnévadás és -viselés kérdései kommunikatív nézőpontból. *Mediárium* 1–2: 5–11.
- TAMÁS ÁGNES 2010. Magyar élclapok nem magyar nemzetiségű szereplőinek nevei a 19. század második felében. *Névtani Értesítő* 32: 79–92.
- TAMÁS ÁGNES 2011. Nemzetiségi szereplők neveinek összehasonlító elemzése bécsi és magyar élclapokban. *Névtani Értesítő* 33: 121–131.
- TAMÁS ÁGNES 2013. Zsidó személynévek és névmagyarosítás a 19. század végi magyar élclapokban. *Névtani Értesítő* 34: 41–48.
- TAMÁS ÁGNES 2014. *Nemzetiségek görbe tükörben. 19. századi nemzetiségi sztereotípiák Magyarországon*. Kalligram Kiadó, Pozsony.
- THURY ZSUZSA 1979. *Barátok és ellenfelek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1997. Posztmodern névadás (A névjelleg megváltozása). In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest–Miskolc. 2: 600–606.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2008. A tulajdonnév jelentése. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest. 30–41.
- TOLNAI LAJOS 1931. Beszélő nevek. *Magyar Nyelv* 27: 176–179.
- TOLSZTOJ, LEV 1993. *Háború és béke*. 1. Auktor Könyvkiadó, Budapest.
- TÓTH LÁSZLÓ 2014. *Elméleti és módszertani lehetőségek az irodalmi onomasztikában – Tulajdonnevek Szilágyi István műveiben. Különös tekintettel Holló-idő című regényére*. Doktori (PhD) disszertáció. PPKE BTK, Piliscsaba.
- TÓTH LÁSZLÓ 2016. Alapfogalmak az irodalmi onomasztikában. In: KALCSÓ GYULA szerk., *Tanulmányok a magyar nyelvről. Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Közleményei* 42: 203–215.

- TÓTH VALÉRIA 2014. A személynévadás és személynévhasználat névelméleti kérdései. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 10: 179–204.
- TVERDOTA GYÖRGY 1984. József Attila névszemlélete. *Irodalomtörténeti Közlemények* 5–6: 607–629.
- ÚJSZÖVETSÉGI SZENTÍRÁS. Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma. 1999.
- URBÁN ERNŐ 1956. Az irodalmi névadásról. *Magyar Nyelvőr* 80: 198–202.
- VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT 2009a. Megszólításformák Vámos Miklós Apák könyve című regényében. In: KUNA ÁGNES – VESZELSZKI ÁGNES szerk., *3. Félúton Konferencia*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 309–327.
- VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT 2009b. A családnév-változtatás mint az írói névadás eszköze Vámos Miklós Apák könyve című regényében. In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történeteik időben, térben, társadalomban*. Gondolat Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 331–342.
- VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT 2012. Tudomány-, művészet- és kultúrtörténeti kitekintés a 20. század első fele kisprózájának személynévanyaga alapján. In: BALÁZS GÉZA – VESZELSZKI ÁGNES szerk., *Nyelv és kultúra, kulturális nyelvészet*. Magyar Szemiotikai Tanulmányok 25–26. Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Kht. – Magyar Szemiotikai Társaság – PRAE.HU Kft. – Palimpszeszt Kulturális Alapítvány, Budapest. 318–324.
- VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT 2015. Bibliai szereplők neveinek jelentősége és funkciója a szépirodalomban. In: KERESZTES GÁBOR szerk., *Tavaszi Szél Konferencia-kötet* III. Líceum Kiadó – Doktoranduszok Országos Szövetsége, Eger–Budapest. 657–664. http://www.dosz.hu/dokumentumfile/tsz2015_3.pdf (2018. május 3.)
- VAJDA ENDRE 1998. Karinthy Frigyes: Utazás a koponyám körül. In: DOMOKOS MÁTYÁS szerk., *A humor a teljes igazság. In memoriam Karinthy Frigyes*. Nap Kiadó, Budapest. 283–286.
- VANČO ILDIKÓ 2013. Identitás és személynévhasználat. Esettanulmány. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 102–112.
- VARGA JÓZSEFNÉ 2004. Galgóczi Erzsébet: Ez a hét még nehéz lesz. A realitás és a fikció szerepe az írói névadásban. *Névtani Értesítő* 26: 160–170.
- VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA 2006. *Történeti személynévek a Rábaköz-ből (1690–1895)* VH Famulus Bt, Győr.
- VÁRNAI JUDIT SZILVIA 2005. *Bárhogy nevezzük... A tulajdonnév a nyelvben és a nyelvészetben*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányához 42. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

- VERES ANDRÁS 1979. *Mű, érték, műérték*. Magvető Kiadó, Budapest.
- VERES ANDRÁS 1981. A tudomány fogalmának és szerepének változatai Karinthy prózájában. *Irodalomtörténeti Közlemények* 10: 81–90.
- VilLex. = *Világirodalmi lexikon* 1–19. Főszerk. KIRÁLY ISTVÁN. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1970–1996.
- VITÁNYI BORBÁLA 1983. *Justh Zsigmond írói névadása*. Magyar Névtani Dolgozatok 50. ELTE, Budapest.
- VITÁNYI BORBÁLA 1985. Valóság és képzelet az irodalmi névadásban. In: BÉKÉSI IMRE szerk., *Név és névkutatás. Az Inczeft Géza halálának 10. évfordulóján rendezett emlékülés előadásai (Szeged, 1984. április 3–14.)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 170. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 223–231.
- VITÁNYI BORBÁLA 1986. *Papp Dániel írói névadása*. Magyar Névtani Dolgozatok 59. ELTE, Budapest.
- VITÁNYI BORBÁLA 1989. Juhász Gyula névadási motívumairól. In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján (Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 313–317.
- WIERZBINSKI, JESSICA 2005. Biblical references in Toni Morrison's Song of Solomon. *Onoma* 40: 125–143. <https://doi.org/10.2143/ono.40.0.2033075>
- WINDT, BENEDICTA 2005. An overview of literary onomastics in the context of literary theory. *Onoma* 40: 43–63. <https://doi.org/10.2143/ono.40.0.2033070>
- ZELLIGER ERZSÉBET 1999. „...a nevedről lehullik az ékezet...”. *Névtani Értesítő* 21: 224–229.
- ZELLIGER ERZSÉBET 2007. Névadás és identitás. *Névtani Értesítő* 29: 227–233.
- ZLINSZKY ALADÁR 1927. A névvarázs. *Magyar Nyelv* 23: 100–109.
- ZUBOV, NYIKOLAJ IVANOVICS 1997. A tulajdonnév konstrukciós szerepe a szépirodalomban: Két példa. *Irodalomtörténeti Közlemények* 101: 130–132.
- ZSILÁK MÁRIA 2008. Beszélő nevek Závada Pál regényeiben (*Jadviga párnája*, 1997; *Milota*, 2002; *A fényképész utóköra*, 2004). In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest. 639–646.

Értesítők

- A budapesti VIII. kerületi Főreáliskola 27 tudósítványa az 1897-98 tanév végén 1898.* FELSMANN JÓZSEF szerk., Pesti Könyvnyomdarészvénytársaság.
- A budapesti V. kerületi Állami Főreáliskolának 27. évi értesítője 1899.* HOFER KÁROLY szerk., Légrády testvérek, Budapest.
- A budapesti V. kerületi Állami Főreáliskolának 28. évi értesítője 1900.* HOFER KÁROLY szerk., Légrády testvérek, Budapest.
- A budapesti VII. kerületi polgári fiúiskola 13. értesítője 1902.* LÁD KÁROLY szerk., Budapest.
- A budapesti V. kerületi Állami Főreáliskolának 31. évi értesítője 1903.* MÜLLER JÓZSEF szerk., Légrády testvérek, Budapest.
- A budapesti V. kerületi Állami Főreáliskolának 32. évi értesítője 1904.* ROMBAUER EMIL szerk., Légrády testvérek, Budapest.
- A budapesti V. kerületi Állami Főreáliskolának 33. évi értesítője 1905.* ROMBAUER EMIL szerk., Légrády testvérek, Budapest.
- A budapesti VI. kerületi polgári fiúiskola 34. értesítője 1901.* ZETTNER EDE szerk., Budapest.

Források és rövidítésük

- C. = KARINTHY FRIGYES 1976. Capillária. In: UNGVÁRI TAMÁS szerk., *Utazás Faremidóba – Capillária – Kötéltánc*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 63–197.
- F. = KARINTHY FRIGYES 1976. Utazás Faremidóba. In: UNGVÁRI TAMÁS szerk., *Utazás Faremidóba – Capillária – Kötéltánc*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 9–62.
- H. = KARINTHY FRIGYES, *Humoreszkek 1–7*. SZALAY KÁROLY szerk., Akkord Könyvkiadó, Budapest. 2001–2006.
- K. = KARINTHY FRIGYES 1976. Kötéltánc. In: UNGVÁRI TAMÁS szerk., *Utazás Faremidóba – Capillária – Kötéltánc*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 199–379.
- MR. = KARINTHY FRIGYES 1977. Mennyei riport. In: UNGVÁRI TAMÁS szerk., *Mennyei riport – Utazás a koponyám körül*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 7–263.
- N. = KARINTHY FRIGYES, *Elbeszélések 1–3*. SZALAY KÁROLY szerk., Akkord Könyvkiadó, Budapest. 2001–2007.
- T. = KARINTHY FRIGYES, *Tanár úr kérem*. Akkord Könyvkiadó, Budapest.
- U. = KARINTHY FRIGYES 1991. Utazás a koponyám körül. In: UNGVÁRI TAMÁS szerk., *Mennyei riport – Utazás a koponyám körül*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 265–479.

MELLÉKLETEK

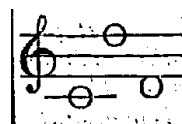
1. melléklet: Az Utazás Faremidóba című regény írói nevei solresol nyelven

Faremidó = érettség, érett

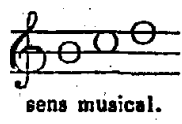
MURIR.
Maturité.
Múr.
Mûrement.

Doszire = támogatás

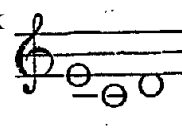
APPUYER, soutenir, maintenir, baser. — Base, soutien.
Appui, fondement.

Szolaszi = hegy, mászás

MONTER, gravir, grimper, escalader. — Montée, ascension. — Montant, grimpant, ascensionnel.
sens musical.

Midore = szimpatizál, tetszik

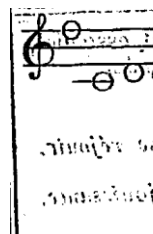
SYMPATHISER, se plaire.
Sympathie, inclination, penchant compatibilité.
Sympathique.

Szidó = hogyan/út

COMMENT

Szidore = irodalom/meggyaláz

DÉSHONORER, flétrir, souiller, avilir, dégrader, humilier, stigmatiser. — Déshonneur, flétrissure, souillure, dégradation, humiliation, stigmate. — Déshonorant, flétrissant, dégradant, ignominieux, infamant.

Laszomi = egyenlőtlenség

INÉGALITÉ.
Inégal.
Inégalement.

2. melléklet: Kalauz a regényekben található valós névvisezőkhöz

2.1. melléklet: Kvázivalós névvisezők a Capillára című regényben

Mrs Pankhurst = Emmeline Pankhurst (1858–1928) az angol szüfrazsettek vezetője, a Women's Social and Political Union és a Women's Party alapítója

Ellen Key = (1849–?) svéd feminista, tanár, pedagógiai reformer

2.2. melléklet: Kvázivalós névvisezők a Kötéltánc című regényben

Történelmi személyiségek

Caesar = Caius Julius Caesar (i.e. 100–44) római államférfi, hadvezér, i.e. 60-ban az első triumvirátus tagja, i.e. 44-ben összeesküvés áldozata lett

Calvin = Kálvin János (1509–1564) svájci reformátor, keresztény tudós

Claudius = Tiberius Claudius (i.e. 10–i.u. 54) római császár

Josephine = (1763–1814) francia császárné 1804-től. Első férje Alexander de Beauharnais francia tábornok volt, 1796-tól I. Napóleon felesége lett, 1809-ben elváltak.

Mohamed, Mahomet = Mohamed ben Abdallah (571–632) az iszlám vallás legfőbb prófétája

Nagy Frigyes = (1712–1786) porosz király

Napóleon = Bonaparte Napóleon (1769–1821) francia hadvezér és államférfi, 1804–1815 Franciaország császára

Tudós

Darwin = Charles Robert Darwin (1809–1882) angol természettudós, az evolúcióelmélet kidolgozója

Filozófusok

Confucius = (i.e. 551–i.e. 479) ókori kínai filozófus

Leibniz = Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646–1716) német filozófus, matematikus, fizikus

Szókratész = (i.e. 469–399) ókori görög filozófus

Voltaire = Francois-Marie Voltaire (1694–1778) francia filozófus, író, költő

Művészek

Marquis de Sade = Donatien-Alphonse-Francois de Sade márki (1740–1814) francia író, filozófus. Többször ült börtönben, számos obszcén, a kegyetlenkedésben való kéjelgést ábrázoló elbeszélést és regényt írt.

Michelangelo = Michelangelo Buonarroti (1475–1564) olasz szobrász, festő, építész és költő

Rodin = Auguste (1840–1917) francia szobrász

Görög mitológia alakjai

Aszklepiosz = a gyógyítás istene, Apollón fia

Léda = Tündareosz spártai király felesége

2.3. melléklet: Kvázivalós névviselek az Utazás a koponyám körül című regényben

Történelmi személyiségek

Buddha = (kb. i.e. 560–480) ókori bölcs, a buddhizmus vallásalapítója

Léon Blum = (1872–1950) francia újságíró, jogász, szocialista politikus

Ferenc császár = I. Ferenc (1768–1835) 1792-től magyar király, 1804-től osztrák császár,
II. Ferenc néven 1806-ig német-római császár

Mussolini = Benito Mussolini (1883–1945) olasz fasiszta politikus, diktátor

Napóleon = Bonaparte Napóleon (1769–1821) francia hadvezér és államférfi, 1804–1815
Franciaország császára

Varus = Publius Quintilius (i.e. 46–i.sz. 9) római politikus, hadvezér, Germánia helytartója

Tudósok

Amundsen = Roald Amundsen (1872–1928) norvég felfedező, sarkkutató

Arhimédész = (i.e. 287 k.–212): görög matematikus, fizikus

Blériot = Louis Blériot (1872–1936) francia mérnök, pilóta és a repülés egyik úttörője

Ewans = Edgar Ewans, Robert Falcon Scott kísérője expedícióján

Kepler = Johannes Kepler (1571–1630) német matematikus és csillagász

Laplace = Pierre-Simon de Laplace (1749–1827) francia csillagász, matematikus és fizikus

Le Verrier = Urbain Le Verrier (1811–1877) francia csillagász, a Neptun bolygó felfedezője

Newton = Sir Isaac Newton (1642–1727) angol fizikus, matematikus és csillagász

Oates = Lawrence Oates, Robert Falcon Scott kísérője expedícióján

Scott = Robert Falcon Scott (1868–1912) brit felfedező. Expedíciót vezetett az Antarktiszon.
Később a Déli-sarkot akarta elérni, de néhány héttel Roald Amundsen után ért oda.

Stanley = Sir Henry Morton Stanley (1841–1904) angol születésű amerikai újságíró és
Afrika-kutató

Filozófusok

Bergson = Henri Louis Bergson (1859–1941) francia filozófus

Démokritosz = (i.e. 460–370) ókori görög filozófus

Kant = Immanuel Kant (1724–1804) német filozófus

Konfucius = (i.e. 6–5.sz.) ókori kínai filozófus. A 18. században császári rendelet istenné
avatta.

Orvosok

Bárány = Bárány Róbert (1876–1936) magyar származású osztrák orvos. A belső fület
érintő kutatásaiért 1914-ben Nobel-díjat kapott.

Bing = Robert Bing (1878–1956) svájci ideggyógyász, kiváló tankönyvei számos nyelven
jelentek meg

Bleuler = Eugen Bleuler (1857–1939) svájci elmeorvos. Elmeorvosok tankönyve széles
körben elterjedt (Lehrbuch der Psychiatrie, 1916).

Cushing professzor = Harvey William Cushing (1869–1939) amerikai idegsebész, bostoni
egyetemi tanár

Dollinger = Dollinger Gyula (1849–1937) sebész, budapesti egyetemi tanár

Költők, írók

- Heine = Heinrich Heine (1797–1856) német költő, író, publicista
 Ibsen = Henrik Ibsen (1828–1906) norvég író, költő
 Jack London = (1876–1916) amerikai író
 Knut Hamsun = (1859–1952) norvég író, költő
 Kosztolányi = Kosztolányi Dezső (1885–1936) magyar költő, író, műfordító
 Pirandello = Luigi Pirandello (1867–1936) olasz író
 Reviczky = Reviczky Gyula (1855–1889) magyar költő
 Shakespeare = William Shakespeare (1564–1616) angol drámaíró, költő
 Strindberg = August Strindberg (1849–1912) svéd író
 Sylvio Pellico = (1789–1854) olasz író. Emlékirataiban (Börtöneim, 1832, 1838) arra mutat rá, hogyan vezették vissza szenvedései ifjúkori keresztény hitéhez.
 Thaly Kálmán = (1839–1909) történetíró, költő, politikus. Álkuruc verseket is írt.
 Thomas Mann = (1875–1955) német író
 Tolsztoj = Lev Nyikolajevics Tolsztoj (1828–1910) orosz író
 Wells = Herbert George Wells (1866–1946) angol író. Az időgép című tudományos-fantasztikus regény szerzője.

Egyéb művészek

- Beethoven = Ludwig van Beethoven (1770–1827) német zeneszerző
 Goya = Francisco de Goya (1746–1828) spanyol festő és grafikus
 Kaulbach = Wilhelm von Kaulbach (1805–1874) német festő
 Saint-Saëns = Camille Saint-Saëns (1835–1921) francia zeneszerző, az orgona és a zongora kiváló mestere
 Wagner Richard = Richard Wagner (1813–1883) német zeneszerző
 Whistler = James Abbott McNeill Whistler (1834–1903) amerikai festő és grafikus

Egyéb

- Al Capone = Alphonse Gabriel Capone (1899–1947) amerikai gengszter
 Petschauer Attila = (1904–1943) kardvívó, újságíró. A Nemzeti Vívó Club kétszeres olimpiai győztes versenyzője. Újságíró az Est munkatársaként.

Irodalmi alakok

- Don Quijote = Cervantes azonos című regényének hőse
 Génusz = Karinthy Lepketánc című színdarabjának hőse, a Bűvös szék című műnek is szereplője
 Hamlet = dán királyfi, Shakespeare azonos című művének főhőse
 Jákob = zsidó pátriárka, a zsidók egyik ősatyja, József apja
 József = a Bibliában Jákob tizenegyedik fia. Thomas Mann József és testvérei című regényének címadó hőse
 Kedma = Thomas Mann József és testvérei című regényének szereplője
 Lohengrin = 1285 körül keletkezett középfelnémet udvari regény mondabeli szereplője
 Ofélia = Ophélie, dán nemeslány Shakespeare Hamlet című művében
 Olson Irjő = Karinthy Frigyes Holnap reggel című darabjában finn orvos
 Porfil = Porfirij Petrovics, pétervári vizsgálóbíró Dosztojevszkij Bűn és bűnhődés című regényében
 Raszkolnyikov = Dosztojevszkij Bűn és bűnhődés című regényének főhőse

Solvejg = norvég falusi lányka Ibsen Peer Gynt című drámai költeményében
 Sztrogoff Mihály = Verne 1867/1876-ben megjelent regényének főhőse. A kalandos utat
 bejáró Sztrogoffnak a regényben a cár parancsát kell eljuttatnia Szibériába.
 Werther = Goethe Werther szerelme és halála című regényének címadó hőse

2.4. melléklet: Kvázivalós névvisezők a Mennyei riport című regényben

Történelmi személyiségek

Amenófisz = i.e. 14. században élt reformer egyiptomi fáraó
 Attila = hun fejedelem, 433–453-ig uralkodott
 Augustus császár = (i.e. 63–i.sz. 14) a Római Birodalom első császára, uralkodott i.e. 27-től
 i.sz. 14-ig
 Bismarck = Otto von Bismarck herceg (1815–1898) német államférfi és diplomata
 Bonaparte Napóleon = (1769–1821) francia hadvezér és államférfi, 1804–1815 Franciaország
 császára
 Brutus = Marcus Iunius Brutus (i.e. 85–42) Caesar elleni összeesküvés vezetője
 Caesar = Caius Iulius Caesar (i.e. 100–44) római államférfi, hadvezér, író. I.e. 60-ban az
 első triumvirátus tagja. I.e. 44-ben összeesküvés áldozata lett.
 Clemenceau = Georges Benjamin Clemenceau (1841–1929) francia politikus, miniszterelnök
 Cleopátra = Kleopátra (i.e. 69–i.e. 30) i.e. 51-től Egyiptom királynője
 Cicero = Marcus Tullius Cicero (i.e. 106–43) szónok, politikus, filozófus
 Danton = Georges Jacques Danton (1759–1794) francia forradalmár
 Dávid király = (i.e. kb. 1040–970) Izrael második királya
 Fülöp = (1683–1746) Anjou hercege, V. Fülöp néven 1700–1746 spanyol király
 Lady Hamilton = Emma Hamilton (1765 körül–1815) angol prostituált
 Ildikó = Attila hun fejedelem felesége
 János herceg = Földnélküli János (1166–1216) angol király 1199-től 1216-ig
 Miksa herceg = Maximilian Joseph (1808–1888) bajor herceg
 Mirabeau = gróf Honoré-Gabriel Riqueti Mirabeau (1749–1791) francia politikus, a nagy
 francia forradalom egyik vezéralakja
 Nagy Sándor = (i.e. 356–323) makedón király, a makedón birodalom megalapítója
 Pitték = id. Pitt, William (1708–1778) és ifj. Pitt, William (1759–1806) brit politikus, mi-
 niszterelnök
 Robespierre = Maximilien Robespierre (1758–1794) a nagy francia forradalom kimagasló
 alakja, a jakobinus diktatúra vezetője
 Rooseveltt = Franklin Delano Roosevelt (1882–1945) amerikai demokrata párti politikus,
 1933 és 1945 között az Egyesült Államok elnöke
 Tengerész Henrik = (1394–1460) portugál herceg
 Toinette = Marie Antoinette (1755–1793) francia királyné, XIV. Lajos francia király felesége
 Vilmos császár = (1858–1918) német császár
 Zarathustra = (i.e. 628–551) iráni pap, próféta

Tudósok

Archimédész = (i.e. 287 k.–212) görög matematikus, fizikus
 Bolyai Farkas = (1775–1856) matematikus, polihisztor
 Charcot = Jean Martin Charcot (1825–1893) francia ideg- és elmeorvos

Darwin = Charles Robert Darwin (1809–1882) angol természettudós, az evolúcióelmélet kidolgozója

Edison = Thomas Alva Edison (1847–1931) amerikai feltaláló

Mr. Ferenczi = Ferenczi Sándor (1873–1933) pszichoanalitikus, Sigmund Freud követőjeként a magyar pszichoanalitikai iskola megteremtője

Freud Zsigmond = Sigmund Freud (1856–1939) osztrák neurológus, pszichiáter, a pszichoanalízis kidolgozója

Galilei = Galileo Galilei (1564–1642) olasz fizikus, matematikus, csillagász

Jung = Carl Gustav Jung (1875–1961) svájci pszichiáter, pszichológus, analitikus

Mendel = Gregor Johann Mendel (1822–1884) botanikus, a tudományos örökléstan megalapozója

Planck tanár úr = Max Karl Ernst Ludwig Planck (1858–1947) német fizikus

Filozófusok

D'Alembert = Jean Le Rond d'Alembert (1717–1783) francia fizikus, matematikus, természetfilozófus. A francia felvilágosodás, az enciklopédisták vezető alakjai közé tartozott, a nagy francia enciklopédia egyik szerkesztője volt.

Arisztotelész = (i.e. 384–322) a legnagyobb hatású görög filozófus, a görög tudomány rendszerezője. Platón tanítványa volt.

Bergson = Henri Louis Bergson (1859–1941) francia filozófus

Denis Diderot = (1713–1784) francia író, filozófus, esztéta. A felvilágosodás egyik vezető alakja. 1745-től kezdve közel 30 éven át szervezte a francia Enciklopédia kiadását. A *Les bijoux indiscrets* (1748) szerzője.

Hegel = Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) német filozófus

Kant = Immanuel Kant (1724–1804) német filozófus

Nietzsche = Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844–1900) német filozófus, költő és zeneszerző

Platón = (i.e. 428–349) ókori görög filozófus, Szókratész tanítványa

Rousseau = Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) francia filozófus, szociológus, pedagógus és író

Schopenhauer = Arthur Schopenhauer (1788–1860) német filozófus

Szókratész = Szókratész (i.e. 469–399) ókori görög filozófus

Voltaire = François-Marie Voltaire (1694–1778) francia filozófus, író, költő

Felfedezők

Cristoforo Columbus = Kolumbusz Kristóf, Cristoforo Colombo (olaszul) (1446–1506) tengerész, földrajzi felfedező. Magányosan halt meg Valladolidban. Öccse Bartolome.

Diaz Bertalan = Bartolomeu Diaz (1450 k.–1500) portugál felfedező. Afrika megkerülésével jutott ki az Indiai-óceánra.

Marco Polo = (1254–1324) a középkor legjelentősebb, velencei születésű Ázsia-utazója

Vasco da Gama marsall = (1460/1469–1524) portugál hajós, felfedező. Afrika megkerülésével elsőként jutott el Indiába.

Írók, költők

Bertrand de Born = (1140–1215) francia trubadúr költő

Chesterton = Gilbert Keith Chesterton (1874–1936) angol író, költő, esszéista, kritikus

- Alighieri Dante = (1265–1321) olasz költő, politikus. Fő műve az Isteni színjáték, amelyben Vergilius kíséretében megjárja a Poklot, a Purgatóriumot, majd eljut a Paradicsomba, ahol az elhunyt szerelme, Beatrice a kísérője.
- D'Annunzio = Gabriele D'Annunzio (1863–1938) olasz költő, író.
- Giovanni Papini (1881–1956) olasz újságíró
- Goethe = Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) a német költő, író
- Hérodotosz = (i.e. kb. 484–425) görög történetíró
- Hésziadosz = (i.e. 8.sz.) görög költő
- Homérosz = (i.e. 8.sz.) görög költő, az európai irodalom első nagy költője
- Longosz = (2-3. sz.) görög író, fő műve a Daphnis és Chloé
- Marquis de Sade = Donatien-Alphonse-Francois marquis de Sade (1740–1814) francia író. Számos obszcén, a kegyetlenkedésben való kéjelgést ábrázoló elbeszélést és regényt írt.
- Schrenck-Notzing = Albert Freiherr von Schrenck-Notzing (1862–1929) német orvos, parapszichológus, spiritiszta szerző
- G. B. Shaw = George Bernard Shaw (1856–1950) angol dráma- és regényíró, kritikus
- H. G. Wells = Herbert George Wells (1866–1946) angol író, Az időgéppel című tudományos-fantasztikus regény írója

Zeneszerzők

- Bach = Johann Sebastian Bach (1685–1750) német zeneszerző, orgonista, hegedűművész
- Cherubini = Maria Luigi Cherubini (1760–1842) itáliai származású francia zeneszerző
- Chopin = Frédéric Francois Chopin (1810–1849) lengyel zeneszerző
- Mendelssohn = Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809–1847) német zeneszerző, karmester
- Rameau = Jean-Philippe Rameau (1683–1764) francia zeneszerző, zeneteoretikus. A francia késő barokk zene vezető képviselője, Párizsban működött. A mai összhangzattan megalapítója.

Egyéb

- Buster Keaton = (1895–1966) amerikai filmszínész, rendező, a burleszk műfajának klasszikusa, a némafilm korszakának sztárja
- Gautama Buddha = (i.e. 560 körül–480) ókori bölcs, a buddhizmus vallásalapítója
- Haarman = "Fritz" Haarmann (1879 – 1925) német sorozatgyilkos
- Mohamed = ben Abdallah (571–632) a mohamedán vallás megalapítója
- Allah = a mohamedán vallásban az egyetlen isten neve
- Landru = Henri Désiré Landru (1869 – 1922) francia sorozatgyilkos
- Matuska = Matuska Szilveszter, 1931-ben felrobbantotta a biatorbágyi viaduktot
- Carnera = Primo Carnera (1906–1967) olasz világbajnok ökölvívó

Irodalmi alakok

- Beatrice = Dante szerelme
- Laura = Petrarca szerelme
- Faust = Goethe Faust című művének főszereplője
- Lear = Shakespeare Lear király drámájának főszereplője
- Mefisztófelész = Goethe Faust című művében a sátán
- Seherezade = az Ezeregyéjszaka meséi című regénysorozat főszereplője
- Tankréd = (1076–1112) francia keresztes lovag, Madách Imre Az ember tragédiájának szereplője

Görög mitológia alakjai

Apolló = Zeusz és Létó fia

Dionysios őfelsége = Dionüszosz a bornak, a mánornak az istene

Hefaisztosz = Hephaistos a mesterségek istene, Zeusz és Héra fia

Heléna = spártai királylány, majd királyné, Léda és Zeusz lánya

Meneláosz = spártai király

Niobé = thébai királyné, Tantalosz lánya.

Odisszeusz = Odüsszeusz: Ithaka királya

Páris = trójai királyfi, Priamosz és Hekabé fia

Poseidon = Poszeidón a tengerek istene, Kronosz és Rheia fia

Priamosz = trójai király

Prométheusz = titán, ellopta a tüzet az istenektől

Silenus = Dionüszosz egyik nevelője

Zephir= Zephyr, heves nyugati szél

Zeüsz =Zeusz, a görög istenvilág királya, Kronosz és Rheia gyermeke

Folyóiratok

Daily Telegraph = 1855-ben alapított brit konzervatív napilap

Popolo d'Italia = ma is létező, 1914-ben alapított olasz politikai lap

Times = konzervatív brit napilap, 1785-ben alapította John Walter

Journal Amusant = francia lap, 1933-tól jelent meg Párizsban

3. melléklet: Kalauz a Tanár úr kérem-hez

3.1. melléklet: Karinthy Frigyes osztálynévsorai

I. c

1897–1898

1. **Bekő János**²
2. Billig Ferencz
3. Braun Zsigmond
4. Deutsch Dezső
5. Dostál Alajos
6. Fried Sándor
7. Gallovich Jenő
8. Jónás Albert
9. Jozsics Miklós
10. **Karinthy Frigyes**
11. Katz Ensel
12. Kurzer Zsigmond
13. Lasánszky Sándor
14. Linek Rezső
15. Lówin János
16. Miklósfy Victor
17. Pártos Imre
18. **Pollák Gyula**
19. Rosenberg Sándor
20. Sándor Soma
21. Spielberger Jakab
22. Stern Béla
23. Wilhelm Zsigmond
24. **Zsemle Elemér**

Javító vizsgálatra bocsáttatnak:

1. Dressler Gellért
2. Hell Ferencz
3. Randl Árpád
4. Windt Béla

Osztályismétlésre utasítottak:

1. Bejna Ferencz
2. Csicsmanczay Károly
3. Engel Sándor
4. Herman Ede
5. Herman Imre
6. Ladányi Dezső
7. Linde Herman Richard
8. Lux Zoltán
9. **Mautner Artur**
10. Pflieger Károly
11. Tapavicza Sándor

Az osztályt nem ismételteti:

Lampl Jenő

Kilépett:

1. Braun Lipót
2. Ernst József
3. Farkas Sándor
4. Krauss Zsiga
5. Lazar József
6. Ládig Menyhért
7. Mayer Rezső
8. Őszi József
9. Rosenbaum Nándor
10. Ruesz János
11. Szeizing Ferencz
12. Weisz István
13. Winkler János

² A műben szereplő diákok nevei félkövéren.

II. a**1898–1999**

1. Adler Ernő
2. Adler Tivadar
3. Bachruch Albert
4. Beck Imre
5. Brandl Károly
6. Breiner Ernő
7. Breuer Gyula
8. Cziring Dezső
9. Deutsch Rezső
10. Felix Rezső
11. Fleisch Kálmán
12. Frankl József
13. Freund Pál
- 14. Gebauer Jenő**
15. Grünfeld Rezső
16. Grünwald Ödön
- 17. Guttmann Andor**
18. Hauschild Emil
19. Hetényi Jenő
20. Holub Nándor
21. Hönigsfeld Benő
22. Incze Lajos
23. Kaminer Manó
24. Kanka Károly
25. Kann Emil
- 26. Karinthy Frigyes**
27. Keil Ferencz
28. Klimó Endre
29. Krausz Emil
30. Kurländer Antal
31. Lukács Jenő
32. Löwy Lajos
- 33. Mautner Elek**
34. Mázer Oszkár
35. Lugosi Moschek Ferencz
36. Müller Vilmos
37. Pell József
38. Pick Imre
39. Placht József
- 40. Polgár Elemér**
- 41. Pollák Tivadar**
42. Próber Imre
43. Rausnitz Sándor
44. Rosenberg Dezső
45. Rosenfeld Lajos
46. Sárkány Imre
47. Schneider Ödön
48. Silberer Hugó
49. Silber Izidor
- 50. Skurek Sándor**
51. Spitzer Antal
52. Steiner Antal
53. Steiner Lajos
- 54. Steinmann Bódog**
55. Stern István
56. Sugár Lajos
57. Szalay Géza
58. Tanay József
59. Thoma József
60. Tyroler Tihamér
61. Weinberger Rezső
62. Wolf Géza
63. Zwack Béla

III. a**1899–1900**

1. Adler Tivadar
2. Altstock Ödön
3. Beck Imre
4. Brandl Károly
5. Buckszár Ferencz
6. Cziring Dezső
7. Deutsch Rezső
8. Edelstein Rezső
9. Fidlóczky Vilmos
10. Flesch Kálmán
11. Földiák István
12. Frankl József
13. Freund Pál
- 14. Gebauer Jenő**
15. Grünfeld Rezső
16. Grünwald Ödön
- 17. Guttmann Andor**
18. Hauschild Emil
19. Hetényi Jenő
20. Holub Nándor
21. Hönigsfeld Benő
22. Kann Emil
- 23. Karinthy Frigyes**
24. Keil Ferencz
25. Kahn Oszkár
26. Krausz Emil
27. Lakatos Tibor
28. Lénárd Sándor
29. Lippmann Leó
- 30. Löbl Aladár**
31. Löwy Lajos
32. Löwy Rezső
33. Lukács Jenő
- 34. Mautner Elek**
35. Mázer Oszkár
36. Moschek Ferencz
37. Murai Róbert
38. Nagy Aladár
39. Pell József
40. Placht József
41. Platzer Emil
- 42. Polgár Elemér**
- 43. Pollák Tivadar**
44. Rausnitz Sándor
45. Rosenberg Dezső
46. Rosenfeld Lajos
47. Rosenwiesen Jakab
48. Sárkány Imre
49. Schwob Oszkár
50. Silberer Hugó
51. Silber Izidor
52. Zwack Béla
- 53. Skurek Sándor**
54. Steiner Henrik
55. Szél (Steiner) Lajos
- 56. Steinmann Bódog**
57. Stern István
58. Stern Zoltán
59. Sugár Lajos
60. Weinberg Rezső
61. Wolf Géza

IV. b

1900–1901

1. Auer Imre
2. Baky Gyula
3. **Bauer Nándor**
4. Devecseri Ernő
5. Dlauhy Jenő
6. Fáber Béla
7. Frank László
8. Fuchs Ernő
9. Fuchs Jenő
10. Groszmann Sándor
11. Grünwald Béla
12. Györkönyi Iván
13. Hirsch Ferenc
14. Hirschler Miksa
15. Hollós Aladár
16. Hollós Rezső
17. Janisch Lipót
18. Kankovszky Arthur
19. **Karinthi Frigyes**
20. Kis Mór
21. Kiss Ödön
22. Klotzbücher Viktor
23. Kuttner József
24. Laufer Armin
25. Magyar József
26. **Mautner Dezső**
27. Obláth Béla
28. Opanszky Gyula
29. Pankl Aurél
30. Pekni János
31. Piazza Antal
32. Politzer Ernő
33. Robitsek Richárd
34. Roller Aladár
35. Schiff Gyula
36. Sigmann Artur
37. Stael Rezső
38. Takács Lajos
39. Tomschey József
40. Törzs Jenő
41. Varga Géza
42. Weisz Oszkár

Kimaradtak:

1. Gelb Sándor
2. Spitzer Árpád
3. Spitzer József

V.

1901–1902

Kitűnő:**1. Karinthy Frigyes**Jelesek:

2. Chlan Károly
3. Csisztay Károly
4. Hauke Lajos
5. Hirschfeld Ármin
6. Schwarz Sámuel
7. Szabó Károly

Jók:

8. Berts Lajos
9. Blazsek János
10. Buchelt Géza
11. Csermák Károly
12. Danziger Gusztáv
13. Deutsch Zsigmond
14. Fleischmann Dávid
15. Freller Jenő
16. Friedmann László
17. Glasner Miksa
18. Hodászy Gyula
19. Jenőffy Oszkár
20. Kovács Károly
21. Lichtner Jenő
- 22. Mautner Ernő**
- 23. Polgár Géza**
24. Reinisch Rezső
25. Spitzer Béla
26. Teszáry Emil
27. Trattner Ede
28. Ungerleider Géza
29. Veres Géza
30. Weisz Zsigmond

Elégséges előmenetelűek:

31. Dreszler Géza
32. Dreszler Ferencz
33. Galgóczy Lajos
34. Kis Ernő
35. Reisz Márton
36. Stern Endre
37. Varga Géza
38. Zupfer Izidor

Javító vizsgát tehetnek:

39. Gersabek Ferencz
40. Grau Henrik
41. Just Ármin
42. Schramek Gyula
43. Sipos Jenő

Osztályismétlésre utasítatik:

44. Schnabl László
45. Vukassovich Pál

Kimaradtak:

46. Fögler Hubert
47. Grósz Sándor
48. Koleszár Sándor

Osztályozhatók nem voltak:

49. Kreis János
50. Kún Gyula
51. Török Károly

VI. a**1902–1903**

1. Altstock Ödön
2. **Bányay Miklós**
3. Beckmann István
4. Biró Mihály
5. Bouda Ferencz
6. Brandl Károly
7. **Büchler Frigyes**
8. Cziring Dezső
9. Domán Jenő
10. **Eglmayer Antal**
11. Fleischhacker F.
12. Fleisch Kálmán
13. Freund Pál
14. Fürst Bernát
15. **Gárdos Andor**
16. **Karinty Frigyes**
17. **Kelemen Béla**
18. Kiss János
19. Lakatos Tibor
20. Láng Miklós
21. Löw Dezső
22. Máté Elek
23. Mayer Dezső
24. Pell József
25. Polnauer Ödön
26. Rausnitz Sándor
27. Rosenwiesen J.
28. Schuster Ernő
29. Schwarz Dávid
30. Stein Gyula
31. **Steinmann Bódog**
32. Stern Zoltán
33. Szöllös Henrik
34. Tébnér Lajos

Kimaradtak:

Reisz József
Stern István

Magántanuló:

Salgó Andor

VII. a**1903–1904**

1. Altstock Ödön
2. **Bányai Miklós**
3. Beckmann István
4. Brandl Károly
5. **Büchler Frigyes**
6. Cziring Dezső
7. **Deckner Imre**
8. Domán Jenő
9. **Eglmayer Antal**
10. Fleischhacker Ferencz
11. Freund Pál
12. Fürst Bernát
13. **Gárdos Andor**
14. **Karinty Frigyes**
15. **Kelemen Béla**
16. Kiss János
17. Kucsera Gusztáv
18. Lakatos Tibor
19. Láng Miklós
20. Löw Dezső
21. Mayer Dezső
22. Müller Sándor
23. Pell József
24. Plesz Nándor
25. Rausnitz Sándor
26. Rechnitzer Ignác
27. Schuster Ernő
28. Schwarz Dávid
29. Schwarz Ferencz
30. Stein Gyula
31. **Steinmann Bódog**
32. Stern Zoltán
33. Szöllös Henrik
34. Tébnér Lajos
35. Weigl Jenő
36. **Wlach Ervin**

Magántanuló:

Mátrai Géza

VIII.a**1904–1905**

1. Altstock Ödön	24. Schwarz Dávid
2. Bányai Miklós	25. Selőb Lipót
3. Brandl Károly	26. Stein Gyula
4. Cziring Dezső	27. Steinmann Bódog
5. Deckner Imre	28. Stern Zoltán
6. Domán Jenő	29. Szöllős Henrik
7. Eglmayer Antal	30. Tarján Ferencz
8. Fenyves Ferencz	31. Tébnér Lajos
9. Freund Pál	32. Weisz Zoltán
10. Fürst Bernát	33. Wlach Ervin
11. Gárdos Andor	
12. Haber Sándor	<u>Önkéntes ismétlő:</u>
13. Karinthy Frigyes	Roth Bernát
14. Kelemen Béla	
15. Kucsera Gusztáv	<u>Kimaradtak:</u>
16. Láng Miklós	Kiss János
17. Lőw Dezső	Weigl Jenő
18. Mayer Dezső	
19. Müller Sándor	<u>Magántanuló:</u>
20. Pell József	Grundbörc Sándor
21. Plesz Nándor	Mátrai Géza
22. Rausnitz Sándor	
23. Rechnitzer Ignác	

3.2. melléklet: Karinthy Frigyes év végi osztályzatai

TANTÁRGY	I.c	II.	III.a	IV.b	V.	VI.a	VII.a	VIII.a
Vallástan, hittan	2	1	3	1	kitűnő	2	2	3
Magyar nyelv	3	3	2	2		2	2	2
Német nyelv	3	3	3	4		3	3	3
Francia nyelv	-	-	4	-		1	2	1
Történelem	-	-	3	2		3	2	3
Természetrájk, -tan	2	3	3	3, 2		2	4	3
Mennyiségtan, számtan	2	3	3	3		3	4	3
Rajzoló / ábrázoló geometria	3	3	3	-		4	3	3
Tornázás / testgyakorlás	3	3	3	3		3	3	3
Vegytan	-	-	-	-		3	3	-
Bölcsezettan	-	-	-	-		-	-	2
Földrajz	-	2	-	-		-	-	-
Szépírás	2	3	-	-		-	-	-
Szabadkézi rajz	-	-	3	3		3	2	2
Földrajz	2	-	-	4		-	-	-
Mértan	-	-	-	4		-	-	-
Könyvviteltan	-	-	-	3		-	-	-
Mértani rajz	-	-	-	2		-	-	-
Ének	-	-	-	4		-	-	-
Magaviselet	2	2	2	2		2	2	2
Szorgalom	-	-	-	2	-	-	-	
Általános osztályzat	3	-	-	3	-	-	-	

Fokozat	Előmenetel	Magaviselet
1	Jeles	Jó
2	Jó	Szabályszerű
3	Elégséges	Kevésbé szabályszerű
4	Elégtelen	Rossz

IV. osztály:

Fokozat	Magaviselet	Szorgalom	Előmenetel, általános osztályzat
1	dicséretes	kitartó	kitűnő
2	jó	kellő	jeles
3	tűrhető	változó	jó
4	szabálytalan	hanyagló	elégséges
5	rossz	csekély	elégtelen

3.3. melléklet: Karinthy Frigyes Tanár úr kérem-ben szereplő osztálytársai és év végi osztályzataik

1897/1898-es tanév I.c	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Mennyiségtan	Természetrajz	Rajzoló geometria	Szépírás	Testgyakorlás	Magaviselet	Általános előmenetel
Bekő János	1	3	3	2	2	3	2	2	3	1	3
Pollák Gyula	3	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3
Zsemle Elemér	2	2	3	1	2	2	1	2	2	1	2

1898/1899-es tanév II.a	Vallástan	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Természetrajz	Mennyiségtan	Rajzoló geometria	Szépírás	Tornázás	Magaviselet
Gebauer Jenő	3	2	3	4	3	3	3	3	2	1
Guttmann Andor	2	1	1	2	2	2	2	2	2	1
Mautner Elek	3	2	3	3	2	3	3	3	3	1
Polgár Elemér	2	2	3	3	3	3	3	3	3	2
Pollák Tivadar	3	2	2	3	3	4	3	3	3	1
Skurek Sándor	3	1	2	3	3	3	3	3	2	1
Steinmann Bódog	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

1899/1900-as tanév III.a	Vallástan	Magyar nyelv	Német nyelv	Francia nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Rajzoló geometria	Szabadkézi rajz	Tornázás	Magaviselet
Gebauer Jenő	2	3	3	3	3	3	3	2	2	2	1
Guttmann Andor	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1

1903/1904-es tanév VII.a	Vallástan	Magyar nyelv	Német nyelv	Francia nyelv	Történelem	Természettan	Geometria	Mennyiségtan	Szabadkézi rajz	Vegytan	Tornázás	Magaviselet
Bányai Miklós	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	1	1
Büchler Frigyes	2	3	4	3	4	4	3	4	3	2	1	2
Deckner Imre (ism.)	2	2	3	3	3	3	2	4	3	3	1	1
Egilmayer Antal	1	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2	2
Gárdos Andor	1	1	2	1	1	2	2	1	1	2	2	1
Kelemen Béla	1	3	2	3	2	2	2	2	1	2	1	1
Steinmann Bódog	2	1	2	2	1	2	2	1	1	2	1	1
Wlach Ervin (ism.)	2	2	2	4	3	3	3	3	3	2	1	2

1904/1905-es tanév VIII.a	Vallástan	Magyar nyelv	Német nyelv	Francia nyelv	Történelem	Természettan	Geometria	Mennyiségtan	Szabadkézi rajz	Bölcsészettan	Tornázás	Magaviselet
Bányai Miklós	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	1	2
Deckner Imre	2	3	3	3	3	3	2	3	3	2	1	2
Egilmayer Antal	2	3	2	2	3	3	2	3	2	3	1	1
Gárdos Andor	1	2	3	1	2	2	2	1	2	1	2	1
Kelemen Béla	2	3	3	3	3	2	1	2	2	2	1	1
Steinmann Bódog	1	2	2	2	1	1	2	1	2	1	1	1
Wlach Ervin	2	3	2	3	3	3	2	3	1	3	1	2

3.4. melléklet: Karinthy Frigyes tanárai a Markó utcai főreáliskolában³

TANTÁRGY	1898–1899	1899–1900
Magyar nyelv	Prém József	Prém József
Német nyelv	Prém József	Prém József
Mennyiségtan	Reif Jakab	Reif Jakab
Szépírás	Schwicker Brunó	-
Földrajz	Schwicker Brunó	-
Geometria	Závodszy Adolf	Závodszy Adolf
Természetrajz /-tan	Borbás Vince	Pechány Adolf
Tornázás	Ottó József	Ottó József
Hittan	?	?
Francia nyelv	-	Theisz Gyula
Történelem	-	Körösi László
Szabdkézi rajz	-	Ágotha Imre

TANTÁRGY	1902–1903	1903–1904	1904–1905
Magyar nyelv	Prém József	Malonyai Dezső	Lenkei Henrik
Német nyelv	Prém József	Lenkei Henrik	Lenkei Henrik
Mennyiségtan	Fröhlich Károly	Reif Jakab	Fröhlich Károly
Geometria	Pórszász József	Závodszy Adolf	Závodszy Adolf
Természetrajz / -tan	Jákó János	Müller József	Müller József
Tornázás	Ottó József	Ottó József	Ottó József
Hittan	?	Gallovich Jenő Dékány Géza	?
Francia nyelv	Theisz Gyula	Theisz Gyula	Pugin Leó
Történelem	Mangold Lajos	Mangold Lajos	Mangold Lajos
Szabdkézi rajz	Ágotha Imre	Ágotha Imre	Ágotha Imre
Kémia	Reichenhaller- Kálmán	-	-
Bölcészettan	-	Bodnár Zsigmond	Rombauer Emil

³ A műben szereplő tanárok nevei félkövéren.

3.5. melléklet: Karinthy Frigyes osztályfőnökei

Osztály	Osztályfőnök neve
I.c	Hofrichter József
II.a	Dr. Prém József
III.a	?
IV.b	Herchl Tibor
V.	Piláthy Béla
VI.a	?
VII.a	Dr. Fröhlich Károly
VIII.a	Müller József